

Кыргыз Республикасында Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына жетүүнүн Улуттук ыктыярдуу сереби

2020

Кыргыз Республикасынын Өкмөтү

720003, Кыргыз Республикасы,
Бишкек ш., Абдымомунов көч., 207
Сайт: www.gov.kg

Кыргыз Республикасынын Экономика министрлиги

720001, Кыргыз Республикасы,
Бишкек ш., Чүй пр., 106
Сайт: www.mineconom.gov.kg

Кыргыз Республикасындагы Бириккен Улуттар Уюмунун системасынын жана Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германия эл аралык кызматташтык коомунун) колдоосу менен даярдалган.

МАЗМУНУ

Резюме	9	10-максат. Өлкөлөр ичинде жана алардын ортосундагы теңсиздикти кыскартуу.....	81
Киришүү	11	11-максат. Шаарлардын жана калктуу конуштардын ачыктуулугун, коопсуздугун, тиричиликке туруктуулугун жана экологиялык туруктуулугун камсыз кылуу.....	89
Серепти даярдоо методологиясы жана процесси.....	13	АЙЛАНА-ЧӨЙРӨНУ КОРГОО	93
2030 Күн тартибин улутташтыруу.....	16	6-максат. Суу ресурстарын сарамжалдуу пайдаланууну жана санитарияны камсыз кылуу.....	95
Кыргыз Республикасындагы коронавирус (COVID - 19) менен күрөшүү боюнча чаралар....	26	12-максат. Керектөөнүн жана өндүрүштүн сарамжалдуу моделдерине өтүүнү камсыз кылуу.....	100
«Эч кимди артта калтырбоо» ыкмасын практикалык ишке ашыруу.....	29	13-максат. Климаттын өзгөрүшү жана анын кесепеттери менен күрөшүү боюнча кийинкиге калтырылгыс чараларды кабыл алуу.....	107
АДАМ - ҮЙ-БҮЛӨ - КООМ	33	14-максат. Туруктуу өнүгүү кызыкчылыгында океандарды, деңиздерди жана деңиз ресурстарын сактоо жана сарамжалдуу пайдалануу.....	112
1-максат. Жакырчылыкты анын бардык формаларында толугу менен жоюу.....	35	15-максат. Кургактыктын экосистемасын коргоо жана калыбына келтирүү жана аларды сарамжалдуу пайдаланууга көмөк көрсөтүү, токойду сарамжалдуу пайдалануу, жердин чөлгө айланып кетүүсү менен күрөшүү жана жерлердин деградация процессин артка кетирүү жана биологиялык түрдүүлүктү жоготуу процессин токтотуу.....	113
2-максат. Ачарчылыкты жоюу, азык-түлүк коопсуздугун камсыздоо менен тамактанууну жакшыртуу жана айыл чарбасын туруктуу өнүктүрүүгө көмөк көрсөтүү.....	42	МАМЛЕКЕТТИК БАШКАРУУ	120
3-максат. Сергек жашоо мүнөзүн камсыз кылуу жана кандай гана куракта болбосун бардыгынын жыргалчылыгына көмөк көрсөтүү.....	46	16-максат. Туруктуу өнүгүү кызыкчылыктарында тынчтыкты сүйүүчү жана ачык коомду курууга көмөк көрсөтүү, сот адилеттүүлүгүнө жетүүнү камсыз кылуу жана натыйжалуу, отчеттук жана кеңири катышууга негизделген мекемелерди бардык деңгээлдерде түзүү.....	121
4-максат. Бардыгын камтыган жана акыйкат сапаттуу билим берүүнү камсыз кылуу жана бардыгына өмүр бою билим берүү мүмкүнчүлүгүн жайылтуу.....	52	17-максат. Туруктуу өнүктүрүү кызыкчылыгында глобалдык өнөктөштүк алкагындагы иштерди ишке ашыруу жана активдештирүү каражаттарын чыңдоо.....	135
5-максат. Гендердик теңдикти жана бардык аялдар менен кыздардын укуктарын кеңейтүүнү камсыздоо.....	58	МОНИТОРИНГ ЖАНА БААЛОО	140
ЭКОНОМИКАЛЫК БАКУБАТТЫК	62	Корутунду.....	145
7-максат. Баары үчүн арзан, ишенимдүү, туруктуу жана заманбап энергияга жетүүнү камсыз кылуу.....	64	Тиркемелер.....	147
8-максат. Кирешелүү, бардыгын камтыган жана туруктуу экономикалык өсүүгө, толук жана өндүрүмдүү алектенүүгө жана бардыгын татыктуу иш менен камсыздоого көмөктөшүү.....	67		
9-максат. Туруктуу инфратүзүмдү түзүү, бардыгын камтыган жана туруктуу индустриалдаштырууга жана инновацияларга көмөк көрсөтүү.....	75		

ИЛЛЮСТРАЦИЯЛАРДЫН ТИЗМЕСИ

1-сүрөт. 2019–2020-жылдарга УЫС Жол картасы.....	15	14-сүрөт. ПЖМ төмөн пенсия алуучулардын саны, % (2013–2018-жж.).....	39
2-сүрөт. Глобалдуу ТӨМ Кыргыз Республикасынын өнүгүүсүн пландоо боюнча 36 документтин дал келүүсү, %.....	16	15-сүрөт. Ар түрдүү мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардын саны, өлгөндөрдүн саны жана материалдык зыян (2013–2018-жж.).....	40
3-сүрөт. Улуттук саясаттын документтеринин жана эл аралык милдеттенмелердин 2030 Күн тартиби менен Кыргыз Республикасындагы ТӨМгө шайкеш келиши.....	17	16-сүрөт. Жынысы боюнча дененин ашыкча салмагы бар калк, %.....	43
4-сүрөт. Дүйнөлүк 2030 Күн тартибинин максаттарына дал келген Кыргыз Республикасындагы улуттук (ылайыкташтырылган) ТӨМ тапшырмаларынын үлүшү.....	18	17-сүрөт. Жынысы боюнча төрөлүүдө күтүлүүчү жашоо узактыгы.....	46
5-сүрөт. ТӨМдүн макулдашылган жана жетишпеген милдеттери жана Кыргыз Республикасынын пландаштыруу саясаты.....	19	18-сүрөт. 100 000 тирүү төрөлгөндөргө карата эне, бала (5 жашка чейин) жана ымыркай (1 жашка чейин) өлүмүнүн көрсөткүчтөрү.....	47
6-сүрөт. Өз ара бир бүтүн коомдук мамиле.....	20	19-сүрөт. Ар кандай деңгээлдеги билим берүүнү камтуу, %.....	53
7-сүрөт. ТӨМ координациялоонун институттук механизмдери жана УЫС процесстерин интеграциялоо.....	22	20-сүрөт. Мектепке барбаган балдардын саны.....	53
8-сүрөт. Горизонталдык теңсиздик.....	30	21-сүрөт. Кесиптик билим менен камтуу.....	54
9-сүрөт. Интерактивдүү карта.....	31	22-сүрөт. Жынысы боюнча бөлүштүргөндө Кыргыз Республикасында жумушсуздуктун деңгээли.....	59
10-сүрөт. Шаар жана айыл аймактарындагы жакырчылыктын деңгээли, % (2013–2018).....	36	23-сүрөт. Саясатта жана мамлекеттик башкарууда аялдардын өкүлчүлүгү, %.....	60
11-сүрөт. Жынысы боюнча эмгектенүүчү калктын жакырчылыгынын деңгээли, % (2014–2018).....	37	24-сүрөт. ИДПнын чыныгы өсүүсүнүн жылдык темптери.....	60
12-сүрөт. Алынуучу пенсиянын түрлөрү боюнча пенсионерлердин саны (2013–2018), миң адам.....	38	25-сүрөт. ИДПнын чыныгы өсүүсүнүн динамикасы жана ар бир алектенген адамга ИДП, % (2013–2018-жж.).....	68
13-сүрөт. ПЖМ жогору пенсия алуучулардын саны, % (2013–2018-жж.).....	39	26-сүрөт. Кошумча дүң наркынын үлүшү жана иштетүүчү өнөр жайда иштегендердин үлүшү, % (2013–2018-жж.).....	68
		27-сүрөт. Калктын акчалай кирешелеринин өсүү өлчөмдөрү жана темптери (жан башына орто эсеп менен) (2010–2018-жж.).....	77

28-сүрөт. Жергиликтүү бюджеттин кирешелери (2012–2019).....	82
29-сүрөт. Коомдук транспортко оңой жете алган калктын үлүшү, % (2018).....	84
30-сүрөт. Суу менен камсыздоого калктын жетүүсү.....	96
31-сүрөт. Ишканалардагы жана уюмдардагы өндүрүш жана керектөө калдыктарынын кыймылы.....	102
32-сүрөт. Таштандылар төгүлгөн жерлер, % (2018).....	103
33-сүрөт. Кыргыз Республикасынын аймагы боюнча орточолонгон, абанын жылдык температурасынын аномалияларынын убакыттык тизмеси (°C) (32 метеорологиялык станциялар боюнча), (1976–2018).....	108
34-сүрөт. Коргоолуудагы жаратылыш аймактарынын аянты, %, миң га.....	114
35-сүрөт. Токой менен капталган аянт, %.....	114
36-сүрөт. Биологиялык түрдүүлүктү сактоого республикалык бюджеттин чыгымдары, млн сом, республикалык бюджеттин айлана-чөйрөнү коргоого жалпы чыгымдарында % менен (2011–2016).....	117
37-сүрөт. Кыргыз Республикасында туруктуу өнүктүрүү максаттарынын глобалдык көрсөткүчтөрүнүн жеткиликтүүлүгүн талдоо..	141
38-сүрөт. ТӨМ көрсөткүчтөрү үчүн өз-өзүнчө маалыматтар.....	142

Кыскартуулардын тизмеси:

ААКФЧ	–	Акчаны адалдоого каршы күрөшүүнүн финансылык чараларын иштеп чыгуучу топ
АДӨФ	–	Абу-Даби өнүктүрүү фонду
АИВ	–	адамдын иммуножетишсиздигинин вирусу
АИИБ	–	Азия инфраструктуралык инвестициялар банкы
АКТ	–	Араб координациялык тобу
АКШ	–	Америка Кошмо Штаттары
АМС	–	автоматташтырылган малыматтык система
АМСЖ	–	Алгачкы медициналык-санитардык жардам
АӨБ	–	Азия өнүктүрүү банкы
АӨИЧК	–	Азиядагы өз ара аракеттенүү жана ишеним чаралары боюнча кеңешме
АЭӨ КФ	–	Араб экономикалык өнүктүрүүнүн
БААУ	–	Кувейт фонду
БДСУ	–	Борбордук Азиядагы Америка университети
БИМ	–	Дүйнөлүк соода уюму
БКББ	–	Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги баштапкы кесиптик билим берүү
БУУ	–	Бириккен Улуттар Уюму
БУУ БКБ	–	Баңгизаттар жана кылмыштуулук боюнча Бириккен Улуттар Уюмунун башкармалыгы
БУУ КӨАК	–	Бириккен Улуттар Уюмунун Климаттын өзгөрүшү жөнүндө Алкактык конвенциясы
БУУӨ	–	Бириккен Улуттар Уюмунун Өнүктүрүү программасы
Ветфитосанинспекция	–	Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Ветеринардык жана фитосанитардык коопсуздук боюнча мамлекеттик инспекция
ГӨБ	–	Германия өнүктүрүү банкы
ГЭС	–	гидроэлектрстанция
ГЭФ	–	Глобалдык экологиялык фонд
ДБТ	–	Дүйнөлүк банктын тобу
ДКБ	–	дүңүнөн кошулган баа
ДКӨБИ	–	Ден соолук көрсөткүчтөрүн өлчөө жана баалоо институту
ДМЧА	–	Ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар
ДСУ	–	Дүйнөлүк саламаттык сактоо уюму
ДЭФ	–	Дүйнөлүк экономикалык форум
ЕАТ	–	Кылмыштуу кирешелерди легалдоого жана терроризмди каржылоого каршы күрөшүү боюнча Евразиялык топ
ЕАЭБ	–	Евразия экономикалык бирлиги
ЕБ	–	Европа союзу
ЕИБ	–	Европа инвестициялык банк
ЕККУ	–	Европадагы Коопсуздук жана кызматташтык боюнча уюму
ЕӨБ	–	Евразия өнүктүрүү банкы
ЕРӨБ	–	Евразия реконструкциялоо жана өнүктүрүү банкы
ЖДСФ	–	Жогорку деңгээлдеги саясий форум
ЖИКС	–	иммуножетишсиздигин жугузуунун синдрому
ЖККУ	–	Жамааттык коопсуздук жөнүндө келишим уюму
ЖКФ	–	Жашыл климаттык фонду

ЖӨБ	–	жергиликтүү өз алдынча башкаруу
ЖЧК	–	жоопкерчилиги чектелген коом
ЖЭБ	–	жылуулук электр борбору
ЖЭО	–	жугуштуу эмес оорулар
ИДП	–	ички дүң продукт
ИЖН	–	идентификациялык жеке номери
ИИМ	–	Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги
ИКАКБ	–	Ичүүчү сууну керектөөчүлөрдүн айылдык коомдук бирикмеси
ИӨБ	–	Ислам өнүктүрүү банкы
КААУБ	–	Кыргыз Республикасынын айлана- чөйрөсүнүн абалы жөнүндө улуттук баяндама
КАБ	–	Коомдук алдын алуу борбору
КБА	–	Кыргыз билим берүү академиясы
КККИ	–	Көптөгөн көрсөткүчтөр боюнча класстердик изилдөө
ККМ	–	контролдук-кассалык машина
КМШ	–	Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештиги
КНС	–	кошумча нарк салыгы
КРУБ	–	Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы
КФ	–	коомдук фонд
КЭУ	–	коммерциялык эмес уюмдар
МБС	–	Мамлекеттик билим берүү стандарты
МКТ	–	Маалыматтык-коммуникациялык технологиялар
ММКФ	–	Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Милдеттүү медициналык камсыздандыруу фонду
ММТМ	–	Кыргыз Республикасынын Маданият, маалымат жана туризм министрлиги
МӨМ	–	Миң жылдык өнүктүрүү максаттары
«МИК» ААКы	–	«Мамлекеттик ипотекалык компания» ачык акционердик коому
ОПЕК фонду	–	Нефти экспорттогон өлкөлөрдүн уюмунун Эл аралык өнүктүрүү фонду
ӨКМ	–	Кыргыз Республикасынын Өзгөчө кырдаалдар министрлиги
Өкмөт	–	Кыргыз Республикасынын Өкмөтү
ӨКТА	–	өзгөчө корголгон табигый аймактар
2040 Стратегиясы	–	2018–2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы
Программа 2018–2022	–	Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018–2020-жылдардагы мезгилде «Биримдик. Ишеним. Жаратмандык» программасы
ПХД	–	полихлордонгон дифенилдер
РИМБ	–	Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин алдындагы Баштапкы кесиптик билим берүү агенттигинин Республикалык илимий-методикалык борбору
СКЖК	–	Саламаттык сактоо кызматтарын жалпы камтуу боюнча глобалдык келишим
СӨФ	–	Сауд өнүктүрүү фонду
СПА	–	суу пайдалануучулар ассоциациясы
ССМ	–	Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлиги
т.н.э.	–	нефти эквивалентиндеги тонна
ТИМ	–	Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлиги
ТКБ	–	тез комплекстүү баалоо
Токой агенттиги	–	Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Курчাপ турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы мамлекеттик агенттиги
ТӨМ	–	Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттары
УСК	–	Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети

УЫС	–	Улуттук ыктыярдуу сереп
ҮМБ	–	Үй-бүлөлүк медицина борбору
ФМ	–	Кыргыз Республикасынын Финансы министрлиги
ШКУ	–	Шанхай кызматташтык уюму
ЭАӨФ	–	Эл аралык айыл чарбаны өнүктүрүү фонду
ЭБЛ	–	Электр берүү линиясы
ЭВФ	–	Эл аралык валюта фонду
ЭЖБ	–	энергиянын кайра жаралуучу булактары
ЭКОСК	–	Бириккен Улуттар Уюмунун Экономикалык жана социалдык кеңеши
ЭСӨМ	–	Кыргыз Республикасынын Эмгек жана социалдык өнүктүрүү министрлиги
ЭЭУ	–	Эл аралык эмгек уюму
ЭЭУ	–	Эл аралык электр байланыш уюму
ЮНЕП	–	Бириккен Улуттар Уюмунун Айлана-чөйрөнү коргоо боюнча программасы
ЮНЕСКО	–	Бириккен Улуттар Уюмунун Билим берүү, илим жана маданият маселелери боюнча уюму
ЮНФПА	–	Бириккен Улуттар Уюмунун Калкты жайгаштыруу жаатындагы фонду
CEDAW	–	Аялдарга карата дискриминациянын бардык формаларын жоюу тууралуу конвенция (Committee on the Elimination of the Discrimination Against Women)
CITES конвенциясы	–	Жапайы фаунанын жана флоранын жоголуп бараткан түрлөрүн эл аралык соодалоо конвенциясы
EPI	–	Экологиялык туруктуулук индекси
ESCAP	–	БУУнун Азия жана Тынч океан үчүн экономикалык жана социалдык комиссиясы
ICAO	–	Жарандык авиация эл аралык уюму
MAPS	–	БУУнун саясат жаатындагы интеграция, тездетүү жана колдоо стратегиясы
MICS	–	Көптөгөн көрсөткүчтөр боюнча кластердик изилдөө (Multiple Indicator Cluster Surveys)
NMPI	–	Көп өлчөмдүү жакырчылыктын улуттук индекси
STEPS	–	Жугуштуу эмес оорулардын коркунуч факторлорун изилдөө

РЕЗЮМЕ

Кыргыз Республикасы – 2030-жылга чейинки мезгилде туруктуу өнүктүрүү жаатында БУУнун күн тартибине коюлган маселелерин ишке ашыруунун жактоочусу. Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттары мамлекеттик саясатка киргизилип, адам баласынын бакубаттыгына багытталган. Кыргыз Республикасын 2018–2040-жылдарга өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясында, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018–2022-жылдарга карата «Биримдик. Ишеним. Жаратмандык» программасында чагылдырылган. 2040-жылга чейинки Стратегиянын концептуалдуу идеясы болуп туруктуу экономикалык өсүү концепциясынын алкагында адам жашоосунун жогорку сапатын жана татыктуу деңгээлин камсыздоо эсептелет. Кыргыз Республикасы «эч кимди артта калтырбоо» глобалдык милдеттенмесин карманып, өзгөчө басымды жана көбүрөөк көңүлдү калктын аярлуу катмарына бөлүп келет.

Кыргыз Республикасында Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына жетүүнүн Улуттук ыктыярдуу серебин даярдоо процесси көп багыттуу жана көп тармактуу болуп, бардык кызыкдар тараптар менен өнөктөшүүгө негизделген. Кыргыз Республикасында Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына жетүүнүн Улуттук ыктыярдуу серебинде өлкөнү Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына жетүүгө багытталган негизги жана практикалык мамилелер, көйгөйлөр жана ийгиликтер, ошондой эле мындан ары иштей турган чөйрөлөр чагылдырылды. Кыргыз Республикасында Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына жетүүнүн биринчи Улуттук ыктыярдуу сереби туруктуу өнүктүрүү жаатындагы 16 максатты камтыйт (14-максат каралган эмес). Сереп коронавирустук инфекцияга (COVID-19) байланыштуу кырдаалды камтып, баяндамага пандемия менен күрөшүү үчүн өлкө тарабынан кабыл алынган чаралар тууралуу маалымат киргизилди.

Кыргыз Республикасында «эч кимди артта калтырбоо» милдеттенмесин аткаруу – жашоо сапатын жогорулатуу жана өнүктүрүү процессине азыраак

тартылган коомчулук топторунун фундаменталдык укуктарын ишке ашыруу үчүн артыкчылыктарды орду-ордуна жайгаштырууну түшүндүрөт. Муну менен өлкөдө структуралык көйгөйлөрдүн бар экендиги жана адамдарды туруктуу өнүктүрүүнүн негизги багыттарын ишке ашыруу үчүн ресурстардын жетишсиздиги эске алынат.

Баалоого карата көп багыттуу мамилени колдонуу, аныкталган тобокелдиктер менен аярлуу катмарларды эске алганда, аталган милдеттин – «эч кимди артта калтырбоонун» татаалдыгын көрсөттү. Баалоо процесси мамлекеттик органдар, жарандык коом жана өнүктүрүү боюнча өнөктөштөр менен тематикалык консультацияларды камтыган. Иш негизги элементтердин: дискриминация, географиялык жайгашкан орду, социалдык-экономикалык статус жана өмүр менен өлүм көрсөткүчтөрү, ошондой эле аярлуулуктун өз ара байланышында негизделген.

Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына жетүүнүн мониторингинде жана «эч кимди артта калтырбоо» мамилесин баалоодо колдонулган методология жана жасалган иштер орточо улуттук көрсөткүчтөрдүн чегинен чыгууга, дискриминациянын негизги факторуна, теңсиздик менен обочолонгондукка туш болгон, ажыратуулардын тереңдөө коркунучтары бар аярлуу топтордогу конкреттүү кырдаалдардын көп түрдүүлүгүн аныктоого өбөлгө болду.

Кыргыз Республикасынын 2030-жылга Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына жетүүнүн негизги артыкчылыгын: адамдын өнүгүүсүнө басым жасаган саясатка багытталгандыкты белгиледи. Бул үчүн адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин укуктук жана соттук коргоону, теңсиздикти кыскартууну, жакырчылыкты жоюуну, климаттын өзгөрүү кесепеттерин жумшартуу, кырсыктардын тобокелдиктерин төмөндөтүү, адамдын өнүгүүсүнө инвестиция салуу, коомдун бардык катмары үчүн көндүмдөрдү жана билимдерди калыптандыруу, жумуш орундарын түзүү

жана сергек жашоону колдоо, гендердик теңчиликти илгерилетүүнү камсыздоо боюнча улуттук пландар ишке ашырылууда.

Өлкөдө жакырчылык дээрлик жоюлду. Жалпы билим берүү бекер, баарына жеткиликтүү жана милдеттүү. Кыргыз Республикасы биринчилерден болуп жарансыздык маселесин толук чечти. Бул айрым адамдарга жана коомго жалпысынан тиешелүү болуп, коомдун бардык катмарынын саясатка катышуусун, экономикалык укуктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүнү камсыздоо үчүн Туруктуу өнүктүрүүнүн жалпылоочу жана өзгөртүүчү мүнөзүн колдонууга мүмкүндүк берет. 2018–2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы туруктуу экономикалык жана социалдык өнүгүү, анын ичинде санариптештирүү, ишкердик, азыркы жана келечек муун үчүн инновациялык жана экологиялык таза технологияларды жайылтуу үчүн мүмкүнчүлүктөрдү камсыздайт. 2019-жылы Кыргыз Республикасы, Борбордук Азия өлкөлөрүнүн орточо киреше/ортондон төмөн киреше тобунда жана сегментинде Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарын ишке ашыруу жана алты өз ара байланышкан өзгөрүүлөр боюнча бааланган прогресске жетишкендик боюнча алдыңкы орунду ээлеген.

Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарын ишке ашыруунун башталышынан баштап, Кыргыз Республикасы бир катар манилүү эл аралык макулдашууларды ратификациялаган, алардын арасында Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына жетүү прогрессин тездетүүгө кошумча мүмкүнчүлүктөрдү камсыздаган БУУнун Майыптардын укугунун конвенциясы жана Климаттын өзгөрүшү тууралуу Париж макулдашуусу бар.

Кыргыз Республикасында 2016-жылдан тартып Көп ченемдүү жакырчылык индекси өлчөнөт, 2020-жылы көп ченемдүү жакырчылыкты өлчөө методологиясы бекитилген.

Экономикалык өсүштүн туруктуу темпи орточо 5,3%, бул калктын бакубаттыгын кыйла жогорулатууну камсыздоо үчүн жетишсиз. Инновацияларды жайылтуунун начардыгы жана өнүкпөгөн инфратүзүм өлкөнүн экономикалык өнүгүүсүн та-

аалданып, шаарда дагы, айыл жерлеринде дагы калктын жашоо деңгээлин теңдөө мүмкүнчүлүгүн азайтат. Иш менен камсыздоо жана эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн өсүү маселелери актуалдуу бойдон калууда.

Кыргыз Республикасы Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына жетүүгө, адамды өнүктүрүү үчүн чөйрөнү түзүүгө, ар бир адамдын потенциалын ачууга жана анын ден соолугун, эркиндигин, укугун коргоо жолу менен бакубаттыгын, гендердик теңчиликти толук камсыздоого, жумуштуулукту жана туруктуу кирешелерди камсыздоого багытталган активдүү иштерди улантат.

Кыргыз Республикасы ишкерлер жана инвесторлор үчүн жагымдуу шарттарды түзүү аркылуу атаандаштыкка жөндөмдүү санариптик экономиканы түзүүгө багытталган реформаларды, ошондой эле инновациялык жана табиятты коргоочу технологияларды колдонууну активдүү жүргүзөт. Кыргыз Республикасы ар бир регион өлкөнүн экономикалык өнүгүүсүнө татыктуу салым кошууга, ар бир региондо калктын турмушу үчүн жагымдуу шарттарды түзүүгө жана сапаттуу кызмат көрсөтүүлөргө жетишкендикти камсыздайт.

КИРИШҮҮ

«...Кыргызстан Бириккен Улуттар Уюмунун Туруктуу өнүктүрүү максаттарын ишке ашыруу жолун жолдойт».

С. Ж. Жээнбеков

Кыргыз Республикасынын Президенти

Туруктуу өнүктүрүү жаатындагы 17 универсалдуу, баарын камтыган жана өз ара байланышкан максаттарды (мындан ары – ТӨМ) камтыган 2030-жылга чейинки мезгилде туруктуу өнүктүрүү жаатындагы Күн тартибин кабыл алуу, Кыргыз Республикасында туруктуу өнүктүрүү маселелерин талкуулоого туш келди.

Кыргыз Республикасы башка өлкөлөр менен катар Миң жылдык өнүктүрүү максаттарынын (мындан ары – МӨМ) социалдык, экономикалык жана экологиялык милдеттери боюнча сүйлөшүүлөргө, аларды чечүү боюнча чараларды иштеп чыгууга жана кабыл алууга активдүү катышты. МӨМдү ишке ашырууда жетишилген айкын прогресс – өтө жакырчылыктын жана ачкачылыктын масштабдарын олуттуу кыскартууну кошо алганда баштапкы билим берүүгө жеткиликтүүлүктү камсыздоо, балдардын өлүмүн кыйла кыскартуу жана эне саламаттыгын жакшыртуу өңдүү ТӨМдүн амбициялуу алкактагы милдеттери үчүн бекем пайдубалды түптөдү.

ТӨМдүн кайра өзгөртүүчү мүнөзү 2018–2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясында (мындан ары – 2040 Стратегиясы), Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018–2022-жылдарга «Биримдик. Ишеним. Жаратмандык» программасында (мындан ары – Программа 2018–2022), өзүнө туруктуу өнүктүрүүнүн социалдык, экономикалык жана экологиялык аспектилерин камтыган саламаттык сактоо, билим берүү, гендер, жаштар, жашыл экономика, санариптештирүү, региондорду өнүктүрүү жана башка ар түрдүү программаларда жана стратегияларда чагылдырылган боштуктарды талдоо жана артыкчылыктарды аныктоо аркылуу өнүктүрүү боюнча улуттук программа-

ларда чагылдырылган. Кыргыз Республикасынын контекстинде ТӨМ жетишкендиги кызыкдар тараптардын катышуусу менен мурда түзүлгөн ишке ашыруу механизмдеринин, координациялоонун улуттук жол-жоболорун өркүндөтүүнүн артыкчылыктарын пайдалануу жана өкмөт менен жергиликтүү бийлик органдарынын, жарандык коомдун, жеке сектордун, илимий чөйрөнүн, БУУ мекемелеринин жана эл аралык уюмдардын ортосундагы өнөктөштүктү активдештирүү аркылуу ишке ашып келген. Улуттук пландоо процесстери адамдарга багытталгандыгы, өнүгүүнү камсыздоо, планетаны коргоо, өнөктүк мамилелерди колдоо жана дүйнөгө калктын аярлуу катмарын камтуу милдети менен көмөк көрсөтүүгө негизделген.

2030-жылга ТӨМ жетүү үчүн Кыргыз Республикасы тарабынан адамдарга, өзгөчө аярлуу топторго багытталган улуттук саясаттын артыкчылыктарын белгилөө жана теңсиздикти кыскартуу, жакырчылыкты жоюу, климаттын өзгөрүү кесепеттерин жумшартуу, адамдын өнүгүүсүн инвестициялоо, коомдун бардык катмары үчүн билим жана көндүмдөрдү берүү, үзүрлүү жумуш орундарын түзүү жана сергек жашоо мүнөзүн колдоого артыкчылык берилген. 2040 Стратегиясы – азыркы жана келечектеги муундар үчүн санариптештирүү, ишкердик жана инновациялык жана экологиялык таза технологияларды өнүктүрүү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү жолу менен туруктуу экономикалык жана социалдык өнүгүү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү камсыздайт.

2017-жылы ишке киргизилген «Таза коом» санариптик трансформация программасы бир катар долбоорлорду бириктирет, алардын ичинен эң ириси жана олуттуусу «Коопсуз шаар» жолдор-

догу коопсуздукту камсыздоо системасы мамлекеттик органдардын ортосундагы маалымат жана коммуникацияларды алмашуу системасы, мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптик форматка которуу жана башка көптөгөн нерселер бар.

2019-жылдын жыйынтыгында Кыргыз Республикасы Борбордук Азияда орточо киреше менен дүйнөдөгү ортодон төмөн кирешелүү өлкөлөрдүн сегментинде ТӨМдү ишке ашыруу жана алты өз ара көз каранды кайра түзүүлөр боюнча бааланып, жетишилген прогресс көз карашынан алдыңкы орунду ээледі¹.

Туруктуу өнүктүрүүнүн көптөгөн максаттарын жана индикаторлорун улуттук программаларга жана стратегияларга интеграциялоо прогрессине карабастан, УЫС даярдоо процессинин жүрүшүндө айрым көйгөйлөр аныкталды. Бул жетиштүү дезаграцияланган статистикалык маалыматтардын жоктугу, шаар менен айылдын ортосундагы айырмачылыктын сакталуусу, социалдык, гендердик теңсиздик, борбордук жана жергиликтүү бийлик органдарынын жетишсиз потенциалы жана бир нече артыкчылыктардын үстүндө бир учурда иштөө үчүн чектелген финансылык жана адам ресурстары.

ТӨМдү ишке ашыруунун башталышында Кыргыз Республикасы эки маанилүү эл аралык макулдашууну ратификациялаган: ТӨМгө жетүүдө прогрессти тездетүү үчүн кошумча мүмкүнчүлүктөрдү камсыздаган Бириккен Улуттар Уюмунун Майыптардын укугу жөнүндө конвенциясы жана Климаттын өзгөрүшү жөнүндө Париж макулдашуусу. 2030 Күн тартибинин жана Париж макулдашуусунун өз ара байланышына таянуу менен, Кыргыз Республикасынын Өкмөтү (мындан ары - Өкмөт) күнөскана газдарын кыскартуу жана сектор аралык процесстин башында улуттук деңгээлде аныкталуучу салымдарды жаңылоо жолу менен климатты өзгөртүү көйгөйлөрүн чечүү боюнча маселелерди караган. Табигый же техногендик кырсыктардын алдын алуу, төмөндөтүү жана туруктуулукту күчөтүү үчүн кырсыктардын коркунучун азайтуу боюнча Сендай алкактык программасына ылайык өнүгүүнү камсыздоо үчүн

Кыргыз Республикасынын калкын жана аймактарын өзгөчө кырдаалдардан комплекстүү коргоо концепциясы кабыл алынган (2018–2030).

Өкмөт туруктуу өнүктүрүү жаатындагы өзүнүн Күн тартибинде гендердик теңчилик маселелерине көңүл бөлүүнү улантууда. Буга 2012–2020-жылдары Гендердик теңчиликке жетүү боюнча улуттук стратегияны кошо айрым стратегиялык документтерди кабыл алуу жана ишке ашыруу, ошондой эле БУУ Коопсуздук кеңешинин 1325 Резолюциясын аткаруу боюнча аракеттердин улуттук планы көмөктөштү. Бул иш-аракеттер өлкөдөгү теңчиликти камсыздоо боюнча максаттарга жетүүдө Өкмөттүн жактоочулугу менен айкалышта 5-ТӨМ ишке ашыруу прогрессине эле эмес, башка максаттарга жетүү үчүн дагы олуттуу таасир тийгизет.

2016-жылдан баштап министрликтердин, ведомстволордун жана жергиликтүү бийлик органдарынын алкагында туруктуу өнүктүрүүнүн экономикалык, социалдык жана экологиялык аспектилерин ишке ашыруу үчүн контексттин актуалдуулугун жана саясаттын макулдашылгандыгын камсыздоо боюнча бир катар улуттук жана жергиликтүү демилгелер кабыл алынды. Гендердик маселелер, жакырчылыкты кыскартуу, теңсиздик жана обочолонтуу жаатындагы өз ара толукталуучу саясаттарды жылдыруу максатында жетимиштен ашык стратегиялар, иш-аракеттер планы жана программалар кабыл алынган. Улуттук аракеттерди колдоо үчүн БУУ саясаты (MAPS) тармагындагы интеграция, тездетүү жана колдоо стратегиясы, ТӨМ өз ара байланыштарын комплекстүү талдоо жана ТӨМ прогрессин тездетүүдөн утушка ээ боло турган облустардын деңгээлинде улуттук артыкчылыктар менен ТӨМ максаттарынын ортосундагы ылайыктуулук деңгээлин аныктоо үчүн Тез комплекстүү баалоо (RIA) куралы пайдаланылды. Чектелген координация жана ресурстардын жетишсиздиги сыяктуу структуралык көйгөйлөрдү жеңүү максатында, «бүткүл өкмөттү» жана «бүтүндөй коомду» тартуу, ошондой эле өнөктүк мамилелерди чыңдоо, мониторинг процесси жана ТӨМгө жетүү серебин ишке ашыруу боюнча ыкмалар колдонулду.

¹ 2019-жылы Кыргыз Республикасы ТӨМ индексинде 162ден 48-орунду ээледі <https://www.sdgindex.org/> мында алты трансформация эске алынды: 1) билим берүү, гендер жана теңсиздик, 2) ден соолук, бакубаттык жана демография, 3) энергетикалык декарбонизация жана туруктуу өнөр жай, 4) азык-түлүк менен туруктуу камсыздоо, жер, суу, океандар, 5) туруктуу шаарлар жана жамааттар, 6) туруктуу өнүктүрүү кызыкчылыгындагы санариптик революция.

СЕРЕПТИ ДАЯРДОО МЕТОДОЛОГИЯСЫ ЖАНА ПРОЦЕССИ

УЫСты даярдоо процесси көп тараптуу жана көп тармактуу болуп, ар кандай кызыкдар тараптарды тартуу менен ишке ашты, Өкмөт 2030 Күн тартибинин 74-пунктун жетекчиликке алып, «эч кимди артта калтырбоо» жалпы милдетин карманды, өлкөдөгү аярлуу топторго өзгөчө көңүл бөлүп, артыкчылык берди.

2019-жылы Өкмөттүн биринчи кадамы болуп УЫС даярдоо тапшырылган беш жумушчу тобун түзүү болуп калды. Алгач жумушчу топтор тиешелүү министрликтер менен ведомстволордун эксперттеринен түзүлдү, бирок кийинчерек ага жарандык коомчулуктун жана бизнестин, ошондой эле БУУ системаларынын өкүлдөрүн киргизишти. Жумушчу топ туруктуу өнүктүрүүнүн үч компонентинин тегерегинде топтоштурулду: 1) экономикалык, 2) социалдык, 3) экологиялык, ошондой эле өтмө маселелерди дагы камтыды: 4) мониторинг жана баалоо, 5) башкаруу жана коопсуздук.

Даярдоо процессинде экинчи кадам катары мурда иштеген структуралардагы бири-биринин ишин кайталоосунан качып, кошумча бюрократияга жол бербей, ошондой эле колдо бар адам жана финансылык ресурстарды натыйжалуу оптималдаштыруу үчүн мурда түзүлгөн структураларды жумушчу топторго интеграциялоо болду. Ар бир жумушчу топ үчүн интеграция процесси менен катар негизги тапшырмалар жана милдеттенмелер, ошондой эле техникалык тапшырмалар жазылды. Андан тышкары, ар бир жумушчу топтун жетекчилери, координаторлору жана УЫС бөлүмдөрүнүн долбоорлорун даярдоого жана кызыкдар тараптар менен кайра байланышууга жооптуу алдыңкы мамлекеттик мекемелер дайындалды. УЫСты жалпы координациялоо, бириктирүү Өкмөт тарабынан камсыздалды. 2019-жылы жумушчу топтор ТӨМ мониторингдөө

жана артыкчылыктуу милдеттерди белгилөөнүн үстүндө системалуу иштешти, жетишкендиктерди талкуулоо үчүн дайым жолугуп турушту. Өкмөт тарабынан «УЫС даярдоонун жол картасы» толук иштелип чыкты.

Күн тартиби 2030 контекстин баалоого негизделип, жумушчу топтор Кыргыз Республикасы үчүн артыкчылыктуу милдеттерди жана максаттарды кызыкдар тараптардын катышуусу менен консультативдик процесс аркылуу аныктаган. 232 глобалдык көрсөткүчтөрдүн ичинен 206сы улуттук контекстке колдонулат деп таанылды. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети (мындан ары – УСК) башынан бери эле маалыматтарды картага түшүрүү, инвентаризациялоо, ыңгайлаштыруу жана топтоо процессин жетектеген². Ошондой эле кошумча 136 көрсөткүч каралып, алар улуттук көрсөткүчтөрдүн ыңгайланыштырылган структурасын толуктайт жана максат менен милдеттердин кеңейтилген контекстин түшүнүүгө жардам берет. 206 тиешелүү көрсөткүчтөрдөн 102си жеткиликтүү же оңой жете тургандай болуп эсептелип, ТӨМдү мониторингдөө жана сереп салуу процесси үчүн негиз болуп берет. Бардык жеткиликтүү көрсөткүчтөр маалыматтары менен бирге ТӨМ мониторинг жана отчеттуулуктун Улуттук платформасында жарыяланган³.

УЫСты даярдоодо 2013–2019-жылдар аралыгындагы маалыматтар бааланган, УЫС 16 ТӨМ жана 139 максаттуу көрсөткүчтөр боюнча прогрессти көзөмөлдөө боюнча чаралар көрүлгөн (14-ТӨМ каралган эмес).

Маалыматтарды жалпылоонун жетишсиздиги жана ТӨМ жетишкендиктер прогрессин баалоо үчүн айрым көрсөткүчтөр үчүн усулдардын жок-

² ТӨМгө Кыргыз Республикасынын УЫС маалыматтарынын матрицасы тиркелди.

³ <https://sustainabledevelopment-kyrgyzstan.github.io/>.

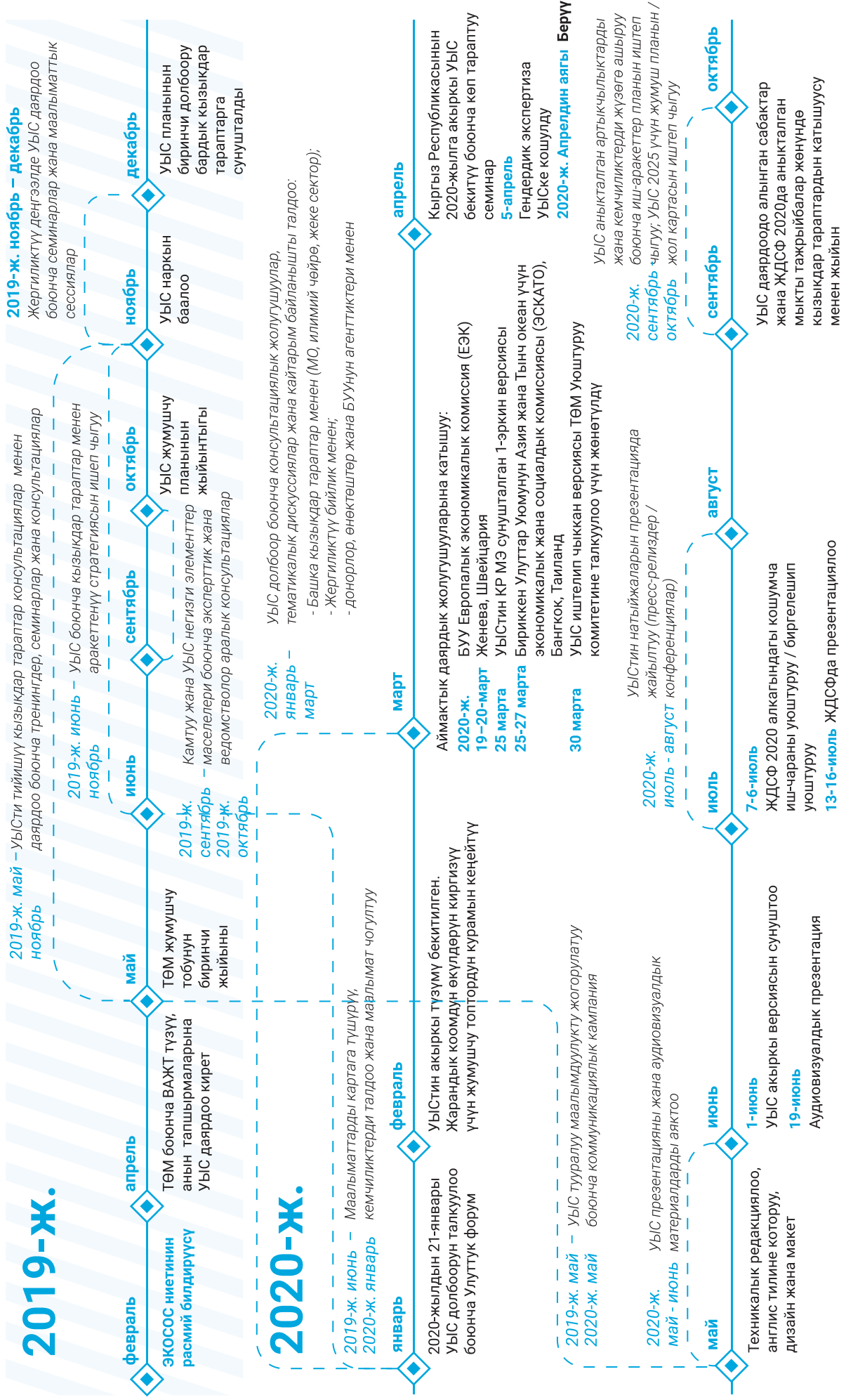

тугу менен көйгөйлөрдү чечүү үчүн сандык гана эмес, сапаттык да усулдар колдонулган. УЫСтын көбүнчө корутундулары УЫС улуттук көрсөткүчтөрүнө таянган, мисалы, Кыргыз Республикасы үчүн Көп ченемдүү жакырчылык индекси (MPI) (2016, 2017 жана 2018-жылдар), ошондой эле кошумча маалыматтарга таянган, анын ичинде кыйыр көрсөткүчтөр, мамлекеттик мекемелердин маалыматтары, Кыргыз Республикасындагы баштапкы мүмкүнчүлүктөргө жана кызматтарга жеткиликтүүлүктү баалоо. Азия жана БУУ Тынч Океан үчүн экономикалык жана социалдык комиссия (ESCAP, 2018), MAPS Миссиясынын отчету (2018) жана кошумча изилдөөлөр, анын ичинде көптөгөн көрсөткүчтөр боюнча класстердик изилдөөлөр (MICS, 2018).

Ошондой эле, адам укуктары боюнча эл аралык документтер боюнча докладдар колдонулган, анын ичинде Универсалдуу орто аралык сереп (2019), Аялдарга карата дискриминациянын бардык түрлөрүн жок кылуу жөнүндө конвенция (CEDAW, 2018) жана ар кандай аймактык жана эл аралык уюмдар тарабынан берилген изилдөөлөр. УЫС даярдоо процессинин жыйынтыктоочу этаптары активдүү кайра байланыш жана жумушчу топтордун комментарийлеринин анализин, ТӨМ Координациялоочу комитетинде ачык талкуулоолорду жана УЫС жактыруу боюнча көп тараптуу форумду өзүнө камтыды. Кыргыз Республикасынын УЫС акыркы варианты тажрыйбаны, ийгиликтерди, көйгөйлөрдү ар тараптуу талдоону жана өлкөнүн кызыкдар болгон тараптардын катышуусундагы өнөктөштүк мамилелерге, ишенимдүү жана сапаттуу маалыматтарга негизделген 2030-жылга Күн тартибин ишке ашыруу боюнча алынган өлкө сабактарын камтыйт.

1-сүрөт.

2019–2020-жылдарга УЫС Жол картасы

2030 КҮН ТАРТИБИН УЛУТТАШТЫРУУ

Улуттук саясаттын 2030 Күн тартибине дал келүүсү

36 стратегиялык документке тез комплекстүү баалоо (ТКБ) жүргүзүлүп, Туруктуу өнүгүү максаттары Кыргыз Республикасындагы улуттук стратегиялык пландаштырууга ылайыктуулугу 82%ды түзгөндүгүн көрсөттү.

Төмөнкү ТӨМ боюнча толук шайкештик сакталат: 1-максат (Жакырчылык), 2-максат (Ачарчылык), 3-максат (Ден соолук), 5-максат (Гендер), 7-максат (Энергия), 9-максат (Инфратүзүм жана индустриялаштыруу) жана 15-максат (Жер), буларда глобалдык тапшырмалар өлкөнүн пландаштыруу саясатында чагылдырылат. Эң төмөн интеграция 10-максатта – 60% (өлкөлөр ортосундагы жана теңсиздикти кыскартуу), 13-максатта – 60% (Климаттын өзгөрүүсү) жана 17-максатта – 63% (Өнөктөштүк) аныкталган.

2-сүрөт.

Глобалдуу ТӨМ Кыргыз Республикасынын өнүгүүсүн пландоо боюнча 36 документтин дал келүүсү, %

Булак: ТКБ жумушчу матрица, дал келүү

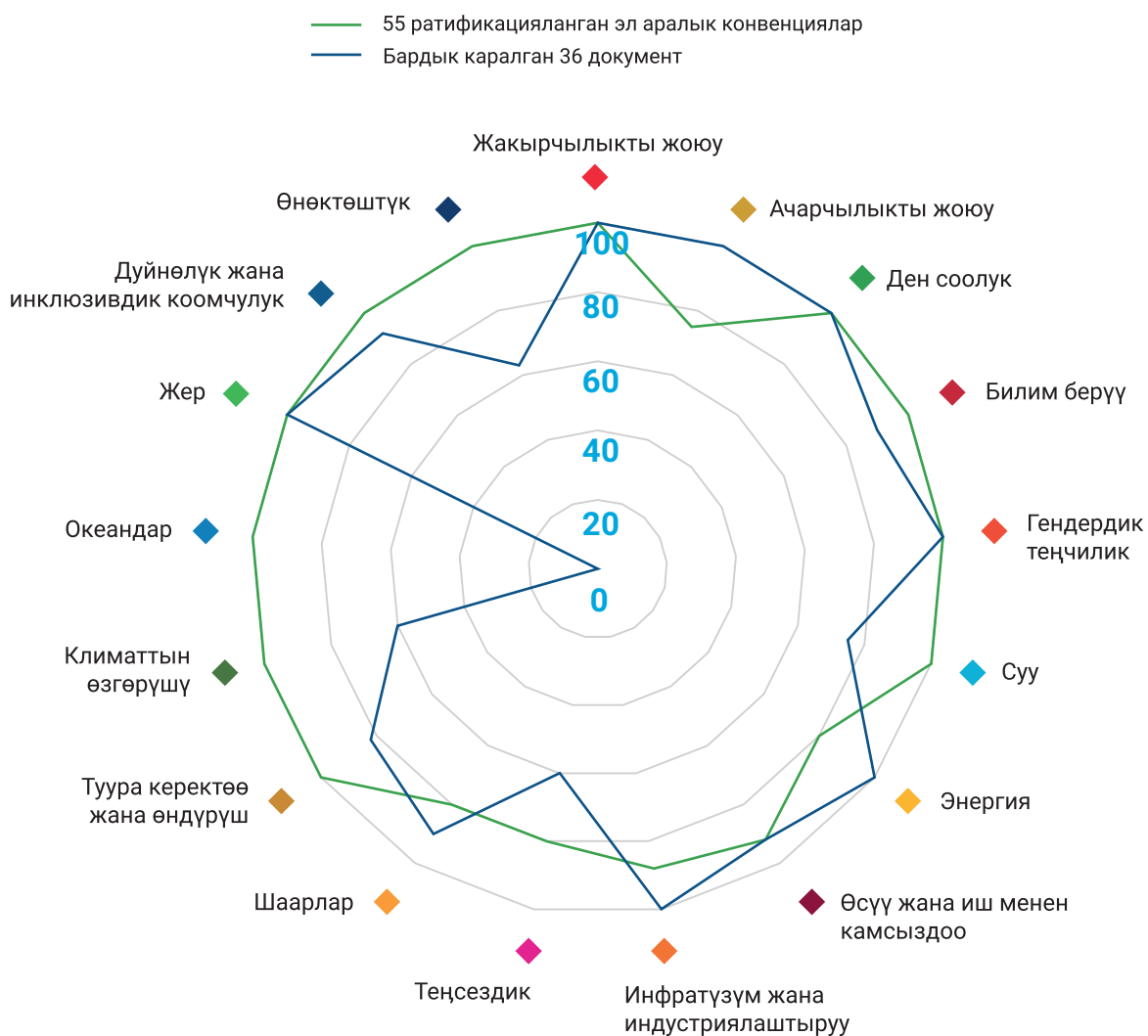
ТӨМ 10до камтылбаган айрым милдеттер эл аралык коомчулук тарабынан көзөмөлгө алынып, жөнгө салынганы менен түшүндүрүлөт (10.5. Дүйнөлүк финансы рынокторуна мониторинг жүргүзүү; 10.6. Өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн өкүлчүлүк жана шайлоо укуктары; 10.а. Атайын жана дифференциалдык режим жана 10.с. Акча которуулар үчүн транзакциянын мааниси). 17-максат (Өнөктөштүк) 17.4 (Карыздын туруктуулугу) жана 17.9. (Туруктуу өнүгүү үчүн потенциал)

негизги максаттарын макулдашууда жетиштүү күчкө ээ эместей.

Эгерде 55 негизги эл аралык конвенцияны көңүлгө алсак, өткөрүлгөн БКОдо аныкталбаган ТӨМ милдеттеринин кээ бирлери, эл аралык жөнгө салуу механизмдери менен камтылышы мүмкүн, мисалы: 3.а. Тамекиге каршы күрөшүү боюнча конвенция жана 13.а. БУУ РКИК милдеттенмелери.

3-сүрөт.

Улуттук саясаттын документтеринин жана эл аралык милдеттенмелердин 2030 Күн тартиби менен Кыргыз Республикасындагы ТӨМгө шайкеш келиши

«5П» («5Ps») ТӨМ туруктуу өнүгүүнүн улуттук күн тартибинде

Кыргыз Республикасындагы 2030 глобалдык Күн тартибинин ыңгайлашуусуна 5Ps⁴ ыкмасы аркылуу баа берүү ылайыкташтырылган/кабыл алынган милдеттердин саны жагынан алып карганда, 2030 улуттук Күн тартиби, негизинен, «элге» жана «гүлдөп өнүгүүгө» багытталгандыгын көрсөттү. Негизинен, 2030 Күн тартибиндегидей эле, ылайыкташтырылган улуттук Күн тартиби «элге» жана «гүлдөп-өнүгүүгө» багытталган эң көп милдеттерди камтыйт.

4-сүрөт.

Дүйнөлүк 2030 Күн тартибинин максаттарына дал келген Кыргыз Республикасындагы улуттук (ылайыкташтырылган) ТӨМ тапшырмаларынын үлүшү

Жумушчу топтордун түзүлүшү жана Кыргыз Республикасынын биринчи Улуттук ыктыярдуу сербенин түзүмү 5Ps мамилелерине толугу ме-

нен шайкеш келгендигин белгилей кетүү керек. (17-ТӨМдү эске албаганда).

Тик жана горизонталдык ырааттуулук

Дүйнө жүзүндөгү МӨМдүн негизги кемчилиги, аларды жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон каражат булактарын жана ресурстарын так аныктоонун жоктугу болду. 2030 Күн тартибин ишке ашыруу үчүн каражаттарды (ИК) улуттук өнүгүү

саясатына ТӨМ интеграциясы жана механизмдери аркылуу баалоого болот.

Макулдашкан алты тапшырма бир нече документте жакшы чагылдырылган (таблицанын сол

⁴ 5Ps ыкмасы Туруктуу өнүгүү максаттарын 5топко/багытка бөлүнүүсүн болжолдойт: «Эл» (1–5–ТӨМ), «Гүлдөп-өнүгүү» (7–11–ТӨМ), «Планета» (6–ТӨМ, 12–15–ТӨМ), «Тынчтык» (16–ТӨМ) жана Өнөктөштүк (17–ТӨМ). 5Psнин аталышы англис тилиндеги сөздөрдүн башкы тамгаларынан түзүлгөн (People, Planet, Prosperity, Peace, and Partnership).

жагында). Бул алардын өлкөдө приоритеттүү жана артыкчылыктуу экендигин, ошондой эле тармактар боюнча интеграцияланган мамилени көрсөтөт. Ошол эле учурда, каралып жаткан документтерде ИК 4 милдети жок жана алардын өлкөнүн контекстине болгон мамилесин талдоону, ошондой эле ТӨМ 2020–2030-жылдарда ишке ашыруунун калган он жылдыгына стратегиялык

пландаштыруу системасына интеграциялоону талап кылат.

Ошол эле учурда, 2040 Стратегиясы жана 2018–2022 Программасы, ТӨМдүн 103 жана 86 милдеттерин камтыган, өлкөдөгү эң макулдашылган, иштелип чыккан пландоо документтери болуп саналат.

5-сүрөт.

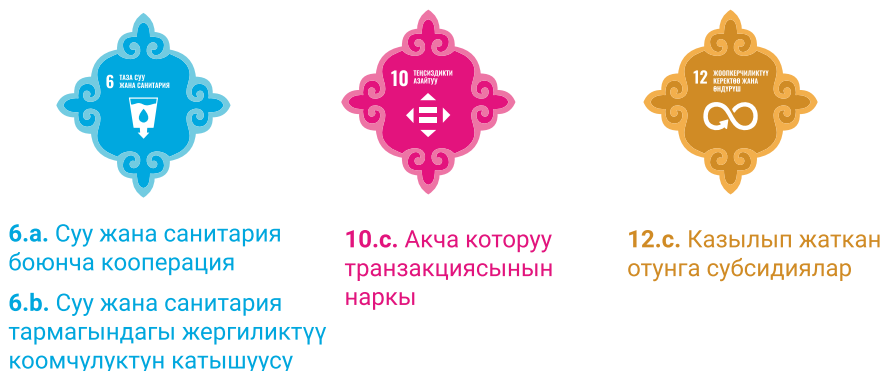
ТӨМдүн макулдашылган жана жетишпеген милдеттери жана Кыргыз Республикасынын пландаштыруу саясаты

Документтердин ортосунда эң жакшы макулдашылган максаттар (36 документтин кеминде бсында жолугушат)

Негизги жетишпеген максаттар (каралып чыккан 36 документтин эч биринде көрүнбөйт)

Булак: ТКБ жумушчу матрицасы, шайкештик жөнүндө кыскача маалымат

ТӨМ жана УЫС процесстерине институционалдык механизмдер жана кызыкдар тараптардын катышуусу

2016-жылдан тартып Кыргыз Республикасында маалыматтык жолугушуулар жана консультациялар өткөрүлүп, өнүгүүнүн жаңы артыкчылыктарын талкуулоо үчүн өнөктөштүк жүргүзүлүп, инклюзивдүү жана жалпы катышуу принцибин жетекчиликке алып, 2030 Күн тартибинин максаттарына жетүү үчүн прогрессти максималдаштырууга багытталган иш-аракеттерди жүзөгө ашыруу жана оптималдаштыруу маселелери талкууланды. Бул консультациялар улуттук деңгээлде да, жергиликтүү деңгээлде да өткөрүлүп, тематикалык же жалпы көңүл бурулуп, ар кандай кызыкдар тараптардын, атап айтканда, Өкмөттүн, адам укуктары институттарынын, парламентарийлердин, жергиликтүү бийлик органдарынын, жаран-

дык коомдун жана коммерциялык эмес уюмдардын (мындан ары – КЭУ), бизнес ассоциациялар жана жеке ишканалар, кесиптик бирлик уюмдары, изилдөө институттары жана академиялар, жаштар топтору жана өнөктөштөрдүн өкүлдөрү катышкан. Ар тараптуу, инклюзивдүү процесстин болушу өлкөнүн мамлекеттик институттарына туруктуу өнүгүүнүн жаңы күн тартибинин өзгөрүлмө потенциалы жөнүндө бардык кызыкдар тараптарды маалымдоого, ар кандай деңгээлдерде менчик жана ишеним сезимин жаратууга жана прогрессти алдын-ала белгилөө, контексттөө, ТӨМ максаттарына жетишүүдө ишке ашыруу жана отчет берүүдөгү көптөгөн милдеттерди аныктоого мүмкүндүк берди.

6-сүрөт.

Өз ара бир бүтүн коомдук мамиле

Улуттук институттар

Мамлекеттик институттар, биринчиден, ТӨМ концепциясын улуттук стратегияларга жана иш-аракеттердин планына интеграциялоодо, экинчиден, Кыргыз Республикасында максаттарды жана милдеттерди жүзөгө ашырууда, үчүнчүдөн, улуттук көзөмөл процесстеринде жана серепти даярдоодо чоң ролду ойношту. Натыйжалуу, отчеттук жана интеграцияланган мамлекеттик башкаруу бул чөйрөдөгү акыркы реформалардын артыкчылыгы жана сапаттуу мамлекеттик кызмат көрсөтүүнүн маанилүү элементи деп эсептелет. Институционалдык бардык баштапкы күч-аракеттер 2030-жылдын Күн тартибин Кыргыз Республикасынын шартына ылайыктуу артыкчылыктарды аныктоо аркылуу улутташтырууга багытталган. Тиешелүү максаттардын жана милдеттердин 70% ашыгы 2040-жылга чейин узак мөөнөттүү Улуттук өнүгүү стратегиясына жана 2022-жылга чейин Кыргыз Республикасынын орто мөөнөттүү өнүгүү программасына киргизилген. Көптөгөн кошумча стратегиялар жана программалар тапшыр-

маларды аткарууга ыңгайлуу шарттарды түзүп, инклюзивдүү башкаруу системасында олуттуу жетишкендиктерге алып келди, бир нече ТӨМ ылдам прогрессине жана демек, өнүгүү процессинин кыйла адилет натыйжаларына алып келди.

Коомдук саламаттыкты сактоо, билим берүү, электр энергиясы жана коррупцияны жоюу кызматтарын көрсөтүүдө мамлекеттик органдардын ачык-айкындыгын жана отчеттуулугун камсыз кылуу боюнча аракеттер башкарууну күчөттү жана мамлекеттик секторду жыл сайын Transparency International тарабынан өткөрүлүп келе жаткан Коррупцияны кабыл алуу индексинде (КБИ) туруктуу өнүгүүгө алып келди⁵. Мамлекеттик органдар УЫС жөнүндө талкуу жүргүзүү үчүн ар кандай кызыкдар тараптардын катышуусун иштеп чыгуунун жана башкаруунун борборунда болушту, ошону менен чечимдердин жана карап чыгуу механизмдеринин ачык-айкындуулугун колдошту.⁶

Координациялоо механизмдери жана масштабдуу, олуттуу көйгөйлөргө жалпы мамлекеттик чара көрүү

ТӨМдү ылайыкташтыруу, жүзөгө ашыруу жана мониторинг жүргүзүүдө башынан баштап министрликтер менен ведомстволордун ортосунда интеграциялоо, координациялоого жана тажрыйба алмашууга багытталган жалпы мамлекеттик мамиле колдонулган. 2015-жылдын декабрь айында Кыргыз Республикасынын Премьер-министринин төрагалыгы астында министрликтер менен ведомстволордун, парламенттин, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Аппаратынын жана Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун (Жогорку сот), Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы (Улуттук банк) жана Кыргыз Республикасынын Улуттук стратегиялык изилдөөлөр институту, ошондой эле БУУнун Өлкөлүк тобунун, өкмөттүк эмес уюмдардын жана жеке сектордун өкүлдөрүнүн катышуу-

сунда Кыргыз Республикасында 2030-жылга чейин туруктуу өнүгүү максаттарын ыңгайлаштыруу, ишке ашыруу жана мониторинг жүргүзүү боюнча Координациялык комитет түзүлгөн⁷.

Координациялык комитет түзүлгөндөн жана мамлекеттик секторду реформалоо боюнча параллелдүү демилгелерден кийин, институционалдык аракеттердин көпчүлүгү трансформацияланган саясатты иштеп чыгууга жана комплекстүү жана өз ара көз каранды программаларды башкарууга багытталган, мисалы, «Жаштар саясатынын концепциясы – 2030», географиялык региондор «Жергиликтүү өз алдынча башкарууну өнүктүрүү программасы – 2023» же «Коомдук саламаттыкты сактоо жана Саламаттык сактоо системасын

⁵ Өлкөлөр боюнча чогултулган маалыматтар жана статистикалык маанидеги өзгөрүүлөр 2012-жылдан тарта Transparency International жеткиликтүү: <https://www.transparency.org/cpi2019>.

⁶ 2015-жылдан баштап Кыргыз Республикасы саясий чечимдерди кабыл алуу процесстерин баалоочу Башкаруу индекси боюнча Борбор Азиядагы жогорку рейтингке ээ өлкө. (тагыраак маалымат: <https://www.bti-project.org/en/data/rankings/governance-index/>).

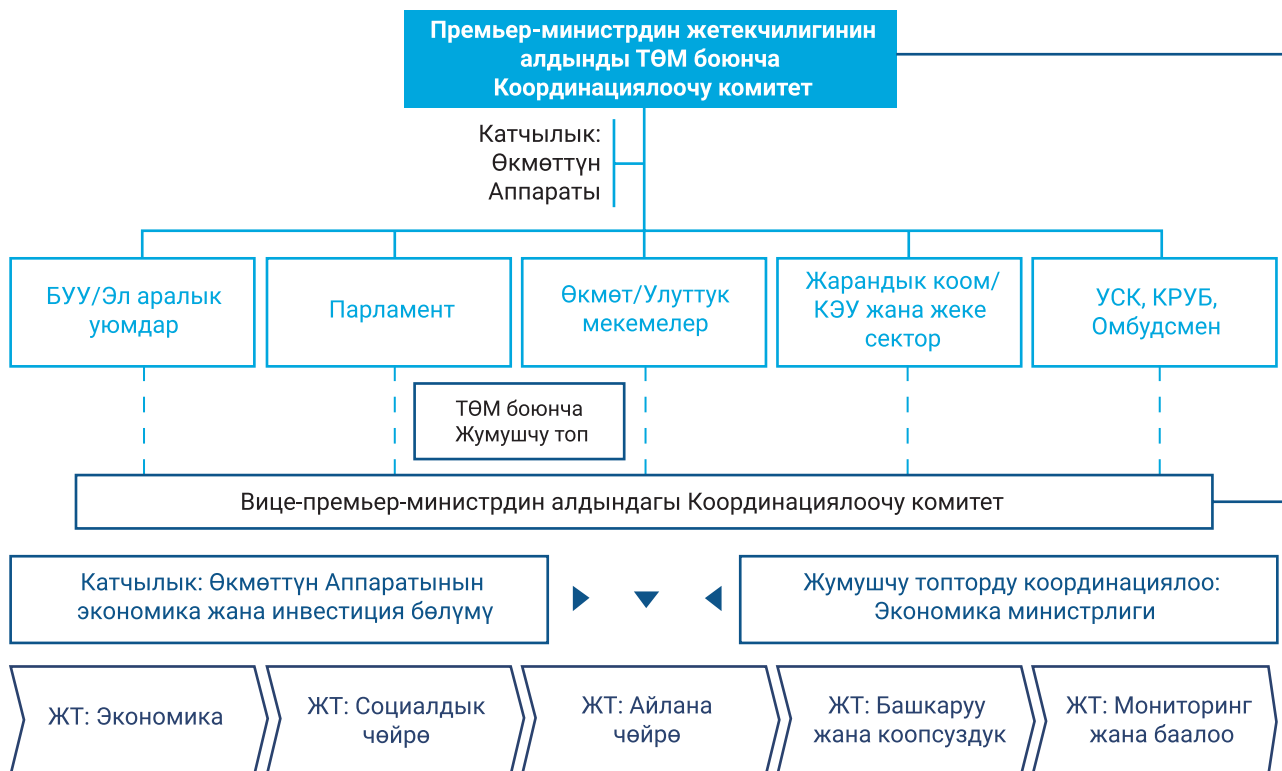
⁷ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2015-жылдын 22-декабрындагы № 867 токтому.

өнүктүрүү программасы – 2030» өңдүү конкреттүү бир социалдык топторго артыкчылык берилген. Максаттарга жетүү үчүн бирдиктүү институттук мамиленин артыкчылыктарын түшүнүп, Өкмөт белгилүү бир чөйрөдө көптөгөн коштомо

демилгелерди, адамдарга багытталган саясатты жана программаларды ишке ашыра баштады, аны менен көп жолку таасир берүүчү эффектти түзө алды.

7-сүрөт.

ТӨМ координациялоонун институттук механизмдери жана УЫС процесстерин интеграциялоо

Координациялык комитет тармактар аралык кызматташтыкты жана көптөгөн кызыкдар тараптардын катышуусу менен өнөктөштүктү стратегиялык жана саясий көз караштан гана колдобостон, ошондой эле УЫС даярдоо процессин практикалык ишке ашырууга көмөктөшөт. Мониторингдин жана «төмөндөн жогору» серептин механизмдерин институтташтыруу үчүн Кыргыз Республикасынын вице-премьер-министринин түздөн-түз жетекчилиги астында Координациялык комиссия, ошондой эле УЫС даярдоо жана

серепти түзүү процесси тапшырылган 5 жумушчу топ түзүлгөн. Жумушчу топтор ар кандай кызыкдар болгон тараптар менен коомдук консультациялардын жүрүшүндө алынган маалыматтарды, сын пикирлерди жана пикирлерди чогултушту, талдашты жана бириктиришти. УЫС долбоорун иштеп чыгуунун акыркы этаптары көптөгөн кызыкдар тараптардын жигердүү катышуусу менен даярдоо процессинде алынган олуттуу натыйжаларды чагылдырат.

Укук коргоо мекемелери

Туруктуу өнүгүүнүн көптөгөн максаттары жана милдеттери адам укуктары жана эмгек стандарттары боюнча эл аралык документтердин жоболорун чагылдыргандыктан, Кыргыз Республикасынын Акыйкатчы (Омбудсмен) институту адам

укуктары жаатындагы улуттук жана эл аралык милдеттенмелерди кынтыксыз сактоо менен милдеттерди ишке ашырууда жалпы мамлекеттик аракеттерге жигердүү катышууда. Укук коргоо мекемелеринин жана аны менен байланышкан мый-

зам үстөмдүүлүгүнүн, жеке жана экономикалык эркиндиктин жана туруктуу өнүгүүнүн компоненти катары жакшы башкаруунун маанисинин ролу өсүүсүн таануунун натыйжасында 2019-жылы Кыргыз Республикасы Адам эркиндиги индекси (АЭИ)⁸ ылайык прогресстин 3-деңгээлине жеткен. Андан тышкары, Акыйкатчы (Омбудсмен) Жогорку соттун жана Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын (мындан ары – Башкы прокуратура) өкүлдөрү менен биргеликте УЫСты даярдоо процессине катышышкан, ТӨМ 16 мониторингдөөдө түз салымын кошушту, ошондой эле башка ТӨМ прогресстерине баа берүү жана тийиштүү тапшырмаларды берүү боюнча жумушчу топтун талкууларында катышышты.

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши (парламент)

Парламенттик Эл аралык иштер, коргоо жана коопсуздук боюнча комитет тарабынан Кыргыз Республикасындагы Туруктуу өнүгүү жаатындагы максаттарды ишке ашыруу боюнча мыйзамдарды аткарууну көзөмөлдөө боюнча Жумушчу топ түзүлгөн. УЫС долбоорун даярдоо боюнча Жумушчу топтор парламентке серепти даярдоо жана өткөрүлүп жаткан улуттук маалыматтык

Жергиликтүү бийлик органдары жана ТӨМ локализациясы

2030 Күн тартибинде ТӨМдү ишке ашырууда локалдаштырылган мамиленин зарылдыгы белгиленген. Кыргыз Республикасында аймактык бийлик органдары артыкчылыктарды аныктоо боюнча баштапкы иш-чараларда жигердүү консультативдик милдетти, ал эми маалымдоочу ролду – сереп процессинде аткарган. УЫС даярдоонун жүрүшүндө жергиликтүү деңгээлде ТӨМгө жетүү прогрессин, Туруктуу өнүгүү боюнча жогорку деңгээлдеги саясий форумдун тематикасы тууралуу маалымдуулукту көтөрүү жөнүндө билим жана маалымат берүү максатында жергиликтүү администрация үчүн эки семинарды өткөрүлүп,

БУУ адам укуктары боюнча отчеттуулук системасынын жана Эл аралык эмгек уюмунун көзөмөл системасынын эл аралык конвенцияны сактоого түз мамилесин эске алуу менен, УЫС жумушчу топтору Адам укуктары жөнүндө конвенцияга ылайык адам укуктары боюнча сунуштарды жана сын-пикирлерди жана ЭЭУ Конвенцияларды жана сунуштарды колдонуу боюнча эксперттер комитетинин (CEACR) ТӨМдүн конкреттүү максаттарын же «артта калышы» мүмкүн болгон конкреттүү топторун аткарууга байланыштуу иш-аракеттерди байланыштыруу мүмкүнчүлүгүнөн пайдаланышты. Укук коргоо жол-жоболору менен берилген отчеттор жана алынган сунуштар Кыргыз Республикасында «эч кимди артта калтырбоо» ыкмасын талдоо үчүн кошумча баалуу маалыматтарды берет.

компаниялар жана Кыргыз Республикасындагы ТӨМ боюнча Күн тартибинин ММКда чагылдыруу боюнча туруктуу түрдө маалымдап турган. Жарандардын муктаждыктарын жана добушун чагылдырган Парламент сереп процессине катышууну андан ары кеңейтүү жана отчеттуулук үчүн чечүүчү мааниге ээ.

ал андан ары окутуу жана аймактык административдик бөлүмдөрдүн потенциалын жогорулатуу ишмердиги үчүн негиз болду. Өкмөт донордук уюмдар менен кызматташууда ТӨМдүн жергиликтүү деңгээлдеги иш-чаралардагы интеграциясы үчүн пилоттук долбоорлорду иштеп чыгууда. Жергиликтүү бийлик органдары муниципалдык аймактарда «төмөндөн-жогору» багытында туруктуу өзгөртүү үчүн туура келген субъект катары таанылды. Бөлүнгөн жергиликтүү маалыматтар Кыргыз Республикасында «эч кимди артта калтырбоо» мамилесин баалоонун негизги компоненти болуп калды.

⁸ Адам эркиндигинин индекси 2019: Фрейзер институту, Катон институтуна караштуу Фридрих Науманн либералдар институту менен биргеликте жарыкка чыгарылган жеке, жарандык жана экономикалык эркиндик глобалдык ченемдери, толук отчет менен таанышуу дарегин: <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/cato-human-freedom-index-update-3.pdf>

Көптөгөн кызыкдар болгон тараптардын катышуусу

ТӨМ ишке ашыруу жана УЫС даярдоо процесси көптөгөн кызыкдар болгон тараптардын жигердүү катышуусу менен мүнөздөлөт. Ишке ашыруунун жана мониторинг жүргүзүүнүн ар кандай баскычтарында алар менен өз ара аракеттенүү өз ара билим алууга, ишенимди бекемдөөгө жана максаттарга жетүү үчүн мамилелерди алмашуу мүмкүнчүлүктөрүн ачты. Мамлекеттик эмес уюмдар ТӨМдү ишке ашыруу жана УЫС долбоорун даярдоону координациялоо механизмдерине киргизилген.

Өкмөт башында турган координациялоо механизмдерине кошуу менен бирге, жарандык коом уюмдары өз жумушчу топторун түзүштү, алар кийинки аракеттерге жана серепти даярдоого кошумча салым кошушту. УЫС долбоору боюнча пикирлерди жана жазуу жүзүндөгү комментарийлерди берүү боюнча колдонмо бардык кызыкдар тараптардын арасында аныкталган тенденцияларды, жаралуучу көйгөйлөрдү, кыйынчылыктарды талдоо же ийгиликтердин окуясын жана тематикалык көз караштан жана кеңири масса деңгээлинен алынган сабактарды баса белгилөө өтүнүчү менен таратылды. Катышуучуларга УЫС жетиштүү баштапкы маалыматтар менен камсыз кылуу, маалымат алмашуу үчүн структураланган шаблондорду колдонуу жана өнүгүү көйгөйлөрүнүн же структуралык маселелердин себептерин жана кесепеттерин ачык талкуулоо, мамлекеттик эмес субъектилердин жана өкмөттүн эксперттеринин ишенимин жана жоопкерчилигин жогорулатуу ТӨМдү жүзөгө ашырууда кеңири диалогго өбөлгө болду.

Белгилүү бир аярлуу топтун укугун жана кызыкчылыктарын чагылдырган жергиликтүү уюмдардан баштап, донордук агенттиктерге чейин кызыкдар тараптар өздөрүнүн ТӨМдү жүзөгө ашыруунун тажрыйбасынан мыкты тажрыйбалардын үлгүлөрүн сунушташты. Бул аракеттер улуттук деңгээлде катышууну кеңейтүүдө маанилүү роль ойноду, анткени мамлекеттик органдар менен башка кызыкдар тараптардын ортосунда ишенимди бекемдөөгө жана маалымат алмашууга

жардам берген бир катар жалпы тажрыйбалар бар.

Айрым университеттер туруктуу өнүгүү боюнча атайын магистрдик программаларды киргизишти, башкалар билим берүү жаатында эл аралык кызматташуу аркылуу окутуу программаларын жакшыртуунун үстүндө ишти башташты⁹. Бүткүл өлкө боюнча студенттер инновациялар жана технологиялар аркылуу ТӨМдү жайылтуу боюнча интерактивдүү талкууларды уюштуруп, дебат клубдарына жана ачык лекцияларга катышышууда. Бул форумдар студенттердин ТӨМ жөнүндө маалымдуулугун жогорулатууга жана 2030 Күн тартибинин өлкөнүн баарына актуалдуулугун тастыктоого жардам берди.

Иретке салынган жана дени сак коомдун жана экономикалык туруктуулуктун жалпы кызыкчылыгын жана маанилүүлүгүн эске алуу менен, ишкерлер чөйрөсү 2040-жылга чейин Улуттук өнүгүү стратегиясын иштеп чыгуу баскычында артыкчылыктарды аныктоого киргизилген. Ишкерлер-ассоциациялар жана жеке ишкерлер улуттук же жергиликтүү деңгээлдерде таасир берүү практикасын ченөө максатында корпоративдик социалдык жоопкерчилик (КСЖ) жаатында анык демилгелерди изилдөө үчүн кийинки иш-аракеттердин жана талдоонун жүрүшүндө кеңештерди ала алышты.

Серепти комплекстүү биргелешип даярдоо процессин өткөрүү – кызыкдар болгон тараптар арасында өзгөрүүлөргө карата жоопкерчилигин жогорулатып, бир нече максаттарга жана милдеттерге натыйжалуу жетишүүгө өбөлгө түзгөн чечим кабыл алууга алып келгендигин көрсөткөн маанилүү сабак болду. Мониторинг этабында түзүлгөн өнөктөштүк мамилелердин курулушунун жалпы ийгилигине карабастан, ТӨМдү ишке ашырууда ар кандай кызыкдар тараптар менен байланыштуу болгон тоскоолдуктардан өтүү, көйгөйдүн ар кандай түшүнүктөрүнүн, тажрыйбанын же ТӨМгө кызыкчылыктын жоктугу айланасында блокторду куруу үчүн дагы көп аракет керек. Се-

⁹ 2019-жылы И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети Аймактык экспертиза борбору (АЭБ) менен биргеликте ТӨМдү магистратура жогорку билим берүү программасына кошуу боюнча долбоорун берген. 2017-жылы БУУ Азык-түлүк жана айыл чарба продукциясы кеңсесинин, Чыгыш Финляндия Университетинин жана К.И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин колдоосу менен, туруктуу балык уулоо жана балык чарбасына багытталган окуу программаларын иштеп чыгуу башталган.

реп этабындагы үзгүлтүксүз коммуникация жана чечимдердин ачыктыгы 2030 Күн тартибине кызыкдар болгон көптөгөн тараптардын катышуу-

сун жана кармануусун камсыздоо үчүн маанилүү элемент болду.

Жаштардын өзгөрүүчү потенциалы

УЫС даярдоо процессинде, Кыргыз Республикасынын контекстинде кайра өзгөрүүчү келечеги бар топторду аныктоо маанилүү элемент болгон.

Кыргыз Республикасында жаштардын салыштырмалуу жогору пайызы 2040 Улуттук өнүгүү стратегиясында да, Жаштар саясаты концепциясында да, жаштар социалдык акыйкаттуу жыйынтыктардын өнүгүшүнө жетүүдө негизги факторлордун бири катары таанылышат.

Өкмөт БУУ Кыргыз Республикасындагы системасы менен биргеликте улуттук ыңгайлашты-

рууда жана ТӨМдү ишке ашырууда жаштардын катышуусунун өнүгүшүнө багытталган «ТӨМдүн жаштар элчилери» программасын ишке ашырууда. 16–27 жаштардагы 34 жаш активист ТӨМ тууралуу маалымдуулукту көтөрүү жана жаштарга өзгөчө акцент коюу менен, алардын калк арасында ишке ашуусун жылдыруу үчүн тандалып алынышкан.

Программа 2030-жылга Күн тартибинин чегинде улуттук артыкчылыктарды талкуулоо максатында жаштардын кызыкдар болгон тараптар менен пикир алмашуусу үчүн аянтча түзүп берди.

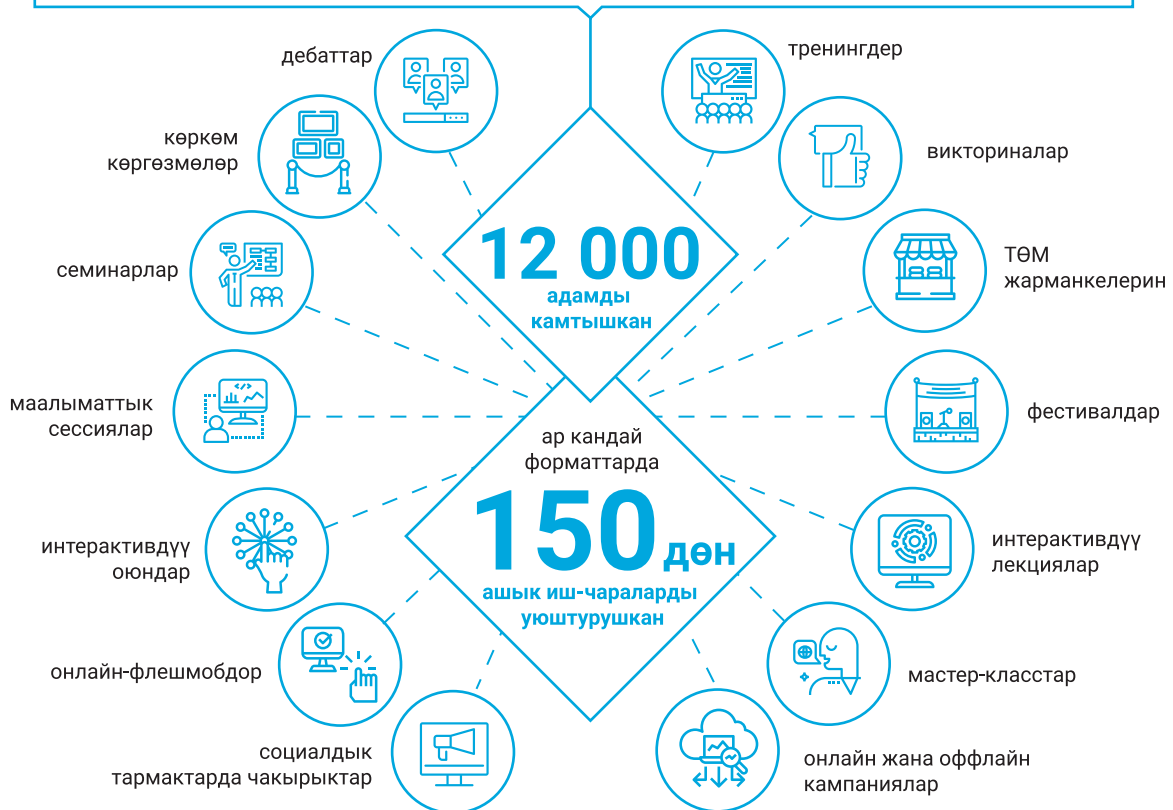
16-27 жаштардагы

34

жаш активист

ТӨМ тууралуу маалымдуулукту көтөрүү жана жаштарга өзгөчө акцент коюу менен, алардын калк арасында ишке ашуусун жылдыруу үчүн тандалып алынышкан. Өзүнүн ишмердигинин алгачкы жарым жылдыгында ТӨМ элчилери өздөрүнүн демилгелери менен

Кыргыз Республикасындагы коронавирус (COVID - 19) менен күрөшүү боюнча чаралар

Кыргыз Республикасында 2020-жылдын январында коронавирустук инфекциянын келип чыгуу кырдаалына байланыштуу оперативдүү штабды түзүү, мамлекеттик чек арадагы бардык өткөрүү пункттарында санитардык-карантиндик көзөмөлдү күчөтүү, келген жүргүнчүлөрдү текшерип чыгуу үчүн «Манас» жана «Ош» эл аралык аэропортторунда тепловизерлерди орнотууну өзүнө камтыган чаралар комплекси кабыл алынган. Январь айынын аягында Өкмөт тарабынан республикага коронавирустун кирүүсүн жана жайылуусунун алдын алуу боюнча санитардык-эпидемияга каршы иш-чараларды уюштуруу боюнча иш-чаралар планы иштелип чыккан.

Республикалык штабга Кыргыз Республикасынын чек арасында коронавирустук инфекциянын жайылып кетүүсүнүн алдын алуу боюнча ыкчам таасир этүү жана чараларды кабыл алуу жана мамлекеттик органдардын жана уюмдардын күчтөрүн жана каражаттарын координациялоо функциялары жүктөлгөн. Республикалык штаб COVID-19га саламаттыкты сактоо жана социалдык-экономикалык таасир этүү чаралары маселелери боюнча атайын эки штабды колдойт.

Эпидемияга каршы жана карантиндик иш-чараларды күчөтүү максатында 2020-жылдын март айын башында тийиштүү мамлекеттик органдардын иш аракеттер алгоритмдерине өзгөртүүлөр киргизилген, ага ылайык коронавирус катталган өлкөлөрдөн келген бардык жарандар үч категорияга бөлүнгөн. Ушул категорияларга ылайык чет өлкөлүк жарандардын өлкөгө кирүү/кирүүгө тыюу, обсервациядан өтүү жана Кыргыз Республикасынын жарандары үчүн жана чет өлкөлүк жарандар үчүн карантинде болуу тартиби иштелип чыккан. 17-мартта чет өлкөлүк жарандардын республикага кирүүсүнө тыюу салынган.

Ушул эле мөөнөттөрдө Өкмөт тарабынан коронавирустук инфекция боюнча эпидемиологиялык абалдын жакшыруусуна чейин маданий, спорт-

тук жана башка массалык иш-чараларды өткөрүүгө убактылуу чектөөлөр киргизилген.

2020-жылдын 16-мартында Өзгөчө кырдаалдарга таасир этүүнү координациялоо боюнча топ (ӨКТКТ) ишке киргизилген. ӨКТКТ консультативдик-кеңеш берүү механизми болуп эсептелет, анын ишмердигинин негизги максаты өзгөчө кырдаалдарга гуманитардык таасир этүүнү координациялоо жана өнөктөштөр менен башка негизги катышуучулардын ортосундагы кызматташууну жайылтуу болуп саналат. ӨКТКТ артыкчылыкттуу секторлору тарабынан тез арада калыбына келтирүү, билим берүү, азык-түлүк коопсуздугу жана логистика, саламаттыкты сактоо, коргоо, суу, санитардык жана азык-түлүк эмес товарлар бөлүнгөн.

Калк үчүн социалдык маанилүү азык-түлүктөрдүн экономикалык жеткиликтүүлүгүн камсыздоо максатында Кыргыз Республикасынын ички рыногундагы бааларды убактылуу мамлекеттик жөнгө салууну киргизүү мүмкүн болгон Товарлардын тизмесине кирген социалдык маанилүү азык-түлүктөрдүн бааларына мамлекеттик жөнгө салуу киргизилген.

Кыргыз Республикасынын Коопсуздук кеңешинин сунушуна ылайык Өкмөт өлкөнүн аймагындагы 3 шаарда жана 2 областта өзгөчө кырдаал жана өзгөчө абал режимин киргизген.

Мектеп окуучулары жана студенттер үчүн билим берүүнүн үзгүлтүккө учурап калуусун алдын алууну камсыздоо үчүн дистанттык окуу киргизилген. Видео сабактар телевидения жана Интернет аркылуу чагылдырылган. Кыргыз Республикасынын билим берүү системасы дистанттык форматка өтүүсүнө байланыштуу ар бир райондук жана шаардык билим берүү бөлүмдөрүндө окуучуларга психологиялык жардам жана мугалимдерге усулдук колдоо көрсөтүү үчүн «ыкчам линиясы» ачылган.

Саламаттыкты сактоо системасында COVID-19га каршы вирустун адамдан-адамга, анын ичинде жакынкы байланыштардын жана медицина кызматкерлеринин арасында экинчи жолу жугуусун чектөө, жугузуу учурларынын амплификациясын алдын алуу жана андан ары эл аралык жайылуусун алдын алуу: (i) ыкчам аныктоо, диагностика, бөлүп коюу жана жуктуруп алган бейтаптарга оптимизацияланган жардамды камсыздоо менен баштапкы этапта бейтаптарды кароо; (ii) калктын өзгөчө аярлуу топторуна клиникалык көмөк көрсөтүү эсебинен оор ооруларды азайтуу; (iii) саламаттыкты сактоону уюштуруу сыяктуу жогорку коркунуч шарттарында биринчи кезектеги байланыштарды аныктоо, баа берүү жана андан ары кароо; (iv) медициналык мекемелерде инфекциялык көзөмөл жана профилактика ченемдерин өткөрүүнү камсыздоо; (v) сапарларга карата сунуштарды киргизүү; (vi) коркунучтар тууралуу маалымат берүү жана коомчулукту тартуу аркылуу калктын кабардар болуусун жогорулатуу.

Республикада, анын ичинде ишкердикте дүйнөдө коронавирус инфекциясынын пайда болуусуна байланыштуу терс экономикалык кесепеттердин пайда болуу абалдарына байланыштуу, Кыргыз Республикасы үчүн терс экономикалык кесепеттерди азайтуу максатында Өкмөт COVID-19 вирусунун жайылуусунан улам экономикалык жана социалдык туруктуулукка терс таасирди азайтуу боюнча 2020-жылга биринчи кезектеги иш-чаралар планын иштеп чыккан.

План өзүнө социалдык маанилүү жана экономикалык багыттар боюнча бир катар иш-чараларды камтыйт, мисалы, калкты социалдык колдоо жана азык-түлүк коопсуздугу, ишкердик субъекттерди жана мамлекеттик бюджеттин туруктуулугун колдоо.

Калкты социалдык колдоо чегинде калктын аярлуу катмарларына бекитилген тизмеге ылайык азык-түлүк пакеттери түрүндө жардам көрсөтүлүүдө, номенклатурага ылайык азык-түлүк товарларынын зарыл болгон көлөмдө мамлекеттик резерв камдалууда, ЕАЭБ өнөктөш мүчө мамлекеттер менен жүктөрдүн транзити үчүн

«жашыл коридор» механизми уюштурулду жана макулдашылды.

Ишкердик субъекттер үчүн фискалдык жана финансылык колдоо чаралары кабыл алынган. Фискалдык чаралар салыктык пролангацияларды орнотууга, салыктык милдеттерди өз учурунда аткарбагандыгы үчүн санкцияларды жана пеняларды жокко чыгарууга, жеке жактар жана жеке ишкерлер үчүн декларацияны тапшыруунун мөөнөттөрүн узартууга, ишкерлер субъекттери тарабынан төлөмдөрдү өз учурунда төлөгөн учурда, салык жана социалдык эсептөөлөр боюнча отчетту тапшыруу мөөнөтүн 2020-жылдын 1-июлуна чейинки мөөнөткө узартууга, мамлекеттик көзөмөлдөөчү органдар тарабынан текшерүүлөргө мораторийдин мөөнөтүн 2022-жылдын 1-январына чейин узартууга, мамлекеттик мүлккө ижара үчүн төлөмдөр боюнча 3 айлык мөөнөт берүүгө, 2020-жылдын 1-апрелинен 2021-жылдын 1-январына чейин ишканалардын банкрот жол-жоболорун өткөрүүгө убактылуу тыюу салууга багытталган. Финансылык колдоо чаралары биринчи кезекте коронавирустук инфекциянын жайылуусун кармоо үчүн киргизилген чектердин жыйынтыгында финансылык абалы начарлаган заемчуга төлөмдөрдү кармагандыгы үчүн банк жана банктык эмес финансы-кредиттик уюмдар тарабынан айып пул жана пеня эсептөөгө тыюу киргизүү, комиссияларды алууга тыюу салуу, ошондой эле кредиттерди кайра түзүмдөштүрүүнү өткөрүү үчүн финансылык-кредиттик уюмдарга жагымдуу шарттарды түзүү жолу аркылуу колдоого багытталган.

Финансылык-кредиттик уюмдарга кредиттер боюнча төлөмдөрдүн мөөнөттөрүн кайра карап чыгуу жана заемчу кайрылган учурда төлөмдөр боюнча минимум үч айга убакыт берүү сунушталган.

Финансылык чаралардын тизмегине мамлекеттик сатып алуулар жол-жобосу учурунда ата мекендик өндүрүүчүлөргө 20% өлчөмдө жеңилдиктерди берүү жөнүндө («Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 3-бөлүгүнүн 4-беренеси) ченемдерди бекитүү, ошондой эле кредиттик ресурстарга

максималдуу жеткиликтүүлүктү камсыздоо үчүн Россия-Кыргыз фондунун жол-жоболорун жеңилдетүү кирет.

Мамлекеттик бюджеттин туруктуулугу үчүн республикалык бюджеттен каражаттарды пайдаланууну кыскартууга багытталган, ошондой эле өнүктүрүү боюнча өнөктөштөргө финансылык жардам көрсөтүү аркылуу бюджетти толуктоо үчүн финансылык каражаттарды тартуу ченемдерин орнотуу.

Болуп жаткан окуялардын ылдамдыгы жана COVID-19 эпидемиясынын жайылышына байланыштуу экономикалык кесепеттердин аныктыгынын жоктугу, дүйнөлүк мунайзаты рыногунун түшүүсү жана башка валюталарга карата мамиле боюнча доллардын курсунун бекемдөөсү 2020-жылга негизги макроэкономикалык параметрлерди төмөндөтүү боюнча кайра карап чыгууга алып келди.

Коңшу өлкөлөр менен чек арада киргизилген чектөөлөр тышкы суроо талаптын жана сунуштун азаюусуна алып келди, ал эми өзгөчө кырдаал абалы (кичи жана орто ишкердиктин, курулуштун иши дээрлик толук көлөмдө, ошондой эле айрым өндүрүш өнөр жай ишканаларынын ишинин практикалык убактылуу токтоосу) экономикалык активдүүлүктүн тез кыскаруусуна алып келди, эң аялдуу абалга кызмат көрсөтүү тармагы дуушар болду.

Өндүрүштүн активдүүлүгүнүн кыскаруусу чарба субъектилеринин кирешесинин кыскаруусуна, жумушчулардын туруктуу же убактылуу бошотулуусуна, калктын кирешесинин кыскарышына жана кредиттик карыздын өсүүсүнө алып келди. Жалпысынан 2020-жылы Кыргыз Республикасынын экономикасы үчүн 2021-жылы кийин кайра жандануу менен, айрым бир токтоолор күтүлүүдө. Болжолдуу баалоо боюнча 2020-жылдагы экономиканын солгундашы калктын жашоо деңгээлине терс таасирин тийгизет.

2020-жылы калктын жан башына ИДПнын көлөмү 3,0% төмөндөшү жана 92,3 миң сомду

түзүүсү, ал эми акчалай киреше анык көрсөткүчтө 7,8%га кыскаруусу күтүлүүдө.

2020-жылы жумушчу орундардын кыскаруусу жана экономикада эмгектенүүчүлөрдүн санынын кыскаруусу күтүлүүдө.

Жалпысынан Кыргыз Республикасынын өлкөдө коронавирустун жайылуу коркунучуна таасир этүү боюнча аракеттери саламаттыкты сактоо жаатындагы өзгөчө кырдаалдарга жогорку даярдыкты көрүү менен, эл аралык медициналык-санитардык эрежелерге (ЭМСЭ) ылайык өзүнүн милдеттерин аткаруу контекстине киргизилген.

«Эч кимди артта калтырбоо»

Ыкмасын практикалык ишке ашыруу

«Эч кимди артта калтырбоо» принциби 2030-жылга чейинки Күн тартиптин негизин түзүүчү болуп эсептелет жана кийинки жылдарда Кыргыз Республикасындагы туруктуу өнүгүүнүн кыймылдаткыч күчү болот. Саясаттын стратегиялык негиздери, ал Кыргыз Республикасындагы адамдын кызыкчылыктарына багытталган¹⁰, өзүнө жашоосу оор абалдагы үй-бүлөлөрдү жана балдарды, АИВ/ЖИКС менен жашаган, баңгизатка көз каранды жана психикалык оорулары бар адамдарды, зордук-зомбулуктан жана адам сатуудан жабыр тарткандарды, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарды, согуш жана жаңжал зоналарынан кайтып келген үй-бүлөлөрдү жана балдарды, качкындарды жана өлкө ичинде көчүүгө дуушар болгон жактарды жана мигранттарды, мигранттардын балдарын, соттолгон адамдарды жана камак жайлардан бошотулган адамдарды, кары адамдарды, ар кандай маданий, этникалык жана диний салттарын эске алуу менен, алыскы айыл аймактарында жашаган аялдарды жана жаштарды камтыган аярлуу топторго артыкчылыктуу көңүл буруу менен учурдагы жана келечектеги муундар үчүн туруктуу өнүгүү вектору белгиленди. «Эч кимди артта калтырбоо» милдеттерин практикада аткаруу биринчи кезекте калктын эң аярлуу катмарына калктын муктаж категорияларына приоритеттүү көңүл буруу менен, саясаттар жана программалар пландаштырылып жана ишке ашуусун камсыздоого багытталгандыгын билдирет. Өкмөт калктын мындай топторунун тең укуксуздугунун жана социалдык изоляциянын түз жана кыйыр себептерин жок кылууга жана «Эч кимди артта калтырбоо» милдеттерин толук ишке ашырууда көмөк көрсөтүүгө бекем ниетин бир нече жолу көрсөткөн.

Ушул милдеттин Кыргыз Республикасында ишке ашуусу биринчи кезекте жашоонун сапатын камсыздоо үчүн артыкчылыктарды ко-

юштуруу жана өнүгүү процессинен көбүнчө бөлүнгөн, өзгөчө акыркы жылдары Кыргыз Республикасы өлкөдө туруктуу адамдын өнүгүүсүндөгү негизги багыттарды ишке ашырууну камсыз кылуу үчүн айрым көйгөйлөрүнө жана ресурстардын жетишсиздигине дуушар болуп жаткандыгына байланыштуу, коомдун анык кээ бир топторунун фундаменталдык укуктарын ишке ашыруу зарылчылыгын түшүндүрөт.

Улуттук ыктыярдуу серепти даярдоонун жүрүшүндө ТӨМ боюнча Ведомстволор аралык жумушчу топтор терең баалоону өткөргөн, анын максаты Кыргыз Республикасындагы калктын кайсы топтору эң аярлуу, алар кандай көйгөйлөргө дуушар болушат жана алардын муктаждыктарын ишке ашыруу маселелерин кандай чечүү керектигин аныктоо, алардын географиялык жайгашуусун эске алуу менен, алардын укуктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү. Талдоо көптөгөн көрсөткүчтөр боюнча Кластердик изилдөөнүн чегинде алынган жана Кыргыз Республикасындагы калктын эң аярлуу топтору дуушар болгон ар кандай көйгөйлөрдүн жана оорчулуктардын кесилишүү жааттарын табуу максатында сапаттуу маалыматтар менен толукталган улуттук маалыматтарды интерпретациялоого багытталган.

Талдоонун жөнөтүү түйүнү болуп өзгөчө көңүлдү аялдарга, кыздарга жана жарды жашагандарга буруу менен, «...бардык балдар, жаштар, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар, АИВ/ЖИКС менен жашаган, кары адамдар, туруктуу эл, качкындар жана ички көчүүгө дуушар болгон жактар жана мигранттар...» үчүн 2030-жылга чейинки мөөнөткө Күн тартибинде аныкталган аярлуулук болгон. Бул талдоо аралаш далилдүү усулдарга¹¹ негизделген башкы төрт факторлорду камтыган, аярлуулуктун көп тараптуу мүнөзүн карайт.

¹⁰ Кыргыз Республикасынын эки негизги стратегиялык документтери: 2018–2040-жылдарга Туруктуу өнүгүүнүн улуттук стратегиясы жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «2018–2022-жылдарга Биримдик. Ишеним. Жаратмандык» программасы, ал 2040 Стратегиясын ишке ашыруу орто мөөнөттүү программа катары чыгат жана туруктуу өнүгүү жаатында максаттарды жана тапшырмаларды дээрлик өзүнө камтыйт.

¹¹ Баалоого ТӨМ улуттук индикаторлору, Кыргыз Республикасынын көп өлчөмдүү жакырчылык индекси, Кыргыз Республикасындагы мүмкүнчүлүктөргө жана негизги кызматтарга жетүүнү баалоо, БУУнун Азия жана Тынч океан үчүн экономикалык жана социалдык комиссиясынын (ЭСКАТО) баалосу, MAPS Миссиясынын Отчету (интеграция, саясатты тездетүү жана колдоо) сыяктуу кошумча маалыматтар кошумча улуттук изилдөөлөр, адам укуктары боюнча эл аралык документтер боюнча акыркы докладдар жана региондук жана эл аралык уюмдар тарабынан берилген ар кандай изилдөөлөр кирди.

Көп аспекттүү баалоо ыкмасын колдонуу бул тапшырманын оордугун көрсөттү, ал «Эч кимди артта калтырбоо» концепциясынын бардык аспектилерин камтыгандыгын жана аныкталган коркунучтардын жана аярлуулуктардын бардык спектрлери боюнча ишти түшүндүрөт. Баалоо процесси тийиштүү мамлекеттик органдар жана министрликтер, коомдук жарандык уюмдар жана Кыргыз Республикасындагы БУУ агенттиктери

менен тематикалык кеңешүүнү камтыган. Башкы фактору болуп төрт негизги элементтердин байланышы чыкты: географиялык жайгашуусу, социалдык-экономикалык статусу жана жашоо жана өлүм көрсөткүчтөрү, ошондой эле аярлуулук, натыйжада, айрым топтор же адамдар көптөгөн кыйынчылыктарга жана ажыратууларга туш болушууда.

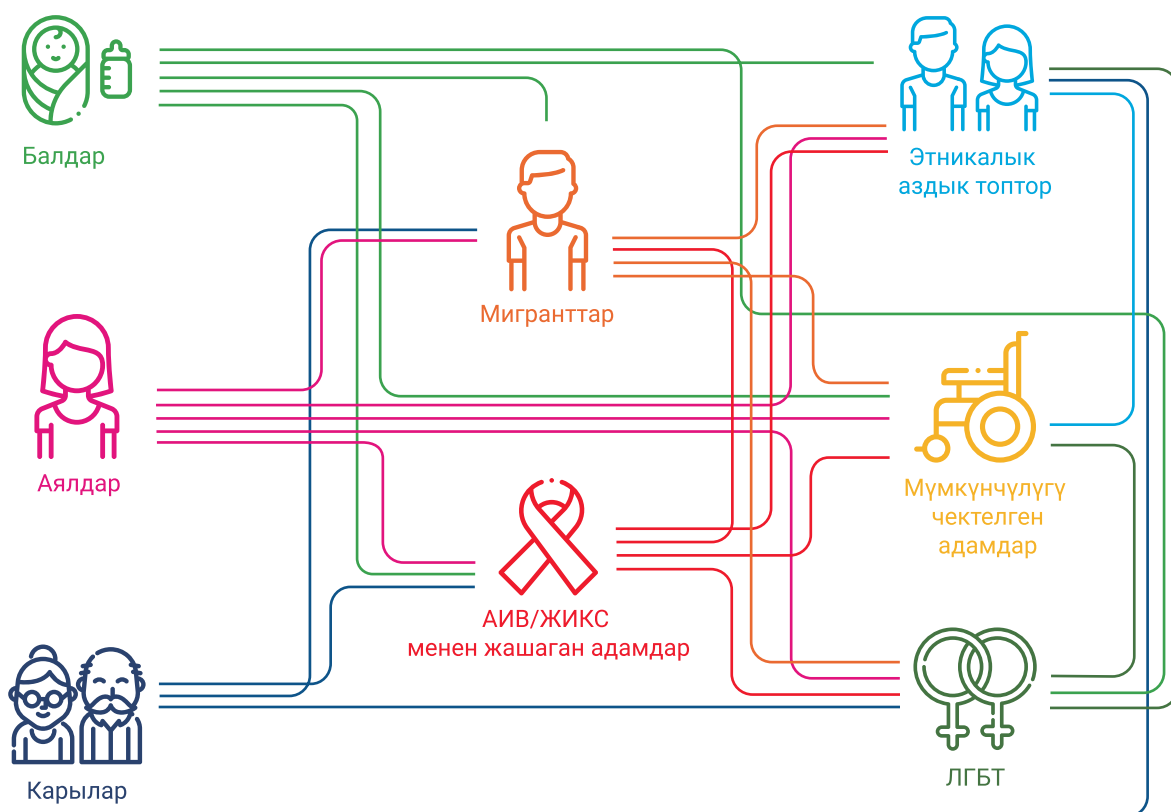
1) Дискриминация

Кыргыз Республикасынын мыйзамы дискриминациялоого тыюу салуу жана андан коргоо жөнүндө жоболорду өзүнө камтыгандыгына карабастан, баалоо негизинен терс социалдык мамилелерге жана жүрүм-турумдарга карата дискриминация же мезо жана микро деңгээлдеринде бөлүү менен байланышкан коркунучтарга багытталган. Ошентип, калктын айрым аярлуу топторунун өкүлдөрү ресурстарга жеткиликтүүлүк же укуктарын

ишке ашыруу жөнүндө сөз болгон учурларда, дискриминация коркунучуна дуушар болуусу аныкталган. Бул өкүлдөр этникалык аздык топторуна тиешелүү, мигранттар, мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар, карылар, АИВ/ЖИКС менен жашаган адамдар, ошондой эле жыныс жана сексуалдык ориентация белгилери боюнча калкка карата дискриминацияга кабылгандар.

8-сүрөт.

Горизонталдык теңсиздик

Маалымат катары. 2019-жылы Кыргыз Республикасы БУУнун Мүмкүнчүлүгү чектелгендердин укугу жөнүндө конвенциясын ратификациялаган, ал ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдардын коомдук жашоонун бардык алкактарында толук жана тең катышуусун карайт. Кыргыз Республикасында болжол менен 30 000 ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген балдар бар, алардын үчтөн бири тийиштүү мекемелерде жайгашкан. 2018-жылы жагымдуураак шарттар менен камсыз кылуу максатында Өкмөт тарабынан ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген балдар үчүн «жеке ассистент» кызматын киргизүү жөнүндө чечим кабыл алынган. Жеке жардам ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген балдардын укуктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн, көз карандысыздыгын жана катышуусун кеңейтүү, ошол эле учурда үй-бүлө мүчөлөрүнүн же юридикалык жардамдарды камсыздаган адамдардын арасында жумушсуздукту кыскартуу үчүн маанилүү социалдык курал катары каралат, бул бир нече ТӨМгө жетүүдө өнүгүүнү камсыздайт.

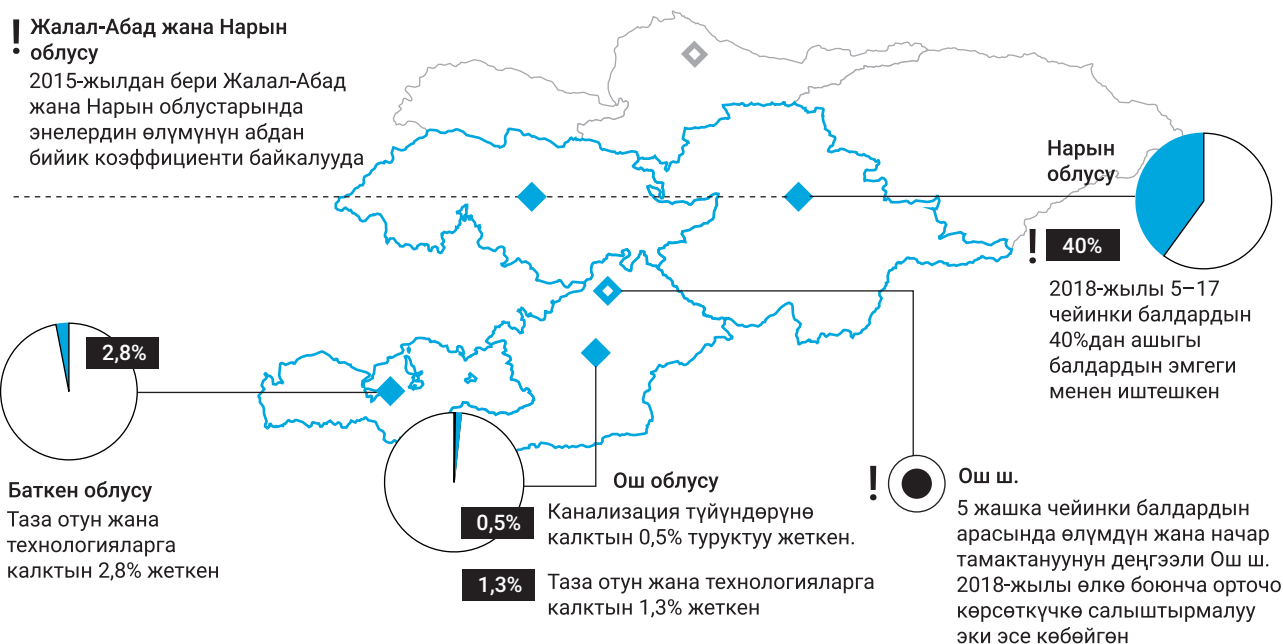
2) Географиялык принцип боюнча аярлуулук

УСК маалыматына ылайык, өлкөнүн аймактарынын ортосундагы өнүгүүнүн деңгээлиндеги айырма бир топ, бул Кыргыз Республикасынын айылдарындагы жана алыскы райондорундагы кедейликтин «ыкчам точкаларынын» көп болгондугун тастыктайт, ал жерлерде инфратүзүмдүк кемчиликтер жана мамлекеттик кызматтарды көрсөтүүнүн чектелүүсү байкалат. Картага түшүрүү учурунда туура транспорттук инфратүзүмдүн болуусу, акчалай которуулардын келүүсү, жеткиликтүү базалык кызматтардын же-

тишсиздиги (коопсуз таза суу, санитария жана электр тогу сыяктуу), жакырчылыктын эң бийик деңгээли жана калктын жан башына кирешеси төмөн болгон Кыргыз Республикасынын айыл аймактарында саламаттыкты сактоо жана билим берүү көйгөйлөрүн географиялык жактан бөлүштүрүү деңгээлине баа берилген. Талдоо калктын жашоо мүмкүнчүлүктөрү алардын жайгашкан жерине байланыштуу болгондуктан 7 облустун ичинен 4 облус эң жакыр, туруктуу эмес жана аз камсыздалган деп аныктаган.

9-сүрөт.

Интерактивдүү карта

3) Социалдык-экономикалык теңсиздик

Анализде «эч кимди артта калтырбоо» принцибинин адамдык өзгөчөлүктөрү, эмгектенүү сыяктуу мүмкүнчүлүктөргө теңсиз жеткиликтүүлүккө алып келе турган квалификациясы жана жөн-

дөмү, киреше жана билим берүү, ошондой эле төрөттүн жана өлүмдүн көрсөткүчтөрү эске алынган.

4) Жеке коопсуздук жана климаттын өзгөрүшү

Иштин жыйынтыктоочу этабында айлана-чөйрөнүн туруксуздугу жана коопсуздугу бааланган, ал көбүнчө жакырчылык жана теңсиздик аспектиси менен кесилишет жана климаттын өзгөрүүлөрү менен зомбулук окуяларын камтыйт. Табигый кырсыктарга, айлана-чөйрөнүн булганышына жана оорулардын эпидемияларына аярлууларга бир кыйла таасир тийгизет, анткени

алардын жашоого мүмкүнчүлүгү аз. Бул категорияларга айылдык аялдар, карылар жана балдар кирет. Бул айрыкча, Ош жана Жалал-Абад облустарынын жакыр, жапа чеккен жана жыш жайгашкан аймактарына байланыштуу.

Маалымат катары. 2019-жылы Кыргыз Республикасы Бириккен Улуттар Уюмунун Алкактык конвенциясынын алкагында климаттын өзгөрүшү жөнүндө Париж макулдашуусун ратификациялаган, аны менен климаттын өзгөрүшүн азайтуу жана ага ылайыкташтыруу боюнча саясат жана чаралар аркылуу климаттын өзгөрүүсүнө дуушар болгон калктын аярлуу топторун колдоо милдетин өзүнө алган.

Маалымат катары. Төрт жылдын ичинде, Кыргыз Республикасы 2030-жылга чейин туруктуу өнүгүүнүн Күн тартибинде чагылдырылган жарандыктын жоктугу жана миграциянын жана жер которуунун өнүгүүсүнүн кеңири көйгөйлөрүн чечүүдө үлгү боло алды. Өлкөдөгү 14 000 жарандыгы жок адамдар жана жарандыгы аныкталбаган адамдар, анын ичинде 2014-жылы 2 000дей бала боюнча көрсөткүч 2019-жылы нөлгө түшүрүлгөн. Жарандыктын жоктугу адамдын көптөгөн социалдык, экономикалык жана саясий укуктарын бузууда негизги себеп жана кызматтарга жетүү мүмкүнчүлүгүн аныктоочу олуттуу фактор болуп саналат. «Эч кимди артта калтырбоо» принциби, коомдогу башка адамдарга салыштырмалуу алардын укуктары менен мүмкүнчүлүктөрүн чектеген теңсиздикти жана обочолонууну баштан кечирип жаткан, Кыргыз Республикасынын жарандыгы жок адамдарга карата колдонулгандыгы айкын. Жарандыкты алуу, ошондой эле туулгандыгын каттоо менен, Кыргыз Республикасы дүйнөдө жарандыгы жок адамдардын көйгөйүн чечкен биринчи өлкө болду. Жарандыгы жоктуктун жоюлушу жеке адамдарга жана бүтүндөй коомго тиешелүү, ошону менен ТӨМдүн ар тараптуу жана трансформациялык мүнөзүн колдонуп, өлкөдөгү коомдун бардык секторлорунун саясий катышуусун, экономикалык мүмкүнчүлүктөрүн жана социалдык өнүгүүсүн камсыз кылат.

АДАМ - ҮЙ-БҮЛӨ - КООМ

Адамдык потенциалды өнүктүрүү адамдардын жашоо деңгээлин жогорулатуу жана жарандардын, айрыкча жаңы муундагы атаандаштыкка жөндөмдүү болууга жана эмгекке же башка коомдук таанылган иш-чараларга натыйжалуу катышууга мүмкүндүк берүүчү заманбап көндүмдөрдү өркүндөтүү боюнча кызмат көрсөтүүлөргө жетүүнү түшүндүрөт.

нун жана ымыркайлардын чарчап калуусунун көрсөткүчтөрүн кыскартуу боюнча максаттуу кийлигишүү майып болуунун (DALY) жыйынтыгында жоготкон жашоо жылдарынын санын кыскартуу, ошондой эле күтүлүүчү жашоону узартуу аркылуу адамдык потенциалдын сапатына жана санына маанилүү салымын кошот жана ошону менен АӨИ өлкөлөрүнүн катарына кирет.

Адам капиталы сектору билим берүү, саламаттыкты сактоо жана социалдык жактан калкты коргоону камтыйт. MAPS миссиясынын алкагында Кыргыз Республикасында туруктуу өнүгүү максаттарына жетүү жөнүндө отчетко ылайык, адамдык потенциалга инвестиция салуу келечектеги социалдык чыгымдарды азайтуу жана жашоо сапаты, экономикалык өндүрүмдүүлүк, тынчтык жана туруктуулук жагынан артыкчылыктарды көбөйтүү үчүн артыкчылыктуу багыт болушу керек.

2030-жылга чейин кыздар менен эркек балдарды башталгыч мектепке кабыл алуунун таза коэффициенти дээрлик дүйнөлүк деңгээлге жетет деп күтүлүүдө. Максаттуу кийлигишүүлөр 2030-жылга чейин мектептерге жалпы билим берүүгө, алардын бүтүрүлүшүнө жана билим берүүнүн бардык баштапкы жана орто деңгээлдеринде гендердик теңчиликке жетишүүгө жардам берет. Гендердик теңсиздик жана жакырчылык маселелери Кыргыз Республикасында негизги көйгөй болуп саналат.

Жугуштуу эмес оорулардын, жакшы тамактанбоо-

1-МАКСАТ.

Жакырчылыкты анын бардык формаларында толугу менен жоюу

I. Максаттын индикаторлорунун негизинде учурдагы кырдаалды талдоо

Мамлекеттин заманбап социалдык саясатынын негизги артыкчылыктарынын бири калктын жашоо деңгээлин жакшыртуу жана жакырчылыкты жоюу болуп эсептелет.

Жалпысынан 2013–2018-жылдары жакырчылык улуттук сызыктан тышкары жашаган калктын үлүшү 37,0дөн 22,4%га кыскарган, катуу жакырчылыктын деңгээли 2,8%дан 0,6%га кыскарган. Балдар жакырчылыгы жогору бойдон калууда жана 2018-жылы ал 28,3%ды түзгөн. Бул багуунун жогорку коэффициенти, ошондой эле 0–17 жашка чейинки балдардын өтө жакыр үй-бүлөлөрдө көп болгондугу менен негизделет. Эркектердин жана аялдардын арасындагы жакырчылыктын деңгээли жалпысынан өлкө боюнча катуу байкалуучу дисбаланс жок, эркектердин жана аялдардын арасындагы жакырчылыктын үлүшү бирден азыраак пайыздык пунктка ээ (аялдар – 22,5%, эркектер – 22,2%)¹².

Жалпы жакырчылык чегинин баасы 2018-жылы жашоо минимумунан 56,8%, өзгөчө жашоо минимумунан – 30,3% түзгөн.

Эл аралык жакырчылыктын чегинен тышкары жашаган кирешеси күнүнө 1,9 АКШ долларынан төмөн болгон калктын үлүшү (сатып алуу жөндөмдүүлүгү паритети боюнча) өтө эле аз (2018-жылы 0,28%).

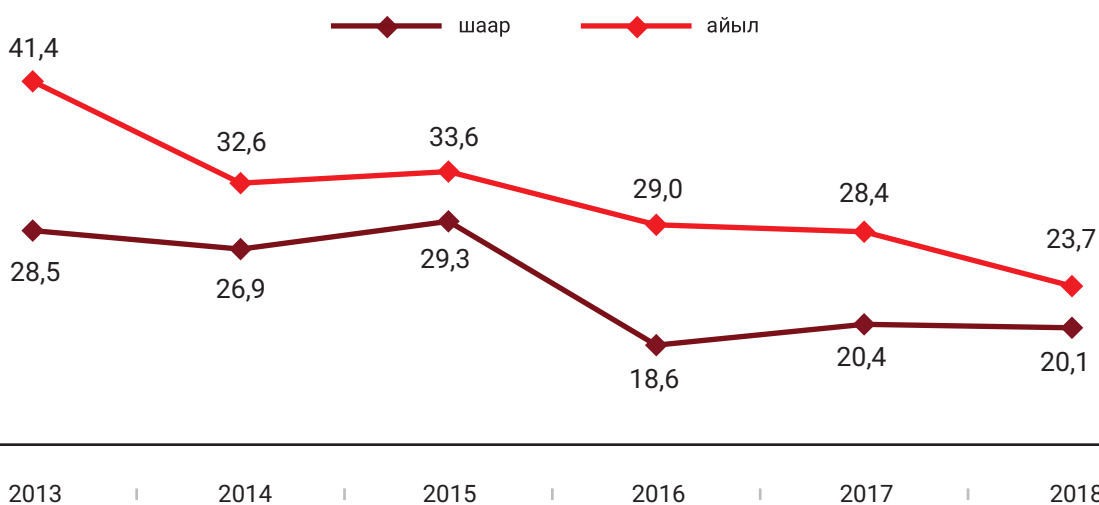
Акыркы алты жыл ичинде жакырчылыктын олуттуу кыскаруусу, негизинен, айыл жеринде жакырчылыктын төмөндөшүнүн (17,7 пайыздык пунктка) натыйжасында келип чыккан, бул шаар менен айылдык жакырчылыктын деңгээлинин ортосундагы тең салмаксыздыкка алып келген. Эгерде 2013-жылы шаар менен айыл жериндеги жакырчылыктын деңгээли 12,9 пайыздык пунктту түзсө, 2018-жылы ал 3,6 пайыздык пунктка чейин кыскарган.

¹² «Калктын жашоо деңгээли», УСК, 2019.

Маалымат катары. 2014–2018-жылдардын аралыгында, «Жумуш ордуна азык-түлүк/акча» долбоорунун чегинде 3 884 инфратүзүмдүк, окутуу жана киреше алып келүүчү долбоорлор ишке ашырылды. Натыйжада, коомдук пайдалуу ишти (сугат каналдарын, жолдорду жана башка инфратүзүмдөрдү калыбына келтирүү) аткаргандыгы үчүн 758,7 миң бенефициар 24 950 тонна азык-түлүк (байытылган ун жана өсүмдүк майы түрүндө) жана 1 631,480 АКШ долларын (110,9 млн. сом) акчалай алышкан. Жергиликтүү жамааттардын муктаждыктары үчүн республиканын 5 регионунда 26 чакан кайра иштетүү цехи (жемиштерди жана жашылчаларды кургатуу, консервациялоо, сүт жана жүндү сактоо) ачылып жана ишке киргизилген.

10-сүрөт.

Шаар жана айыл аймактарындагы жакырчылыктын деңгээли, % (2013–2018)

Кыргыз Республикасында өзгөчө жакырчылык жоюлуп келе жатат, учурда 35 миңге жакын адам өтө жакырчылык чегинде жашашат, ал эми 2018-жылы өтө жакырчылык деңгээли 0,6%ды түзгөн. Өтө жакыр адамдардын көпчүлүгү (84,6%) айыл жеринде жашашат.

Өлкөдөгү жашоо деңгээлин мүнөздөөчү өзгөчө көрсөткүч – бул эмгектенген калктын жакырчылыгы. Эмгектенүүчү кедейлердин категориясына кирешеси төмөн адамдар гана эмес,

ошондой эле үй-бүлөдө бир нече багуучулары бар, ошондуктан үй-бүлөнүн ар бир мүчөсүнө кирешенин минималдуу деңгээлин камсыз кыла алышпаган адамдар кирет.

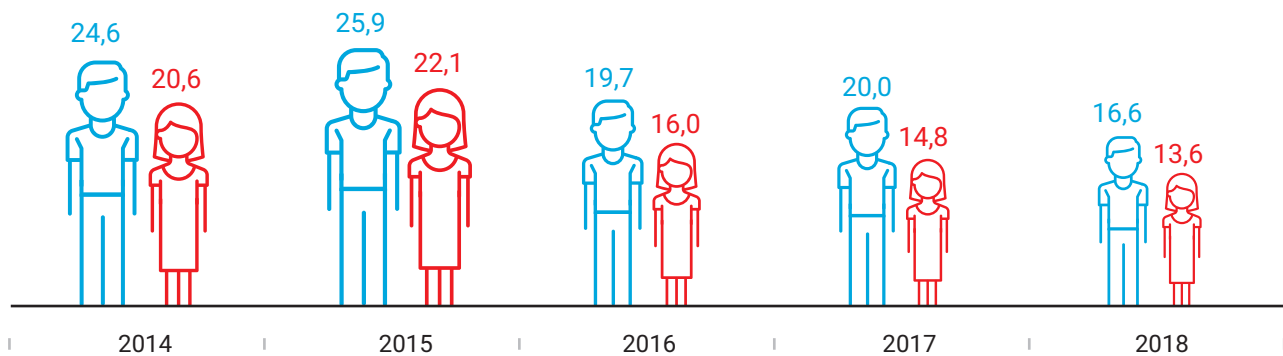
Эмгектенүүчү калктын жакырлыгынын деңгээли 2018-жылы 15,5% түзгөн, ошону менен бирге эркектерде ал 3 пайыздык пунктка жогору болгон жана бул гендердик дисбаланс акыркы бир нече жылдан бери сакталууда.

Маалымат катары. Улуттук аныктамаларга ылайык жакырчылыктын бардык түрлөрүнүн көрүнүшүндө жакырчылык/өтө жакырчылык сызыгынан төмөн жашаган эркектердин, аялдардын жана бардык жаштагы балдардын үлүшүн кыскартуу боюнча максатка жетүүнү мониторингдөө үчүн Көп ченемдүү жакырчылык индекси (КЖИ) ченөө усулу бекитилди. Улуттук КЖИнин Кыргыз Республикасы үчүн маалыматы жашоо шартынын беш катмарын камтыйт: монетардык жакырчылык, билим берүү, саламаттыкты сактоо, азык-түлүк коопсуздугу жана жашоо шарттары.

11-сүрөт.

Жынысы боюнча эмгектенүүчү калктын жакырчылыгынын деңгээли, % (2014–2018)

Жакырчылыкты жеңилдетүү жана жарандардын социалдык жактан корголбогон категорияларынын абалын жакшыртуу максатында мамлекеттик социалдык төлөмдөр жана кызмат көрсөтүүлөр активдүү пайдаланылат. 2013–2018-жылдар ичинде аз камсыз болуу боюнча жөлөкпул алгандардын саны 17 пайыз-

дык пунктка төмөндөгөн жана 276,5 миң баланы түзгөн (балдардын жалпы санынын 12,0%). Өтө жакыр калкка аз камсыз болгондук боюнча жөлөкпулдарды берүү 15,8%дан 31,0%га чейин көбөйгөн. Жөлөкпулдун орточо өлчөмү 56%га чейин көбөйгөн жана өтө жакырчылыктын деңгээлине оң таасирин тийгизген.

Маалымат катары. 2017–2019-жылдарда «Жөлөкпул+» модели боюнча социалдык келишимдин альтернативдүү моделин апробациялоо боюнча пилоттук долбоор ишке ашырылган. Жөлөкпул+» модели боюнча социалдык келишимге кол койгон үй-бүлөлөргө ар айлык акчалай төлөмдөргө кошумча агроэкологиялык шарттарды жана жергиликтүү рыноктун керектөөлөрүн эске алуу менен жөлөкпулду алуучулардын профилдеринин негизинде иштелип чыккан өндүрүштүк колдоонун варианттары берилген. 150 аз камсыз болгон үй-бүлө менен социалдык келишим түзүлгөн, алардын ичинен 125 (83,3%) үй чарбасынын кирешелерин жогорулатууга багытталган өсүмдүк өстүрүүчүлүк боюнча социалдык көнүү программаларын ийгиликтүү ишке ашырган. Натыйжалуулукту мониторингдөө боюнча 79,3%дан ашык үй-бүлө өнүгүүнүн оң тенденциясына ээ болду. Үй чарбалардын 70%дан ашыгы өздөрүнүн азык-түлүктүк коопсуздугун жакшыртты, 74% – айыл чарба өндүрүмдүүлүгүн жана кирешелүүлүктү жакшыртты, ал эми үй-бүлөлөрдүн 27% өз кирешесин кепилденген эң төмөнкү кирешеден да жогору көбөйтө алды.

Жалпысынан алганда өлкөдө пенсиялардын, жөлөкпулдардын өлчөмү туруктуу көбөйүүдө жана социалдык тейлөөлөр рыногун өнүктүрүү, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын (мындан ары – ДМЧА) билим алуусу жана кесиптик даярдоо үчүн шарттарды түзүү, ишке орноштуруу, социалдык тейлөө, ДМЧА тейлөөнүн эң төмөнкү социалдык стандарттарын киргизүү боюнча чаралар көрүлүүдө.

2019-жылдын январынан тартып социалдык тейлөөнүн жаңы түрү - багууга жана көзөмөлгө дайыма муктаж болгон ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелүү баланы баккан «жеке ассистенттин» кызмат көрсөтүүлөрү¹³ киргизилди. «Жеке ассистенттин» кызмат көрсөтүүлөрүн 6,5 миңден ашуун муктаж болгон балдар колдонушат.

2013-жылдан тартып майыптуулукту баалоодо жана реабилитациялоонун жеке планын (РЖП)

¹³ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-жылдын 23-ноябрындагы № 556 токтому.

иштеп чыгууда Аракет кылуунун, тиричилик аракеттеринин жана ден соолуктун чектелишинин эл аралык классификациясынын (АЭК) элементтерин киргизүү боюнча максатка багытталган иш жүргүзүлүп келет.

Жергиликтүү деңгээлде социалдык тейлөөлөргө жетүү, анын ичинде мамлекеттик социалдык тапшырык боюнча мамлекеттик эмес сектордон кызмат көрсөтүүлөрдү сатып алуунун эсебинен да жакшырууда. 2013–2018-жылдары мамлекеттик социалдык тапшырыкты каржылоонун көлөмү 2,6 эсеге көбөйгөн.

2019-жылдын башында Кыргыз Республикасында эмгекке жөндөмдүү курактан жогору болгон 499,1 миң жаран же бардык калктын 7,8% жаша-

ган. 2035-жылга карата 65 жаш жана андан жогорку курактагы калктын үлүшү калктын санынын 9% жетет деп күтүлүүдө.

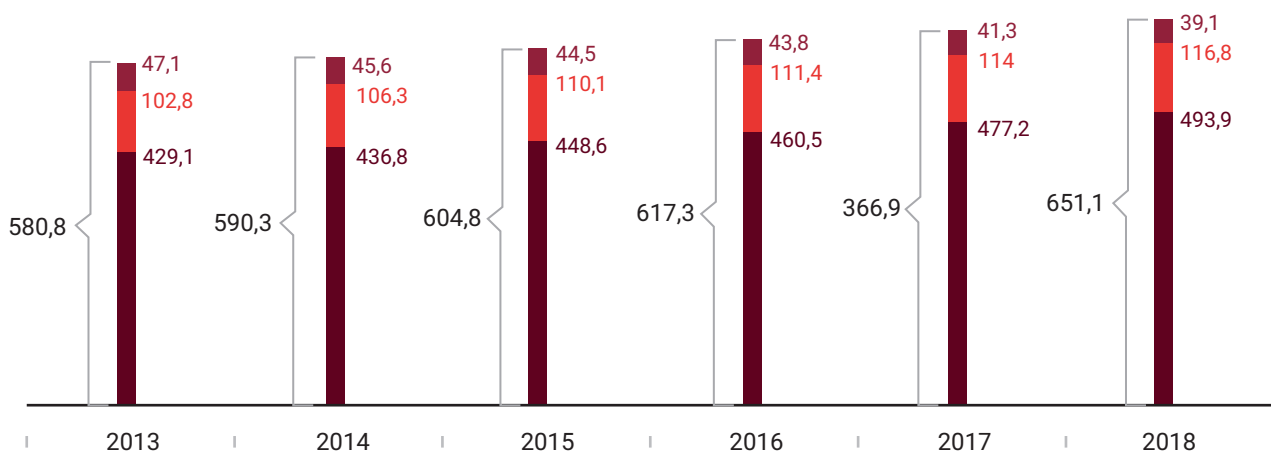
Эмгекке жөндөмдүү курактан жогорку жашоочулардын болжол менен 70% аялдар түзөт. Бул аялдардын узак жашоосу жана аялдар үчүн пенсиялык курактын эртерээк келиши менен шартталган. 80 жаштан жогорку курактагыларда аялдардын саны эркектердин санынан дээрлик 2 эсе жогору.

2018-жылдын аягында пенсионерлердин үлүшү калктын санынын болжол менен 10% түзгөн, алардын ичинен курагы боюнча пенсия алуучулар болжол менен 75,9% болгон, алардын ичинен болжол менен 9,4% иштөөнү улантышкан.

12-сүрөт.

Алынуучу пенсиянын түрлөрү боюнча пенсионерлердин саны (2013–2018), миң адам

■ Жаш курагы боюнча ■ Майыптыгы боюнча ■ Баккан адамдын жоготуусу боюнча

Пенсия менен камсыз кылуу системасын реформалоонун алкагында, ошондой эле пенсионерлердин жашоо деңгээлине колдоо көрсөтүү максатында жыл сайын пенсияларды индексөө жүзөгө ашырылат, I топтугу майыптарга пенсиялар пенсионердин жашоо минимумуна чейин жеткирилип турат, пенсияны дайындоо жол-жобосу жеңилдетилген.

Жалпылап алганда социалдык камсыздандырууга болгон чыгымдар 2018-жылы ИДПнын 9% түздү жана 2013-жылга салыштырганда 56,1%га

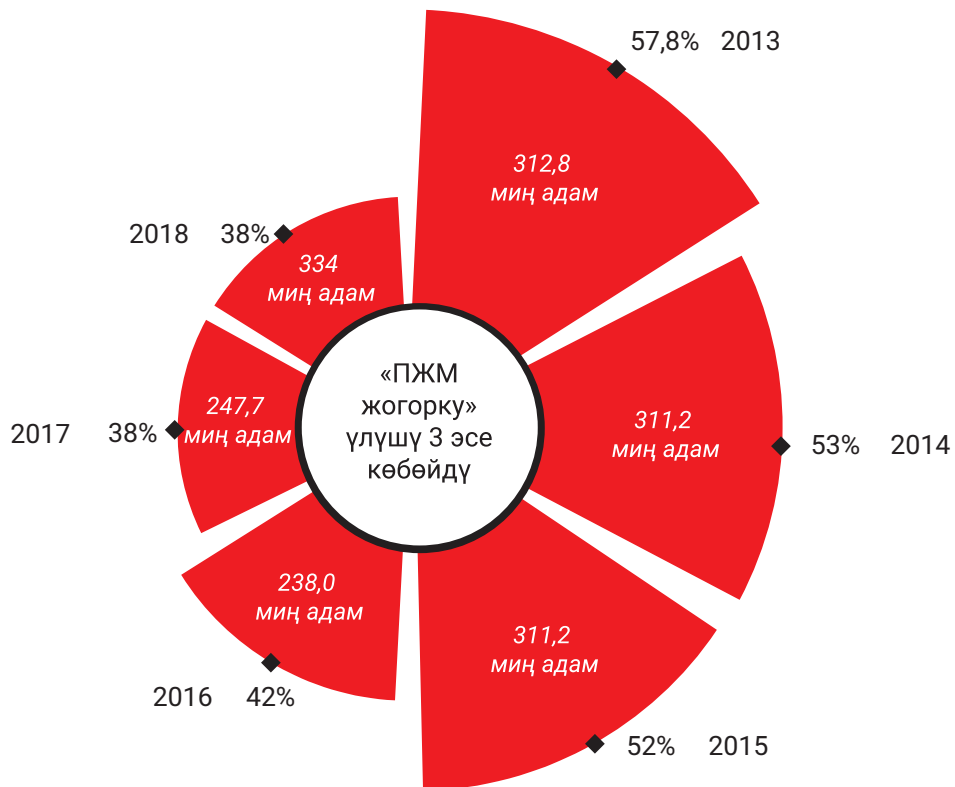
өстү. Пенсионерлердин саны 12%га, ал эми пенсиянын орточо өлчөмү – 26%га (2013-жылы – 4 432 сомго, 2018-жылы – 5 604 сомго) өстү.

Пенсионердин жашоо минимумунун деңгээлинен (4 282,99 сомдон) жогору пенсия алган пенсия алуучулардын үлүшү 20%га өстү. Пенсионердин жашоо минимумуна (мындан ары – ПЖМ) карата пенсиянын орточо өлчөмү дээрлик 21%га өстү.

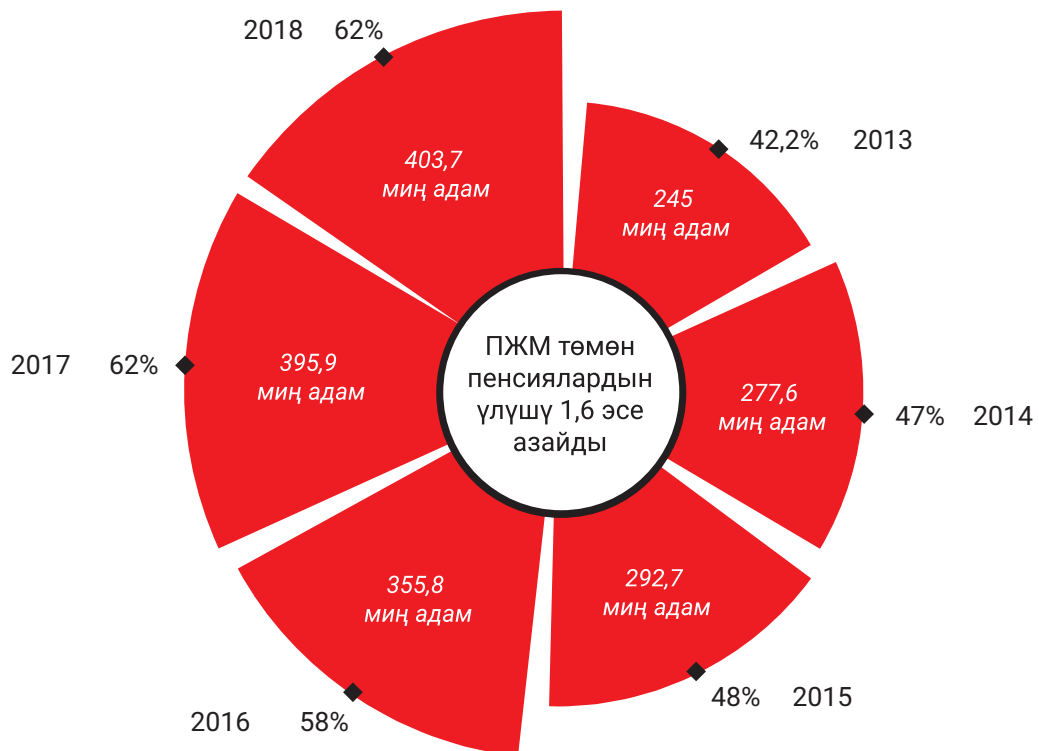
13-сүрөт.

ПЖМ жогору пенсия алуучулардын саны, % (2013–2018-жж.)

14-сүрөт.

ПЖМ төмөн пенсия алуучулардын саны, % (2013–2018-жж.)

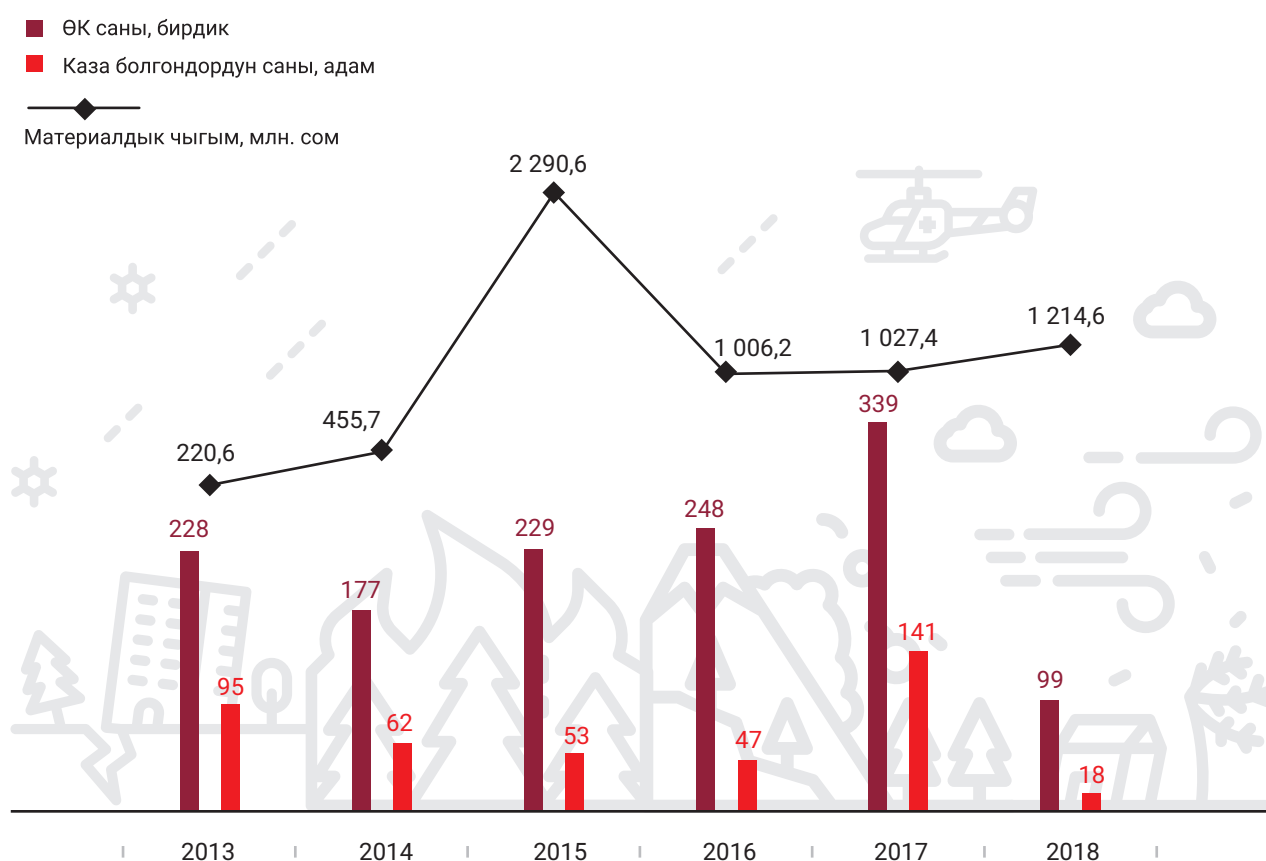
Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бюджети бир нече жылдар бою социалдык багытталган болуп саналат. Негизги кызмат көрсөтүүлөргө (билим берүү, саламаттыкты сактоо жана социалдык коргоо) кеткен чыгымдардын жалпыланган үлүшү 2013–2018-жылдары мамлекеттик чыгымдардын жалпы суммасынын 45–51% чегинде өзгөрүлүп келди. Муну менен бирге бөлүнүп берилүүчү мамлекеттик чыгымдардын негизги бөлүгү жумушчулардын эмгек акысын төлөөгө жана социалдык жөлөкпулдарды төлөөгө кетет. Бүткүл дүйнө жүзүндөгүдөй эле жакыр калк кандай гана экстремалдык көрүнүш болбосун анын

алдында, анын ичинде климаттын өзгөрүшү пайда кылган абалдын да алдында алсыз абалда турат.

Кыргыз Республикасы өзүнүн географиялык жайгашкан жерине байланыштуу көптөгөн табият кырсыктарына кабыла турган мамлекет болуп саналат. Олуттуу геологиялык, техногендик, климаттык коркунучтар жана климаттын глобалдык өзгөрүүсүнүн көйгөйлөрү республиканын калкына жана экономикасына дайыма терс таасирин тийгизип турат. Калк жана инфратүзүм кырсыктардын коркунучуна сезгич келет.

15-сүрөт.

Ар түрдүү мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардын саны, өлгөндөрдүн саны жана материалдык зыян (2013–2018-жж.)

Акырындык менен күчөй турган кооптуулуктар менен коркунучтардын 8 түрүнүн ичинен 6 республиканын аймагында кездешет. Бул жерлердин бузулуусу жана токой илдеттери, аба табынын жогорулашы, дарыялардын агуу режими боюнча жылышуулар, мөңгүлөрдүн аянтынын азайышы,

биотүрдүүлүктүн өзгөрүшү, кургакчылыктын айрым белгилери. Климаттык өзгөрүүлөр эмитеден эле метеорологиялык кооптуулуктарга кабылуу деңгээлин жогорулатты жана ушул тенденция, негизинен уланып жаткан глобалдык жылуулоого байланыштуу тездейт деп күтүлүүдө.

II. Көйгөйлөр

(1.1, 1.2, 1.3-милдеттер) Калктын кирешелеринин көпчүлүк бөлүгү (68,9%) эмгек ишинен түшкөн кирешелердин эсебинен түзүлөт. Муну менен бирге формалдуу эмес сектордогу жумуштуулуктун жогорку үлүшү жана жумушсуздук калктын жыргалчылыгы менен жакырчылык деңгээлин кыскартуу үчүн коркунуч жараткан эмгек рыногунун туруксуздугунун себеби болуп калууда.

Социалдык коргоо системасы калктын аз камсыз болгон катмарларына колдоо көрсөтүүнү толугу менен камсыз кыла албайт жана бир катар көйгөйлөргө кабылууда:

- мамлекеттик жөлөкпулдардын өлчөмүнүн аздыгы жана алардын алуучулардын жашоо деңгээлин жогорулатууга тийгизген таасиринин жетишсиздиги;

- социалдык жардамдын даректүүлүгүнүн жетишсиздиги, бул кирешелерди жашыруу, муктаждардын аздыгы, башаламан тышкы жана ички эмгек миграциясы менен байланыштуу;

- коомдоштуктардын деңгээлинде көрсөтүлүүчү калктын аярлуу категориялары үчүн квалификацияланган социалдык кызмат көрсөтүүлөр системасынын жетишсиз деңгээлде өнүккөндүгү;

- эмгек рыногунда активдүү чараларды каржылоонун жетишсиздиги.

Пенсиялык курактагы калктын арасындагы жакырчылык көбүнчө пенсиялардын өлчөмүнүн аздыгы жана жумуштуулук үчүн мүмкүнчүлүктөрдүн өтө эле чектелгендеги менен шартталган. Аз пенсиялар көйгөйү жалпысынан төмөнкүлөр менен шартталган:

- киреше булактары менен пенсия системасынын милдеттенмелеринин актуалдуу теңдемделбегендигинин күчөшү менен. Дыйкан-фермер чарбасы жана жеке ишкерлер камсыздандыруу төгүмдөрүнүн тарифтеринин жеңилдетилген коюмдарын колдонушат, анын натыйжасында алардан келип түшүүлөр жалпы көлөмдө болжол менен 4% түзөт, ал эми алардын пенсияларын төлөп берүүгө Кыргыз Республикасынын Социалдык фондунун каражаттарынын болжол менен 40% кетет;

- 2018-жылы 34,5% түзгөн алмаштырма коэффициентин (пенсиянын орточо өлчөмү менен орточо эмгек акысынын өлчөмүнүн катышы) төмөндөшү менен. Айрым мезгилдерде ушул көрсөткүч Кыргыз Республикасында 2011-жылы 40,4% жана 2012–2013-жылдары 39,1% жеткен. Пенсионерлердин 38% ПЖМ барабар же төмөн суммада пенсия алышат;

- реалдуу төлөнүп берилүүчү камсыздандыруу төгүмдөрүнүн санынын пенсионерлердин санына карата кыскарышы менен: бир пенсионерге камсыздандыруу төгүмдөрүнүн 1 төлөөчүсү болгон 2018-жылга караганда 2013-жылы – 1,3.

(1.4-милдет) Аярлуулуктун негизги факторлоруна калктын, чарба жүргүзүү объекттеринин коопсуздук ченемдерин жана эрежелерин сактабагандыгы, жерди пайдаланууну туура эмес пландаштыруу, инфратүзүмдүн жалпы абалынын начарлашы, өндүрүш жабдууларынын эскириши, кырсыктарга кабылуулукту көбөйткөн жерлердин бузулушу кирет. Түз экономикалык жоготуулар сыяктуу кыска мөөнөттүү кесепеттерден тышкары, өзгөчө кырдаалдар коомдун узак мөөнөттүү өнүгүүсүнө жана анын коопсуздугуна терс таасирин тийгизет. Мунун натыйжасында кырсыктардын коркунучун азайтуу жана адамдын туруктуу өнүгүүсү бири-бирин толуктап туруучу максаттар болуп саналат.

(1.5-милдет) Кыргыз Республикасынын Конституциясына, жарандык жана тармактык мыйзамдарга ылайык Кыргыз Республикасынын бардык жарандары жерлерге жана башка менчиктин түрлөрүнө ээлик кылууга жана башкарууга, ошондой эле табигый ресурстарга, тийиштүү жаңы технологиялар менен чакан каржылоону кошо алганда, финансылык кызмат көрсөтүүлөргө тең укуктуу.

III. Кийинки кадамдар

- жакырчылыктан чыгуу үчүн социалдык коргоонун эң төмөнкү деңгээлдери боюнча иштерди улантуу;

- жергиликтүү коомчулуктардын деңгээлинде социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү өнүктүрүү;

- жакырчылыкты, эң аз эмгек акыны жана керектөө себетин өлчөө методологияларын жакшыртуу;

- Майыптардын укуктары жөнүндө БУУ Конвенциясынын ченемдерин улуттук мыйзамдарга киргизүү боюнча чараларды көрүү;

- республикадагы социалдык-экономикалык жана демографиялык тренддерди эсепке алуу менен пенсиялык системанын финансылык туруктуулугун камсыз кылуу;

- табият кырсыктарын, анын ичинде климаттын өзгөрүшү менен байланышкан кырсыктардын таасирин алдын алуу максатында өзгөчө кырдаалдарда социалдык коргоо жана коргоо системаларын координациялоону жана анын потенциалын жогорулатуу.

2-МАКСАТ.

Ачарчылыкты жоюу,
азык-түлүк коопсуздугун
камсыздоо менен тамактанууну
жакшыртуу жана айыл
чарбасын туруктуу өнүктүрүүгө
көмөк көрсөтүү

I. Максаттын индикаторлорунун негизинде учурдагы кырдаалды талдоо

Калкты азык-түлүк коопсуздугу жана теңделген тамактануу менен камсыздоо мамлекеттик саясаттын артыкчылыктуу багыттарынын бири болуп саналат.

Үй чарбасынын жетиштүүлүгүнүн деңгээлинен керектелүүчү тамак азыктарынын сапаты, саны жана ар түрдүүлүгү көз каранды болот. Жакыр эмес үй чарбаларында калктын тамактануусунун энергиялык баалуулугу 2018-жылы жакырларга караганда 29,5%га жана өтө эле жакыр үй чарбаларына караганда – 50,9%га жогору болгон.

18 жана андан жогору жаштагы калктын тамактануусу талданган учурда дене салмагынын индекси¹⁴ колдонулган. Калктын жарымынан көбү (52,1%) нормалдуу дене салмагына ээ болгон.

Калктын арасында дененин ашыкча салмагы жана семирүү чала тоюуга караганда масштабдуу көрүнүш болуп саналат. Ашыкча салмактагы калктын арасындагы эркектер сыяктуу эле аялдардын да ичинде пенсияга чыгуу алдында турган жана пенсияга чыккан адамдар көптүк кылат¹⁵.

2 100 ккалдан аз керектеген калктын үлүшү 2014-жылдан 2018-жылга чейинки мезгилде 1,5 пайыздык пунктка, аялдар үчүн – 0,5, ал эми эркектер үчүн – 2,8 пайыздык пунктка¹⁶ төмөндөгөн. Өлкөнүн калкынын тамактануусунда трансгендик май кислоталарынын (ТМК) жогорку өлчөмү байкалат.

¹⁴ Дене салмагын (кг) боюнун квадратына (м²) бөлгөндөгү тийинди.

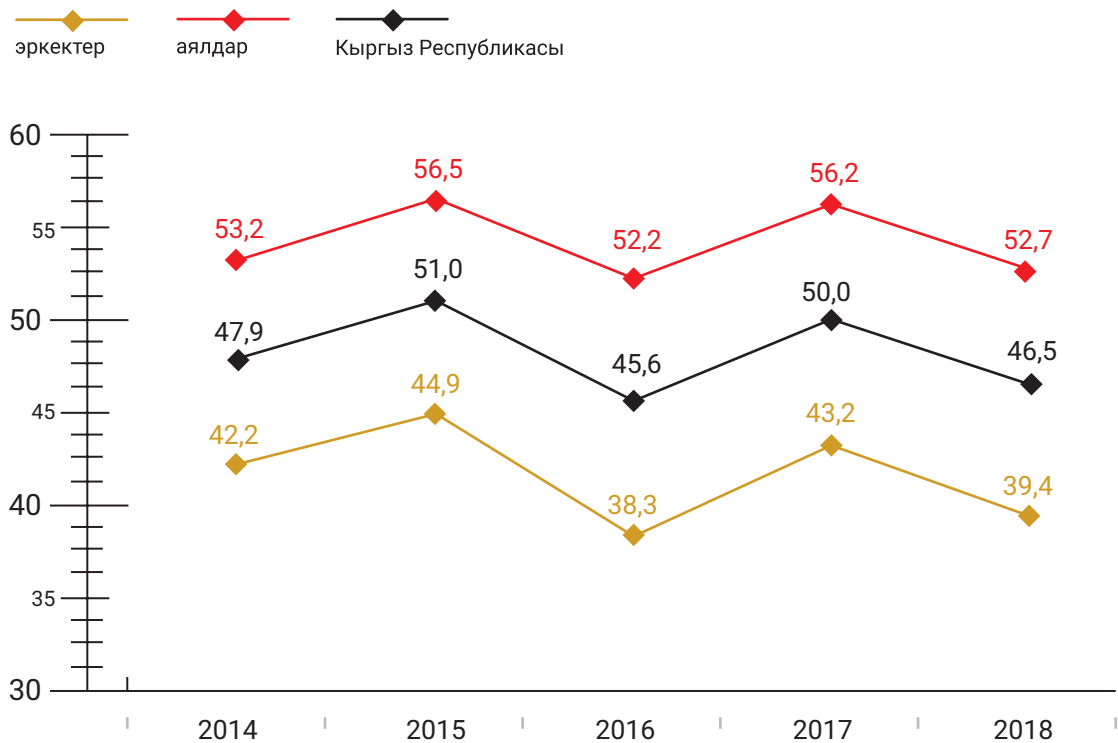
¹⁵ «Калктын жашоо деңгээли», УСК, 2019.

¹⁶ Кыргыз Республикасынын аялдары жана эркектери: 2014–2018, УСК, 2019.

16-сүрөт.

Жынысы боюнча дененин ашыкча салмагы бар калк, % (2014–2018)

Кыргыз Республикасында арыктоо жана жетишсиз салмак көрсөткүчтөрү биологиялык норманын чегинде турат жана балдардын бардык топтору боюнча 5%дан ашпайт. Адекваттуу эмес тамактануунун себебинен 5 жашка чейинки курактагы балдардын 2%ында дененин салмагынын аздыгы байкалган. Муну менен бирге дене салмагынын аздык көйгөйү көбүнчө бир жарым жашка чейинки курактагы балдарга мүнөздүү.

Мектеп окуучуларына берилүүчү туура тамактанууну уюштуруу үчүн 2013-жылдан тартып Өкмөт тарабынан мектепте тамактанууну оптималдаштыруу боюнча программа ишке ашырылып келет. Өнүктүрүү боюнча өнөктөштөрдүн жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын колдоосу менен мектептерде толугу менен пайдалуу ысык тамактын берилүүсүн уюштуруу үчүн шарттар түзүлүүдө. Ысык тамак берүү республиканын 2 265 мектебинин ичинен 1 371 мектебинде (60%) уюштурулган.

Кыргыз Республикасынын бардык 1 497 типтүү балдар бакчасында толугу менен пайдалуу тең

демделген тамактануу уюштурулган, жаш курактагы балдарды туура азыктандыруу жөнүндө калкка маалымат берүү жүргүзүлүп келет. Бажы бирлигинин техникалык регламенттеринин талаптарына – суткалык энергия сарптоого тамак-аш рационунун калориялуулугун сактоого ылайык мектепке чейинки билим берүү уюмдарында балдарды тамактандырууну уюштурууга коюлган негизги талаптарды өз ичине камтыган «Мектепке чейин билим берүү жана балдарды багуу» Кыргыз Республикасынын жаңыланган мамлекеттик стандарты иштелип чыкты.

Кыргыз Республикасы агрардык өлкө катары тамактануу рациондорун жана тамактануу тармагындагы жыйынтыктарды жакшыртуу үчүн мүмкүнчүлүктөргө тоскоолдук жараткан азык-түлүк системасына таасирин тийгизүүчү ар түрдүү факторлордон көз каранды. Глобалдык жана региондук рынокто азык-түлүккө жана отунга болгон баалардын чукул жогорулашы тамак-аш өндүрүшү менен негизги тамак азыктарына болгон рыноктук баалардын туруксуздугуна алып келет. Климаттын өзгөрүшү жаратылыш ресурстарына,

калктын көпчүлүк бөлүгүнүн тиричилик кылууга керек болгон каражаттарынын негизги булагы болуп саналган айыл чарбасына терс таасирин тийгизет. Шаардаштыруу да ашыкча тамактануу жана жугуштуу эмес оорулар коркунучун жогорулатып, азык-түлүк чөйрөсү менен калктын тамактануу рационун таасирин тийгизет. Ошол эле убакта кеңейип жаткан шаар базарлары фермерлерге жана тамак-аш азыктарын өндүрүүчүлөргө кошумча наркты көбөйтүүгө мүмкүнчүлүк берет. Кыргыз Республикасында айыл чарбасынын өсүү

темплери калктын өсүү темптерине салыштырмалуу жогору болсо да, бардык экономиканын өсүү темптерине караганда төмөн. 2012–2017-жылдар аралыгында бардык экономика 30,8%га өскөн ал эми айыл чарба өндүрүшүнүн өсүшү 13,9% (реалдуу бааларда) түзгөн¹⁷. Өлкөдө калктын өсүү динамикасы негизги тамак азыктарын өндүрүүдө айыл чарба өндүрүшүнүн өсүү темпинин жогору болуусун жана көп сандагы өндүрүүчүлүктү талап кылат.

Маалымат катары. Жамааттарды – өз брендин иштеп чыгуу жана өндүрүү боюнча адистештирилген топторду түзүү жолу менен региондордо жумушсуздуктун деңгээлин төмөндөтүүгө багытталган «Бир айыл – бир азык» долбоорунун алкагында жүздөгөн адам жаңы кесипке, туруктуу киреше булагына ээ болду. Ысык-Көл облусунда эле долбоордун алкагында 2 300 адам ишке орношту. Муну менен бирге долбоордун алкагында Кыргыз Республикасынын өндүрүүчүлөрүнүн продукцияларын сатуунун жалпы көлөмү 2019-жылдын 8 айында 24.7 млн. сомду түздү. Кийиз продукциясы менен бал Япония, Америка, Кытай, Россия сыяктуу өлкөлөргө жана Европа өлкөлөрүнө экспорттолду.

¹⁷ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2019-жылдын 27-июнундагы № 320 токтому менен бекитилген 2019–2023-жылдарга Кыргыз Республикасында азык-түлүк коопсуздугу жана тамактануу программасы.

II. Көйгөйлөр

(2.1, 2.2-милдеттер) Курамында трансгендик май кислоталары көп камтылган теңдемделбеген тамактануу байкалууда, анын ичинде бул көрүнүш жетишсиз же ашыкча тамактануунун кесепеттери, тамактын зыяндуу курамдык бөлүктөрү жөнүндө жакшы билбегендиктен да болууда.

Калктуу конуштарды ичүүчү таза суу менен камсыз кылуу жана суу буруу тармагындагы көйгөйлөр суу түтүгүндөгү суунун микробдук жана химиялык булгануусуна байланыштуу сапаттуу тамактанууну камсыз кылууда олуттуу коркунуч бойдон калууда.

(2.3, 2.4, 2.5-милдеттер) Кыргыз Республикасы азыктардын 9 түрүнүн ичинен (азык-түлүк коопсуздугунун индикаторлорунун) продукциянын 4 түрү боюнча, 5 азык боюнча – импорттоонун эсебинен өз керектөөсүн камсыз кыла алат. Өлкө картошкага, жашылчага жана бакча өсүмдүктөрүнө, сүткө жана кантка болгон өз муктаждыгын камсыз кыла алат, ал эми эт, жумуртка, өсүмдүк майы жана нан продукциялары буудайга кайра эсептешүүдө импорттолот.

Айыл жергесинде алектенген аялдар көбүнчө айыл чарба продукцияларын кичине масштабда кайра иштетүүгө, ошондой эле кичинекей короо жай участкалорунда жемиштер менен жашылчаларды өстүрүүгө тартылган. 2018-жылы айыл чарбасында алектенген аялдардын үлүшү алектенгендердин жалпы санынын 39,2% түзгөн, муну менен бирге айыл чарбасында иштеп жаткан чарба жүргүзүүчү субъекттердин 20,6% гана жетекчиси катарында аялдар бар (салыштыруу үчүн эркектердин арасында – 79,4).

III. Кийинки кадамдар

- өндүрүлө турган жана ташып келине турган азык-түлүк буудайынын жана аны кайра иштетүү азыктарынын коопсуздугун мамлекеттик контролдоону камсыз кылуу чечилет, анын ичинде мамлекеттик материалдык резервге сатылып алынуучу, тапшырылып берилүүчү жана жүктөлүп жөнөтүлүүчү дандын жана аны кайра иштетүү азыктарынын сапатын мамлекеттик лаборатори-

ялык контролдоо системасын түзүүнү камтыган чаралардын эсебинен да чечилет;

- калктын керектөөсү үчүн азык-түлүктүн болуусун жана ар түрдүүлүгүн жакшыртуу;

- азык-түлүктүн калкка жеткиликтүү болуусун камсыз кылуу;

- калктын тамактануу статусун жакшыртуу (далилдөөчү негизи бар тамактануу боюнча түз жана түз эмес иш-чаралар): тамактануунун талаптагыдай практикасын илгерилетүү; витаминдер менен минералдарды керектөөнү көбөйтүү; бардыгы үчүн тамакты байытуунун жардамы аркылуу микронutriенттер менен камсыз кылуу; атайын тамак-аш азыктарынын жардамы менен тамактануусу бузулган балдарды дарылап тамактандыруу; кош бойлуу аялдардын тамактануусун, айрыкча айыл жергесинде жакшыртуу; медициналык кызмат көрсөтүүлөрдүн, билим берүүнүн (мектепте тамактануу, мектеп окуучуларын туура тамактануу көндүмдөрүнө үйрөтүү) жеткиликтүүлүгү; гигиена жана санитария; таза ичүүчү жана сугаруучу суу менен камсыз кылуу; тамактануу рационун диверсификациялоо; айыл чарба азыктарын өндүрүүнү диверсификациялоо жана ар бир адамдын ток алып жүрүүчү тамакка жетүүсүн жакшыртуу жана аялдар менен үй-бүлөлөр үчүн кирешелер булагы катары фермердик ишке колдоо көрсөтүү;

- тамак-аш азыктарынын коопсуздугун жогорулатуу;

- жеңилдетилген кредиттерди берүүнү кошо алганда, айыл чарбасын каржылоонун болгон инструменттерин колдонуу менен негизги тамак-аш азыктарын айыл чарбасында өндүрүүгө, жетишсиз болуп саналган (нан жана нан азыктары, мөмөлөр жана жер-жемиштер, кумшекер, өсүмдүк майы, жумуртка) ички өндүрүшкө демилге берүү. Бак өстүрүү чарбасын өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүүгө багытталган мөмөлөрдү жана жер-жемиштерди өндүрүү боюнча ведомстволук максаттуу программаны иштеп чыгуу жана ишке ашыруу;

- үрөндөр менен камсыздалуучулукту жакшыртуу, кайра иштетүүчү ишканаларды өнүктүрүү, жаңы сугарылуучу жерлерди пайдалануу, жайыттарды жана суу ресурстарын колдонуунун натыйжалуулугун жогорулатуу;

- мал чарбачылыгында жана канаттуулар чарбачылыгында товардык топтун асыл тукумдук курамды жаңылоо жолу менен өндүрүштү интенсификациялоо, фермерлердин сапаттуу уруктарды колдонуусу.

3-МАКСАТ.

Сергек жашоо мүнөзүн камсыз кылуу жана кандай гана куракта болбосун бардыгынын жыргалчылыгына көмөк көрсөтүү

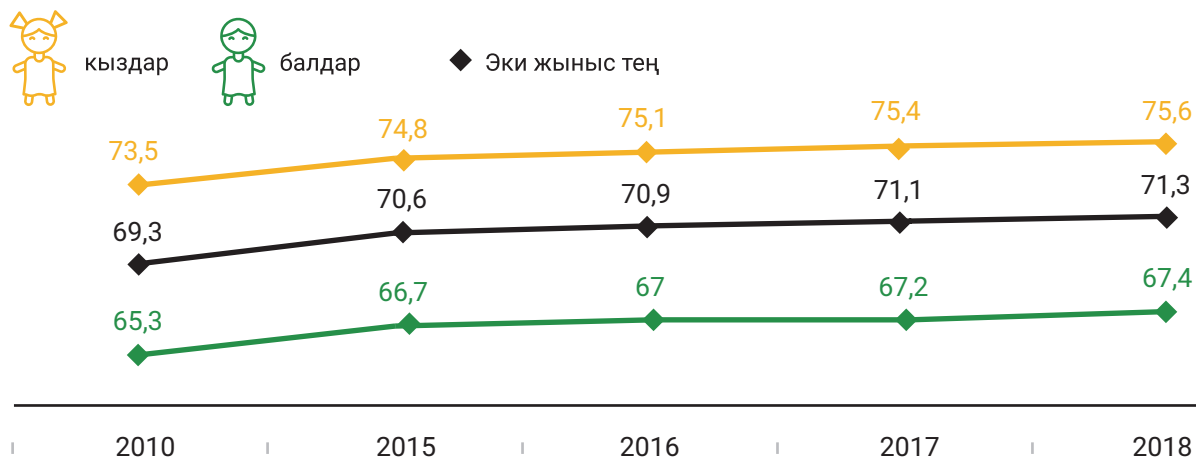
I. Максаттын индикаторлорунун негизинде учурдагы кырдаалды талдоо

Саламаттыкты сактоо Кыргыз Республикасынын мамлекеттик саясатынын артыкчылыктуу чөйрөсү болуп саналат жана бул тармакта белгилүү бир жыйынтыктарга жетишүүлөр бар.

Башка өлкөлөрдөгүдөй эле Кыргыз Республикасында да аялдардын жашоосунун узактыгы эркектердин жашоосунун узактыгынан жогору. 2018-жылы күтүлгөн жашоо узактыгы эркек балдар төрөлгөндө 67,4 жылды, кыздар – 75,6 жылды түздү. Төрөлүүдө балдар менен кыздардын жашоо узактыгындагы айырма 8 жылды түзөт жана убакыт боюнча кыскарат.

17-сүрөт

Жынысы боюнча төрөлүүдө күтүлүүчү жашоо узактыгы¹⁸ (2010, 2015–2018-жж.)

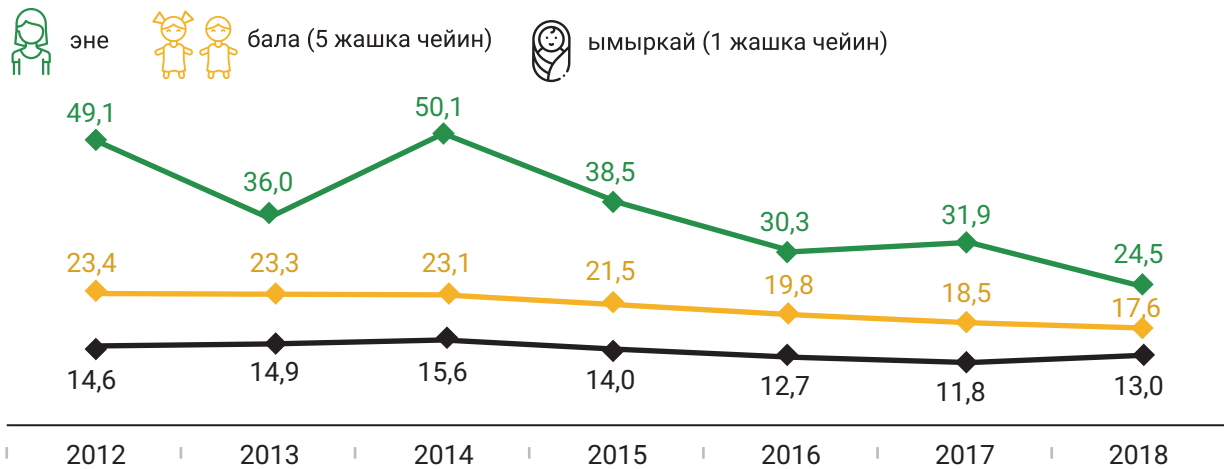
«Ден соолук» (2012–2018) саламаттыкты сактоо чөйрөсүндөгү мурунку мамлекеттик программанын алкагында эненин жана баланын ден соолу-

гун жакшыртуу (анын ичинде эне өлүмүн азайтуу) төрт артыкчылыктардын бири болгон.

¹⁸ Кыргыз Республикасынын социалдык тенденциялары: 2014–2018: УСК, 2019.

18-сүрөт.

100 000 тирүү төрөлгөндөргө карата эне, бала (5 жашка чейин) жана ымыркай (1 жашка чейин) өлүмүнүн көрсөткүчтөрү (2012–2018-жж.)¹⁹

Эне өлүмүнүн көрсөткүчү акыркы жылдары азаюу тенденциясына ээ, 2012-жылдагы 49,1 көрсөткүчүнө салыштырмалуу 2018-жылы ал 100 миң тирүү төрөлгөндөргө карата 24,5 учурду түзгөн. Далилдөө негизинде төрөткө чейинки жардам боюнча алдыңкы технологияларды киргизүү боюнча көрүлгөн кадамдардын натыйжасында эне өлүмүнүн азаюусуна алып келген туруктуу тенденция пайда болду, бул келечекте алдыга коюлган максаттуу параметрлерге жетүүгө толугу менен мүмкүн катары кароого мүмкүндүк берет.

2018-жылы кош бойлуу аялдардын 99% эң аз деңгээлде эле бир жолу төрөткө чейинки мезгилде дарыгер барып көрдү, 100%да төрөө убагында квалификацияланган медицина кызматкери катышты, ал эми төрөгөндөрдүн 96%ына төрөгөндөн кийин 2 күн бою төрөттөн соң барып, акыбалын байкап туруу болду. Бирок бардык аялдардын 70 % гана кош бойлуулук учуруна камсыздандыруу полисин алды²⁰.

Кыргыз Республикасы 1990-жылга салыштырган да ымыркай жана балдар өлүмүнүн деңгээлин 2/3 төмөндөтүү боюнча Миң жылдыктын өнүгүү максаттарына (МӨМ-4) жеткен өлкөлөрдүн ичине кирди²¹. Неонаталдык өлүмдүн көрсөткүчүн 2012-жылга салыштырмалуу 11%га төмөндөтө алды (1 000 тирүү төрөлгөндөргө карата 2012-жыл – 14,6; 2018-жыл – 13,0). Азыркы мезгилде

балдардын 95%дан ашыгын эмдөөнүн деңгээлин сактоо менен калктын иммундоого жетүүсү камсыз кылынган. Натыйжасында жугуштуу жана мителик ооруларга байланыштуу болгон ымыркай өлүмүнүн үлүшү болжол менен 2% гана түздү. Бала эмизүүнү илгерилетүү жана колдоо көрсөтүү боюнча чаралар балдардын арасында 2014-жылы 41,1%дан 2018-жылы 46%га чейин бала эмизүү деңгээлин жогорулатууга мүмкүндүк берди.

АИВ/ЖИКС эпидемиясы Кыргыз Республикасында төмөнкү жүктөмдөгү жана концентрациядагы эпидемия катары мүнөздөлөт. 2020-жылдын 1-январына²² карата АИВ-инфекциясы менен расмий катталган адамдардын саны 9,680 түздү, алардын ичинен болжол менен 40% ретровируска каршы дарылоо курсунан өтүүдө. Муну менен бирге аялдардын арасында жаңы жуктургандардын санынын көрсөткүчү 10 аз деңгээлде туруктуу сакталып турган болсо, эркектердин арасында бул көрсөткүч бир кыйла 2013-жылы 9,8 ден 2018-жылы 16 га чейин өскөн.

Кургак учук оорусуна чалдыгуу 2012-жылы 100 000 адамга карата 104,3 төн 2018-жылы 83,0 чейин кыскарган. Өлүмдүн (кургак учуктан) азаюу тенденциясы 2012-жылы 100 000 адамга карата 10,8 учурдан тартып 2018-жылы 5,8 учурга чейин азаюусу сакталат. БМСЖ жана кургак учукка каршы күрөшүүчү ооруканалардын деңгээлинде кургак

¹⁹ 2018 көптөгөн көрсөткүчтөрү боюнча кластердик иликтөө. Иликтөөнүн жыйынтыктары тууралуу отчет, 2019: УСК, ЮНИСЕФ.

²⁰ 2018 көптөгөн көрсөткүчтөрү боюнча кластердик иликтөө. Иликтөөнүн жыйынтыктары жөнүндө отчет, 2019: УСК, ЮНИСЕФ.

²¹ «Кайра жаңыланган милдеттенмелер» ЮНИСЕФдин глобалдык отчету, 2015-жыл.

²² КИЖС РБ маалыматтары.

учукту аныктоо жана дарылоо боюнча кызмат көрсөтүүлөрдү төлөө ыкмалары кайра каралган, кургак учук боюнча клиникалык-чыгым топтору (КЧТ) аныкталган, кургак учукту аныктоо жана дарылоо боюнча кызмат көрсөтүүлөрдү төлөөнүн жаңы модели ишке ашырылууда.

Акыркы 20 жыл аралыгында жугуштуу эмес оорулардын натыйжасында өлүм көрсөткүчүнүн төмөндөгөнүнө карабастан, алар өлкөдөгү бардык өлүмдөрдүн 80% себеби болуп саналат. Алардын жарымынан көбү (51,6%) жүрөк-тамыр оорулары менен байланышкан.

Өлкөдө курч миокард инфаркты жана инсульт учурунда жардамды оптималдаштыруунун жол картасы иштелип чыкты жана жайылтылууда.

Жүрөк-тамыр ооруларына байланыштуу болгон өлүм көрсөткүчүнүн 2018-жылдын жыйынтыгы боюнча – 100 миң калкка карата 265,7 түзүп, 13,8%га төмөндөөгө болгон туруктуу тенденциясы белгиленүүдө. Залалдуу шишиктердин натыйжасындагы өлүмдүн 2018-жылдын жыйынтыгы боюнча – 100 миң калкка карата 65,6 түзүп, 7,5%га өсүүсү байкалууда. Алдын алуу чаралары күчөтүлгөндүктөн (пневмококкторго каршы вакцинаны жайылтуу) жана эрте айкындоо менен дарылоону жакшырткандыктан өнөкөт респиратордук оорулардын натыйжасындагы өлүмдүн деңгээли өтө эле 37%га, негизинен 5 жашка чейинки курактагы балдардын арасында төмөндөдү. Ошол эле убакта шишиктердин (рактын) жана кант диабетинин натыйжасындагы өлүм көрсөткүчү 10%дан да жогору көбөйдү жана ошол эле мезгил боюнча дээрлик 38%га көбөйдү.

Аялдарга 2,7% салыштырганда эркектердин арасында тамеки чегүүнүн жогорку көрсөткүчү 48,2% байкалууда (STEPS, 2013-жыл).

Маалымат катары. Жашаган жерине жакын жайгашкан, калктын психикалык саламаттыгын коргоо боюнча кызматын өнүктүрүү максатында 2017–2018-жылдары 8 баштапкы саламаттык сактоо уюмдарында катуу психикалык бузулуулары бар адамдар үчүн пилоттук комплекстүү интеграцияланган кызматтар өткөрүлдү. Сынап көрүүнүн жыйынтыктары ооруканага жаткырылгандардын санынын 51% га, ооруканага жаткыруунун узактыгынын 52% га төмөндөшүн, дарыланууга кеткен чыгымдардын төмөндөшү суралган пациенттердин 54,7% жана алардын тегерегиндеги адамдардын 41% көрсөттү.

2006-жылы өлкө жарандардын ден соолугун тамекинин зыяндуу таасиринен коргоо жөнүндө мыйзамды колдонууга киргизген. Тамеки чегүүгө билим берүү уюмдарында, саламаттыкты сактоо ишканаларында, балдар эс ала турган уюмдарда, айрым коомдук жайларда тыюу салынган. Өлкө ошондой эле тамекилердин таңгактарында эскертүүчү жазууларды жана жарнактоого чектелген тыюу салууларды киргизген.

Алкоголду ичүүнү алдын алууну ала турган болсок, анда 2014-жылы жылына калктын жан башына алкогольду ичүүнүн жалпы көрсөткүчү Кыргыз Республикасында 5 литрди түзгөн, муну жылына 10,7 литрди түзгөн БСУ европа региондорунда калктын жан башына алкогольдун орточо көрсөткүчүнө салыштырганда салыштырмалуу орто деп эсептөөгө болот²³. Алкоголду зыяндуу ичүүнү азайтуу үчүн бир катар чаралар көрүлгөн: ички продукция үчүн алкогольго салыктарды жогорулатуу; алкогольдук ичимдиктерди жарнактоону чектөө; коомдук транспортто, мамлекеттик мекемелерде, парктарда жана шаар аянттарында, ошондой эле балдар, билим берүү, медициналык, спорттук жана маданий мекемелер менен уюмдарда алкогольду сатууга тыюу салуулар; машина айдоодо кандын курамында алкогольдун деңгээлдери (эң жогорку деңгээл 0.3 г/л) жөнүндө катаалыраак мыйзамдарды кабыл алуу.

Баңгизаттарына көз карандылыктын баштапкы оорусу абсолюттук мааниде 2009-жылдагы 865тен 2017-жылы 269га чейин төмөндөгөн, ал эми калктын 100 миң киши эсебине таянып, 16,1ден 4,3кө чейин же 3,7 эсеге азайган. Катталган баңгизаттарына көз каранды адамдардын саны 2009-жылдагы 10 417ден 2017-жылы 8 818ге чейин азайган (-1 599, -15.3%)²⁴.

²³ Кыргызстанда алкогольго салык салуу саясаты, ДСУ, 2017.

²⁴ <http://www.stat.kg/ru/publications/kontrol-nad-oborotom-narkoticheskikh-sredstv-psihotopropnyh-veshestv-i-ih-prekursorov-v-kyrgyzskoj-respublike/>

Суицид адамзаттын глобалдуу жана курч көйгөйлөрүнүн бири, калктын психикалык саламаттыгынын жана социалдык жыргалчылыгынын көрсөткүчү болуп эсептелет. 2012-жылга салыштырмалуу өз жанын кыюудан улам өлүмдүн деңгээли дээрлик 35% төмөндөгөн жана 2018-жылы 100 миң кишиге 6,0 түзгөн.

Өлүмдүн негизги себептеринин бири болуп жол кырсыгынан алынган жаракаттар саналат. 2012–2018-жылдары Кыргыз Республикасындагы жол кырсыгынан улам өлүмдөрдүн саны үч эсе – 100 000 адамга кыскарган, 16,5тен 11ге чейин, анын ичинде жыл ичинде катталган 812 өлүм²⁵.

Калктын, анын ичинде өспүрүмдөрдүн сексуалдык жана репродуктивдүү ден соолугун коргоо маселелерин чечүү маанилүү маселе бойдон калууда. Буга эрте эне болуу проблемалары, өспүрүмдөрдүн сергек сексуалдык жана репродуктивдүү жүрүм-турум маселелери боюнча маалымдуулуктун төмөндүгү себеп болууда. 2018-жылы репродуктивдүү курактагы аялдардын 38% контрацепциянын заманбап ыкмасын колдонушкандыгы тууралуу маалымдашкан. Шаар жеринде жашаган аялдар, билим деңгээли жогору жана кирешеси жогору аялдар заманбап ыкмаларды көбүрөөк колдонушат²⁶. Үй-бүлөнү пландаштыруу муктаждыктары заманбап ыкмалар менен канааттандырылган репродуктивдүү курактагы (15–49 жаштагы) аялдардын үлүшү 2018-жылы 2014-жылдагы 42% га салыштырганда 67% ды түздү.

Кыргыз Республикасында төрөлүүнүн жалпы коэффициенти бир аялга 3,9 төрөттү түзөт, ошол эле учурда айыл жеринде (4,4), билиминин деңгээли төмөн аялдарда (4,2) жана билим деңгээли өтө эле төмөн аялдарда (4, 5) төрөт коэффициенти жогору. 2018-жылы өспүрүмдөрдүн (15–19 жаштагы) төрөт коэффициенти 1 000 аялга 35,9 түзгөн жана 2012-жылдын 42,1 коэффициентине салыштырмалуу кыскарган.

Саламаттыкты сактоо кызматтарын жалпылап камтууга жетишүү - өлкөнүн алдында турган артыкчылыктуу багыттардын бири. Кыргыз Республикасы «СКЖК-2030» саламаттыкты сактоо

жаатындагы эл аралык өнөктөштүктүн мүчөсү жана СКЖК камсыз кылууда прогресске жетишүү жөнүндө Глобалдык келишимге кол койгон.

Саламаттыкты өлчөөчү көрсөткүчтөр жана ден соолукту баалоо институтунун (СКБИ) Кыргыз Республикасынын СКЖК үчүн 2017-жылдагы эсептик көрсөткүчү 68,6 түзөт (0дөн 100гө чейинки шкала боюнча)²⁷.

Кыргыз Республикасында 2012-жылдан 2018-жылга чейин таза сууга, коопсуз санитарияга жана гигиенанын жоктугуна байланыштуу өлүмдүн деңгээли 100 миң калкка 2,8ден 0,8ге чейин төмөндөгөн.

Дары-дармектердин кымбатташын жоюу боюнча чаралар көрүлүүдө. Медициналык максаттар үчүн баңгизаттарына каршы дары каражаттарына, биринчи кезекте тиешелүү мыйзамдарды модернизациялоо, санариптештирүү (лицензиялоонун электрондук системасын киргизүү жана электрондук рецепт), медициналык персоналды жана паллиативдик жардам көрсөтүү боюнча пациенттерди окутуу аркылуу калктын жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу боюнча иштер жүрүп жатат. 2017-жылы дары-дармектерди жана саламаттыкты сактоо технологияларын жөнгө салуу боюнча үч жаңы мыйзам²⁸ кабыл алынган. Бул өзгөрүүлөр 2018-жылы зарыл дары-дармектердин улуттук тизмесин кайра карап чыгуу жана оор оорулар үчүн багытталган дарыларга акцент коюу менен, дары-дармектердин кошумча тизмесинин (ДКТ) бааларын жаңыртуу демилгеси менен толукталган.

Саламаттыкты сактоо системасын медициналык персонал менен камсыз кылуу калк үчүн сапаттуу медициналык кызматтын жеткиликтүүлүгүнүн негизги факторлорунун бири болуп саналат. Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоо системасында кадрлардын жогорку агымы жана жалпы медициналык кызматкерлердин жетишсиздиги белгиленүүдө, бул көрүнүштү жаңы врач кадрларынын жетишсиздиги тереңдетүүдө, анын ичинде саламаттык сактоо секторундагы эмгек акынын төмөндүгү менен да шартталууда. Натыйжада өлкөдө медициналык кадрлар менен калктын камсыз болушунун кыскаруусунун туруктуу тен-

²⁵ Кыргыз Республикасында укук бузуулар жана мыйзамдуулук, УСК, 2019-жыл.

²⁶ 2018 көптөгөн көрсөткүчтөрү боюнча кластердик иликтөө. Иликтөөнүн жыйынтыктары тууралуу отчет. 2019: УСК, ЮНИСЕФ.

²⁷ <https://vizhub.healthdata.org/sdg/>

²⁸ «Дары-дармек каражаттарынын жүгүртүлүшү жөнүндө», «Медициналык багыттагы каражаттардын жүгүртүлүшү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамдары, Кыргыз Республикасынын Бузуулар жөнүндө кодекси.

денциясы байкалууда, ал 2018-жылы 2012-жылдагы 2,4 жана 5,7 салыштырмалуу, 1000 калкка 2,2 доктурду жана 5,6 фельдшердик кызматкерди түзгөн.

II. Көйгөйлөр

Калктын саламаттыгын сактоо жана чыңдоо маселелерин чечүүдө тармактар аралык маселелер жана мамилелер жетишсиз деңгээлде каралууда.

(3.1-милдет) Акыркы жылдары жетишилген оң динамикага карабастан, энелердин өлүмү өнүгүүнүн негизги көйгөйлөрүнүн бири бойдон калууда. Коюлган максаттарга жетүүдө, анын ичинде энелердин өлүмүн азайтуу жаатындагы аракетти жайлаткан көптөгөн факторлор бар.

(3.2-милдет) Жайылган ооруларды дарылоочу стационарлардын, алгачкы медициналык-санитардык жардам көрсөтүүчү медициналык кызматкерлердин билиминин жана практикалык көндүмдөрүнүн жетишсиз деңгээли, балдарга ашыкча дары-дармек берүүгө, ошондой эле натыйжасыз дарылоого жана ресурстарды пайдаланууга алып келген ооруканага чейинки тез жардам жана ооруканалык жардам көрсөтүү; ата-энелерге балдарды багуу, балдардагы кооптуу оорунун белгилери, ымыркай жана жаш балдар үчүн тамактануу маселелери боюнча маалыматтын жетишсиздиги медициналык кызматкерлерге кеч кайрылууга алып келген сыяктуу көйгөлөргө баланын ден соолугун коргоо чөйрөсү дуушар болууда.

(3.3-милдет) Өлкө АИВ-инфекциясынын таралышын бир кыйла төмөн деңгээлде кармагандыгына карабастан, кырдаалга терс таасирин тийгизген бир катар көйгөйлөр бар:

- АИВ инфекциясы менен жашаган адамдарды стигматизациялоонун жана дискриминациялоонун жогорку деңгээли, АИВ инфекциясын жугузуп алуу коркунучу бар адамдарга АИВге тигирлөөдөн жана байкоо жүргүзүүдөн коркуу сезимин туудурат, бул өз кезегинде эпидемия-

нын өнүгүшүнө өбөлгө болот;

- АИВ инфекциясын ден соолук көйгөйү катары гана эмес социалдык көйгөй катары түшүнүүнүн жоктугу.

Кыргыз Республикасында мурунку жылдарда саламаттык сактоо тармагын реформалоо программаларын жүзөгө ашыруу учурунда кургак учук эпидемиясын жоюу боюнча бир катар ийгиликтер белгиленди, бирок бир катар көйгөйлөр дагы деле актуалдуулугун жоготкон жок:

- мамлекеттик каражаттын эсебинен дары-дармек каражаттарын жана лабораториялык диагностикалык кызматтарды мамлекеттик сатып алууларды жөнгө салуунун учурдагы ченемдик укуктук базасынын дал келбестиги;

- Программанын көзөмөлүнөн тышкары факторлорду сактоо, мисалы, жакырчылык, мыйзамсыз мигранттардын жашоо жана иш шарттары.

(3.4-милдет) ИЭО Кыргыз Республикасындагы өлүмдүн 80% түзөт. Инфекциялык эмес ооруларга байланыштуу эрте өлүм, оорулуу жана майыптуулук социалдык-экономикалык өнүгүүгө терс таасирин тийгизет. Эсептөөлөргө ылайык, жугуштуу эмес оорулар менен байланыштуу Кыргыз Республикасынын экономикасына келтирилген зыян болжол менен өлкөнүн жылдык ИДПнын 4% түзөт²⁹. ИЭОнун алдын алуу коомдук саламаттыкты сактоо кызматынын негизги функцияларынын бири, бирок медициналык персоналдын көлөмү жана компетенциясы учурдагы муктаждыктарга жана жаңы чакырыктарга жооп бербейт.

(3.6-милдет) Жол кырсыктарында тез медициналык жардамдын өз убагында берилиши адамдардын өмүрүн сактап калууга жана майыптык деңгээлин төмөндөтүүгө мүмкүндүк берет. Ушуга байланыштуу, тез медициналык жардамды комплекстүү көрсөтүүнүн уюшкан системасын түзүү маанилүү. Медициналык тез жардам системасынын жабдууларын өркүндөтүү боюнча аракеттер көрүлүүдө. Тез жардам медициналык кызматтын деңгээлин калктын муктаждыктарына жана талаптарына жооп берген заманбап

²⁹ «Кыргызстандагы жугуштуу эмес оорулардын алдын алуу жана алар менен күрөшүү: Инвестиция пайдасына аргументтер», ДСУнун Европа боюнча регионалдык бюросу, 2017.

стандарттарга жеткирүү үчүн каржылык жана техникалык колдоо талап кылынат. Айыл жана алыскы райондордун тургундары үчүн тез жардам кызматынын камтылышы жана жеткиликтүүлүгү төмөн бойдон калууда.

(3.7-милдет) Эркектердин репродуктивдүү саламаттыгына, репродуктивдик чөйрөнүн онкологиялык ооруларына жана калк арасында бул багытта билим берүүгө жетиштүү көңүл бурулбай жатат.

(3.8-милдет) Саламаттык сактоо тармагын реформалоонун негизги элементи ДСУнун талаптарына жооп берген медициналык кызмат көрсөтүү системасын түзүү болуп саналат. Бул ММКФ башкарган медициналык кызматтар үчүн бирдиктүү төлөөчү системасы жана дары-дармектерди берүү боюнча жеңилдетилген программалары бар Мамлекеттик кепилдиктер программасы.

Бул милдет саламаттыкты сактоо тармагында төмөнкүдөй маселелерди чечүү менен комплекстүү саясатты жүзөгө ашыруунун узак мезгилдерин талап кылат:

- айылдарда жана алыскы райондордо сапаттуу баштапкы медициналык-санитардык жардамдын жана лабораториялык диагностикалык кызматтардын мүмкүнчүлүктөрү чектелүү;

- коомдук медициналык лабораториялар эл аралык стандарттарга жооп бербейт, бул калкты эпидемияга каршы колдоонун бардык системасынын сапатын жана натыйжалуулугун төмөндөтөт. Лицензиялык стандарттар лабораториялык-диагностикалык кызматтын сапатына заманбап талаптарга жооп бербейт.

(3.9-милдет) 2016–2017-жылдары жүргүзүлгөн ооруканалардын коопсуздугун баалоо, медициналык практикада колдонуу үчүн кооптуу деп эсептелген инфекциянын коркунучу жогору болгондуктан, ооруканалардын 24%и артезиан булактарынан суу аларын көрсөттү.

(3.с-милдет) Региондордо кадрларды тартуунун жана бекитүүнүн эффективдүү тармактар ара-

лык жол-жобосунун, алыскы региондордогу дарыгерлер үчүн стандарттарга, клиникалык колдонмолорго жана протоколдорго, медициналык жабдууларга жетүү мүмкүнчүлүктөрүнүн жоктугу саламаттыкты сактоонун кадрдык ресурстары жаатындагы көйгөйлөрдү чечүүдө тоскоолдуктарды жаратууда.

III. Кийинки кадамдар

- калктын ден соолугун чыңдоо жана оорулардын алдын алуу, коомдук саламаттыкты сактоо жаатында тармактар аралык өз ара аракеттенүү маселелеринде жаңы кадамдарды түзүү;

- кызмат көрсөтүүлөрдүн масштабын жана сапатын, анын ичинде кызмат көрсөтүүнү уюштурууга комплекстүү мамилелерди кеңейтүү менен баштапкы медициналык-санитардык жардамды андан ары чыңдоо. Медициналык кызматтарды, анын ичинде стационардык тармактарды оптимизациялоо жана рационалдаштыруу, стационардык жардамды модернизациялоо. Саламаттыкты сактоо тармагында мамлекеттик-жеке өнөктөштүк долбоорлорун колдоо;

- мамлекеттик кепилдиктер программасынын тартыштыгын азайтуу үчүн милдеттүү медициналык камсыздандырууну кеңейтүү, каржылоо системасын чыңдоо. Калк үчүн бирдей мүмкүнчүлүктү жана каржылык коргоону камсыз кылуу үчүн медициналык кызматтардын негизги түрлөрү жана дары-дармектер менен шайкеш келишин камсыз кылуу;

- инновациялык маалыматтык технологиялар, электрондук ден соолук (телемедицина, бирдиктүү маалымат тармагы ж.б.);

- сексуалдык, репродуктивдик, эне жана баланын ден соолугун коргоо боюнча улуттук программаны иштеп чыгуу, анда өмүр бою репродуктивдүү, эне жана балага кам көрүү кызматтары көрсөтүлүп, аялдар менен балдардын ден соолугу чыңдалат.

4-МАКСАТ.

Бардыгын камтыган жана акыйкат сапаттуу билим берүүнү камсыз кылуу жана бардыгына өмүр бою билим берүү мүмкүнчүлүгүн жайылтуу

I. Максаттын индикаторлорунун негизинде учурдагы кырдаалды талдоо

2009-жылдагы калкты каттоого ылайык, 15 жана андан жогорку жаштагы адамдардын сабаттуулук деңгээли 99,2% жогору. Кыргыз Республикасы 2013-жылга салыштырмалуу 7–24 жаштагы калкка билим берүү жалпы коэффициентин 6% га көбөйттү.

2013-жылдан бери типтүү бала бакчалардын саны 1,8 эсеге өстү. Кыска мөөнөттүү бала бакча түрүндө мектепке чейинки билим берүүнүн өзгөрүлмө формаларынын саны кеңейүүдө. Мектепке чейинки билим берүү киргизилген, анын камтылышы 2013-жылдан бери 12,2 пайыздан 84,9% га чейин өскөн. Натыйжада 2018-жылы мектепке чейинки билим берүүнүн бардык формалары менен балдардын 40%³⁰ камтылган.

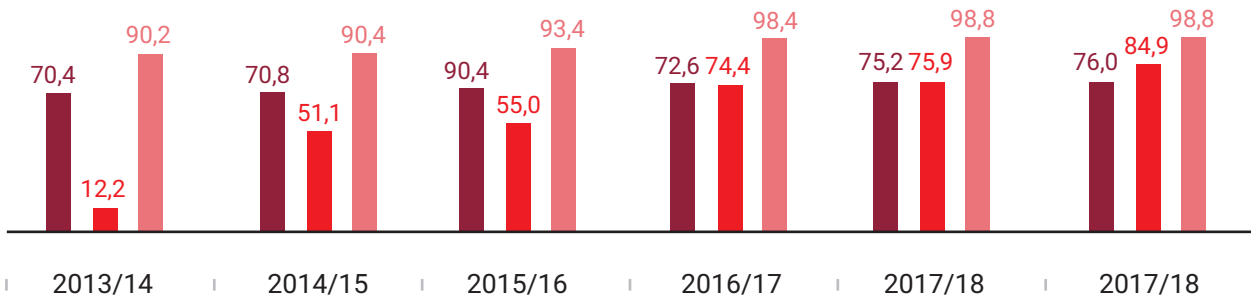
6 жылдын ичинде 1 миллион 268 миңден ашык окуучу контингенти менен мектепке кабыл алуу 99% га жогорулады. Ошол эле учурда, негизги орто мектептин сабакка катышуу деңгээли 9-класска чейин гендердик дисбаланс болбошу өтө маанилүү. Баштапкы мектеп деңгээлинде гендердик теңчилик индекси – 1, башталгыч класста – 1,01, жогорку мектеп деңгээлинде – 0,97.

³⁰ Көптөгөн көрсөткүчтөр боюнча класстердик изилдөө 2018. Иликтөөнүн жыйынтыктары тууралуу отчет. 2019: УСК, ЮНИСЕФ.

19-сүрөт.

Ар кандай деңгээлдеги билим берүүнү камтуу, %

- ◆ Билим берүү 7–24 жаш
- ◆ Мектепке чейинки даярдык менен камтуу
- ◆ Мектептик билим берүү (1–11 кл)

Орто мектептин жогорку класстарынын деңгээлинде окутууну камтуунун таза коэффициенти төмөндөөдө жана орто эсеп менен 87%ды түзөт. Бул көрүнүш материалдык кызыкчылыктан улам эрте куракта эле кесиптин ээси болууга мажбур болгон өспүрүмдөрдүн санынын көбөйүшү менен байланыштуу. Айрым жаштар баштапкы жана орто кесиптик билим берүүчү окуу жайларына окууга же эмгек рыногуна эрте киришүүгө даярданган кыска мөөнөттүү курстарга барышат.

Мектепте сабакка барбаган мектеп жашындагы балдардын саны болжол менен мурдагыдай бой-

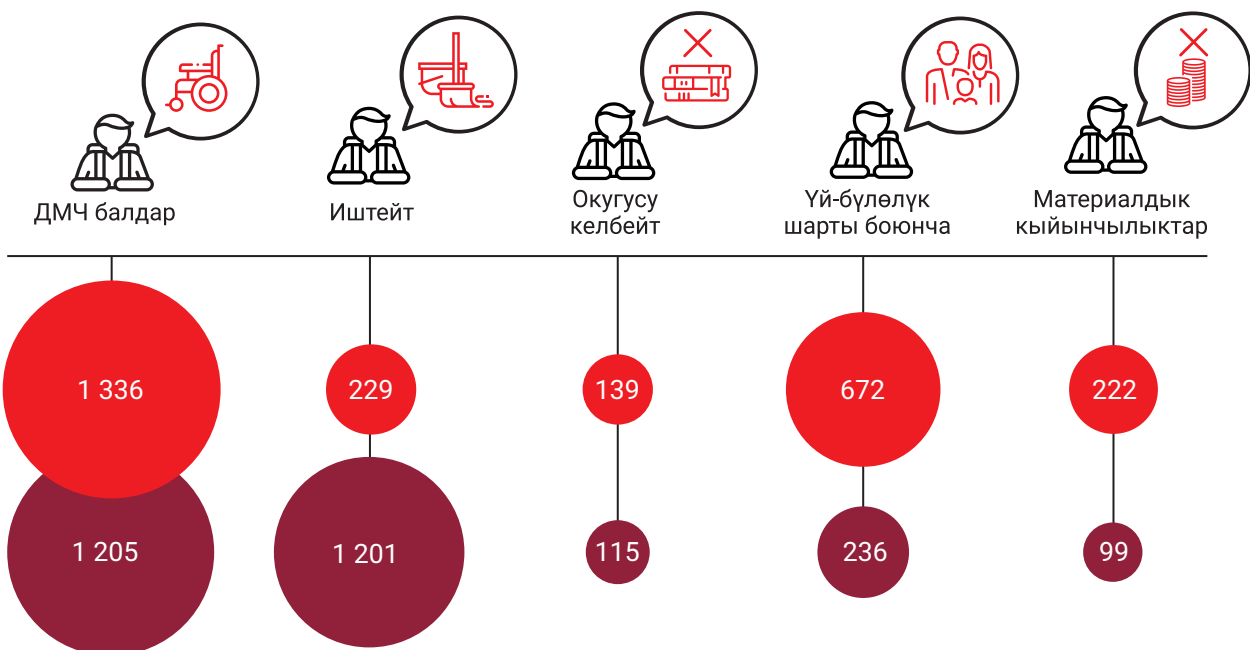
дон калууда, бирок сабакка келбөө себептеринин структурасы олуттуу өзгөрдү: материалдык кыйынчылыктардан жана үй-бүлөлүк шарттардан улам мектепке барбагандардын саны көбөйүүдө, ошол эле убакта иштегендиктен мектепке барбагандардын саны кыскарууда.

Акыркы бир нече жылдарда жарык дүйнөгө келген жана 18 жашка чейинки ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдардын саны көбөйдү. Эгерде 2013-жылы алардын саны 26 миңге жакын болсо, ал эми 2018-жылы – 30 миңге жакын бала болгон.

20-сүрөт.

Мектепке барбаган балдардын саны

- 2018
- 2013

Инклюзивдүү билимге жетүүнү камсыз кылган кадамдардын бири 2019–2023-жылдарга Кыргыз Республикасында Инклюзивдик билим берүүнү өнүктүрүүнүн концепциясы жана программасынын кабыл алынышы болуп саналат. 52 мектеп-интернаты 15 685 баланы камтыйт. 2019-жылы кошумча 3 массалык күндөн тышкары мектептерде мүмкүнчүлүгү чектелген 47 бала үчүн коррекциялык класстар ачылган. 4 атайын мектепте окуучулардын саны 48 балага көбөйдү. Балдарды үйдө окутуу формасы менен камтуу 3 эседен ашык көбөйүп, 2018–2019-окуу жылында 1 353 баланы түздү. Көрүүсү өтө начар балдар үчүн жыл сайын атайын Брайль окуу куралдары чыгарылып, билим берүү мекемелеринде атайын билим берүү муктаждыктары бар балдарды ар кандай психологиялык-педагогикалык колдоо пилоттук түрдө колдонулат. Бардык мугалимдер үчүн квалификациясын көтөрүү курстарынын программаларына инклюзивдик окутуу боюнча курс киргизилген.

Билим берүү системасынын чөйрөсүнө демилгелер киргизилип жатат: бала бакчаларга электрондук кезек, 1-класска балдарды электрондук кабыл алуу, көп тилдүү билим берүү боюнча пилоттук аянтчалар, инновациялык мектептер, мамлекеттик жана көз карандысыз аккредитация, мектеп окуучулары үчүн кошумча билим берүү үчүн санариптик билим берүү аянтчалары, ачык билим берүү ресурстарынын улуттук репозиторийи.

Мектептерди интернет менен камтуу 99%га жетти. Мугалимдердин айлык акысы өлкөдөгү орточо эмгек акыга барабар болгон. Жеке бала бакча-

лар жана мектептер кирешеге салыкты төлөөдөн бошотулган.

Мугалимдердин мыкты даярдыгы жана үзгүлтүксүз квалификациясын көтөрүү дүйнөлүк стандарттардын деңгээлинде жогорку сапаттуу билим берүүнүн негизи болуп саналат. Жумушка чейин же жумуш учурунда уюшулган профессионалдык окутуудан өткөн мугалимдердин үлүшү 93,5%, башталгыч мектептерде (1–4 класстар) – 96,4%, негизги (5–9 класстар) жана орто мектептерде (10–11 класстар) – 98% түзөт.

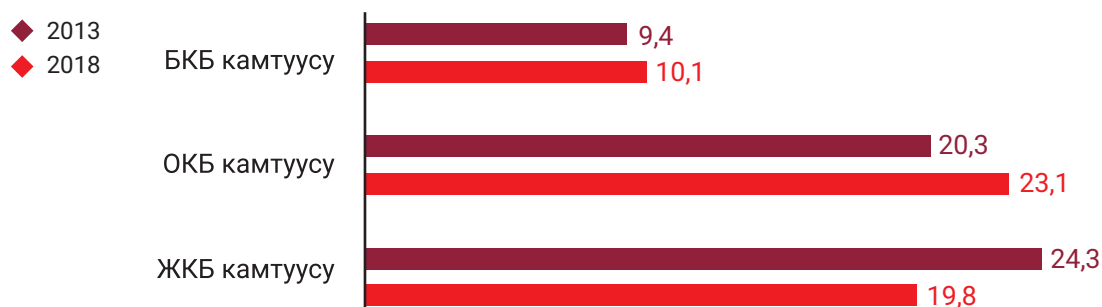
Потенциалды жогорулатуу процесстерин сапаттуу жүзөгө ашыруу максатында, окутуучулардын жана методисттердин квалификациясын жогорулатуу практика жана семинарлар-тренингдер аркылуу жүргүзүлөт.

Жаңы 2019–2020 окуу жылында мектеп мугалимдери үчүн квалификациясын жогорулатуу 5 онлайн-курстары киргизилди. Квалификацияны жогорулатуу мекемелеринен региондук билим берүү кластери түзүлүүдө, ал тармактык өз ара аракеттенүүнүн алкагында квалификацияны жогорулатуунун сапатын камсыз кылуу үчүн өз ишин кеңейтет.

Баштапкы кесиптик билим (БКБ) менен 15–17 жаштагы, орто кесиптик билим (ОКБ) менен 17–20 жаштагы жаштарды камтуу жогорулады. Бул иштебеген, окубаган жана кесиптик чеберчиликке ээ болбогон (15 жаштан 24 жашка чейинки) жаштардын үлүшү 22,1 ден 20,5%га чейин төмөндөшүнө таасирин тийгизди. (NEET категориясы).

21-сүрөт.

Кесиптик билим менен камтуу, %

Өлкөдө туруктуу орточо жумушчу класстын түзүлүүсүнө оң таасирин тийгизе турган, жаштардын колледждерде жана кесиптик лицейлерде окууну көбүрөөк тандоосунун эсебинен жогорку кесиптик билим берүүнү (ЖКБ) камтуусу 17 жаштан 24 жашка чейинкилердин арасында 24,3%дан 19,8%га чейин төмөндөдү (47,1% – эркектер жана 52,8% аялдар).

Кичинекей көрсөткүчтөргө карабастан, жогорку окуу жайларына квота боюнча кабыл алынган ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелген студенттердин саны көбөйүүдө (2016–2017-окуу жылында – 14 мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар, 2017–2018-окуу жылында – 13 мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар, 2018–2019-окуу жылында – 16 мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар). Баштапкы кесиптик билим берүү мекемелеринин жарымы майыптардын муктаждыктарын эске алуу менен оңдолгон.

Билим берүү ишине электрондук лицензиялоо киргизилүүдө. Илимий потенциалды топтоо үчүн өлкөнүн университеттеринде 7 илимий-изилдөө институттары түзүлгөн.

Ошол эле учурда, формалдуу эмес билим берүү тармагы, анын ичинде ар кандай кесиптик курстар кеңейди. Ошентип, 2014-жылдан 2018-жылга чейинки мөөнөттө 5 884 кошумча (формалдуу эмес) билим берүү программалары боюнча 1 443 юридикалык жакка билим берүү ишин жүргүзүү укугуна лицензия берилген.

Маалыматтык-коммуникациялык технологиялар (АКТ) алкагында тажрыйбалары бар 15–24 жаштагы аялдардын үлүшү, көндүмдөрдүн түрү боюнча 29,7%, 15–49 жаштагы аялдардын ушул эле индикатор боюнча үлүшү 21%³¹.

COVID-19 Кыргыз Республикасынын билим берүү системасына таасири жана анын бир эле мезгилде дистанциялык билим берүү режимине өтүү мүмкүнчүлүгү актуалдуу бойдон калууда.

Дүйнөлүк банктын изилдөөсүнө ылайык, Кыргыз Республикасындагы үй чарбалардын 12,5% гана жеке компьютерге ээ. Ошол эле учурда, үй чарбалардын 94% уюлдук телефон менен, 98% телевизор менен камсыздалган.

Ошондуктан окуу жылын бүтүрүү үчүн мектепке чейинки жана мектептик билим деңгээли боюнча видео сабактарды жаздырып, аларды телеканалдарга жарыялоо үчүн телекөрсөтүү жана мобилдик операторлордун бардык мүмкүнчүлүктөрү пайдаланылган. Кыргыз Республикасында билим берүү тармагында иштеген донордук агенттиктердин бардык мүмкүнчүлүктөрү тартылган. Дистанттык окутуунун форматы билим берүүнүн бардык деңгээлдеринде 2020-жылдын 8-апрелинен баштап ишке киргизилген.

Баштапкы кесиптик, орто кесиптик жана жогорку билим берүүчү видео лекциялар өз веб-сайттарында, өздөрүнүн билим берүү порталдарында жана ачык интернет аянтчаларында жайгаштырылган. Уюлдук операторлор акысыз кирүү менен билим берүүчү мобилдик тиркемелерди жаратышты.

II. Көйгөйлөр

(4.1-милдет) Толук камсыз болгон үй-бүлөлөрдүн балдарын камтуу аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдүн балдарына караганда төрт эсе жогору. Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарды камтуу аз – 0ден 7 жашка чейинки майып балдардын жалпы санынан 11,7%.

Иш жүзүндө сабаттуулуктун жогорку деңгээлине карабастан, мектеп окуучуларынын функционалдык сабаттуулугунун деңгээли боюнча көйгөйлөр бар.

Ошентип, фундаменталдык көндүмдөр жана окуу чеберчилиги боюнча үч тапшырманы ийгиликтүү аткарган 7–14 жаштагы бал-

³¹ Көптөгөн көрсөткүчтөр боюнча класстердик изилдөө 2018. Изилдөөнүн жыйынтыктары тууралуу отчет. 2019: УСК, ЮНИСЕФ

дардын үлүшү 57,9%, фундаменталдык көндүмдөр жана эсептөө жөндөмдөрү боюнча үч тапшырманы ийгиликтүү аткаргандар – 51,3%, 2–3-класстарга барган жаштагылардан – 41,8%, 2–3 класстарга баргандардан – 30,1% түздү³².

Окуучулардын билим берүүдө жетишкендиктерин Улуттук баалоонун (ОБЖУБ)³³ жалпы республикалык тестирлөө жана аккредитациядан өткөндөрдүн натыйжаларын талдоого ылайык, жалпы билим берүүчү мекемелерде билим берүү сапатында айыл менен шаардын мектептери, ар кандай тилдерде окуткан мектептердин ортосунда чоң айырма байкалууда.

Коомчулуктун аракеттерине карабастан, башталгыч мектептерди камтуу азайды (5–9 класстар). Бул негизинен жакырчылыкка, ата-энелердин ички жана тышкы миграциясына жана балдардын эрте иштөөсүнө байланыштуу.

Жаңы конуштардын жашоочулары үчүн жашаган жериндеги мектептердин жеткиликтүүлүгү 48,4%ды түзөт, калган балдар шаардын башка райондорундагы мектептерде окууга мажбур болууда, бул өз кезегинде жаңы конуштардын коомдук транспорт менен начар камсыз болуу көйгөйүнүн кесепетине алып келүүдө³⁴.

Ыкчам маалыматтарга ылайык, мектептердин базалык ресурстарга жетүүсүндө жана коопсуз билим берүү чөйрөсүн түзүүдө көйгөйлөр бар: 2018-жылы компьютерлер менен камсыз болуу 42,1% түзгөн; 34,8% мектептер таза ичүүчү сууга мүмкүнчүлүгү жок деп табылган; Мектептердин 79%ында ички санитардык жайлар (даараткана) жок; Мектептердин 76,5% ысык суу менен камсыздалган эмес; Республиканын 457 мектеби капиталдык оңдоону талап кылат, дагы 245 мектеп авариялык деп табылган жана жаңы курууну талап кылат.

Мамлекеттик бюджеттин салыштырмалуу жогору чыгашалары (болжол менен чыгымдардын жал-

пы санынын төрттөн бир бөлүгү) билим берүү чөйрөсүндө иштегендерге эмгек акы төлөөгө кеткен чыгымдардын үлүшүнүн жогорулуугу (70 % га жакын) менен байланыштуу. Бул билим берүү системасындагы билим берүүнүн мазмуну жана сапаты, калктын ар кандай катмарлары үчүн билимдин жеткиликтүүлүгү, эмгек рыногу менен мамилелердин өнүгүшү жана башкалар сыяктуу көйгөйлөргө түздөн-түз таасир этет. Мектептердин компьютерлерге, техникалык тейлөөгө, мугалимдердин квалификациясын көтөрүүгө, тамактанууга жана окуу китептерине болгон финансылык муктаждыктары канааттандырылбайт.

Атайын педагогика жаатында адистер жетишсиз, логопед, психолог, социалдык педагогдор. Коомчулукта балдардын майыптыгы жөнүндө анча билими жок, бул алардын «окутууга мүмкүн эмес» деген стереотипке айланышына алып келет.

(4.2-милдет) Балдарды мектепке чейинки билим берүүгө толук камтуу көйгөйү сакталууда, анткени 3–5 жаштагы балдардын 75,4% мектепке чейинки билим алууга мүмкүнчүлүгү жок. Орточо эсеп менен, бардык бала бакчалар төрттөн бир бөлүккө ашыкча толгон.

Шаар менен айылдын мектепке чейинки билим берүүнү камтуусунда олуттуу айырмачылыктар сакталууда: 2018-жылы айылдардагы балдардын 17,5%, ал эми шаарларда – 34,4% балдар мектепке чейинки билим алышкан.

(4.3-милдет) Кесиптик билим берүү деңгээлинде эмгек рыногун изилдөө методологиясынын жана куралдарынын алсыздыгы кадрларга болгон талаптарды талдоону жана болжолдоону кыйындатат.

Инфратүзүмдүн жетишсиз өнүгүшү байкалган: кесиптик лицейлердин 30% материалдык-техникалык базасын жаңыртууга муктаж. Мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар үчүн класстарга жана жатканаларга физикалык жеткиликтүүлүк оор келет. Кесиптик билим берүүнүн бардык деңгээлдерин-

³² Көптөгөн көрсөткүчтөр боюнча класстердик изилдөө 2018. Изилдөөнүн жыйынтыктары тууралуу отчет. 2019: УСК, ЮНИСЕФ

³³ <http://www.testing.kg/ru/nashi-proekty/noodu/rezultaty-issledovanija-noodu-2014-goda.html>

³⁴ Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысынын (Омбудсмен) атайын баяндамасы «Бишкек шаарындагы жаңы имараттар: жетиштүү турак-жай алуу укугу жана башка социалдык, экономикалык жана маданий укуктар». Б., 2017.

деги жумуштар эскирген жабдуулар менен жүргүзүлөт, күчтүү «иш берүүчү – билим берүү мекемеси» байланышынын жоктугу бүтүрүүчүлөрдү өз кесиби боюнча компетенттүү болууга мүмкүндүк бербейт, бул жумушка орношуу көйгөйлөрүнө алып келет. Көптөгөн окуу программаларында теориялык материал практикалык компетенттүүлүккө ээ болуу мүмкүнчүлүгүнөн жогору.

ЖОЖдордо илимий изилдөө жүргүзүү жабдууларынын эскириши, изилдөө жана иштеп чыгуу бизнес борборлору менен биргелешкен илимпоздордун мотивациясынын жоктугу менен татаалдашууда.

(4.4, 4.6-тапшырмалар) Чоңдордун билим деңгээлинде «өмүр бою окутуу» жана «эч кимди артта калтырбоо», ошондой эле уюштуруучулук жана экономикалык көйгөйлөр контекстинде системалуу чараларды көрүү жагынан кемчиликтер бар. Республикалык бюджеттин каражаттарынан жумушсуздарды кайра даярдоо боюнча бир катар гана баштапкы кесиптик билим берүү программалары каржыланат.

(4.5-милдет) Баштапкы жана орто кесиптик билим берүү чөйрөсүндөгү студенттердин ортосундагы гендердик теңсиздик жеке тандоо менен байланыштуу. Ошентип билим берүү, кеңири колдонуудагы буюмдардын технологиясы, саламаттыкты сактоо, маданият жана искусство, тейлөө сыяктуу адистиктер боюнча студенттердин арасында кыздардын үлүшү кыйла басымдуулук кылат. Ошол эле учурда, архитектура жана курулуш, тоо-кендерин казуу сыяктуу тармактарда төмөн.

III. Кийинки кадамдар

Билим берүү системасынын максаты - эркин көнгөн жана кыймылдуу социалдык чөйрөнү өзгөртүүгө жөндөмдүү чыгармачыл адамдык потенциалды түзүү. Көрсөтүлгөн максатка жетишүү төмөнкүдөй үч стратегиялык багытта жүзөгө ашырылат:

- акыйкат, бирдей мүмкүнчүлүктү камсыз кылуу;
- сапатты камсыздоо;
- натыйжалуу башкаруу жана каржылоо.

Мындан тышкары, реформалар ар бир окуучуга жана студентке, анын ичинде чоң кишилерге, алардын интеллектуалдык жөндөмүн өркүндөтүүгө, «soft skills» («жумшак көндүмдөр», ден соолукту чыңдоо жана коопсуз жашоонун нормалары жана эрежелери) түзүүгө шарт түзүшү керек. Тарбия демократиялык мамлекетте жашоо үчүн зарыл болгон баалуулуктарга – патриоттуулукка, адам укуктарын урматтоого, көп маданияттуулукка, социалдык жана гендердик теңчиликке, сабырдуулукка, көп тилдүүлүккө багытталган окуучулардын жеке сапаттарынын өнүгүүсүн камсыз кылат.

5-МАКСАТ.

Гендердик теңдикти жана бардык аялдар менен кыздардын укуктарын кеңейтүүнү камсыздоо

I. Максаттын индикаторлорунун негизинде учурдагы кырдаалды талдоо

Расмий статистика боюнча алып караганда 2019-жылдын 1-январына карата калктын жалпы санынын 50,4% аялдарды түзгөн. Ал эми жалпы Республиканын жумушка жарактуу калкынын түзүмүндө аялдар менен эркектердин саны салыштырмалуу анчалык деле көп айырмаланбайт: тиешелүүлүгүнө жараша 1,79 млн адам жана 1,88 млн адам. Шаар жеринде аялдар басымдуулук кылып алардын саны 52,4% түзсө, ал эми айыл жергесинде эркектер 50,7% түзөт.

Жогоруда көрсөтүлгөн айырмачылыктар боюнча эки негизги тенденцияны карап чыгууга болот. Башкача айтканда, борбордук жана экономикалык жактан өнүккөн региондордо, ошондой эле республиканын ири шаарларында аялдар көп. Бул республикада жумушчу аялдардын эң көп бөлүгүн (52,1%) дүң жана чекене соода, билим берүү, мейманканалар жана ресторандар, ошондой эле саламаттыкты сактоо жана социалдык тейлөө кызматтары болуп саналат. Алар өз кезегинде Бишкек жана Ош

шаарларында, ошондой Ош, Чүй жана Ысык-Көл облустарында дагы топтолгон.

Калктын курактык жана жыныстык курамында аялдардын санынын эркектерден 40 жаштан жогору көп экендиги байкалат, ал эми 80 жашка чыкканда аялдардын саны эркектердин санынан эки эсе көп.

2019-жылдын башына карата Кыргыз Республикасында эркектердин орточо жашоо узактыгы 67,4 жашты, аялдардын жашоосунун узактыгы 75,6 жашты түздү, башкача айтканда, республикада жашоонун узактыгындагы гендердик ажырым 8,2 жашты түздү. ДСУнун маалыматы боюнча, аялдар менен эркектердин жашоосунун узактыгынын биологиялык нормасы 5 жылдан ашпашы керек.

Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык, эркектер менен аялдар бирдей укуктарга жана эркиндиктерге ээ, аларды жүзөгө ашыруу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөр бар, жыныстык белгиси боюнча эч ким кодуланбайт. Ушул конституциялык ченемдин аткарылышы «Эркектер менен аялдардын тең укуктуулугу»

нун жана тең мүмкүнчүлүктөрүнүн мамлекеттик кепилдиктери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы менен камсыздалат. Демек, жыныстык мамилеге жараша теңсиздиктин натыйжасында болуп жаткан иш-аракеттер дискриминациянын натыйжасы. Конституциялык мыйзамды бузган адамдар административдик жана башка жоопкерчилик түрлөрүнө тартылышат.

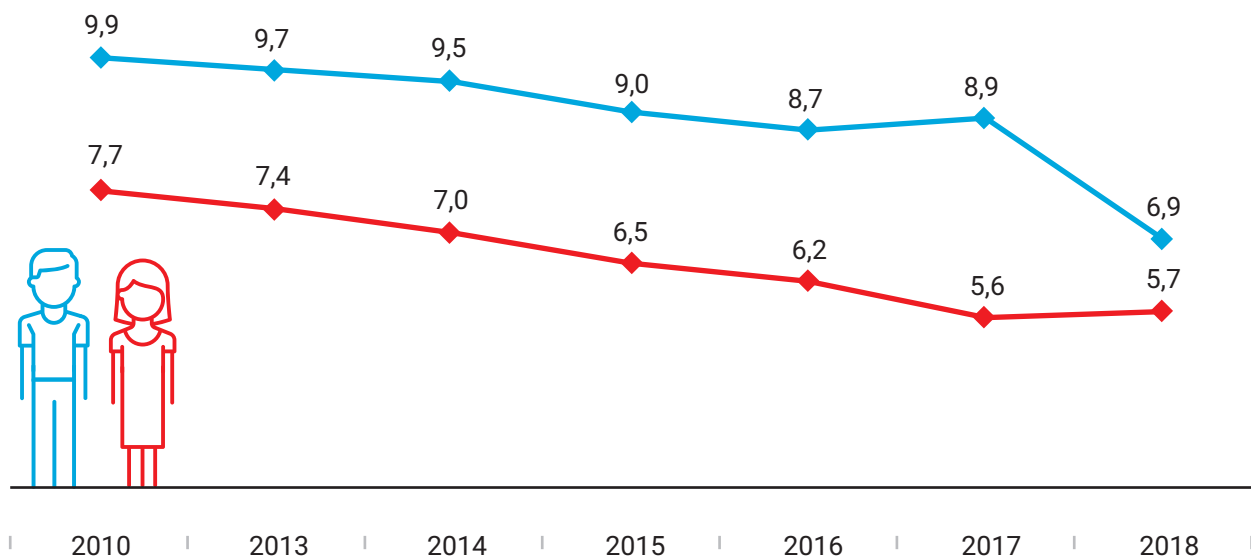
2018-жылы катталган жумушсуздардын жалпы санындагы аялдардын тобу 49,9% түзүп, 2014-жылга салыштырмалуу 16,6% га көбөйгөн. Жалпы жумушсуздуктун деңгээли 6,2%ды түзгөн. Аялдар менен эркектердин ортосундагы жумушсуздук 2014-жылга салыштырмалуу дээрлик 2 эсеге кыскарып, 1,2 пайызды түздү.

Республикада үй чарбаларынын бюджетин жана жумушчу күчүн интеграцияланган тандоо изилдөөсүнө ылайык, 2018-жылы кызматкердин жалпы саны боюнча жогорку кесиптик билими бар аялдар 27,2%, орто кесиптик билими бар аялдардын 17,2%, пайызды түзсө, эркектердин тобу 19,4 жана 9,3% түзгөн. Республикада орто же толук эмес орто билимге жетиштүү болгон жерлерде эркектердин жумуштуулугу басымдуулук кылат. Бирок ошол эле учурда республикада эркектердин эмгек акысы аялдарга караганда төрттөн бирге жогору.

2018-жылы эркектердин орточо айлык акысы 17,5 миң сомду түзүп, бул аялдардыкына караганда 1,3 эсе көп, ал эми аялдардыкы – 12,5 миң сомду түзгөн.

22-сүрөт.

Жынысы боюнча бөлүштүргөндө Кыргыз Республикасында жумушсуздуктун деңгээли

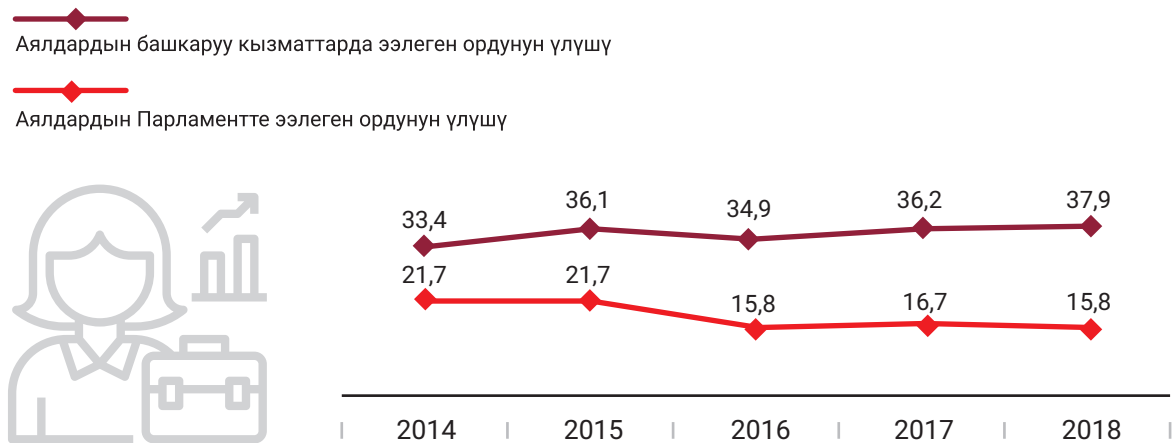

Аялдардын лидерлик укугун жана чечимдерди кабыл алуу процесстерине реалдуу катышуусун камсыз кылууга багытталган милдет, ТӨМгө жетишүүнүн, ошондой эле Пекин иш-аракеттер платформасын жүзөгө ашыруунун максаты жана каражаты катары негизги милдет болуп саналат. Аялдардын лидерлигин өркүндөтүү боюнча көрүлүп жаткан чараларга карабастан, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши-

нин аял-депутаттарынын саны 2014-жылдагы 21,7%га ал эми 2018-жылга 15,8%га төмөндөгөн. Жергиликтүү өкүлчүлүктүү органдарда аялдардын өкүлчүлүгү 2016-жылы 19%га, 2018-жылы 11%га төмөндөгөн, 30% белгиленген квотага карабай.

23-сүрөт.

Саясатта жана мамлекеттик башкарууда аялдардын өкүлчүлүгү, %

Зордук-зомбулуктун алдын алуу боюнча көрүлүп жаткан чараларга карабастан, үй-бүлөлүк зомбулуктун катталган фактыларынын саны 2013-жылдан бери 2 339га (аялдар 97%), 2018-жылы 7 178ге (анын ичинде аялдар 91%) көбөйүүдө. 2014–2018-жылдары үй-бүлөдөгү зомбулуктан улам убактылуу коргоочу буйруктардын саны жыл сайын көбөйүп келе жатат. Эң байкаларлык жогорулоо (2 эсе) 2016-жылы, ички иштер органдарынын баалоо критерийлерине коргоо буйруктарын чыгарууну киргизгендигинен улам байкалган. 2018-жылы республикада 7 178 коргоо буйругу чыккан. Үй-бүлөдөгү зомбулук көпчүлүк учурларда эркектер тарабынан (92%), ал эми аялдар тарабынан (8%) азыраак жасалган³⁵.

Беш жылдын ичинде, үй-бүлөлүк зомбулукка байланыштуу административдик укук бузуулар боюнча иштердин жыл сайын соттор тарабынан каралуусу 2017-жылга чейин көбөйгөндүгү байкалып, 2 547 иш козголгон, ал эми 2018-жылы алардын саны тескерисинче, 1 717ге чейин кыскарган³⁶.

2014-жылга салыштырмалуу үй-бүлөгө жана жашы жете электерге каршы кылмыш жасандыгы үчүн соттолгондордун олуттуу бөлүгү

кыскарган (1,4 эсе). Негизинен төмөндөө, балдарды багуу үчүн алимент төлөбөгөн соттолгондордун санынын кыскарышы менен шартталган (6,8 эсе). Ошол эле учурда соттолгондордун саны бир топко көбөйгөн (27%) аялдарды никеге турууга мажбурлоо жана аны уурдап кетүү сыяктуу.

Кыргыз Республикасындагы никелердин 20% дан ашыгы кыздарды ала качуу жолу менен жасалган, мажбурланган никелердин үлүшү 6% түзөт. Айыл жеринде кызды үйлөнүү үчүн ала качуу шаарларга караганда эки эсе көп кездешет³⁷ жана физикалык, психикалык жана көбүнчө сексуалдык зомбулук менен байланыштуу. БААУнун изилдөөсүнө ылайык, акыркы 15 жыл аралыгында айыл жериндеги никелердин ичинен 60%дан ашыгы кыз ала качуу жолу менен жасалган, анын ичинен 2/3 – кыздын макулдугусуз.

Уурдоо менен байланышпаган эрте үйлөнүү жашыруун бойдон калууда, бирок акырындык менен өзгөрүп турат. 15–19 жаштагы кыздардын болжол менен 10 пайызы учурда турмушка чыгышат. Үй-бүлөлүү өспүрүмдөрдүн (18 жашка чейинки) дээрлик 3 пайызы 10 жаштан жогору өнөктөштүккө ээ. Улутстаткомдун маалыматы

³⁵ Кыргыз Республикасында укук бузуулар жана мыйзамдуулук, УСК, 2019-жыл.

³⁶ Кыргыз Республикасында укук бузуулар жана мыйзамдуулук, УСК, 2019-жыл.

³⁷ Коомчулуктун кабыл алуусундагы гендер (улуттук изилдөөнүн жыйынтыктары), 2016. УСК, БУУнун Калкты жайгаштыруу жаатындагы фонду, Тынчтык орнотуу фонду, Миграция боюнча эл аралык уюм, БУУ-Аялзаты. Бишкек, 2016.

боюнча, 18 жашка чейин расмий никеге турган (жашыруун эмес) 20–24 жаштагы аялдардын тобу 12,9% түзөт, бул 2014-жылга караганда 1,4% жогору (COMP 2018).

II. Көйгөйлөр

(5.1-милдет) Социалдык-экономикалык көйгөйлөр жана жакырчылык, жумушсуздук, диний сабаттуулуктун төмөндүгү жана маалымдуулук аялдардын аярлуу болушуна коркунуч туудурат.

(5.2, 5.3, 5.6-милдеттер) Адамдын сексуалдык кол тийбестигине каршы жасалган кылмыштар узак мөөнөткө кечигүү менен мүнөздөлөт, айрым кылмыштар декларативдик мүнөзгө ээ. Жабыркагандардын көпчүлүк бөлүгү ички иштер органдарына зомбулук фактысы боюнча арыз менен кайрылышпайт.

Экономикалык көз карандылыктан, алименттерди төлөө механизмдеринин иштебегендигинен жана үй-бүлөнү жана балдарды жалгыз багуу мүмкүнчүлүгү жоктугунан улам, аялдар каалабаган никесин сактоого аргасыз болушат. Мындай үй-бүлөлөрдө психологиялык чыңалуунун деңгээли өтө жогору жана гендердик зомбулуктун коркунучу дагы күчөйт.

(5.4, 5.5-милдеттер) Аялдардын экономикалык укуктарын кеңейтүүдө ийгиликтер болду, бирок көптөгөн маанилүү маселелер жоопсуз калууда. Микрокредитке ишенүү көп учурда аялдардын жалпы жүгүн көбөйтүүгө алып келген. Тийиштүү колдоо программаларынын жоктугунан аялдардын ишкердигин өнүктүрүүгө байланыштуу күтүүлөр дагы узарууда.

Саясий чөйрөдө гендердик квоталарды киргизүү жолу менен аялдардын чечим кабыл алуу деңгээлинин салыштырмалуу жогору пайызын камсыздоо реалдуу өзгөрүлө элек.

Жергиликтүү деңгээлде башкарууга аялдардын катышуусунун төмөндөшү өзгөчө тынчсызданууну жаратат: биринчиден, жергиликтүү дең-

гээлде айкын көрүнүп турган аялдардын күнүмдүк турмушуна байланыштуу муктаждыктардын ар түрдүүлүгү жергиликтүү өз алдынча башкаруунун саясий күн тартибинде чагылдырылбай калганы; экинчиден, улуттук деңгээлде аялдардын саясий катышуусу үчүн керектүү кадрдык ресурстар калыптана элек.

III. Кийинки кадамдар

Гендердик теңчилик жаатындагы кырдаалды олуттуу өзгөртүүгө алып келген гендердик маселелерге башкаруу жана коомдук мамилелер чөйрөсүндөгү системалуу өзгөрүүлөр:

- институттук, экономикалык, социалдык жана маданий тажрыйбалардагы өзгөрүүлөрдү илгерилетүү;
- калкка кызмат көрсөтүү чөйрөсүнө гендердик-сезимтал жол-жоболорду интеграциялоо;
- санариптик технологияларга жана финансылык операцияларга аялдарды аралаштыруу;
- инклюзивдүү, анын ичинде гендердик-сезимтал саясатты мамлекеттик башкарууда алдыга жылдыруу;
- мамлекеттик кызматчыларды окутуу программаларына аялдардын укугу жана гендердик теңчилик курсун милдеттүү сабак катары киргизүү;
- Кыргыз Республикасынын Жазык процесстик кодексинин жаңы редакциядагы нормаларын эске алуу менен үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоо жаатындагы мыйзамдарды өркүндөтүү;
- гендердик кылмыштын курмандыктары менен укук коргоо органдарынын жана сот системасынын иши үчүн шарттарга стандарттарды, талаптарды иштеп чыгуу жана киргизүү.

ЭКОНОМИКАЛЫК БАКУБАТТЫК

ТӨМдүн экономикалык блогу беш максатты камтыйт, алардын аткарылышы гүлдөгөн коомду түзүүгө жана теңсиздик көйгөйлөрүн индустрияны, инновацияларды, туруктуу жамааттарды жана экономикалык өсүштү өнүктүрүү аркылуу чечүүгө негиз берет.

Өлкөдө экономикалык гүлдөп өнүгүү шаарда жана айыл жеринде, ошондой эле алыскы аймактарда калктын жашоо деңгээлин теңдештирүүгө мүмкүндүк берет. Тактап айтканда, чакан жана орто бизнести өнүктүрүү калкты жумуш менен камсыз кылууга жана туруктуу кирешелерди алууга оң таасирин тийгизет. Экономиканын өнүгүшүндө маанилүү фактор болуп региондук жана глобалдык эмгек бөлүштүрүүдө өлкөнүн атаандаштык артыкчылыктарын эске алуу менен инновациялык социалдык-экономикалык өнүгүүгө өтүү болуп саналат.

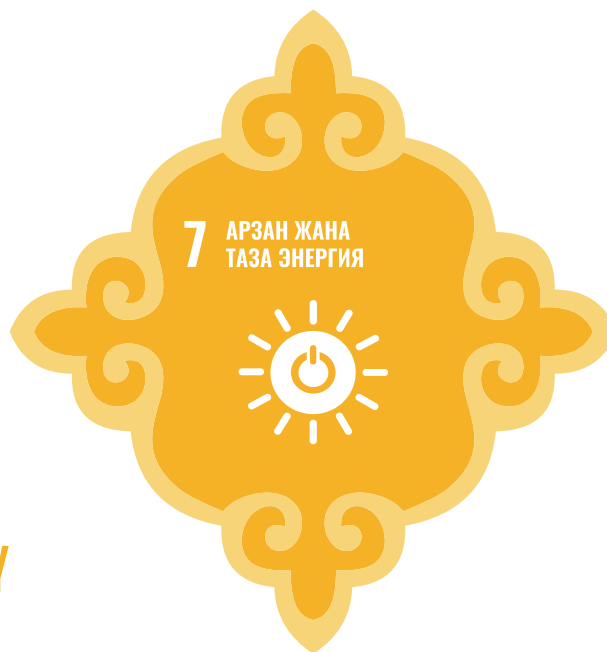
Кыргыз Республикасындагы туруктуу өнүгүү максаттары боюнча MAPS миссиясынын прогресси жөнүндө отчет, адам башына реалдуу ИДП баштапкы деңгээлде жай өсө тургандыгын жана орто кирешеси төмөн өлкөлөрдүн тобу менен ажырым олуттуу түрдө кеңейе тургандыгын билдирет. Ушунун негизинде, Кыргыз Республикасы айыл чарба өндүрүшүнүн көлөмүн көбөйтүүгө (жоготуулардан кийин), бизнес чөйрөсүн өркүндөтүүгө, өнөр жай товарларын экспорттоону көбөйтүүгө жана калыбына келтирилген булактардан энергия өндүрүүгө, ошол эле учурда электр энергиясын өндүрүүдө олуттуу жоготууларды кыскартууга тийиш. Аракеттер экономикалык өсүшкө олуттуу өбөлгө түзөт, расмий эмес жумуштуулукту жана жакырчылыкты кыскартат. Ошондой эле бул, негизинен айыл чарба өндүрүшүнүн жана экспорттун өсүшү менен, ошону менен бирге эле энергия экспорту менен импорттун эсебинен өлкөнүн соода балансын бир топ жакшыртат.

7-МАКСАТ.

Баары үчүн арзан, ишенимдүү, туруктуу жана заманбап энергияга жетүүнү камсыз кылуу

I. Максаттын индикаторлорунун негизинде учурдагы кырдаалды талдоо

Кыргыз Республикасында калктын туруктуу өсүшүнө, экономиканын өнүгүүсүнө байланыштуу, энергияны, анын ичинде электр энергиясын керектөөнүн тынымсыз өсүшү байкалууда. Жаңы кубаттуулуктарды куруу аны керектөөнүн өсүш арымына салыштырмалуу бир аз кечигип жатат. Ошого карабастан, акыркы жылдары энергетика тармагында бир топ жылыштар болду: Камбара-та ГЭС-2 кубаттуулугу 120 МВт 1-агрегаты ишке киргизилди, Айгүлташ-Самат 110 кВ аба электр берүү линиясы курулду, 500 кВ Датка жана Кемин подстанциялары, линиялар курулду, Датка-Кемин 500 кВ электр берүү линиясы жана 220 кВ электр берүү линиясы республиканын түштүгүндө, бул өлкөнүн коңшу мамлекеттердин энергетикалык системаларынан көз карандысыздыгын камсыз кылат жана Кыргыз Республикасынын энергетикалык системасынын потенциалын андан ары өркүндөтүүгө шарт түзөт. Бишкек ЖЭБин модернизациялоо аяктап, кубаттуулугу 812 МВтка чейин көбөйүп, Токтогул ГЭСин калыбына келтирүү иштери жүрүп жатат. 2018-жылы электр энергиясынын жоготууларын 34төн 12,2%га чейин кыскартууга жетишилди. Акылдуу эсептегичтер жана электр энергиясын коммерциялык өлчөө үчүн автоматташтырылган өлчөө жана маалымат системасын киргизүү менен, коммерциялык жоготуулар дээрлик жокко чыгарылды.

Республика боюнча отун-энергетикалык ресурстарды керектөө көлөмү өндүрүштүн көлөмүнөн ашып кетти, 2013–2018-жылдары бул ашып кетүү 7%дан 22%га чейин жеткен. Ошондуктан азыркы шарттарда, өлкөнүн энергетикалык тармагында энергияны үнөмдөө жана энергияны натыйжалуу пайдалануу маселелери биринчи орунда турат жана заманбап дүйнөдө экономиканын жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүктүн өнүгүшү үчүн маанилүү шарт болуп саналат.

Үй чарбаларына кирүүнү өркүндөтүү, жылытуу жана жарык берүү үчүн таза энергияга жетүү мүмкүнчүлүгүн ден соолукту чыңдоо, гендердик теңчилик, экономикалык өнүгүү жана айлана-чөйрөнү коргоо сыяктуу бир катар глобалдуу артыкчылыктуу максаттарга жетишүүнүн ачкычы болуп саналат. Эл аралык энергетика агенттигинин маалыматы боюнча, Кыргыз Республикасынын экономикасынын энергия сыйымдуулугу акыркы жылдары жогорку маанилерди көрсөттү – 1,1–1,29 н.э.т./1 000 АКШ доллары, дүйнөлүк орточо наркы 0,24 н.э.т./1 000 АКШ долл.

Кыргыз Республикасынын экономикасынын жогорку энергия сыйымдуулугу, негизинен, экономика тармактарынын технологиялык өнүкпөгөндүгүнө, ошондой эле электр энергиясынын арзан баасына байланыштуу.

Өлкөдө энергияны үнөмдөө үчүн зор потенциалы бар, ал жалпы энергия керектөөнүн 35–40% түзөт. Жакынкы келечекте (2019-жылдан 2025-жылга чейин) табигый мезгилдик суунун азаюусу күтүлүп жаткандыгын эске алганда, Кыргыз Республикасы үчүн энергияны үнөмдөө жана энергияны үнөмдөө маселелери өтө актуалдуу болуп калат.

Учурда жаңы имараттарды долбоорлоодо, курууда жана тейлөөдө колдонулган технологиялар, эреже катары алдыңкы ыкмаларды иштеп чыгууга эмес, жетишилген деңгээлди бекемдөөгө багытталган. Негизинен жылуулук изоляциялоочу элементтерге көңүл бурбастан курулган имараттардын мүнөздөмөлөрү энергияны көп керектөөнү аныктайт. Электр энергиясы менен камсыз кылуу республиканын бүткүл аймагын камтыган коммуналдык кызматтардын бирден-бир түрү 2018-жылы калктын дээрлик 100% электр энергиясына жеткиликтүү тарифтерди колдонушкан (7.1.1.). Алыскы жерлерде жайгашкан бир нече алыскы тоолуу айылдардан тышкары.

Акыркы жылдары бөлүштүрүү түйүндөрүндөгү оңдоо жана жабдууларды жаңыртуунун натыйжасында авариялык өчүрүүлөрдүн саны кыскарды. Ошентип жыл сайын үй чарбаларын комплекстүү иликтөөнүн жыйынтыгы боюнча үй чарбаларынын 75,7%ы электр энергиясы менен үзгүлтүксүз камсыздалган³⁸. Көпчүлүк керектөөчүлөрдүн иштен чыгышы тармактын иштебей калуусуна байланыштуу 10 (6) кВт. Күз-кыш мезгилинде жай мезгилине салыштырмалуу электр энергиясын керектөөнүн дээрлик 3 эсе көбөйүшү менен тармакка күч келүү байкалууда.

Шаардаштыруу (урбанизация) жана калктын ички миграциясы учурунда шаарлардын айланасында жаңы турак-жайлар пайда болот, ошондой эле жаңы көп кабаттуу турак жайлардын курулушу, анда электр менен камсыз кылуу маселесинен тышкары, жылуулук энергиясын берүү маселеси да көтөрүлөт. Жабдууларды жаңыртууга энергетикалык компаниялардын бюджетинде каражат бөлүнгөнүнө карабастан, жабдуулардын, анын ичинде генерациялоочу объекттердин эскириши байкалат.

Электр энергиясынын өчүрүлүшүн чечүү үчүн айыл чарбалары ар кандай ыкмаларды колдонушат. Не-

гизинен таза отунду жана технологияларды колдонгон калктын тобу (7.1.2.) 2018-жылы Кыргыз Республикасында 19,2%ды түздү. Тамак бышыруу, жарык берүү жана жылытуу үй энергиясын керектөөнүн олуттуу үлүшүн түзөт. Айылдык үй чарбалары кирешелеринин 50%га чейин жылытууга сарп ташат, ошондуктан алар күйүүчү май чогултууга же сатып алууга жана сактоого, кыш мезгилинде үйлөрүнүн бир бөлүгүн гана жылытууга жана ысык сууну чектеп пайдаланууга аракет кылышат.

Жылуулуктун кымбаттыгы жана электр энергиясынын төмөн баасынын негизинде калктын бир бөлүгү борбордук жылуулуктан пайдалануудан баш тартып, жеке электр жылытуу жана отундун башка түрлөрүнө өтүштү. Ал эми 2015-жылы 700 кВт.с. социалдык чеги белгиленип, электр кубаттуулугунун лимитинен ашып кетсе катуу отунду колдонууга түрткү берген.

Ошол эле учурда, Кыргыз Республикасында магистралдык жана бөлүштүрүүчү түтүктөр курулуп, калктуу конуштарды акырындык менен газдаштыруу жүргүзүлөт. 2018-жылдын жыйынтыгы боюнча, өлкөнү газдаштыруу 30% деңгээлинде, башкы схемага ылайык, 2030-жылга чейин өлкөнүн газдаштыруу деңгээли 66%га көтөрүлөт, 400дөн ашуун калктуу пункт жаратылыш газын пайдалана алышат. Айыл жеринде КЭУнун бир катар демилгелери күн энергиясы сыяктуу альтернативдүү жана экологиялык таза энергия булактарын киргизүү ишке ашырылып жаткан, бирок мындай ири көлөмдөгү инвестициялар болгон жок. Кыргыз Республикасында борборлоштурулган энергиянын кайра жаралуучу кубаттуулугу жетишсиз. Ошол эле учурда, өлкөдө калыбына келтирилүүчү энергиянын потенциалы бар: гидротехникалык потенциалды өнүктүрүү потенциалы 142,5 млрд кВт.саатка бааланат, ал эми экономикалык жактан (өндүрүштүк) потенциалы 60 млрд кВт.саатты түзөт.

Энергиянын акыркы керектөөнүн жалпы көлөмүндө энергиянын калыбына келтирилүүчү булактарынын үлүшү (7.2.1.) 2007-жылдан 2018-жылга чейин өзгөрүлдү 30–43% (негизинен гидроэлектр станцияларында өндүрүлүп жаткан электр энергиясынын үлүшү, калыбына келтирилүүчү энергия булактары менен байланыштуу). Бирок биздин өлкөбүздөгү ири ГЭСтер салттуу энергия булакта-

³⁸ УСК жарыялоосу «Кыргыз Республикасындагы калктын жашоо деңгээли, 2014–2018».

ры болуп саналат жана эгерде чакан ГЭСтер гана эске алынса, анда энергиянын жалпы керектелишинде калыбына келүүчү энергия булактарынын үлүшү болжол менен 1,5% түзөт.

Электр тармактарындагы электр энергиясынын жоготууларын азайтуу боюнча иштер тынымсыз жүргүзүлүп, 2018-жылы 12,2% түздү. Электр жабдууларын алмаштыруу жана электр энергиясын көзөмөлдөөнүн жана өлчөөнүн заманбап системаларын орнотуу боюнча жүргүзүлүп жаткан иштердин натыйжасында, электр системасынын өзүнө керектөө азаят деп күтүлүүдө.

II. Көйгөйлөр

(7.1-милдет) Энергетикалык компаниялардын жабдуулары жана каражаттары эскирип, мезгил-мезгили менен ашыкча пайдалануулардан кийин, авария жана электр жабдыктарынын иштебей калуу коркунучу бар.

Электр энергиясын керектөө динамикасы электр кубатын керектөөнүн өсүшү (4–5%) жаңы кубаттуулуктардын өсүшүнөн озуп бараткандыгын көрсөтүп турат.

Энергетикалык компаниялардын капиталы карыздык каражаттардын эсебинен жарым-жартылай түзүлүп жаткандыгын эске алганда, тышкы кредиттер боюнча келечектеги төлөмдөр бир аз тынчсызданууну жаратат, 2025-жылга чейин төлөмдөрдүн жогорку чеги 10,9 миллиард сомду түзөт. Учурдагы буйрутма кирешени эске алганда 21 миллиард сом, карыздык оорчулук энергетикалык компаниялардын финансылык туруктуулугун камсыз кылуу үчүн эң актуалдуу маселе болуп саналат. Карыздарды жабуунун мүмкүн болгон булактарынын бири тарифтик саясаттагы өзгөрүүлөр болушу мүмкүн.

(7.2-милдет) Кыргыз Республикасынын акыркы энергия керектөөсүнүн олуттуу үлүшү калыбына келтирилүүчү энергияга (ГЭС) туура келет, бирок чакан гидроэнергетика жана башка энергиянын калыбына келүүчү түрлөрү өнүгүүнүн баштапкы баскычында турат. Алардын жигердүү өнүгүүсүнө ишканалардын бөлүштүрүүчү компаниялардын энергиянын кайра жаралуучу булактарын пайдалануу менен өндүрүлгөн электр энергиясын сатып

алууга кеткен чыгымдарын жабуу үчүн финансылык механизмдин жоктугу тоскоол болууда. Жергиликтүү жамааттардын деңгээлинде энергиянын калыбына келтирилүүчү станцияларын тейлөө маселеси курч бойдон калууда; бул кызматтар өлкөнүн ири шаарларында гана жеткиликтүү.

(7.3-милдет) Энергиянын натыйжалуулугун жогорулатууну төмөндөткөн негизги маселе, энергияны үнөмдөө процессинин потенциалдуу катышуучуларын стимулдаштыруучу реалдуу механизмдердин жоктугу, ошондой эле инвестициялардын тартыштыгы. Натыйжада, энергияны үнөмдөөчү чараларды жана технологияларды колдонуу менен учурдагы энергияны керектөө менен оптималдуу пайдалануунун ортосундагы энергия натыйжалуулугунун ортосундагы ажырым өсүп жатат. Турак жай фондунун энергия натыйжалуулугу төмөн болгондуктан, өлкөдө өндүрүлгөн энергиянын 48% жылытуу үчүн сарпталат.

III. Кийинки кадамдар

- энергияны үнөмдөөнү стимулдаштыруу, мисалы, энергияны үнөмдөөгө шарт түзгөн ыңгайлуу рынок шарттарын түзүү үчүн жеңилдетилген кредит программалары;
- мамлекеттик жана жергиликтүү бюджеттерден каржыланган уюмдарды энергия үнөмдөө чараларын колдонууга стимулдаштыруу;
- энергияны үнөмдөө жана керектөөчүлөрдүн жүрүм-турумун өзгөртүү боюнча калктын сабаттуулук деңгээлин жогорулатууга багытталган энергияны үнөмдөө программаларын киргизүү;
- энергетикалык компаниялардын ишин оптималдаштыруу жана тариф саясатын кайра карап чыгуу аркылуу энергетикалык компанияларды финансылык жактан калыбына келтирүү;
- инвестициялык долбоорлордун жана энергиянын калыбына келтирилүүчү программаларынын топтомун даярдоо;
- күн энергиясынын, ошондой эле шамал энергиясынын жогорку потенциалын сарамжалдуу пайдалануу үчүн аларды өлкөнүн ар кайсы региондорунда (райондук деңгээлде) пайдалануунун максатка ылайыктуулугуна салыштырмалуу талдоо жүргүзүү, энергетика тармагынын климаттык көрсөткүчтөрүн үзгүлтүксүз киргизүү жана аларга мониторинг жүргүзүү.

8-МАКСАТ.

Кирешелүү, бардыгын камтыган жана туруктуу экономикалык өсүүгө, толук жана өндүрүмдүү алектенүүгө жана бардыгын татыктуу иш менен камсыздоого КӨМӨКТӨШҮҮ

I. Максат индикаторлорунун негизинде учурдагы кырдаалды талдоо

Акыркы жылдары өлкөдө региондорду өнүктүрүү, ыңгайлуу инвестициялык климатты түзүү, салык жана бажы башкаруусун санариптештирүү/фискалдаштыруу маселелерине көп көңүл бурулуп келет. 2019-жылдын 1-январынан тартып аларды укуктук коргоо менен камсыз кылуу, ишкердик субъекттеринин ишине мамлекеттик контролдоочу органдардын негизсиз жана адаттан тыш кийлигишүүсүн жоюу үчүн бизнести текшерүүгө 2 жылдык мораторий киргизилген. Ишкерлерге колдоо көрсөтүүгө багытталган Ишкердикти колдоо борборлору түзүлгөн, ошондой эле Бизнес-омбудсмен институту³⁹ түзүлгөн.

Бизнес-омбудсмен институту ишкерлердин укуктарын коррупциядан коргоо менен байланышкан айрым бир көйгөйлөрдү чечүүдө жана бизнестин экономикалык чыгымдарын азайтууга көмөктөшүү менен соттук, фискалдык жана укук коргоо системаларынын ачык-айкындуулугун жана ишенимдүүлүгүн жогорулатууга жардам берүүгө тийиш. Көрүлө турган чараларга жараша келечек-

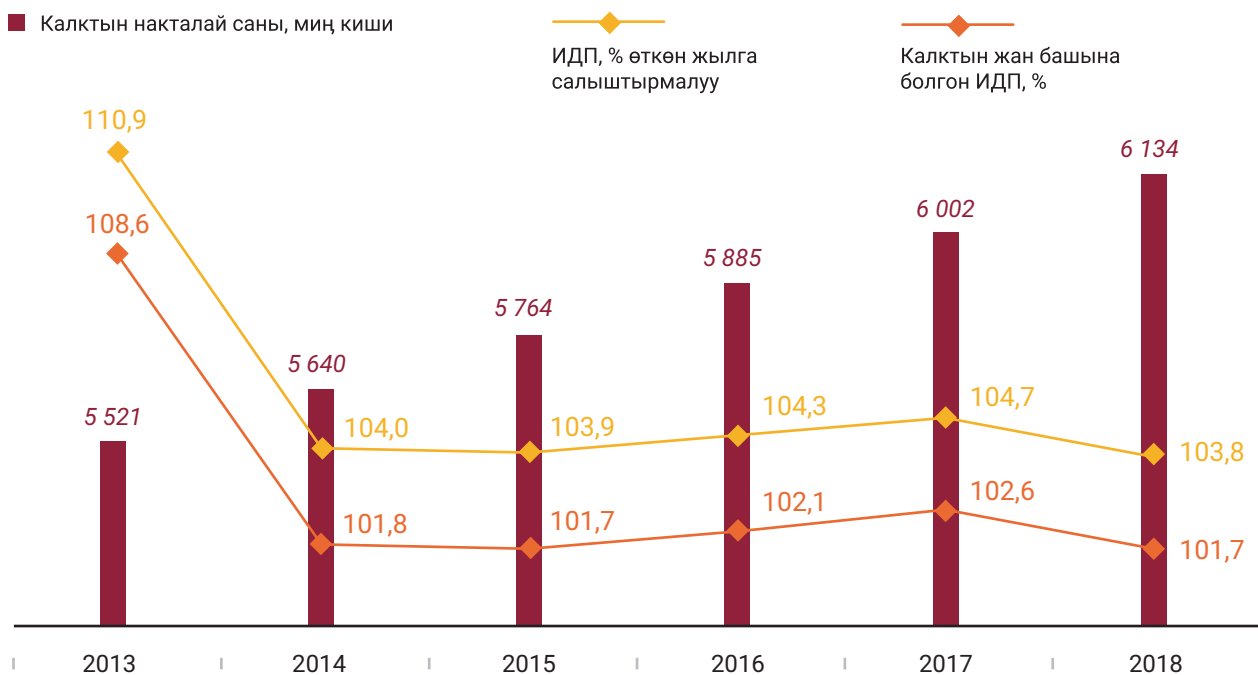
те мыйзамдардын аткарылбай калуусу жоюлууга жана көмүскө экономиканын масштабы азаюуга тийиш.

Калктын жыргалчылыгынын өсүүсүн камсыз кылуу үчүн калктын жан башына болгон ИДПнын акырындап өсүүсүнө көмөк көрсөтүү менен өндүрүштүн өсүү темптери калктын санынын өсүү темптеринен жогору болууга тийиш. ИДПнын чыныгы өсүүсүнүн динамикасы жана калктын бир адамына болгон ИДПнын жыргалчылыктын олуттуу өсүүсү үчүн ИДПнын өсүүсү азырынча жетишсиз экендигин көрсөттү. Орто эсеп менен алганда калктын бир адамына болгон чыныгы ИДПнын өсүүсүнүн жылдык темпи (8.1.1) 2013–2018-жылдары жалпысынан экономиканын өсүү темптеринен бир аз артта калууну көрсөтүү менен 3,1% түздү (ошол эле мезгил үчүн орто эсеп менен алганда 5,3%га). Көбүнчө бул экономиканын кичине масштабы жана калктын аманаттарынын жана кирешелеринин чектелүү шарттарындагы калктын экономикалык активдүүлүгүнүн жана калктын санынын туруктуу өсүүсүндө алектенүү деңгээлинин төмөндүгү менен шартталган.

³⁹ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-жылдын 31-декабрындагы № 647 токтому.

24-сүрөт.

ИДПнын чыныгы өсүүсүнүн жылдык темптери, % (2013–2018-жж.)

Эмгекке жөндөмдүү калктын экономикалык активдүүлүгүнүн деңгээли⁴⁰ 2013-жылы 69,2%дан тартып 2018-жылы 66,6%га чейин акырындап төмөндөгөн, бирок гендердик дисбаланс сакталып калган: эмгекке жөндөмдүү курактагы эркектердин экономикалык активдүүлүгүнүн деңгээли 80%дан жогору бойдон туруктуу кармалып турган болсо, ошол эле учурда аялдар үчүн ушундай эле көрсөткүч 60%дан да ашпайт.

Ар бир алектенген адамга болгон чыныгы ИДПнын өсүүсүнүн жылдык темптери көрүнүктүү өзгөрүүлөргө учураган, бул башка тышкы жана ички факторлорго (бизнести жүргүзүү үчүн шарттар, алтынды өндүрүү жана анын баалары, инвестициялар ж.б.) эмес көбүнчө эмгектин натыйжасыздыгы менен шартталган.

25-сүрөт.

ИДПнын чыныгы өсүүсүнүн динамикасы жана ар бир алектенген адамга ИДП, % (2013–2018-жж.)

⁴⁰ Аялдарда 16 жаштан 58 жашка чейин, эркектерде 63 жашка чейин.

Акыркы 10 жыл ичинде өлкөдө эмгекке жөндөмдүү курактагы калктын алектенүү деңгээлинин төмөндөө тенденциясы байкалууда, бирок бул кыскаруу көрүнүктүү гендердик дисбаланска ээ. Алектенүүдө гендердик айырмачылыктын негизги булагы багуу боюнча төлөнбөгөн иш болуп саналат. Шаар жана айыл калкынын ортосунда тескерисинче алектенүү деңгээлинде дисбаланс байкалбайт (60%дан бир аз көбүрөөк, шаардагыдай эле, айыл жергесинде дагы).

18 жашка чейинки курактагы балдар өлкөнүн калкынын 38 %дан көбүрөөгүн түзөт жана мына ушул факт Кыргыз Республикасын демографиялык жаш мамлекет катары мүнөздөйт. 2040 стратегиясы адам потенциалы катарында жаш балдарга өз убагында жана адекваттуу инвестиция кылуу, анын ичинде балдардын тамактануусун жакшыртуу жана бойдун өспөй калуусунун жайылышын азайтуу, балдар жакырчылыгын кыскартуу, бардык балдардын өнүгүү жана мектепке даярдык көрүү программалары жана тейлемдери менен камсыз кылынуусу боюнча чараларды кошо алганда, артыкчылыгын так айкын көрсөтөт. Так мына ушул жаш кезинде өнүктүрүү жана инвести-

циялоо эмгек рыногунда жаштардын жана чоңдордун талаптуулугу менен ийгиликтүүлүгүн жана алардын коомчулуктун жашоосуна жемиштүү катышуусун аныктайт.

Кыргыз Республикасынын эмгек рыногундагы кырдаал көңүл жибитерлик эмес. Жумушсуздуктун салыштырмалуу төмөнкү деңгээли массалык эмгек эмиграциясынын фонунда сакталып калууда. 2018-жылы жалпы жумушсуздуктун деңгээли (8.5.2.) 2013-жылга салыштырганда 2,1 пайыздык пунктка төмөндөгөн (8,3%дан 6,2%га чейин). Алектенген калктын олуттуу бөлүгү экономиканын формалдуу эмес секторунда эмгектенет жана мындай кырдаал жетишерлик узак убакыт бою сакталып келет. Формалдык эмес сектордо алектенгендердин арасында да эркектер көбүрөөк – формалдуу эмес сектордо алектенгендердин жалпы санынын 2/3 түзөт⁴¹. Ошондой болсо да алектенүү чөйрөсүндөгү улуттук саясат кам көрүү экономикасы (жарандардын аярлуу категориялары үчүн социалдык тейлөөлөр) сыяктуу секторлордо жумушчу орундарды түзүү мүмкүнчүлүгүн эске албай келет.

Маалымат катары. 2040 Стратегиясы өлкөдө туруктуу өнүгүүнүн эң негизги факторлорунун бири катары жаштардын өтө күчтүү кайра куруу потенциалын тааныйт. Республикада адам капиталына инвестиция салуунун жетишсиздик көйгөйүнө жана жумушсуздуктун жогорку деңгээлине кабылган салыштырмалуу жаштар бар, бул жаш адамдардын башка өлкөлөргө көчүп кетүүсүнүн жогорку көрсөткүчтөрүнө алып келет. 2040 Стратегиясы өлкөнүн жаштарына натыйжалуу экономикага жана социалдык бириккендикке өз салымдарын кошууга шарттарды түзүп берген чөйрөнү түзүү милдетин койгон кайра куруучу жана бардыгын кучагына алуучу инструмент болуп саналат. 2040 Стратегиясы жогорку кирешени алуу жана татыктуу иш, сапаттуу саламаттыкты сактоо жана билим алуу, көндүмдөрдү жана билимдерди өнүктүрүү үчүн, ошондой эле айыл чарбасы, жеңил өнөр жай, энергетика жана туризм сыяктуу кыргыз экономикасынын эң негизги секторлорунда жаштар үчүн ишкердик мүмкүнчүлүктөрүн эске алат.

Болуп жаткан түзүмдүк жылышуулар айыл чарбасында формалдуу эмес алектенгендердин экономиканын башка секторлоруна өтүп кетүү тенденциясын көрсөтөт. 2018-жылы айыл чарбасы эмес секторлордо формалдуу эмес алектенүүнүн үлүшү (8.3.1.) формалдуу эмес сектордо алектен-

гендердин жалпы санынын 73% чейин өскөн, негизинен алектенгендердин айыл чарбасынан тейлөө чөйрөсүнө өтүп кетүүсүнүн эсебинен болгон. Туризм ИДПда болжол менен 5% ээлөө менен жумушчу орундарды түзүүдө потенциалга ээ болгон экономиканын артыкчылыктуу тармактарынын

⁴¹ Жумуштуулук жана жумушсуздук. Үй чарбаларын жана жумушчу күчтөрдүн бюджеттерин бириктирилген тандап изилдөөнүн жыйынтыктары. 2018 УСК.

бири болуп саналат. Туризм чөйрөсүндө алектенгендердин саны 100 миң адамдан ашат. Акыркы жылдары Кыргыз Республикасы туристтик ыңгайлуулуктун жогорулашы далилдеген туризм чөйрөсүндөгү бир катар дүйнөлүк рейтингдердин алдыңкы орундарын ээлеп келет, тактап айтканда The Guardian жана Lonely Planet Кыргыз Республикасын 2019-жылы барып көрүү үчүн сунушталган дүйнө өлкөлөрүнүн эң алдыңкы 10 жана 5 тизмесине киргизген.

Бирок жетишкендиктер менен бирге эле түз эл аралык авиа каттамдардын жана башка керектүү инфратүзүмдүн өнүкпөгөндүгү, инвестициялардын жетишсиздиги сыяктуу болгон көйгөйлөрдү белгилеп кетүү зарыл. Ошондой эле экосистеманы чектен тыш эксплуатациялоо, айлана-чөйрөнү булгоо, тактап айтканда таштандыларды таштоо маселелери да өзгөчө актуалдуу.

ТӨМ 8 милдеттеринин бири окубаган жана иштебеген жаштардын үлүшүн бир кыйла кыскартуу болуп саналат, бирок бул маселеде көрүнүктүү өнүгүүгө жетүү мүмкүн болгон жок. Иштебеген, окубаган жана кесиптик көндүмдөргө ээ болбогон жаштардын үлүшүнүн динамикасы (8.6.1.) акыркы жылдар аралыгында жаштардын жалпы санынын 20%дан бир аз көбүрөөк деңгээлде кармалып турат. Жаш аялдардын болжол менен 30% эч жерде окубаган жана иштебеген болсо, ал эми жаш эркектер үчүн бул көрсөткүч орточо эсеп менен алганда 13% түзгөн учурда олуттуу гендердик дисбаланс да сакталып келет.

Жаштардын ишкердиги кичи жана орто ишкердикти өнүктүрүү үчүн эң маанилүү ресурс болуп саналат. Бирок Кыргыз Республикасынын жаштарынын көпчүлүк бөлүгү өз бизнесин баштоого даяр эмес экендигин көрсөттү. Жаштарга өз бизнесин ачууга жана ийгиликтүү жүргүзүп кетүүгө тоскоол болгон себептердин арасында эң маанилүүлөрү катары тийиштүү билимдин жоктугу, жетүү мүмкүнчүлүгү аз болгон кредиттер, укуктук сабатсыздык болуп саналат.

Эмгек рыногунда жаштардын талаптуулугуна окуу жайлардын ишкерлер менен жетишсиз деңгээл-

де өз ара иштешүү, жаңылоо жана толугу менен оңдоп-түзөө зарыл болгон билим берүү жана өндүрүштүк инфратүзүмдүн абалы, практика үчүн өндүрүштүк базалардын жетишсиздик көйгөйлөрү таасирин тийгизет.

Аз эмгек акы төлөнүүчү жумушчу орундар жаштарга өнүгүүнү колдоого мүмкүнчүлүк берүүчү кирешелерге ээ болууга мүмкүндүк бербейт, себеби алардын олуттуу үлүшү негизги керектөөлөрдү колдоого жумшалат. Бул жаштардын тажрыйбасынын жана көндүмдөрүнүн жоктугу, ошондой эле квалификациясынын эмгек рыногунун учурдагы керектөөлөрүнө ылайык келбестиги менен шартталган.

Натыйжада жаштардын миграциясынын деңгээли жогору бойдон калууда, себеби калктын так мына ушул тобунда чет жакта жашоону жана өзүн көрсөтүүнү каалаган адамдардын саны көп.

Калктын миграциялык чыгып кетүүлөрү Кыргыз Республикасында көз карандысыздыкты алган учурдан тартып эле байкалат. 2019-жылдагы абал боюнча эмгек миграциясында 800 миңден ашуун адам жүрөт, анын ичинде Россияда болжол менен 720 миң адам. Акыркы убакта Европа өлкөлөрүндө Кыргыз Республикасынын ишке орноштурулган жарандарынын санынын көбөйүү тенденциясы белгиленүүдө. Эмгек миграциясынын негизги себеби татыктуу эмгек акысын төлөп берүү аркылуу ишке орноштуруунун начар мүмкүнчүлүктөрү болуп саналат.

Эмгек мигранттарынын эң аярлуу категориялары легалдуу эмес мигранттар болуп эсептелинет. Эмгек миграциясы көбүнчө стихиялуу болот жана легалдуу эмес мигранттарда жагымсыз кырдаалдарга кабылып калуу мүмкүндүктөрү көп болот. Көбүнчө бул эмгек мигранттарынын укуктук сабатсыздыгы жана чет жакка баруу жана эмгектенүү тартибин билбегендиги менен шартталган. Эмгектенип жаткан мигранттардын эмгек укуктарын коргоо үчүн Россия Федерациясында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик миграция кызматынын Өкүлчүлүгү иштейт. Өкүлчүлүк тарабынан туруктуу негизде Россия

Федерациясында Кыргыз Республикасынын жарандарынын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо боюнча иштер жүргүзүлүп турат. Эмгек ишинде оптималдуу өзүн көрсөтүү мүмкүнчүлүгү менен жарандарды камсыз кылуу боюнча комплекстүү иштерди жүргүзгөн, анын ичинде чет жакта ишке орношуу маселелери боюнча жарандарга маалымат жана кеңеш берүү тейлөөлөрүн көрсөткөн, жумушсуз жарандарды ишке орноштурууда көмөк көрсөткөн маалыматтык-консультациялык борбор (МКБ) иштейт.

Адамдарды сатууга каршы аракеттенүү жана адамдарды сатуунун курмандыгына кабыл алган адамдардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу системасын өнүктүрүү үчүн адамдарды сатууну алдын алуу жана ага каршы күрөшүү ишин координациялоо боюнча ыйгарым укуктуу орган аныкталган⁴², ошондой эле Башкалка жерлерин уюштуруу эрежелери, алардын иш тартиби, алардын ишин башкаруу, каржылоо жана контролду уюштуруу тартиби белгиленген.

Адамдарды сатуу боюнча ишти алдын алуу максатында коопсуз миграция маселелери жана адамдарды сатуу тобокелдиктери боюнча маалыматтык-түшүндүрүү иши активдүү жүргүзүлүп келет. Ошол эле убакта мамлекеттик органдардын, коммерциялык эмес жана эл аралык уюмдардын жүргүзгөн сурамжылоолорунун маалыматтары министрликтер менен ведомстволордун, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз ара аракеттенүү көйгөйү бар экендигин, адамдарды сатууга каршы аракеттенүүнү жүзөгө ашырган органдардын ишин так координациялоонун жоктугун көрсөттү. Жүргүзүлгөн сурамжылоолор менен олуттуу тоскоолдук адамдарды сатуунун курмандыктары болгон адамдарга колдоо көрсөтүү жана реабилитация жүргүзүү үчүн мамлекеттик каржылоонун жетишсиздиги болуп саналары да белгиленди.

Жакырчылык, ишке орношуунун чектелген мүмкүнчүлүктөрү жана оор турмуштук кырдаал

балдарды эмгек ишине тартылуу коркунучуна кабылдат. Кыргыз Республикасынын Эмгек кодексинде ишке кабыл алуу үчүн эң төмөнкү курак аныкталган, жалпы учурда – 16 жаш, бирок жол берилген учурларда 15 жашка чыккандар ишке алынышы мүмкүн. Ошол эле убакта 14 жашка чыккан балдар окуудан бош убакта ден соолукка зыян келтирбеген жана окуу процессин бузбаган жеңил ишти аткаруу үчүн ата-энесинин биринин (камкорчунун, багуучунун) же камкордук жана багуу органынын жазуу жүзүндөгү макулдугу менен эмгек келишимин түзө алат.

2018-жылы жүргүзүлгөн көптөгөн көрсөткүчтөр боюнча Кластердик иликтөөнүн жыйынтыктары⁴³ боюнча балдар эмгеги менен алектенген 5–17 жаш курагындагы балдардын үлүшү 2014-жылдан тартып 0,9%га көбөйгөн жана 26,7% түзгөн. Экономикалык ишке тартылган эркек балдардын үлүшү 3,7%га көбөйгөн жана 33,6% түзгөн, ал эми кыздардын үлүшү – 2,5%га (19,0%) азайган. Муну менен бирге балдар эмгегинин кооптуу шарттарына тартылган балдардын үлүшү 3,2%га азайган. Айрым өзгөрүүлөр иштеген балдардын түзүмүндө байкалат: акыркы жылдары бир эле убакта иштин жол берилген түрлөрү менен алектенген балдардын санынын көбөйүшү менен балдар эмгегине тартылган балдардын санынын азайгандыгы байкалат.

Иштеген балдардын көпчүлүгү айыл чарбасында, экономиканын формалдуу эмес секторунда (көчөдө майда сатуулар, оордуктарды көтөрүү) жана үй чарбаларында б.а. балдар эмгеги жөнүндө мыйзамдардын аткарылышын контролдоо механизмдери дээрлик жок болгон экономиканын секторлорунда алектенет.

II. Көйгөйлөр

(8.1-милдет) ИДПнын жакшы өсүүсү капиталды топтоо жана өндүрүүгө караганда көбүнчө керектөөнүн өсүүсү менен шартталган. Ири алтын казуучу «Кумтөр» ишканасы (ИДПнын үлүшү

⁴² Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2019-жылдын 5-мартындагы № 101 токтому.

⁴³ <http://www.stat.kg/media/files/f9a72444-839a-4929-ad65-e01243870d39.pdf>.

болжол менен 8,5 %) негизги иштерин 2026-жылы бүтүрүүнү пландаштырууда, бул бюджеттин киреше бөлүгүнүн төмөндөшүнө алып келет. Бирок азыркы мезгилде алтынды казып алуу боюнча учурда иштеп жаткан ишканаларда өндүрүштүн көлөмдөрүн көбөйтүү жана жаңы кен казыналарын ишке киргизүү боюнча иштер жүргүзүлүүдө. Муну менен бирге экономиканын салыштырмалуу төмөн диверсификациясы жана экспорттун айкын сырьелук багыттуулугу сакталып калууда. Акча которуулардын көлөмү да кыскарышы мүмкүн, бул COVID-19 коронавирусуна каршы күрөшүү боюнча чектөө чараларынын таасирине жана дүйнөдө экономикалык активдүүлүктүн акырындык менен төмөндөшүнө байланыштуу болот, бул өз кезегинде Кыргыз Республикасынын эмгек ресурстарына болгон суроо-талаптын азайышына алып келиши мүмкүн.

Инвестициялык климат жана бизнес-чөйрө мыйзамдардын колдонуудагы ченемдерин аткаруу жана сот системасынын адилеттүүлүгүн камсыз кылуу бөлүгүндө кылдаттык менен көңүл бурууну талап кылат.

(8.2-милдет) Улуттук саясат эмгекти региондук жана дүйнөлүк бөлүүдө өлкөнүн атаандаштык артыкчылыктарын эске алуу менен инновациялык социалдык-экономикалык өнүгүүгө өтүүгө багытталган, экономика секторлорунда эмгектин өндүрүмдүүлүгүн жогорулатууга аракеттер жумшалат. Муну менен бирге финансылык сыяктуу эле техникалык да менчик ресурстардын чектелүүлүгү техникалык модернизациялоону тездик менен жүргүзүүнү жана инновацияларды киргизүүнү кыйындатат. Бул милдетке жетүүнүн негизги жолу кыска мөөнөттүү жана орто мөөнөттүү мезгилде инвестициялардын керектүү көлөмүн тартуу үчүн өлкөдө инвестициялык климатты жакшыртуу аркылуу жогорку кошулган наркы бар секторлорго инвестицияларды активдүү тартуу болушу мүмкүн.

(8.3-милдет) Өлкөнүн өнүгүүгө, татыктуу жумушчу орундарын түзүүгө, ишкердикти өнүктүрүүгө багытталган саясатты жүргүзүүнү жактоочулугу экономиканы өнүктүрүүнүн негизги максаты катары

билдирилген жана бардык негизги стратегиялык документтерде бекитилген. Муну менен бирге өлкө чоң финансылык, эмгек же жаратылыш ресурстарына ээ эмес, бул болсо өнүгүүгө багытталган саясатты жүргүзүүнү бир кыйла чектейт.

Илимий иштеп чыгуулар мамлекеттик ишканалар жана бизнес-түзүмдөр тарабынан тапшырыктар жок болгондугу үчүн өндүрүшкө киргизилбейт. Кыргыз Республикасынын бизнес-түзүмдөрүндө көпчүлүк учурда илимий изилдөөлөрдү колдоо үчүн ресурстар жок.

(8.4-милдет) Азыркы мезгилде өлкөнүн экономикасы жаратылыш ресурстарын интенсивдүү пайдалануудан түзүлгөн, ошондой болсо да жашыл экономикага өтүү боюнча чаралар көрүлүүдө. Эмитеден эле Кыргыз Республикасында тынчсыздануу тенденциялары байкалууда. Бузулган деп таанылган же бузуу процесстерине кабылган айыл чарбага керектүү жерлердин аянты өсүүдө. Кыргыз Республикасында жерлердин бузулушу көбүнчө айыл чарбага керектүү жерлерди туруксуз колдонуунун, малдарды чектен тыш жайып жиберүүнүн, ошондой эле ирригациянын жана суу чарбасын башкаруунун натыйжалуу эмес системаларынын натыйжасы болуп саналат.

(8.5-милдет) Милдетти ишке ашыруу өтө кыйын болушу мүмкүн, себеби алектенүү деңгээли акырындап болсо да түздөн-түз кыскарууда. Жалпы экономикалык кырдаал жумушчу орундардын жетишерлик санын түзүүгө мүмкүндүк бербейт, ал эми болгон эмгек ресурстары дайыма эле жетишерлик көндүмдөргө жана компетенцияга ээ боло бербейт. Өзгөчө майыптуулугу бар адамдарга, жаштарга жана аялдарга ишке орношуу кыйын. Эмгек ресурстарынын ашыкчасы активдүү эмгек миграциясынын эсебинен жарым-жартылай жоголуп кетет.

(8.6-милдет) Жаштардын арасында жумушсуздуктун деңгээли бир аз кыскарсан да, милдетке жетүүдө азырынча олуттуу өнүгүү байкалбайт. Жаштарды ишкердикке тартуу да бир катар көйгөйлөргө кабылууда. Бул бизнести баштоого даяр эмес болуу дагы, билим деңгээлинин жетишсиз

диги дагы, көндүмдөрдүн жана билимдердин болуусу да.

Кесиптик билимди алуу, алектенүү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү демилгелөөгө жана жакшыртууга багытталган саясат жана чаралар азырынча иштебеген, окубаган жана кесиптик көндүмдөргө ээ болбогон жаштардын үлүшүнүн дээрлик өзгөрүлбөгөн көрсөткүчү далилдеген жогорку натыйжалуулукту көрсөтпөйт.

(8.7-милдет) Адамдарды сатууга каршы күрөшүү тармагындагы улуттук мыйзамдарды жакшыртуунун фонунда азырынча мыйзам ченемдерин адамдарды сатуу жөнүндө мыйзамга шайкеш келтирүү жана адамдарды сатуунун курмандыктарын кайра жиберүүнүн улуттук механизми боюнча маселелер чечилбеген бойдон калууда. Ошондой эле адамдарды сатуунун курмандыктары үчүн мамлекеттик башкалканын жоктугу да көйгөй болуп калууда.

Оң жакка бурулган динамикага карабастан балдар эмгегине байланышкан кырдаал Кыргыз Республикасында оор бойдон калууда. Балдарга оордук келтирген иш балдардын ден соолугуна коркунуч туудурат, билим алууда тоскоолдук жаратат же ден соолугуна, күч, акыл, жан дүйнө жактан, моралдык жана социалдык өнүгүүсүнө зыян келтирет. Балдар эмгеги көйгөйү түздөн-түз экономикалык өсүү, калктын жыргалчылыгы жана эмгекке жөндөмдүү калкты татыктуу жумушчу орундар менен камсыз кылууда өлкөнүн мүмкүнчүлүктөрү менен байланышкан.

Балдарды эмгекке тартууда аларды укуктук коргоо мыйзамдарынын колдонуудагы ченемдери контролдоонун начар механизмдин себебинен аткарылбай келет. Мындан тышкары практикада «балдарды эмгекке үйрөтүү – балдар эмгеги – балдар эмгегинин эң начар түрлөрү» түшүнүктөрдү чаташтырылып келет.

(8.8-милдет) Формалдуу эмес алектенүүнүн жогорку деңгээли өлкөдө эмгектенгендердин укуктарын толугу менен коргоо үчүн негизги тоскоолдук болуп саналат.

Эмгек мигранттарынын укуктарын коргоо туруктуу негизде дайыма жүргүзүлүп келет, бирок легалдуу эмес мигранттардын санынын көптүгү коргоону жүзөгө ашырууну кыйындатат.

(8.9-милдет) Кыргыз Республикасында туруктуу туризмди өнүктүрүү үчүн эң башкы коркунуч туризмден түшкөн кирешелерди алуу менен табигый экосистеманы иштетүүнүн ортосундагы акыл калчанган балаУСКа жетүү болуп саналат.

Өлкөдө туруктуу туризмди өнүктүрүүнү белгилүү бир кыйынчылыктар жана көйгөйлөр токтотуп турат, алсак туристтик жана рекреациялык чөлкөмдөрдүн инфратүзүмдөрүнүн өнүкпөгөндүгү, туристтик инфратүзүмгө салынган капиталдык салымдардын көлөмүнүн жетишсиздиги, туристтик сектор үчүн адистерди даярдоо боюнча баштапкы кесиптик билимдин жетишерлик деңгээлде өнүкпөгөндүгү, ӨКЖАда айлана-чөйрөнү коргоо эрежелеринин сакталбагандыгы. Бүткүл дүйнөлүк мурастын жана өлкөнүн материалдык эмес маданий мурасынын объектилери жана Борбор Азиянын мурасы менен өз ара байланышы жөнүндө маалыматка ээ болууну илгерилетүү жана жогорулатуу боюнча PR-компанияны уюштурууда жана өткөрүүдө көйгөйлөр бар.

(8.10-милдет) Калктын банк жана финансы тейлемдерине жетүүсү өсүүдө жана милдетти ишке ашыруу үчүн олуттуу коркунучтар жок, себеби буга жетүүнү камсыз кылуу көбүнчө ага талап кылынуу менен колдоо көрсөтүлүп келет.

III. Кийинки кадамдар

- бардык жаратылыш, социалдык жана экономикалык факторлорду эске алган, геомаалыматтык жана демографиялык маалыматтарга таянган мейкиндикти пландаштыруунун заманбап түшүнүгүн эске алуу менен пландаштыруунун комплекстүү системасын киргизүү. Региондук өнүгүүнү пландаштыруу өнүгүүнү пландаштыруунун, мониторингдөөнүн жана оңдоп-түзөөнүн бирдиктүү механизмде башкаруунун ар түрдүү тармактары менен деңгээлдеринин пландарын

байланыштырган, улуттук системанын алкагында заманбап технологияларды колдонуу менен жүзөгө ашырылууга тийиш;

- ыңгайлуу инвестициялык климатты жана бизнес-чөйрөнү түзүү үчүн мыйзамдардын колдонуудагы ченемдеринин жана сот системасынын адилеттүүлүгүнүн аткарылышын камсыз кылуучу механизмдерди иштеп чыгуу;

- инновациялык продукцияны өндүрүүнү өнүктүрүү жана күчөтүү, креативдик экономика тармагында тейлөө көрсөтүү жана иштерди жасоо;

- мамлекеттик сыяктуу эле мамлекеттик эмес да жеткирип берүүчүлөрдүн социалдык тейлөөлөрдү көрсөтүү мүмкүнчүлүгү менен социалдык тейлөөлөрдү ар бир жанга каржылоону киргизүү жолу менен социалдык тейлөөлөрдүн инфратүзүмүн түзүүнү этап этабы менен инвестициялоо;

- мамлекеттик социалдык тапшырыктын алкагында адамдарды сатуунун курмандыктары үчүн башкалканын ишин түзүү жана камсыздоо. Адамдарды сатууга каршы күрөшүүгө тартылган мамлекеттик органдардын адамдарды сатуу жөнүндө мыйзамга жана адамдарды сатуунун курмандыктарын кайра жиберүүнүн улуттук механизминде ылайык келтирүү максатында функциялык милдеттенмелерин күчөтүү боюнча мыйзамдык ченемдер керек;

- формалдуу эмес экономика менен формалдуу эмес алектенүүнүн үлүшүн кыскартуу;

- социалдык өнөктөштөр менен биргеликте балдар эмгегинин эң жаман түрлөрүн толугу менен жок кылууга багытталган өзгөчө басым менен балдар эмгегинин масштабдарын радикалдуу азайтууга багытталган, айкын максаттык көрсөткүчтөрдү аткаруунун индикаторлорун камтыган чаралардын стратегиялык планын кабыл алуу;

- «бала эмгеги» жана «балдар иши», «жеңил эмгек», «эмгекке тарбиялоо», «оор турмуштук кырдаалдагы балдар» ж.б. түшүнүктөрүн тактаган ченем менен мыйзамдарды толуктоо;

- № 155 жана № 187 ЭЭУнун Конвенцияларына шайкеш келген эмгек коопсуздугу жана гигиенасы тармагында жалпы жана комплекстүү стандарттарды белгилөө, эмгектенгендердин ар кандай топтору үчүн кесиптик медициналык кароолор жана реабилитациялык чаралар кызматын калыбына келтирүү;

- 2024-жылга карата айлана-чөйрөнү коргоого, жумушчу орундарды түзүүгө, республиканын региондорундагы жергиликтүү калктын социалдык-экономикалык абалын жакшыртууга көмөк берген туруктуу туризмди өнүктүрүү стратегиясын иштеп чыгуу;

- мекенинде региондук өнүктүрүүдө диаспоралардын катышуусун сыйлоо жолу менен жергиликтүү экономикалык өнүгүүгө демилге берүү үчүн жергиликтүү бийликтин чет жактагы диаспоралар менен өз ара аракеттенүү механизмдерин түзүү;

- улуттук жана эл аралык эмгек рыноктору менен бардык деңгээлдердеги кесиптик билим системаларынын өз ара аракеттенүү механизмдерин түзүү;

- Өзгөчө кырдаал жана табигый кырсыктар учурларында музейлердин коллекцияларын коргоо жана эвакуациялоо пландарын иштеп чыгуу. Музейлердин бардык кызматчыларына музей коллекцияларын документтештирүүнү, санариптештирүүнү жана эвакуациялоону уюштуруу боюнча үзгүлтүксүз тренингдерди өткөрүү.

9-МАКСАТ.

Туруктуу инфратүзүмдү түзүү, бардыгын камтыган жана туруктуу индустриалдаштырууга жана инновацияларга көмөк көрсөтүү

I. Максат индикаторлорунун негизинде учурдагы кырдаалды талдоо

Инфратүзүм

Бардык дүйнө жүзүндөгүдөй эле инфратүзүмдү өнүктүрүү жана инновацияларды киргизүү экономикалык өсүүнүн жана адамдардын бакубаттуулугун жакшыртуунун эң негизги фактору болуп саналат. Калктын жашоосунун жогорку сапатын камсыз кылуу ишенимдүү инфратүзүмдү талап кылган бакубаттыкка (транспорт, энергия ж.б.) жетүү дегенди билдирет.

Эл аралык транспорттук коридорлор Кыргыз Республикасынын товарлардын, тейлөөлөрдүн региондук рынокторуна жетүүсүн камсыз кылат жана өлкө ичиндеги негизги экономикалык борборлордун ортосундагы байланышты камсыз кылууда жана коңшу өлкөлөрдүн рынокторуна чыгууну жүзөгө ашырууда маанилүү ролду ойнойт.

Өлкөнүн транзиттик потенциалы өнүккөн эмес жана анын өнүгүүсүн көбүнчө мамлекеттер аралык темир каттамына кошулган, республиканын аймагы аркылуу өтө турган темир жол тарамынын жоктугу кармап турат. Кыргыз Республикасындагы темир жолдору ар тараптуу мүнөзгө ээ жана темир жолдордун бирдиктүү тарамына бириктирилген эмес. Бул экспорттук мүмкүнчүлүктөрдү жана соода-экономикалык байланыштардын кеңейүүсүн чектейт.

Аба каттамы азырынча начар өнүккөн, бирок жарандык авиацияны өнүктүрүү, авиа транспорттук жүргүнчүлөрдүн агымы менен жүк агымын жогорулатуу жана эл аралык аба маршруттарынын жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу боюнча дайыма иш жүргүзүлүп турат. «Ачык асман» жана «аба эркиндигинин бешинчи даражасы» саясатын колдонуу үчүн Кыргыз Республикасынын Аба кодексине өзгөртүүлөр киргизилген⁴⁴. Бул өзгөртүүлөр Кыргыз Республикасына/Кыргыз Республикасы аркылуу учууларга жаңы чет элдик авиакомпанияларды тартуу жана авиаташуучулардын ортосун-

⁴⁴ Закон Кыргызской Республики от 11 января 2019 года № 3.

дагы ак ниеттүү атаандаштыкты өнүктүрүү үчүн кошумча мүмкүнчүлүктөрдү берет, бул болсо авиаташуучулардын санынын өсүүсүнө, учуулардын географиясын кеңейтүүгө, жүргүнчүлөр агымынын көбөйүүсүнө жана баа чыгаруунун балансталышына жардам берет.

Республикада 11 аэропорт иштейт, бирок региондук аэропорттор заманбап стандарттарга ылайык келген реконструкциялоого жана модернизациялоого муктаж. Орто магистралдык жана кичи аба кемелеринин авиапаркы жаңылоону талап кылат. Ички жол-транспорттук инфратүзүм акырындап өнүгүүдө, бирок азырынча бардык эле калктуу конуштарда үзгүлтүксүз маршруттук каттам жүрө элек, буга жол-транспорттук инфратүзүмдүн начар абалы жана калк аз жайгашкан жана алыскы калктуу конуштар үчүн үзгүлтүксүз маршруттарды жүргүзүүнүн чыгашалуулугу себеп. Маршруттук автобустук каттам менен калктуу конуштардын 88,4% камсыздалган. Автобустук каттам жүргүнчүлөрдү ташуунун 90%дан ашыгын ээлөө менен коомдук транспорттун эң кеңири тараган түрү болуп калууда. Автотранспорттук каражаттардын бар болгон паркынын көпчүлүк бөлүгү эскирген, ресурсту иштеп чыгуу чегинде турат жана жаңылоону талап кылат.

Ишенимдүү инфратүзүмдү түзүү жана колдоо өтө эле ресурстуу болуп саналат жана көптөгөн инвестицияларды талап кылат. Бюджеттин чектелген мүмкүнчүлүктөрү инфратүзүмдүк базаны кайра калыбына келтирүүгө жана жаңы долбоорлорду ишке ашырууга багытталган мамлекеттик инвестицияларды көбөйтүүгө мүмкүндүк бербейт, ошондуктан инвестицияларды тартуу жана эл аралык уюмдарды колдоо өтө чоң мааниге ээ.

Калкты уюлдук байланыш жана Интернет менен камсыз кылуу активдүү өнүгүүдө жана көбөйүүдө. Уюлдук байланыштын активдүү абоненттеринин саны 7 млн. абоненттен ашат, бул өлкөнүн калкынын жалпы санынан көп жана бир нече SIM-картаны колдонуу мүмкүнчүлүгү менен түшүндүрүлөт. Уюлдук байланыш менен камсыздалган калктын пайызын калктын МКТга жетүүсүнүн минималдуу көрсөткүчү катары кароого болот. 2019-жылдын маалыматтары боюнча дээрлик калктын баары

(99,3%) мобилдик байланыш менен камсыздалган аймактарда жашайт. Муну менен бирге калктын 85% ылдамдыгы жогору Интернетке (4G) жетүү мүмкүнчүлүгүнө ээ.

Өнөр жай жана инновациялар

Өнөр жайды жана ишкердикти өнүктүрүү мамлекеттик саясаттын эң артыкчылыктуу багыттарына кирет, бул Кыргыз Республикасынын Президенти төрагасы болуп саналган Туруктуу өнүгүү боюнча улуттук кеңешке караштуу Өнөр жайды жана ишкердикти өнүктүрүү боюнча комитеттин 2018-жылдын аягында түзүлүшү⁴⁵ менен далилденет. Комитет бизнес-коомчулуктардын, илимий чөйрөлөрдүн өкүлдөрүн өнөр жайды жана ишкердикти өнүктүрүү, инвестициялык ыңгайлуулукту жогорулатуу үчүн жагымдуу шарттарды камсыз кылууга багытталган мамлекеттик саясатты түзүү боюнча сунуштарды иштеп чыгууга тартуу максатында түзүлгөн аянтча болуп саналат.

Индустриалдаштыруу жана өнөр жайды өнүктүрүү Евразия экономикалык бирлигинин алкагындагы кызматташтыктын эң маанилүү элементтери болуп саналат. ЕАЭБ алкагында өнөр жай кызматташтыгынын негизги багыттарын ишке ашыруу боюнча план өнөр жай кооперациясын тереңдетүүнү жана төмөнкү маселелер боюнча ар түрдүү деңгээлдеги актыларды иштеп чыгууну карайт:

- импортту алмаштыруу, анын ичинде өндүрүштү локализациялоону көбөйтүүнүн жана өнөр жай кооперациясын тереңдетүүнүн эсебинен;
- иштетүүчү өнөр жайдын продукцияларын экспорттоону күчөтүү;
- өнөр жайдын жаңы инновациялык секторлорун түзүү жана салттык тармактарда ишканаларды модернизациялоо.

Азыркы убакта Кыргыз Республикасынын өнөр жайы ИДПнын болжол менен 17,9%, бюджетке салыктык түшүүлөрдүн 13,0% ашыгын жана экспорттук жеткирип берүүлөрдүн 80,0% ашыгын камсыз кылган экономиканын негизги секторлорунун бири болуп саналат.

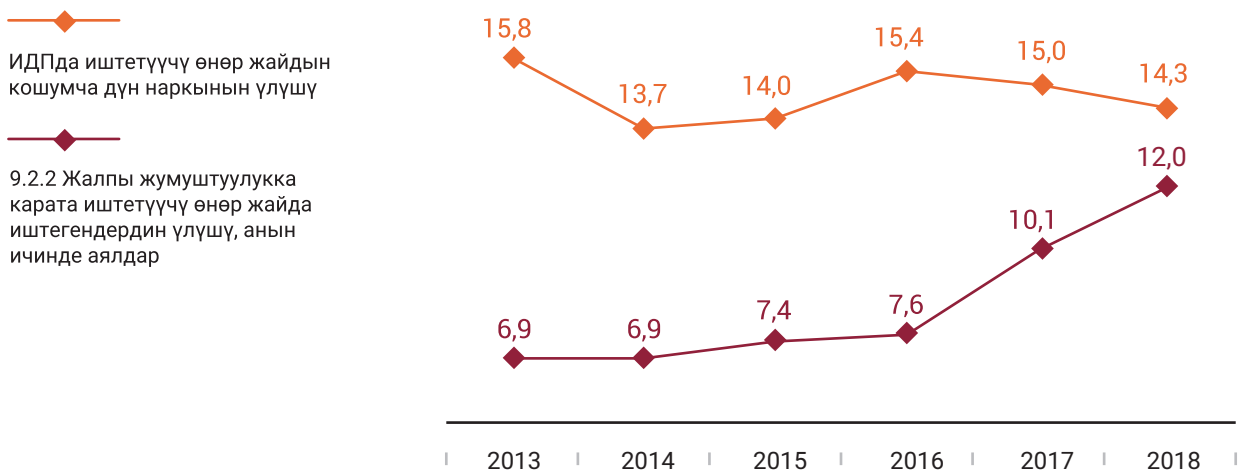
⁴⁵ Кыргыз Республикасынын Президентинин 2018-жылдын 24-декабрындагы №253 Жарлыгы.

Өнөр жай өндүрүшүнүн негизин металлургиялык өнөр жай басымдуулук кылган (иштетүүчү өнөр жайдын 56%) иштеп чыгаруучу өнөр жай түзөт. ИДПда иштетүүчү өнөр жайдын үлүшү орто эсеп менен алганда болжол менен 14% түзөт, ал эми иштетүүчү өнөр жайдын өсүү динамикасынын өзгөрүлмөлүүлүгү анын түзүмүндө болжол менен 60% ээлеген алтын казуунун көрсөткүчтөрү менен шартталган.

Акыркы жылдары иштегендердин үлүшү менен иштетүүчү өнөр жайдын КДБнын үлүшүн салыштырганда белгилүү болгон иштетүүчү өнөр жайда эмгектин өндүрүмдүүлүгүнүн төмөндөшүнүн тынчсыздандырган тенденциясы байкалат. Акыркы үч жылда иштегендердин үлүшүнүн (жана санынын) көбөйүшү бир эле убакта иштетүүчү өнөр жайда өндүрүлгөн КДБнын үлүшүнүн азайышы менен коштолот.

26-сүрөт.

Кошумча дүң наркынын үлүшү жана иштетүүчү өнөр жайда иштегендердин үлүшү, %
(2013–2018-жж.)

Иштеп жаткан кичи жана орто ишканалардын санынын ичинен үчтөн экиси (67,2%) өз ишин Бишкек шаарында жүзөгө ашырган (2018). Кичи жана орто ишканаларда алектенгендердин саны 2018-жылы 91,0 миң адамды түзгөн⁴⁶. Кичи ишканаларда алектенген жумушчулардын жалпы санында аялдардын үлүшү 32,9% түзгөн. 2018-жылы кичи ишканаларда алектенген аялдардын үлүшүнүн төмөндөшү 2014-жылга салыштырганда билим берүү, электр энергиясы, газ, буу ж.б. менен камсыздоо (жабдуу) чөйрөлөрүн кошпогондо экономикалык иштин көптөгөн түрлөрүндө белгиленген.

Өнөр жайдын таза продукциясынын жалпы көлөмүндө кичи ишканалардын үлүшү (9.3.1.) 2013-жылы 1,4%дан баштап 2018-жылы 1,7%га чейин көбөйгөн. Беш жыл ичинде бул көрсөт-

күчтүн кичине гана өсүүсү, ошондой эле жалпысынан өнөр жайдын таза продукциянын жыйынтык көлөмүндө кичи ишканалардын өтө көп эмес үлүшү финансылык тейлөөлөргө, анын ичинде кымбат эмес кредиттерге (9.3) жетүүгө чектелгендиги менен эле эмес, бизнести жүргүзүү үчүн жалпы чөйрө менен да шартталган. Бул БЭФдин Атаандаштыкка жөндөмдүүлүктүн глобалдык индексинин (2019) жыйынтыктары менен да ырасталат, анда талаш-тартыштарды чечүүдө укуктук базанын натыйжалуулугу боюнча кырдалдын начарлашы (141 ичинен 105-орун), сот системасынын көз карандысыздыгы (106-орун), полиция кызматтарынын ишенимдүүлүгү (119-орун), коррупциянын деңгээли (111-орун) белгиленген.

Өнөр жайда инновациялык иш дээрлик өнүкпөйт, ал эми инновациялык продукцияны чыгарган

⁴⁶ <http://stat.kg/ru/news/obzor-deyatelnosti-malogo-i-srednego-predprinimatelstva-v-2018-godu/>.

ишканалардын саны 2014-жылы 9 бирдиктен 2018-жылы 4 бирдикке чейин кыскарган. Жалпысынан өнөр жайда 2018-жылы 58 инновациялык активдүү ишканалар иштеген, ал эми алардын технологиялык инновацияларга болгон чыгымдарынын негизги үлүшү технологиялык инновациялар менен байланышкан машиналарды жана жабдууларды сатып алууга кеткен (97,3%). Изилдөөгө, жаңы продукттарды иштеп чыгууга жана жаңы технологияларды сатып алууга кеткен ишканалардын чыгымдары 1%дан⁴⁷ ашыгын түзгөн.

Илимий изилдөөлөрдү активдештирүү жана технологиялык потенциалды өстүрүү максатында ишкерлерге маалыматты жана потенциалдуу бизнес-өнөктөштөрдү издөөнү жүзөгө ашырууда, кичи жана орто бизнестин өкүлдөрүн инновацияларды колдонуудан экономикалык пайдаларды алуу ыкмаларын окутууда көмөк көрсөтүү боюнча долбоор иштеп баштаган. Ошондой эле Технологияларды жана инновацияларды колдоо борборлорунун филиалдары ачылган жана азыркы убакта ЖОЖдордун, илимий-изилдөө институттарынын жана Кыргыз Республикасынын Соода-өнөр жай палатасынын базасында 24 филиал иштейт, аларда илимий коомчулуктун, бизнес-коомчулуктун өкүлдөрү, ойлоп табуучулар жана студенттер технологияларды өнүктүрүү, инновацияларды илгерилетүү, интеллектуалдык менчиктин объектилерине болгон укуктарды башкаруу менен байланышкан техникалык жана патенттик маалыматты издөө боюнча кеңеш алышат.

Бюджеттин чектелген мүмкүнчүлүктөрү илимди каржылоону олуттуу көбөйтүүгө мүмкүндүк бербейт жана ИДПда илимий-изилдөө жана тажрыйба-конструктордук иштерге кеткен чыгымдардын үлүшү (9.5.1.) акыркы 10 жылдан ашык аралыкта өзгөрүлбөгөн бойдон калууда жана 0,8% түзөт.

Ошондой болсо да, 2019-жылы жалпы суммасы 102,8 млн. сом болгон 206 илимий-изилдөө долбоорлору каржыланды. Керектөөчүлөрдү энергия менен камсыздоонун ишенимдүүлүгүн жана экономдуулугун жогорулатуу максатында эң жаңы илимий иштеп чыгууларды жана жаңы техноло-

гияларды киргизүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу үчүн энергетика тармагынын объекттерин изилдөөлөр жүргүзүлүүдө, ресурсту үнөмдөөчү технологиялар жана композициялык материалдарды жана табигый ташты иштетүүнүн автоматтык системалары иштелип чыгууда, заманбап жер титирөөгө туруктуу дубал буюмдарын, алардын техногендик калдыктарын жана кондициялык эмес минералдык сырьену өндүрүү жолго коюлууда.

Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды өнүктүрүү жана санариптештирүү туруктуу өнүктүрүүнү жана бардык ТӨМ өз убагында жетүүнү тездетүүнүн жана көмөк көрсөтүүнүн негизги факторлорунун жана катализаторлорунун бири болуп саналат.

Санариптик технологиялардын жетишкендиктерин толук масштабда колдонуу саясаттын эң негизги элементи болуп саналат жана өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн бардык улуттук артыкчылыктары аркылуу өтөт. Кыргыз Республикасында атаандашууга жөндөмдүү санариптик экономиканы түзүү үчүн амбициялык реформа ишке киргизилген.

Э-өкмөт боюнча БУУ Глобалдык серебинин маалыматтарына ылайык э-өкмөттү өнүктүрүү деңгээли боюнча 2018-жылы Кыргыз Республикасы БУУга мүчө 193 мамлекеттин ичинен 91-орунду ээлеген. Э-катышуу индекси (EPI) боюнча Кыргыз Республикасы 193 өлкөнүн ичинен дүйнөдө 75 оронду ээлеген.

Мамлекеттик органдардын ишин санариптик трансформациялоо боюнча масштабдуу иштер башталды. Тактап айтканда, салык жол-жоболорун жана бажы башкаруусун санариптештирүү компоненттери киргизилүүдө, жалпы билим берүү уюмдарынын (жалпы санынын 99%), саламаттыкты сактоо объекттеринин (39%) ж.б. Интернетке жетүүсү камсыз кылынууда.

⁴⁷ УСК жарыялоосу «Кыргыз Республикасындагы өнөр жай, 2014–2018».

Маалымат катары. Мисалдар

2019–2020-окуу жылына «Мектептерге электрондук жазылуу» автоматташтырылган маалыматтык система аркылуу Бишкек шаарынын мектептеринин 1-классына 19 047 бала кабыл алынган; «Балдар бакчаларына электрондук кезек» автоматташтырылган маалыматтык система (АМС) аркылуу 117 миңден ашык катталган арыздын ичинен 50 109 бала балдар бакчаларына кабыл алынды; жарандарга Интернет аркылуу электрондук түрдө маалымат алууга жана суроо-талаптар менен арыздарды жиберүүгө мүмкүндүк берген «Камсыздандырылган жактын өздүк кабинети» АМС киргизилди. 2019-жылдын жыйынтыктары боюнча Кыргыз Республикасынын Социалдык фондунун ушул системасында 58 015 камсыздандырылган жак каттоодон өттү; эмгек рыногу боюнча маалыматтардын кыймылын каттаган жана ишсиздин статусу жөнүндө маалыматты, алектенүүнүн активдүү чараларын жана ишсиздик боюнча жөлөк пулдарды төлөп берүү боюнча маалыматтарды камтыган Эмгек рыногунун маалыматтык системасы (мындан ары – ЭРМС) иштейт. Бош орундар жана жумуш издегендер жөнүндө маалымат «Жумуштуулук» интерактивдүү веб-порталы (www.zanyatost.kg) аркылуу жарандарга жеткиликтүү.

Азыркы мезгилде электрондук түрдө (банк картасы, интернет-банкинг, электрондук капчык ж.б. аркылуу) ар түрдүү инструменттерди колдонуу менен электрондук тейлөөлөрдү онлайн-тейлөө мүмкүндүгү бар.

II. Көйгөйлөр

(9.1, 9.4-милдеттер) Инфратүзүм шаарларда салыштырмалуу жакшы өнүккөн, бирок калкы аз жана алыскы калктуу конуштарда жол-транспорт инфратүзүмүнө, электр энергиясы менен камсыз кылууга жетүү туруктуу эмес. Жашоонун сапатын жакшырткан инфратүзүм (канализация, ысык суу менен камсыздоо ж.б.) ири шаарларда гана өнүккөн; айылдарда жана анча чоң эмес шаарларда инфратүзүм жетишерлик өнүккөн эмес – электр тарамдары курулду жана таза суу менен камсыз кылуу маселеси чечилди.

Инфратүзүмдү өнүктүрүү бир топ инвестицияларды талап кылат, ал эми болгон шарттар жана мамлекеттин саясаты инфратүзүмдүк долбоорлорду бизнес тарабынан инвестициялар үчүн кызыкчылык жаратпаган социалдык объекттер катары көрөт. Чектелген бюджеттик ресурстар жана тышкы карыздын жогорку деңгээли региондук жана чек ара аралык инфратүзүмдү кошо алганда, сапаттуу, ишенимдүү, туруктуу инфратүзүмдү

өнүктүрүү боюнча милдеттерди толугу менен чечүүгө мүмкүндүк бербейт.

Транс чек аралык инфратүзүмдүн жетишсиз деңгээлде өнүгүүсү бажы жол-жоболорун жүзөгө ашыруунун натыйжалуулугуна, бажы чек аралары аркылуу жүктөрдүн бир жерден башка жерге которулушун контролдоо системасына жана так декларациялоого терс таасирин тийгизет.

Өлкөдө транспорттук инфратүзүмдү, шаардаштыруу каркасын пландаштыруу жана уюштуруу, ресурстарды жана өндүрүүчү күчтөрдү жайгаштыруу, туризмди өнүктүрүү, биологиялык түрдүүлүктү сактоо ж.б. үчүн керектүү болгон Улуттук мейкиндик схема (же улуттук жайгаштыруу схемасы) жок.

(9.2-милдет) Өлкөнүн өнөр жайы бир алтын казуучу ишканалардын ишинен өтө көз каранды болууда жана Кумтөрдө иштер бүткөндөн кийин (2026-жылга пландаштырылууда) ИДП өнөр жайдын үлүшү кыскарат. Азыркы мезгилде алтын казуу боюнча иштеп жаткан ишканалардын өндүрүштүк кубаттуулугун жогорулатуу, ошондой эле жаңы кен казыналарын ишке киргизүү боюнча иштер жүргүзүлүп жатат, бул өлкөнүн Кумтөр кен казынасын иштетүү боюнча ишканалардын ишинен көз карандылыгын азайтууга мүмкүндүк берет, бирок ушул ишкана тарабынан өндүрүлгөн

өндүрүштүн көлөмдөрүн толугу менен жабууга мүмкүн эмес.

Жогорку технологиялык өнөр жай өндүрүштөрүнүн жетишсиз өнүгүүсү ЕАЭБ алкагында өнөр жай кооперациясына Кыргыз Республикасынын тартилышын бир кыйла оордотот.

(9.3-милдет) Эң негизги кыйындык кыска мөөнөттүү кредиттерге ээ болуудан жана «узун» акчаларга жетүүнүн аздыгынан турат. Баалоолор боюнча кредиттердин орточо «узундугу» реалдуу секторго болжол менен эки жарым жылды түзөт.

(9.5-милдет) Кыргыз Республикасындагы илим көпчүлүк учурда академиялык мүнөзгө ээ жана технологиялык потенциалды өстүрүүгө таасири аз.

III. Кийинки кадамдар:

- эл аралык автомобиль жолдорун куруу жана модернизациялоо, ошондой эле транспорттук-логистикалык борборлорду түзүү аркылуу калктын башка өлкөлөрдүн товарлар жана тейлөөлөр рынокторуна жетүүсүн жакшыртуу үчүн өлкөнүн транспорттук транзиттик потенциалын жогорулатуу.

- транспорттук инфратүзүмдү пландаштыруу жана уюштуруу үчүн керектүү болгон Улуттук мейкиндик схемасын (же улуттук жайгаштыруу схемасын) иштеп чыгуу ж.б.;

- республиканын калктуу конуштарын үзгүлтүксүз жүргүнчү каттамдары менен камсыз кылуунун пайызын 92%га чейин жогорулатуу, автотранспорттук паркты жаңылоо, ошондой эле коомдук транспортту өнүктүрүү, анын ичинде мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар үчүн, тейлөөнүн сапатын жакшыртуу;

- шаар аралык жана эл аралык ташуучулардын жүргүнчүлөрдү ылдам тейлөөсү үчүн шарттарды түзүү, спутник менен контролдоо системасын киргизүү жана жүргүнчүлөрдү ташууну башкаруу, заманбап автобустарды сатып алуу, станция курулмаларын жана автобекеттерди модернизациялоо;

- республиканын темир жолдорун электрлештирүү, Кытай – Кыргыз Республикасы – Өзбекстан темир жол магистралын куруу;

- республикада өлкөнүн түндүгү менен түштүгүн бириктирген ички темир жол тарамын түзүү;

- аэропортторду реконструкциялоо жана модернизациялоо жолу менен авиация чөйрөсүндө инфратүзүмдү өнүктүрүү. Инвестицияларды тартуу менен жаңы эл аралык «Ош» аэропортун куруу, ошондой эле кичи авиацияны өнүктүрүү пландаштырылууда;

- авиациялык ташуулар рыногунда атаандашууга жөндөмдүү улуттук авиаташуучуну түзүү;

- Кыргыз Республикасынын аба кыймылын жана аба мейкиндигин тейлөө системасын модернизациялоо;

- өнөр жайды модернизациялоо жана инновациялык жана табиятты үнөмдөөчү технологияларды киргизүү. Инновациялык тармактар үчүн инвестицияларга демилге берүүнүн ар түрдүү механизмдерин киргизүү жана экологиялык натыйжалуулукту жогорулатуу божомолдонууда;

- өнөр жайды санариптик трансформациялоого колдоо көрсөтүү;

- өнөр жайда кадрдык потенциалды өнүктүрүү. Профилдик жогорку окуу жайлары үчүн билим берүү стандарттарын кайра карап чыгуу, кадрларды (ИИИ жана билим берүү уюмдарынын базасында) жана өнөр жайдын жумушчуларына социалдык колдоо көрсөтүү системасын өнүктүрүү;

- тоскоолдуктарды четтетүү багытында (эл аралык стандарттарга ылайык ата мекендик лабораториялардын продукцияларын сертификаттоо) сыяктуу эле финансылык (экспортту камсыздандыруу) жана финансылык эмес колдоо (логистикалык жана бажы инфратүзүмү, маалыматтык жана маркетингдик колдоо ж.б.) механизмдерин өнүктүрүүдө да экспортту колдоо;

- Бирдиктүү автоматташтырылган маалыматтык система аркылуу бажы жол-жоболорун автоматташтыруу, бажы процесстерин жүзөгө ашыруунун ачык-айкындуулугун камсыз кылуу үчүн Ыкчам башкаруу борборун түзүү, бажы контролун жүргүзүүнүн белгиленген ченемдеринен четтөөлөргө ыкчам талдоо жүргүзүү, өткөрүү пункттарындагы жана бажылык тариздөө жерлериндеги кырдаалдар, бажы чөйрөсүндөгү кызмат көрсөтүүлөрдүн катышуучуларынын иши, ошондой эле өткөрүү пункттарын инфратүзүмдүк камсыздоо боюнча аракеттер жөнүндө ыкчам маалыматты алуу.

10-МАКСАТ.

Өлкөлөр ичинде жана алардын ортосундагы теңсиздикти кыскартуу

I.Максаттын индикаторлорунун негизинде учурдагы кырдаалды талдоо

Кыргыз Республикасында акыркы жылдары жакырчылыктын улуттук деңгээлинин бир кыйла кыскаргандыгы байкалат. Алсак, эгер 2006-жылы жакырчылыктын деңгээли болжол менен 40% түзгөн болсо, 2018-жылга карата бул көрсөткүч 22,4%га чейин төмөндөгөн.

Өткөн беш жыл ичинде калктын арасындагы теңсиздик керектөөнүн ар түрдүү деңгээлдери менен азайган. Бирок буга карабастан, чыгымдарды бөлүштүрүүнүн бирдей эместиги жогору бойдон калууда. 2018-жылы калктын эң эле колунда бар катмарынын 20%нын чыгымдары калктын колунда жок катмарынын 20%нын чыгымдарынан 4,3 эсе көп болгон.

Калктын кирешелери

Акыркы жылдары калктын акчалай кирешелери туруксуз өсүүдө, өсүү темпи 2013-жылы 101,6%дан тартып 2014-жылы 121,2%га чейин өзгөргөн, ал эми ошол эле убакта калктын колунда жоктордун 40% арасында акчалай кирешелердин

өсүү темпи мындан чоң өзгөрүүлөргө учуроо тенденциясына ээ болгон, 2013-жылы 95,6%дан тартып 2011-жылы 123,9%га чейин өзгөрүлгөн. Акчалай кирешелердин өлчөмү жана түзүмү көбүнчө жашаган жеринен көз каранды.

Шаар турак жайларында жана айыл жергесинде жашаган калктын акчалай кирешелеринин түзүмү бир кыйла айырмаланып турат. Акчалай кирешелердин жалпы суммасындагы эмгек ишинен алган шаардыктардын кирешелеринин үлүшү 78,0% түзсө, ал эми айыл тургундарыныкы болсо – 63,4% түзгөн.

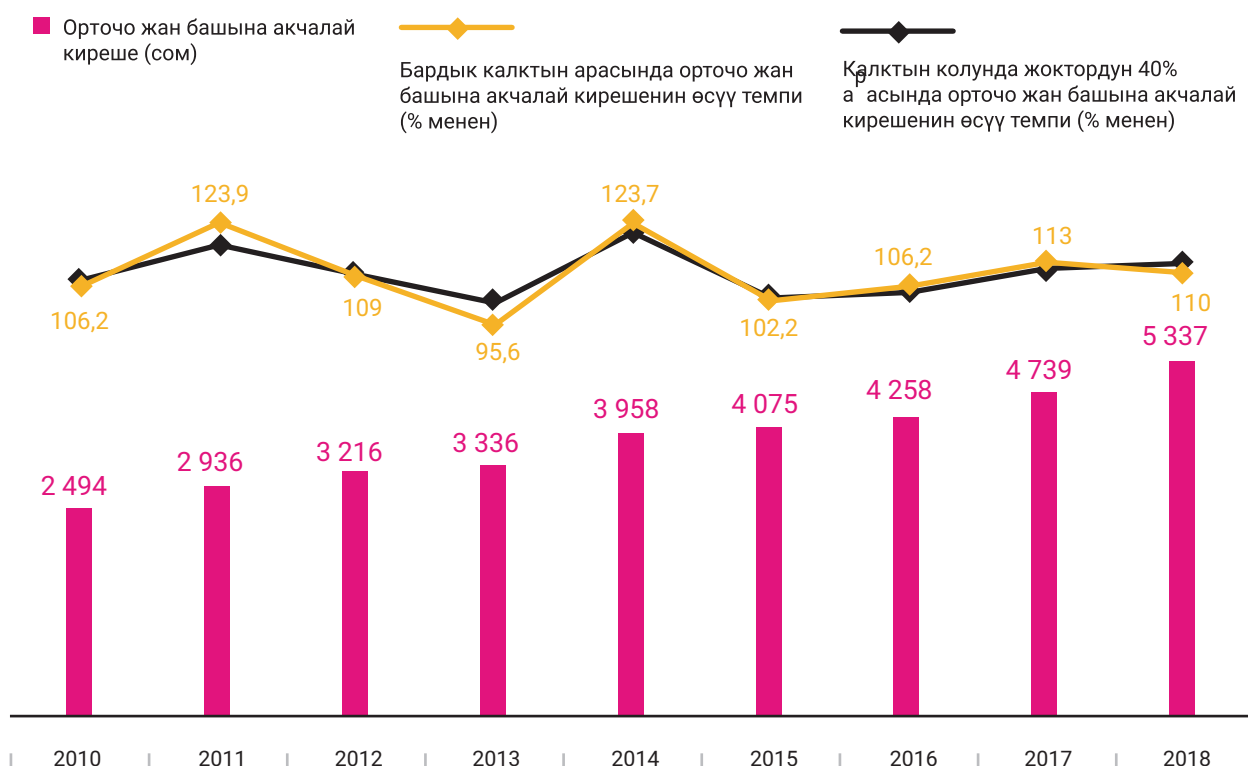
Шаардын жакыр эмес калкынын жан башына бөлүнгөн орточо акчалай кирешелери 2018-жылы кедей шаар калкынын кирешелеринен 2 эсе жогору болгон, ал эми кедей эмес айыл калкынын кирешелери кедей айыл калкынын кирешелеринен 1,8 эсе жогору болгон. Кедейлердин категориясына кирген шаардык калк өз тиричилик аракетин негизинен, үлүшү 78,5% түзгөн эмгек ишинен түшкөн кирешелердин эсебинен жасап келет. Айыл жергесинде жакыр калк үчүн кирешенин булактары диверсификацияланган жана эмгек ишинен түшкөн кирешелер аз үлүшкө ээ – 60,3%. Жалпысынан калктын акчалай кирешелеринин

өсүүсү байкалгандыгына карабастан, кирешелери медиандык кирешеден 50% төмөн болгон калктын үлүшү акыркы жылдардын ичинде 2015-жылы 1,6%дан тартып, 2018-жылы 2,6%га чейин өстү. Муну менен бирге, эгер калктын ушул категориясынын жашаган жери боюнча бөлгөндөгү катышы 2015-жылы өтө деле айырмаланган эмес жана шаар жергесинде 1,6% жана айылда 1,5% түзгөн болсо, 2018-жылга карата тиешелүүлүгүнө жараша 1% салыштырмалуу 3,5% бир кыйла дисбаланс байкалат. Ошол эле убакта эгер ушул көр-

сөткүчтү гендердик теңдик көз карашынан ала турган болсок, анда карай турган мезгил ичиндеги аялдар менен эркектердин катышы дээрлик өзгөрүлбөйт: 2015-жылы тиешелүүлүгүнө жараша 1,5% жана 1,6% салыштырмалуу 2018-жылы тиешелүүлүгүнө жараша 2,7% жана 2,6% болгон. Колдо болгон маалыматтарга таянсак, акчалай кирешелердеги теңдикке жетүү үчүн гендердик айырмачылыкка караганда көбүнчө жашаган жери таасир берет деген жыйынтык чыгарууга болот.

27-сүрөт.

Калктын акчалай кирешелеринин өсүү өлчөмдөрү жана темптери (жан башына орто эсеп менен) (2010–2018-жж.)

Бардык адамдардын социалдык, экономикалык жана саясий жашоого активдүү катышуусу

2010-жылдагы окуялардын натыйжаларынын бири Кыргыз Республикасынын президенттик башкаруунун түрүнөн 2010-жылдын 27-июлундагы Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жаңы редакциясында бекитилген башкаруунун парламенттик принциптерине өтүүсү болду.

Гендердик паритетке жетүү жана чечимдерди кабыл алуу процесстеринде аялдардын саясий катышуусун кеңейтүү, мамлекеттик жана муниципалдык кызматтын органдарында гендерге багытталган кадрдык саясатты өнүктүрүү Кыргыз Республикасынын эл аралык жана улуттук милдеттенмеси болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинде аялдардын ээлеген орундарынын үлүшү 15,8% түзөт, бул 2013-жылга караганда 6,7% аз.

Мамлекеттик кызматтарды ээлеген мамлекеттик кызматчылардын арасындагы аялдардын үлүшү 40,3% түзөт. Менчиктин мамлекеттик түрү менен иштеп жаткан чарба жүргүзүүчү субъекттердин жетекчилеринин жалпы санында аялдардын салыштырма салмагы 2018-жылы 35,2% түздү, бул 2013-жылга салыштырганда 7,4% көп.

Менчиктин жеке түрү менен иштеп жаткан чарба жүргүзүүчү субъекттердин жетекчилеринин ичиндеги аялдардын үлүшү 27,3% түздү жана 2013-жылга салыштырганда 1,9% көбөйдү.

1-таблица.

2018–2019-жылдарга мамлекеттик бюджеттин кирешелеринин түзүмү, (млн. сом)

Көрсөткүчтөр	2018-жыл Факт	2019-жыл (алд. факт)	Өсүү темпи (%)	Четтөө (+/-)
Салыктык түшүүлөр, алардын ичинен:	116 613,7	121 525,5	104,2	+ 4 911,8
- МСК	74 941,8	78 229,3	104,4	+ 3 287,5
- МБК	41 671,9	43 296,2	103,9	+ 1 624,4
Салыктык эмес түшүүлөр	25 710,6	32 314,3	125,7	+ 6 603,7
Алынган расмий трансферттер	9 216,1	13 258,3	143,9	+4 042,2
Бардыгы	151 540,4	167 328,5	110,4	+ 15 788,1

Салык системасында керектүү болгон кайра түзүүлөрдүн башаты Кыргыз Республикасынын Салык кодексинин жаңы редакциясын 2009-жылы колдонууга киргизгенден башталды, ошол эле убакта ченемдик базаны реформалоо менен салык кызматын модернизациялоо да башталган.

2009-жылдагы Салык кодексинин жаңы редакциясында төмөнкүлөр болгон: (1) негизги салыктардын коюмдары төмөндөтүлгөн; (2) салыктардын жана жыйымдардын жалпы саны 16 дан 8 ге чейин азайтылган; (3) каскаддык рыноктук эмес салыктар жоюлган; (4) ак ниеттүү салык төлөөчүгө карата салыктык башкарууну эркин кое берүү; (5) өнөктөштүк механизмдери киргизилген.

Салык кызматын модернизациялоо боюнча жүргүзүлгөн иштердин натыйжасында салыктык башкаруунун иштөө процесстери автомат-

Бюджеттик-салык саясаты жана эмгек акы маселелериндеги саясат

Кыргыз Республикасындагы фискалдык саясат акыркы жылдары негизинен салык жүктөмүн азайтууга багытталган. Мамлекеттик бюджеттин кирешелеринин (операциялык иштен) жалпы көлөмү 2019-жылга 167,3 млрд. сомду түздү жана 2018-жылга салыштырмалуу 10,4% өстү.

таштырылды, салык төлөөчүлөр үчүн сервистик тейлөөлөрдүн жаңы түрлөрү түзүлдү, анын ичинде Колл-борбор, ведомстволук сайт, «Бирдиктүү терезе» принциби боюнча иштеген салык төлөөчүлөрдү тейлөө боюнча сервистик борборлор.

«Бирдиктүү терезеде» салыктар жана социалдык төгүмдөр боюнча отчет берүүдөн тышкары, чарба жүргүзүүчү субъекттер төмөнкүлөр боюнча төмөнкүдөй мүмкүнчүлүктөргө ээ: салык төлөөчүлөр катары катталуу, ошондой эле ККМ, салык мыйзамдарын түшүндүрүү, ар түрдүү маалым каттарды алуу, патенттерге ээ болуу боюнча. Салык төлөөчүлөргө салык милдеттенмелерин аткаруунун жол-жоболорун жеңилдетүүчү жаңы инструменттер киргизилген. Тактап айтканда, салык кызматынын сайты аркылуу эч бир акы төлөбөстөн квалификацияланган электрондук кол тамганы колдонуу менен жана аны колдон-

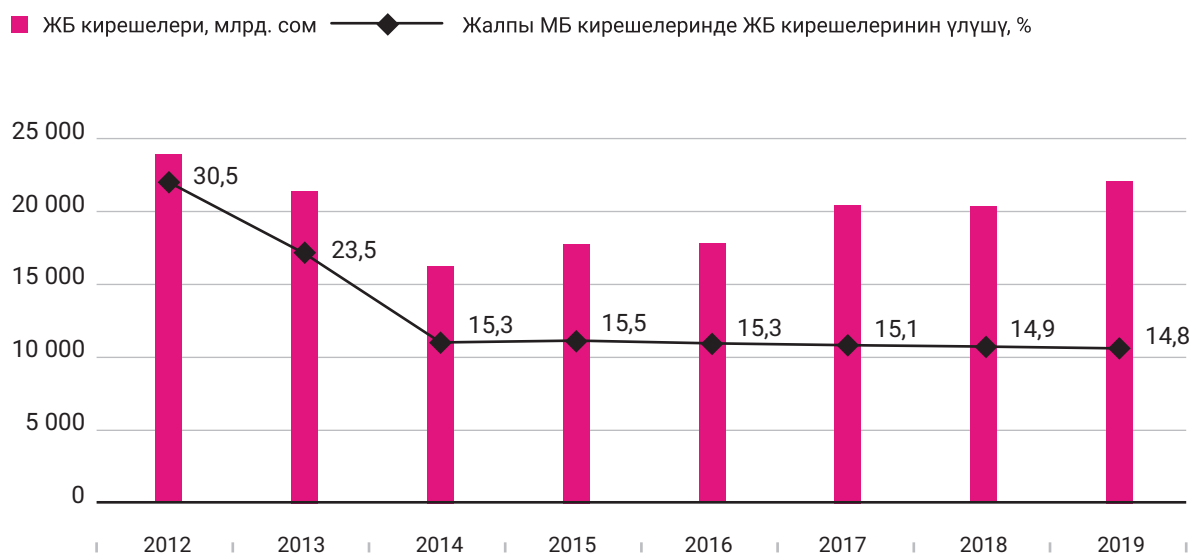
бостон деле салык отчеттуулугун электрондук берүү системасы иштейт. Күндөн-күнгө көптөгөн салык төлөөчүлөр салыктарды төлөөдө төлөөнүн заманбап инновациялык ыкмаларын (төлөм терминалдарын, интернет-банкингди, мобилдик банкингди, электрондук капчыктарды ж.б.) колдонуп келишет.

Өкмөттүк программаларды ишке ашыруунун алкагында 2019-жылдын 1-январынан тартып салык кызматы камсыздандыруу төгүмдөрүн жыйноо, камсыздандыруу төгүмдөрүнүн эсептелишин жана төлөнүшүн контролдоо, мамлекеттик социалдык камсыздандыруу чөйрөсүндөгү Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын талаптарынын бузулгандыгы үчүн жоопкерчиликке тартуу боюнча функцияларды жана ыйгарым укуктарды жүзөгө ашырат. Муну менен бирге

чарба жүргүзүүчү субъекттер үчүн алар мамлекеттик бюджетке жана Кыргыз Республикасынын Социалдык фондунун бюджетине төлөмдөр боюнча милдеттенмелерин аткарууда убакыттык, эмгектик чыгымдарын бир кыйла кыскартууга мүмкүндүк берген шарттар түзүлөт. Төлөөчүлөр жеке киреше салыгы жана социалдык чегерүүлөр боюнча отчетту катталган жери боюнча салык кызматынын башкармалыгына «Бирдиктүү тереде» же электрондук түрдө салык кызматынын веб-сайты аркылуу берүү мүмкүнчүлүктөрүнө ээ. Өлкөнү өнүктүрүүнүн артыкчылыктарынын бири региондорду социалдык-экономикалык өнүктүрүүнү жакшыртуу болуп саналгандыгына карабастан, жергиликтүү маанидеги маселелерди каржылоо бөлүгүндө ЖӨБ органдарынын мүмкүнчүлүктөрү өтө эле чектелген.

28-сүрөт.

Жергиликтүү бюджеттин кирешелери (2012–2019)

Булагы: Кыргыз Республикасынын Финансы министрлиги

2012–2014-жылдары жергиликтүү бюджеттердин кирешелеринин үлүшү тез эле, дээрлик эки эсе кыскаргандыгы байкалган, бирок кийинки жылдары кырдаал болжол менен 15% деңгээлинде турукташкан. Муну менен бирге жергиликтүү бюджеттердин өсүү темптери республикалык бюджеттин өсүү темптеринен артта калып келет, ага карабастан ЖӨБ органдарынын ыйгарым укуктарынын көлөмү менен жоопкерчилиги өсүп кет

лет. Минималдуу мамлекеттик социалдык стандарттарга ылайык келтирүү үчүн жергиликтүү бюджеттин чыгымдарын каржылоону камсыз кылуу максатында республикалык бюджеттен жергиликтүү бюджеттерге теңдөөчү гранттар түрүндө трансферттер бөлүнүп берилет. Мындай бөлүштүрүүнүн натыйжасында айрым жергиликтүү бюджеттердин бюджеттик камсыздалуусунун деңгээлдерин дифференциялоо кыскарат. Мын

дай мамиле жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз экономикалык потенциалын өнүктүрүүгө болгон кызыкчылыгын сактоого мүмкүндүк берет. Мындан тышкары, жергиликтүү бюджеттердин кирешелик потенциалын көбөйтүү максатында төмөнкү иш-чаралар жүзөгө ашырылган:

- бөлүнгөн жалпы мамлекеттик салыктардан жана мамлекеттик органдар салган административдик айыптардын суммасынан чегерүүлөрдүн нормативдери 50% республикалык жана 50% жергиликтүү бюджетке (айыл аймактары, шаарлар) катышында теңделди жана белгиленди;

- жер казынасын пайдалануучулар үчүн жергиликтүү бюджеттердин эсебине 100% киргизилген жаңы чегерүүлөр жана төлөмдөр кошумча киргизилди;

- жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жергиликтүү салыктарды жана жыйымдарды башкаруу боюнча ыйгарым укуктар берилди.

Бирок көрүлгөн чараларга карабастан, жергиликтүү бюджеттерден жарандар үчүн тейлөөлөрдү каржылоого таасирин тийгизген аймактык теңсиздик бар⁴⁸, тактап айтканда, шаарларда турак жай-коммуналдык чарбаны жан башына каржылоонун деңгээлдеринин ортосунда айырма бир топ эле чоң. Ошондой эле ЖӨБ айылдык органдарында турак жай-коммуналдык чарбаны жан башына каржылоонун деңгээлдеринин ортосунда шаардагыга караганда аз болсо да айырма бар. Өтө олуттуу аймактык айырмачылыктар социалдык коргоого кеткен чыгымдарды каржылоодо байкалат. Жарандар үчүн тейлөө кызматтарын көрсөтүү жагынан алганда, түзүлүп калган система бюджеттик камсыздыкты теңдөөнү камсыз кыла албайт.

ЭЭУнун Татыктуу эмгек концепциясына ылайык туруктуу экономикалык өсүүгө жетүүдө адамдын жыргалчылыгынын жана өлкөнүн өнүгүүсүнүн негизи катары татыктуу эмгектин стандарттарын ишке ашыруу стратегиялык максат болууга тийиш. 2019-жылы бир жумушчунун орточо айлык

нак эмгек акысы (кичи ишканаларды эсепке албаганда) 17 166 сомду түзгөн жана 5,9% көбөйгөн (2018-жылга салыштырганда), ал эми керектөө бааларынын индексин эске алуу менен эсептелген анын чыныгы өсүүсү 4,7% түзгөн. Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы тарабынан белгиленген валюталардын расмий курсуна таянсак, 2019-жылы бир жумушчунун орточо айлык эмгек акысы 246,0 АКШ долл. түзгөн.

Калктын жашоо деңгээлин жогорулатуу жана социалдык коргоо менен камсыз кылуу максатында төмөнкү чаралар жүзөгө ашырылган:

- билим берүү системасынын 120 миң жумушчусунун эмгек акысынын өлчөмү 30% жогорулатылган;

- Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын кызматчыларынын эмгек акысы 30% жогорулатылган;

- дене тарбия жана спорт чөйрөсүндөгү жумушчулардын (административдик-башкаруу персоналынын – 20%га, машыктыруу-окутуу курамынын – 50%га) эмгек акысы жогорулатылган.

Бирок бардык жасалган кадамдарга карабастан ИДПда эмгектенгендердин кирешелеринин үлүшү, анын ичинде эмгек акысы жана социалдык коргоо багыты боюнча төлөмдөр 2010-жылы 296%дан тартып 2018-жылы 26,1%га чейин кыскаруу тенденциясына ээ.

Финансылык туруктуулук

2013-жылдан тартып 2019-жылдын 31-декабрына чейинки мезгилде Кыргыз Республикасынын банк системасы тышкы сыяктуу эле ички саясат мүнөзүндөгү окуялардын таасирине карабастан бардык негизги көрсөткүчтөр боюнча жалпысынан өсүүнүн жакшы темптери менен өнүккөн. Банк системасынын активдери 2020-жылдын 1-январындагы абал боюнча 249,0 млрд. сом түзгөн жана 2014-жылдын башына салыштырмалуу 124,1 пайызга көбөйгөн. Активдердин динамика-

⁴⁸ Кыргыз Республикасында жергиликтүү өз алдынча башкарууну өнүктүрүүгө 2016–2018-жылдар мезгилинде кабыл алынган мыйзамдардын өз ара аракеттешүүсү жөнүндө Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин баяндамасы. ЖӨАБ союзу, Өнүктүрүү саясаты институту. 2019. URL: <http://dpi.kg/ru/library/full/314.html>

сын талдоонун натыйжасы боюнча өсүүнүн жакшы жылдык тенденциясынын сакталгандыгы байкалат. Муну менен бирге микрофинансылык уюмдардын коммерциялык банктарга айлануусу менен 2014, 2015 жана 2016-жылдары активдердин өсүү темптеринин байланышы бар.

2018–2021-жылдарга банк системасын өнүктүрүүнүн негизги багыттарына ылайык орто мөөнөттүү келечекте туруктуу өнүгүүгө жана Кыргыз Республикасынын экономикасында банктык,

банктык эмес секторлордун ролун жогорулатууга, алардын ишинин натыйжалуулугун, коопсуздугун жана ишенимдүүлүгүн колдоого, банктык, төлөм жана микрофинансылык тейлөөлөрдүн региондук жана баа жактан жеткиликтүүлүгүн жакшыртуу үчүн шарттарды түзүүгө, кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык коюмдарды төмөндөтүүгө багытталган иш-чараларды ишке ашыруу, ошондой эле каржылоонун ислам принциптери боюнча тейлөө кызматтарын көрсөтүүнү андан ары кеңейтүү улантылат.

2-таблица.

Финансылык туруктуулуктун көрсөткүчтөрү, %

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019*
Активдер/ИДП	31,3	34,3	41,4	37,4	37,3	39,0	42,2
Депозиттер/ИДП	19	20,6	23,9	22,5	22,9	23,4	25,6
Кредиттер/ИДП	15,2	19,7	21,8	19,6	20,4	22,5	24,8

* – алдын ала маалыматтар

Орто мөөнөттүү келечекте, мурунку мезгилдердин көрсөткүчтөрүнө таянсак, банктык тейлөөлөрдүн жеткиликтүүлүгүн чагылдырган көрсөткүчтөрдү көбөйтүү, банк системасынын финансылык ортомчулугунун деңгээлин жогорулатуу пландаштырылууда.

Банк системасынын финансылык ортомчулугунун деңгээлин жогорулатууну, анын ичинде банк ишине инновациялык технологияларды киргизүү, кредиттөө рыногун өнүктүрүү, аралыктан тейлөө элементтерин киргизүү аркылуу да, коммерциялык банктардын ээси көрсөтүлбөгөн металл эсептери менен операцияларды жүзөгө ашыруусуна көмөк көрсөтүүчү механизмдерди ишке ашыруу боюнча иш-чараларды мындан ары да өткөрүүнү камсыз кылуу пландаштырылууда. Мындан тышкары, коммерциялык банктардын ишин жана финансы системасынын катышуучуларын жөнгө салуучу ченемдик-укуктук базаны жакшыртуу боюнча иш-чаралар жүргүзүлүүдө.

Миграция

Кыргыз Республикасынын Президенти тарабынан Региондорду өнүктүрүү жана өлкөнү санариптештирүү жылы деп жарыяланган 2019-жылы көрсөтүлө турган консулдук тейлөөлөрдүн сапатын жакшыртуу жана аларды цифралык форматка өткөрүү максатында Кыргыз Республикасынын жарандары менен чет жактан өз ара аракеттенүүнүн инновациялык ыкмаларын киргизүү боюнча иштер жүргүзүлдү. Кыргыз Республикасынын бардык чет жактагы мекемелеринде ишке киргизилген «Паспорт», «ГААЖ» жана «Жарандык» автоматташтырылган маалыматтык системалары (АМС) менен бирге Кыргыз Республикасынын чет жактагы өкүлчүлүктөрүндө гана Кыргыз Республикасынан ар кандай маалым каттарды электрондук түрдө алууга жарандарга мүмкүндүк берген «Суратып алдырып алуу» АМС программасы, ошондой эле Кыргыз Республикасынын жарандарын чет жакта турган жери боюнча онлайн режиминде каттоо максатында «Консулдук эсепке алуу» программасы иштелип чыккан.

Иштин эң маанилүү натыйжасы сүйлөшүлүп, бир пикирге келишкен, Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын Президенттеринин деңгээлинде жетишилген «миграциялык амнистияны» ишке ашыруу болду. Жалпысынан, 2018-жылдын күзүндө жана 2019-жылдын жазында өткөрүлгөн эки «миграциялык амнистиянын» жыйынтыктары боюнча «кара тизмеден» Кыргыз Республикасынын 6 487 жараны чыгарылган.

Түрк тарабынан Кыргыз Республикасы менен Түрк Республикасынын жарандары үчүн эмгек визаларын тариздөөнүн баасын төмөндөтүү жөнүндө сүйлөшүп, бир пикирге келишкен. Кыргыз Республикасынын жарандарынын Түркияда, айрыкча, жайкы туристтик сезондо ишке орношуусун жеңилдетүүгө багытталган макулдашууга кол коюлган.

Муну менен бирге, Кыргыз Республикасынын мыйзамдары мигранттарды мыйзамсыз алып келүүгө жазык жоопкерчилигин карабайт, бул Кургак жер, деңиз жана аба боюнча мигранттарды мыйзамсыз алып келүүгө каршы протоколдун (НВМ боюнча протокол⁴⁹) жоболоруна шайкеш келбейт, ошондой эле колдонуудагы мыйзамдарда тийиштүү кепилдиктер жок. Кыргыз Республикасынын Жазык кодекси мамлекеттик чек арадан мыйзамсыз өтүүгө жазык жоопкерчилигин карайт, бирок мигранттарды мыйзамсыз алып келүүнүн уюштуруучулары менен мыйзамсыз алынып келинген мигранттардын ортосунда айырмачылыкты карабайт.

II. Көйгөйлөр

(10.1-милдет) Жыл сайын төмөндөп жаткандыгына карабастан, 0–17 жаштагы балдар арасындагы жакырчылыктын деңгээли 28,3% түздү, 14–28 жаштагы жаштардын арасында – 21%, эмгекке жөндөмдүү курактагы калктын арасында – 19%, эмгекке жөндөмдүү курактан жогору калктын арасында – 15%.

(10.2-милдет) Өлкөдө партиялык куруунун деңгээлинин төмөндүгүнө, саясий альянстардын туруксуздугуна, жалпысынан демократиялык институттардын начардыгына байланыштуу бир тарабынан алганда саясий катышуунун жетишерлик кең жана динамикалуу спектрин, экинчи тарабынан караганда – мындай катышуу мүмкүнчүлүктөрүнүн чектелгендигин, айрыкча аялдар үчүн чектелгендигин көрүүгө болот.

(10.3-милдет) Кыргыз Республикасында басмырлоонун каалаган түрүнө тыюу салуу Кыргыз Республикасынын Конституциясында, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Балдар жөнүндө кодекси, Кыргыз Республикасынын Эмгек кодекси ж.б. сыяктуу бир катар башка ченемдик документтерде бекитилген. Бирок укук колдонуу практикасы басмырлоо мыйзамдарынын сакталуусунун начар деңгээлин далилдейт.

(10.4-милдет) Соода чөйрөсүндө өз ишин жүзөгө ашырган жана патенттин негизинде салыкты төлөө жолу менен республиканын рынокторунда товарларды саткан кичи ишкердиктин кирешелери менен өлчөмдөш болбогон кирешелерди алган, орто сыяктуу эле ири бизнестин да субъекттери пайдаланып баштаган патенттердин негизинде салыктарды төлөө режими менен байланышкан белгилүү бир кемчиликтер бар:

- чоң соода аянттарын (100 чарчы метр жана андан жогору, бирок патенттерди бир нече адамдарга тариздөө аркылуу) ээлөө менен мындай ишти ири соода борборлорунда майдалоонун эсебинен;
- «алтын чарчы» деп аталган жерде жайгашкан жана кымбат баалуу товарларды саткан магазиндерде (Бишкек жана Ош шаарларынын борборунда);

- чынында ишкердик иши менен алектенбеген жактардын (өздөрүнө тиешеси бар адамдардын, жумушчулардын, тааныштардын, туугандардын ж.б.) атына таризделген патенттерге ири дүң товарларды жеткирип берүүчүлөрдүн реалдуу түшкөн акчаны эсептен чыгаруусу.

⁴⁹ Кыргыз Республикасы тарабынан 2003-жылдын 2-октябрында ратификацияланган.

(10.5-милдет) Кыргыз Республикасындагы маанилүү көйгөйлөрдүн бири финансылык ресурстардын жетишсиздиги болуп саналат, анын натыйжасында экономиканын глобалдык масштабдагы экономикалык процесстерди өнүктүрүүнүн жаңы шарттарына ылайыкташуусу өзгөчө маанилүү. Инвестициялык ыңгайлуулукту камсыз кылуу өлкө үчүн өтө зарыл жана маанилүү көйгөйлөрдүн бири болуп саналат. Бул финансылык рыноктун өнүгүүсүнүн жетишсиз деңгээлин, объективдүү себептердин болгондугунан улам анын өз алдынча өнүккөндүгүн жана дүйнөлүк финансылык рынокторго начар ылайыкташкандыгын далилдейт.

III. Кийинки кадамдар:

- жашоо минимумунан айырмаланып, минималдууну чагылдырбай нормалдуу жашоо үчүн жарандардын керектүү чыгымдарын чагылдырган жашоо сапатынын көрсөткүчү катары минималдуу керектөө бюджетти түшүнүгүн киргизүү;

- патенттердин негизинде салыктарды төлөө режими менен байланышкан көйгөйлөрдү чечүү максатында жакынкы 3 жылда патенттик система минимумга чейин кыскартылат;

- жыйынтыгы боюнча ыктыярдуу патенттин негизинде ишкердик ишти жеке эмгек ишин (бут кийим оңдоо, саат оңдоо, үй кызматкерлери, бала багуучулар ж.б.) жүзөгө ашырган субъекттер ишке ашыра турган ыктыярдуу патенттин негизиндеги салык режимин кайра карап чыгуу;

- жарандарга Кыргыз Республикасынын бардык аймагында жашоону камсыз кылуунун негизги тейлөөлөрүнө бирдей жетүүнү камсыз кылып берүү менен жарандар үчүн маанилүү болгон тейлөөлөрдү каржылоодо аймактык айырмачылыктарды кыскартуу максатында жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын бюджеттик камсыз болуусун теңдөө механизмдин кайра карап чыгуу;

- жеке киреше салыгынын чегерүүлөрүнүн нормативин жергиликтүү бюджеттердин пайдасына этап-этабы менен көбөйтүү жана аны жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын бюджеттерине 100% чейин жеткирип киргизүү;

- ӨАБ органдарына теңдөөчү трансфертти эсептөө процессине катышууга жана түзүү этап-

тарында аны ишке ашыруунун жүрүшүн көзөмөлдөөгө мүмкүндүк берген теңдөөчү трансферттин эсептөө формулаларын автоматташтыруу процессин бүтүрүү;

- Кыргыз Республикасынын Жазык кодексинин алкагында мигранттарды мыйзамсыз алып келүүнү криминалдаштыруудан баштап мыйзамдардагы боштуктарды ырааты менен жок кылуу жана андан кийин мигранттарды мыйзамсыз алып келүүгө карата комплекстүү жөнгө салуунун механизмдерин иштеп чыгуу;

- мыйзамсыз миграцияны жүзөгө ашырууга карата кылмыштарды токтотуу, ошондой эле мыйзамсыз миграциядан жапа чеккендерге карата күч колдонууну алдын алуу боюнча маселелерде калктын арасында маалыматтык ишти кеңейтүү;

- тышкы жардамды координациялоонун жана эсепке алуунун жалпы мамлекеттик механизмдин иштеп чыгуу жана жайылтуу;

- Ченемдик укуктук актыларда (тактап айтканда, эмгек мыйзамдарында) басмырлоо мыйзамдарынын, саясаттын жана практиканын бар экендигине талдоо жүргүзүү жана басмырлоо аспектилерин алып салуу.

11-МАКСАТ.

Шаарлардын жана калктуу конуштардын ачыктуулугун, коопсуздугун, тиричиликке туруктуулугун жана экологиялык туруктуулугун камсыз кылуу

I. Максаттын индикаторлорунун негизинде учурдагы кырдаалды талдоо

Кыргыз Республикасында шаар калкы 34% түзөт; өлкөдө ар кандай деңгээлдеги 31 шаар бар, анын ичинде 2 шаар республикалык мааниде, 12 шаар облустук жана 17 шаар райондук мааниде, 9 кыштак шаар тибинде. Шаар калкынын болжол менен 60% эки шаарда жашайт: Бишкек (борбор) жана Ош. Мындай Кыргыз Республикасы сыяктуу тоолуу өлкөдө, өлкөнүн ортоңку бөлүгүндө болгон айрым шаар системаларынан тышкары, шаар райондору негизинен өрөөндөрдө жана жапыз тоолуу чөлкөмдөрдө жайгашкан. Ошентип, шаардаштыруу көбүрөөк энергия сарптаган, эмгекти көп талап кылган жана капиталды көп талап кылган секторлорго кирген шаарлар жана шаар инфратүзүмү үчүн жаңы чакырык болуп калууда. Шаар райондорунда туруктуу өнүгүүнүн көйгөйлөрүн чече билүү эң маанилүү милдеттердин бири болуп саналат.

Кыргыз Республикасында белгиленген санитардык нормага ылайык бир адамга болгон турак жай аянтынын өлчөмү кеминде 12,0 ч.м. түзөт. Республиканын көпчүлүк калкы жакырчылык

деңгээлине карабастан менчик укуктарында турган үй чарбасынын мүчөлөрүнө таандык болгон турак жайларда жашайт (96,1%). БУУнун арзан турак жай индексинин көрсөткүчтөрү боюнча Кыргыз Республикасы коңшу өлкөлөрдөн бир кыйла артта калат.

Арзан турак жайды камсыз кылуу боюнча мамлекеттик саясаттын алкагында 2015-жылы Мамлекеттик ипотекалык компания (МИК) түзүлгөн, 2016-жылдан тартып пайыздык коюм пландын негизинде жылдык 12–14%дан тартып 6–8%га чейин төмөндөтүлдү, мамлекеттик ипотекалык кредиттерди берүү шарттары жакшыртылды. Ошентип, МИК ишин баштагандан тартып 5,4 млрд. ашык сомго 4 700 насыя берилди, өкмөттүк турак жай программасына катышкан жарандардын категориялары кеңейди.

Турак жайды жакшыртуу анда жашаган үй чарбасынын жетиштүүлүгүнүн деңгээлин сыяктуу эле, цивилизациянын негизги жетишкендигин пайдалануу мүмкүнчүлүгү берилген инфратүзүмдүн бардыгын да мүнөздөйт. Шаар менен айыл үй чарбаларынын ортосунда турак жайларды жакшылоонун деңгээли бир кыйла айырмаланат.

2018-жылы борбордук жылытуу системасы менен шаар үй чарбаларынын 32,0% жана айыл үй чарбаларынын 0,4% гана жабдылган. Бул калкты борборлоштурулган жылуулук менен камсыздоо менен байланышкан тейлөө кызматтарын көрсөтүүнүн жалаң гана шаардык мүнөзгө ээ экендигин көрсөтөт.

2018-жылы республиканын 19,9% үй чарбасы газ жеткирүү тарамына кошулган, алардын ичинен 47,2% шаардык жана 5,1% – айылдык үй чарба болгон. Республиканын аймагы боюнча газды жеткирүүнүн кеңири таралбагандыгы өлкөнүн айыл калкын борборлоштурулган газ менен камсыздоого жетүүсүн кыйындатат. Ошондуктан 2019-жылы шаар четиндеги жана айылдык аймактарды газдаштыруу боюнча иштер активдүү жүргүзүлгөн, өлкөдө газдаштыруунун жалпы деңгээли 30%га жеткен.

2019-жылы калктын 99,3% мобилдик байланыш менен камсыздалган аймакта жашаган, ал эми калктын 85% жогорку ылдамдыктагы Интернетке (4G) жете алган.

Борборлоштурулган суу менен камсыздоого үй чарбалардын 30,6% кошулган. Борборлоштурулган суу менен камсыздоого кошулган шаардык үй чарбалардын үлүшү айылдыктардын үлүшүнөн 49,0 пайыздык пунктка жогору.

29-сүрөт.

Коомдук транспортко оңой жете алган калктын үлүшү, % (2018)

Жалпы колдонуудагы жолдордо коопсуздукту жогорулатуу, жол-транспорт кырсыктарынын санын кыскартуу максатында «Коопсуз шаар»

Коомдук транспорттун жеткиликтүүлүк көрсөткүчү 2018-жылы 48,5% түзгөн, муну менен бирге салттуу түрдө коомдук транспорттун жеткиликтүүлүгү айылга (38%) салыштырмалуу шаар жергесинде (66%) жогору. Өткөн беш жыл ичинде 100 үй чарбасына 21 автомобилден 26 автомобилге чейин жеткен жеке транспорттун саны өлкөдө өсүп жаткандыгын белгилей кетүү керек. Өз кезегинде жеке автотранспорттун көбөйүшү биринчи кезекте шаарларда абанын сапатынын начарлашына алып келет. Тез жана көбүнчө пландаштырылбаган шаардаштыруу айлана-чөйрөгө басымдын күчөшүнө алып келет жана абдан ойлонулган шаардык пландаштырууну илгерилетүүнү, туруктуу курууну, көмүртеги аз транспортту, «жашыл» чөлкөмдөрдү жана жашоонун туруктуу стилдерин талап кылат.

Калктуу конуштардын чегинде тигилген жашыл бак-дарактардын жана массивдердин жалпы аянтынын көрсөткүчү акыркы беш жыл аралыгында дээрлик өзгөрүлгөн жок жана болжол менен 10,4 миң гектар деңгээлинде сакталып турууда, натыйжада 1 000 адамга эсептөөдө жашыл бак-дарактардын жана массивдердин аянты 2017-жылы 1,8 гектардан 2018-жылы 1,7 гектарга чейин кыскаруу тенденциясына ээ.

долбоорун ишке ашыруунун биринчи этабы бүттү. 2019-жылдын 4-мартынан 31-декабрына чейинки мезгилде 2018-жылдын ушул эле мезгилине са-

лыштырмалуу (аппараттык-программалык комплекстер орнотулган көчөлөрдүн кесилишинде): Бишкек шаары боюнча ЖТК саны 41,9%га, жарадар болгондордун саны 39,1%га кыскарган; Чүй облусу боюнча: ЖТК саны 54,8%га, жарадар болгондордун саны 56,8%га кыскарган.

Туруктуу шаардаштыруунун маанилүү багыты катуу тиричилик калдыктарынан (КТК) арылуу болуп саналат. Таштандылардан арылуунун ыкмалары коммуналдык чарба тарабынан көрсөтүлө турган тейлөө кызматтарына жетүүдөн түздөн-түз көз каранды. 2018-жылы үй чарбалар таштандыдан контейнерлерди, таштандыларды жеткирүүнү колдонуу, таштанды үймөктөрүнө алып барып таштоо, өрттөө жана көмүп коюу жолу менен арылган.

Кыргыз Республикасы өзүнүн географиялык жайгашкан жерине байланыштуу көптөгөн табият кырсыктарына кабыла турган мамлекет болуп саналат. Олуттуу геологиялык, техногендик, климаттык коркунучтар жана климаттын глобалдык өзгөрүүсүнүн көйгөйлөрү республиканын калкына жана экономикасына дайыма терс таасирин тийгизип турат. Калк жана инфратүзүм кырсыктардын коркунучуна сезгич келет. Сейсмикалык кооптуу категорияга кирген 80 ашык калктуу конуш жер титирөөнүн мүмкүн болгон борборлорунун зонасында жайгашкан, алардын күчү 8–9 жана андан жогору балл болушу мүмкүн. Аларда республиканын калкынын болжол менен 75% жашайт.

Кыргыз Республикасында 2012-жылдан 2018-жылга чейинки мезгил ичиндеги кырсыктардын натыйжасында келтирилген материалдык зыяндын көлөмү 220,6 дан 2 290,6 млн. сомго чейин өзгөрүлүп турган, башкача айтканда бул мезгил үчүн өзгөчө кырдаалдардын натыйжасында келтирилген зыян ИДП 0,06 тартып 0,53%га чейин өзгөрүлгөн.

II. Көйгөйлөр

(11.1-милдет) Турак жай курулушу мамлекеттин эң негизги милдеттеринин бири болуп саналат. Акыркы жылдары республикада турак үйлөрдү киргизүүнүн көлөмү туруктуу көбөйүүдө, бирок негизинен мамлекеттик эмес инвестициялардын эсебинен.

Кыргыз Республикасында турак жай фондунун көбөйүшү жакшы демографиялык динамика менен бирге кичине темптер менен өсүүдө, бул турак жай аянтынын көлөмү 1 адам үчүн бир аз гана өсүп жаткандыгына алып келет.

Электр энергиясы республиканын бардык аймагын кучагына алган коммуналдык тейлөөлөрдүн жалгыз түрү болуп саналат. Башка коммуналдык тейлөөлөрдү жалпыга жеткиликтүү кылууга азырынча мүмкүн эмес, себеби финансылык ресурстар чектелген.

(11.2-милдет) Коопсуз жана жеткиликтүү транспорт системалары менен камсыз кылуу көйгөйү – колдо бар ресурстардын чектелгендигинде болууда. Кыймылдуу курам күндөн күнгө эскирүүдө, автомобилдердин көпчүлүгү ресурсту иштеп чыгуунун чегинде турат жана жаңылоону талап кылат. Акыркы жылдары республиканын жол-транспорттук чөйрөсүндө жолдордо авариянын көп болуусуна көмөктөшкөн факторлор жаралды – бул транспорттук каражаттардын санынын өсүүсү, алардын динамикалык өзгөчөлүктөрү жана алар менен байланышкан жол кыймылынын көптүгү.

(11.3-милдет) Кыргыз Республикасында аймактык пландаштыруу системасы өнүгүүнүн баштапкы этабында турат, шаарларда жана калктуу конуштарда башаламан курулуштар бар, бул натыйжалуу транспорттук системаны жана коммуналдык кызматтарды түзүү мүмкүнчүлүгүнө терс таасирин тийгизет. Бул көйгөйдү тез чечүүгө жана милдетти ишке ашырууну тездетүүгө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарындагы финансылык каражаттардын жетишсиздиги тоскоолдук жаратат.

(11.4-милдет) Тарыхтын жана маданияттын эстеликтерин коргоо, сактоо, колдонуу жана даңазалоо үчүн олуттуу финансылык салымдар талап кылынат. Тарыхтын жана маданияттын эстеликтери тийиштүү деңгээлде каралбагандыгына байланыштуу акырындык менен алар бузулууда. Ошондой эле өлкөдө кайра калыбына келтирүү мектеби жок жана кайра калыбына келтирүү боюнча эксперттер да жок.

(11.5-милдет) Кыргыз Республикасы жер титирөө, сел ж.б.у.с. кырсыктарга кабыла турган чөлкөмдө жайгашкан. Башка өлкөлөрдөгүдөй эле калктын аярлуу категориясы кырсыктардын тобокелдиктерине өтө сезгич келишет (мисалы, коопсуз калктуу конуштарга көчүп же үй сатып алуу мүмкүнчүлүктөрү жок).

(11.6-милдет) Шаар курууну пландаштыруу автотранспорттук каражаттардын күндөн күнгө көбөйүп жаткан агымын жана санын эсепке албайт, натыйжасында автомобилдик токтоо жайларын жайгаштыруу көйгөйү келип чыгат.

Катуу тиричилик калдыктарын жок кылуу маселеси толугу менен чечилген эмес: таштандыларды жыйнап кетүү кызматы бардык жерлерде эле иштей бербейт, бул айлана-чөйрөнү булгоо коркунучун пайда кылуу менен даярдалбаган же жетишсиз деңгээлде даярдалган жерлерге катуу тиричилик калдыктарынын ташталышына же таштандыларды өрттөөгө алып келет, бул да айлана-чөйрөгө терс таасирин тийгизет.

(11.7-милдет) Шаар куруу практикасында шаар чөйрөсүн жашылдандыруу маселелери экинчи орундагы маселе катары каралат, себеби аларды чечүү алардын ордун тез толтуруунун көрүнүктүү натыйжалары жок болгон бир кыйла финансылык чыгымдарды талап кылат. Натыйжада жашылдандырууга кеткен чыгымдар муниципалдык бийликке да, жеке куруучулар үчүн да артыкчылыктуу болуп саналбайт.

Шаар чөйрөсүн жашылдандыруунун заманбап системасы шаар тургундарынын экологиялык коопсуздугунун жогорку деңгээлин дайым эле камсыз кыла бербейт.

III. Кийинки кадамдар:

- социалдык жалдоо шарттарында берүү менен калктын аярлуу катмарлары үчүн жеткиликтүү социалдык турак жайды курууга түрткү берүү;
- калктуу конуштарда аймактарды долбоорлоодо, курууда жана өнүктүрүүдө андан ары практикалык колдонууга жаткан шаар куруу документациясы катары башкы пландарды иштеп чыгуу жана бекитүү;
- экологиялык жактан таза транспорттун түрлөрүнө акырындык менен өтүүнү жүзөгө ашыруу;
- «Коопсуз шаар» долбоорунун 2-этабын ишке ашыруунун алкагында аппараттык-программалык комплекстерди бардык аймактын 306 жерине орнотуу;
- тарыхый-маданий археологиялык жана архитектуралык эстеликтерди жана объекттерди, баарынан мурда Бүткүл дүйнөлүк мурастын тизмесине киргизилгендерди коргоо жана сактоо;
- шаарды жакшыртуу системасына экологиялык жашылдандыруу жана 500 метр чегинде калк үчүн жашыл чөлкөмдөрдүн жеткиликтүүлүк принциптерин киргизүү;
- шаар тургундарынын экологиялык жыргалчылыгын жогорулатуу боюнча комплекстүү программаларды кабыл алуу;
- стихиялуу таштанды полигондорун толугу менен жок кылууга багытталган калдыктарды туруктуу башкаруу саясатын ишке ашыруу, жаңы аймактардын кеңейүүсүн жана колдонуудагы полигондордун аймактарынын кыскаруусун алдын алуу;
- шаарларда тиричилик калдыктарын кайра иштетүү жана жок кылуу боюнча экономикалык жактан натыйжалуу инфратүзүмдү өнүктүрүү;
- Бүткүл дүйнөлүк мурастын объектилерин, адамзаттын материалдык эмес маданий мурасынын тизмесине киргизилген элементтерди даңазалоо жана калктын маалыматка ээ болуусун жогорулатуу.

Маалымат катары. Мисал. «Коопсуз шаар» долбоорун ишке ашыруунун биринчи этабы бүттү (2019-жылдын аягында айыптарды төлөөдөн 592,6 млн. сом түшкөн). 2019-жылдын 4-мартынан 31-декабрына чейинки мезгилде 2018-жылдын ушундай эле мезгилине салыштырганда (аппараттык-программалык комплекстер орнотулган көчөлөрдүн кесилиштеринде): Бишкек шаары боюнча ЖТК саны 41,9%га кыскарган, жарадар болгондордун саны 39,1%га кыскарган; Чүй облусу боюнча: ЖТК саны 54,8%га кыскарган, жарадар болгондордун саны 56,8%га кыскарган. 2-этабын ишке ашыруунун алкагында Кыргыз Республикасынын бардык аймагы боюнча 306 жерге аппараттык-программалык комплекстерди орнотуу пландаштырылууда.

АЙЛАНА-ЧӨЙРӨНҮ КОРГОО

2030-жылга чейинки мезгилге Күн тартибинин алкагында иштин негизги милдеттеринин бири – ресурстарды керектөөнү көбөйтпөстөн жана айлана-чөйрөгө зыян келтирбестен, тактап айтканда адамдардын бакубаттыгын жогорулатып, ресурстарды натыйжалуу колдонуу жолу менен экономикалык өсүшкө жетүү.

Бул блок Кыргызстандын өнүгүүсүн климаттык туруктуу өнүгүү үчүн табигый ресурстарды колдонгон жана уникалдуу табигый экосистеманы сактаган, адамдын жашоосу үчүн жагымдуу айлана-чөйрөсү менен өлкө катары караштырган туруктуу өнүгүүнүн төрт максаттарын камтыйт. Мында туруктуу өнүгүүнүн бир катар максаттарынын өтмө принциби жаратылышты сарамжалдуу пайдалануу үчүн ресурстарды үнөмдөгөн, калдыктары аз чыккан жана калдыктарсыз технологияларды киргизүүнүн бирдиктүү секторлор аралык саясатты түзүү болуп саналат.

MAPS миссиясынын алкагында Кыргыз Республикасында туруктуу өнүгүүнүн максаттарына жетүүнүн жүрүшү жөнүндө отчетко ылайык экономикалык өнүгүүнүн жаратылыш ресурстарынан көз карандылыгынын натыйжасында айлана-чөйрөгө чоң басым жасалууда. Мында, Кыргызстан орто деңгээлден төмөн кирешелүү өлкө болуп саналат (LMIC), өнүккөн экономикаларга салыштырганда калктын жан башына ресурстарды керектөөнүн салыштырмалуу төмөн «материалдык изине» ээ, бирок кыргыз экономикасы товардык-сырьелук ресурстарга баалардын өзгөрүүсүнө көз каранды.

Экологиялык туруктуулук индексинин (EPI)⁵⁰ маалыматтарына ылайык, Кыргызстан экологиялык абал жана экосистемалардын мүмкүндүгү боюнча 180 өлкөнүн ичинен өзүнүн рейтингин 2016-жылдагы 71 позициядан 2018-жылы 99га чейин төмөндөткөн. Позицияны төмөндөтүүнүн негизги факторлору атмосфералык абанын булгануу деңгээли жана энерго-климаттык саясат болду.

Соңку жылдары өлкөдө социалдык-экономикалык өнүгүүдө климаттын өзгөрүшүн эсепке алуу жана айлана-чөйрөнүн негиз түзүүчү ролун түшүнүү жогорулады. 2040 Стратегиясына ылайык айлана-чөйрөнү коргоо чөйрөсүндө негизги саясат адамдын жашоосу үчүн жагымдуу айлана-чөйрөнү түзүүгө, социалдык-экономикалык өнүгүү үчүн жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдаланууга жана келечек муун үчүн Кыргыз Республикасынын уникалдуу экосистемасын сактап калууга багытталган.

Айлана-чөйрөнү коргоо жана климаттын өзгөрүүсүнө ыңгайлаштыруу маселелери негизги улуттук жана секторалдык стратегиялык документтерде чагылдырылган. Бирок, аларды бюджеттик каржылоонун төмөнкү деңгээли белгиленүүдө (2020-жылы 0,5%).

⁵⁰ «EPI Report 2018», Yale University and Columbia University in collaboration with the World Economic Forum, epi.envirocenter.yale.edu.

6-МАКСАТ.

Суу ресурстарын сарамжалдуу пайдаланууну жана санитарияны камсыз кылуу

I. Максаттын индикаторлорунун негизинде учурдагы кырдаалды талдоо

Кыргыз Республикасы суу запастарынын болгону 20–25% гана колдонот. Негизги агым коңшу мамлекеттердин: Казакстандын, Кытайдын, Тажикстандын, Өзбекстандын аймагына кетет. Суу ресурстары Кыргызстандын электр энергиясын өндүрүүнүн негизи болуп саналат- электр энергиясынын 87–93% жакынын гидроэлектростанциялар иштеп чыгат. Топтолгон суунун жалпы көлөмүнүн 95% сугатка жана айыл чарбасын суу менен камсыздоого, 15% – өнөр жайга жана 3,5% – калкты ичүүчү суу менен камсыздоону кошкондо, башка керектөөлөр тарабынан сарпталат.

Кыргыз Республикасында 2015-жылдан 2018-жылга чейинки мезгилде чарбалык- ичүү муктаждыктарга сууну колдонуу (17%) азайган. Бул калктын жан башына сууну чарбалык колдонуунун азайышына оң таасирин тийгизген, ал 2015-жылдагы 32,2 куб м 2018-жылы 26,5 куб м чейин кыскарган. Бир катар стратегиялык документтерде коопсуз ичүүчү сууга жетүүнү камсыздоо маселеси артыкчылыктуу маселелердин бири катары белгилен-

ген. 2040 Стратегиясында калкты таза ичүүчү суу менен толук камсыздоо маселеси коюлган. Айлана-чөйрөгө коопсуздуктун максималдуу даражасын камсыздаган заманбап технологияларды колдонуу менен 653 айылда суу менен камсыздоо системасын куруу жана реабилитациялоо пландаштырылган. Анын ичинен 588 айылда жана 22 шаарда- тышкы инвестициялардын каражаттарынын эсебинен, 65 айылда республикалык бюджеттин каражаттарынын эсебинен. Мамлекет өлкөнүн калктуу конуштарынын 95% таза ичүүчү суу менен камсыздоону пландаштырууда.

Кыргыз Республикасынын калктуу конуштарын ичүүчү суу менен камсыздоо жана саркынды сууларды чыгаруу системаларын өнүктүрүүнүн 2026-жылга чейинки стратегиясын пландуу ишке ашыруудан улам, калктын коопсуз ичүүчү сууга туруктуу жетүү деңгээлинин жогорулашынын оң тенденциясы байкалууда. Коюлган милдеттерди чечүү үчүн өнүгүү боюнча өнөктөштөрдүн инвестициялары, ошондой эле республикалык бюджеттин каражаттары тартылды. Соңку үч жылда ичүүчү суу менен камсыздоо системасы өлкөнүн 107 айылында курулган.

2015-жылга салыштырганда, 2018-жылы коопсуз ичүүчү сууга жетүүнүн жалпы деңгээли 2,7%га жогорулады жана 91,8%ды түздү. Мында шаар коноштарында жетүү деңгээли 99,3%ды, ал эми айыл жергесинде – 87,8%ды түздү.

Бирок айыл жергесиндеги үй чарбаларынын ичүүчү суу менен камсыздоо булагынын 66,8% гана үй чарбасынын аймагында жайгашкан, 33,2% сууну жеткирүүгө күнүнө 30 же андан көп минутаны коротушат. Мында 56% үй чарбасы үчүн сууну ташуучулар болуп 15 жаштан улуу аялдар саналат⁵¹.

Санитардык- химиялык жана микробиологиялык көрсөткүчтөр боюнча ичүүчү суу менен камсыздоо булактарынын абалы бирдей эмес өзгөргөн. Суу менен камсыздоонун борбордон ажыратылган булактарында санитардык-химиялык көрсөткүчтөр боюнча ченемден четтөө менен үлгүлөрдүн пайызы 2015-жылдагы 6,0%дан 2018-жылы 11%га чейин жогорулаган, бирок микробиологиялык көр-

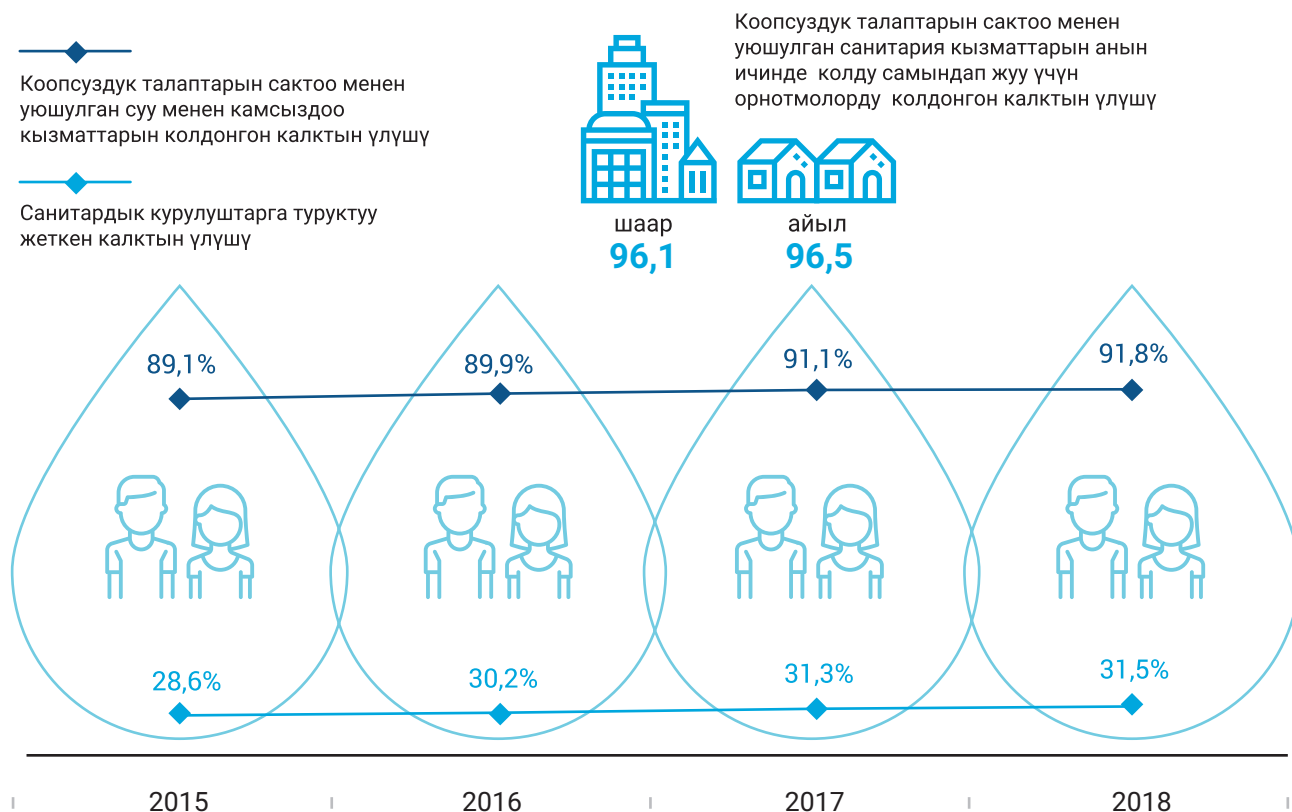
сөткүчтөр боюнча жагдай жакшы жакка өзгөргөн (ошол эле мезгилдерде 20,7%дан 12%га чейин).

Колду самындап суу менен жуу орнотмолорду кошкондо, коопсуздук талаптарын сактоо менен уюшулган санитариянын кызматтарын пайдаланган калктын үлүшү 2018-жылы 96,3% түзгөн.

Жалпысынан, республика боюнча калктын канализацияга жетүүсү менен жалпы жагдай, анча көп эмес өсүшкө карабастан, (2015-жылдагы 28,6%дан 2018-жылы 31,5%га чейин) өзгөргөн деле жок. Бирок алыскы региондордо оң динамика белгиленүүдө. Айыл жергесинде турак жайдын жана коомдук имараттардын 3% гана саркынды сууларды чыгаруу системаларына кошулган – бул мектептер жана медициналык борборлор. Үй чарбаларында дааратканалардын 17,9% гана канализация системаларына кошулган, айылга канализациялык дааратканалардын 1% гана туура келет.

30-сүрөт.

Суу менен камсыздоого калктын жетүүсү

⁵¹ Көптөгөн көрсөткүчтөр боюнча кластердик изилдөө, УСК, 2018

2015-жылдан 2018-жылга чейинки мезгилде саркынды сууларды суу булактарына төгүү республика боюнча 99,9 млн. куб метрден 101,1 млн куб метрге чейин көбөйдү, анын ичинен: ченемдик-тазаланган саркынды сууларды төгүү 94,5 млн куб метрден 96,1 млн куб метрге чейин көбөйдү. Жетишсиз тазаланган жана тазаланбаган саркынды сууларды төгүү айыл жергесиндеги саркынды сууларды чыгаруунун борбордон ажыратылган системаларынан саркынды сууларды төгүүнү эсепке албаганда 20%га азайды.

Суунун жетишсиздик көйгөйүн чечүү бардык чөйрөдө сууну колдонуунун натыйжалуулугун жогорулатуу аркылуу калк үчүн, экономика жана айлана-чөйрө үчүн суунун жетиштүү көлөмүн камсыз кылат. Буга байланыштуу, айыл чарба сектору сууну колдонуунун жогорку деңгээли боюнча өзгөчө мааниге ээ. Мында транспорттоодо ирригация суусунун жоготуулары 2018-жылы суу топтоо көлөмүнүн 27%ын түзгөн. 2015-жылдан 2018-жылга чейинки мезгилде алар көп деле өзгөргөн жок. Негизги жоготуулар ирригация тармагында инфильтрацияга байланыштуу, анын ички чарбалык бөлүгү негизинен каналдар менен сунушталган жана республика боюнча 27%ды түзөт.

2017-жылы кабыл алынган 2017–2026-жылдарга Кыргыз Республикасынын ирригациясын өнүктүрүүнүн мамлекеттик программасы айыл тургундарын жаңы сугат жерлери менен камсыздоо үчүн ирригация инфратүзүмүнүн курулушун караштырат. Мампрограмманы ишке ашыруу 66,5 миң жаңы сугат жерлерин колдонууга киргизүүгө, жерлердин суу менен камсыз болушун 51,08 миң га жогорулатууга, 9,5 миң га машиналык сугаруудан арыктан сугарууга өткөрүүгө, 50 миң га жердин мелиоративдик абалын жакшыртууга мүмкүндүк түзөт. 2019-жылы эле 730 жаңы сугат жерлери колдонууга киргизилди жана 1 395 га жердин суу менен камсыздалышы жогорулатылды.

Суу ресурстары суу бассейндеринде топтолгон, бирок суу ресурстарын башкаруу, көпчүлүк учурларда, административдик бирдиктердин деңгээлинде ишке ашырылат, алар эреже катары, ар түрдүү суу бассейндерин камтышат. 2019-жылы Кыргыз Республикасында суу ресурстарын баш-

карууда негиз катары суу ресурстары боюнча бирдиктүү мамлекеттик органды түзүүдөн кийин бассейндик ыкма бекитилген.

Кыргызстан көптөгөн суулардын башында жайгашкан жана жер үстүндөгү жана жер алдындагы суулардын ресурс түзүүчү региону болуп саналат. Буга байланыштуу трансчекаралык кызматташтык жана суу ресурстарын башкаруу Кыргызстан гана эмес, бардык регион үчүн туруктуу өнүгүүнүн негиз түзүүчүсү болуп саналат. Эки тараптуу (Кыргызстан жана Казакстан) Чу-Таластык суу чарба комиссиясы натыйжалуу иштеп жатат. 2018-жылы Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Өзбекстан Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда Кыргыз Республикасынын Жалал-Абад облусунун Ала-Бука районундагы Орто-Токой (Касансай) суу сактагычын мамлекеттер аралык колдонуу жөнүндө макулдашуу ратификацияланган. Кыргыз Республикасынын суу – саз жерлери өзүнүн кургакчылыгы менен мүнөздөлгөн Борбордук азиялык региондо суу ресурстарын түзүү жана сактоо үчүн маанилүү ролду ойнойт. Суу-саз жерлерин суулар, көлдөр, саздар жана жасалма суу сактагычтар түзөт. Ысык-Көл (1976-жылдан), Чатыр-Көл (2005-жылдан) жана Соң-Көл (2011-жылдан) Рамсар конвенциясынын алкагында эл аралык мааниге ээ болгон суу-саз жерлеринин тизмегине киргизилген.

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык ичүүчү суу менен камсыздоо, канализацияга жана санитарияга жетүү жергиликтүү маанидеги маселелерге кирет. Натыйжалуулукту жогорулатуу жана коомчулуктун катышуусун камсыз кылуу үчүн ичүүчү суу менен камсыздоо, ирригация жана санитария чөйрөсүндө ыйгарым укуктар ыйгарылган коомдук уюмдардын бир нече типтери бар (б.б). Алардын арасынан төмөнкүлөрдү белгилөөгө болот:

- Ичүүчү сууну керектөөчүлөрдүн айылдык коомдук бирикмеси (ИСКАКБ) – айыл жергесинде калкты ичүүчү суу менен камсыздоону ишке ашырышат;

- Суу пайдалануучулар бирикмеси (ассоциация) (СПБ) – ирригация системаларын колдонуу жана күтүү максатында суу пайдалануучулар тарабынан уюшулган уюм;

- Айылдык ден соолук комитеттери (АДК) – айыл жергесиндеги калктын ден соолугун профилактикалоого, санитардык-гигиеналык жана тиричилик шарттарын жакшыртууга багытталган аракеттерди өз ара колдоо үчүн түзүлгөн коомдук бирикмелер.

2017-жылы коомдук, өкмөттүк эмес уюмдар катары 658 ИСКАКБ, 486 СПБ жана 1 800 ашык АДК түзүлгөн. Алардын башкаруу органдары жергиликтүү тургундардан турган коомдук бирикменин мүчөлөрүнүн жалпы чогулушунда шайлоо жолу менен дайындалат.

Маанилүү чечимдер, мисалы, суу берүүгө тарифтерди белгилөөгө тийиштүү маселелер калк менен талкууланууга тийиш жана жергиликтүү кеңеш тарабынан бекитилет. Мындай уюмдардын ишинин натыйжалуулугу жергиликтүү тургундардын активдүүлүгүнө жана мамлекеттик түзүмдөр жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан колдоого алынаарына жараша болот.

II. Көйгөйлөр

(6.1, 6.2-милдеттер) Азыркы учурда Кыргыз Республикасында 6-максаттын милдеттеринин прогрессин баалоонун негизи ичүүчү суунун бар болуу параметрлери жана анын сапаты болуп саналат. Өз ара байланышкан төрт элементтин (жеткиликтүүлүк, экономикалык жеткиликтүүлүк, басмырлабоо, маалыматка жетүү) жыйындысы катары жеткиликтүүлүктүн эл аралык көрсөткүчүнүн улуттук мониторинги, жалпысынан, өзгөчө татаал болуп саналат. Бирок бул ыкма статистикалык отчеттордо жана стратегиялык документтерде чагылдырылган эмес. Анын айрым элементтери гана өлчөнөт (жеткиликтүүлүк жана экономикалык жеткиликтүүлүк). Мында бардык 4 элементтин комплекстүү эсепке алынышы гана коопсуз ичүүчү сууга жана тийиштүү санитардык-гигиеналык каражаттарга жалпы жана бирдей жетүүнү камсыз кылуу боюнча натыйжалуу чараларды жана аракеттерди иштеп чыгуу үчүн реалдуу маалыматты алууга мүмкүндүк берет.

Тартылган инвестицияларга карабастан, коомдук инфратүзүм жалпы кабыл алынган стандарттарга жетиштүү деңгээлде шайкеш келбейт. Өлкөдөгү айылдардын үчтөн бири гана таза ичүүчү суунун жеткиликтүүлүгүнө күнү-түнү ээ, ал эми 21% айылдарда жана 15% шаарларда дагы деле жок.

(6.3, 6.4-милдеттер) Саркынды сууларды тазалоо жер бетиндеги жана жер астындагы суу ресурстарына басымды төмөндөтүү үчүн негизги шарт болуп саналат. Республиканын бардык аймагындагы турак жай фондунун 25,8% гана канализация менен жабдылган, эң көп пайызы (86%) Бишкек шаарына туура келет. Мында бир катар облустарда ал 10%дан аз.

Сугат жерлери Кыргыз Республикасында таза суунун негизги керектөөчүсү болуп саналат (бардык суу керектөөнүн 90%га жакыны), мында ирригация суусунун ¼ бөлүгү транспорттоодо жоголууда. (6.5, 6.6-милдеттер) Суу ресурстарына жүктүн жогорку деңгээли экономикалык өнүгүүнүн терс кесепеттерине алып келиши, атаандаштыкты жана суу пайдалануучулардын ортосунда чыр-чатактардын пайда болуу мүмкүндүгүн жогорулатышы мүмкүн, бул суроо талапты туруктуу башкаруу саясатынын бар болушун гана эмес, суу пайдалануунун жалпы туруктуулугун жогорулатууну талап кылат.

Дарыялардын бассейндерине тең ээлик кылган өлкөлөрдүн ортосунда сандык жана сапаттык көрсөткүчтөр боюнча макулдашуулардын же башка келишимдин жоктугу туруктуу трансчекаралык кызматташтыкты камсыз кылууда негизги көйгөйлөрдүн бири болуп саналат.

(6.а-милдет) Кыргыз Республикасынын калктуу конуштарын ичүүчү суу менен камсыздоо жана саркынды сууларды чыгаруу системаларын өнүктүрүүнүн 2026-жылга чейинки стратегиясын ишке ашыруу планын жана өнүгүү боюнча өнөктөштөр үчүн кийинки долбоорлорду эсептөөдө реабилитациялык долбоорлордун бюджетин эсептөө үчүн жан башына каржылоо ыкмасы колдонулган, бул иштерди каржылоодо иш жүзүндөгү муктаждыкты жетишсиз чагылдырат, анткени суу менен кам-

сыздоо булактарынын түрлөрүн, алардын калктуу конуштардан алыс жайгашкандыгын, калктуу конуштардын чакандыгы же бир-биринен алыстыгын, суу түтүктөрүнүн узундугун, 2015-жылдан бери калктын санынын өсүшүн эске албайт.

Азыркы учурда ичүүчү суу менен камсыздоо системаларын реабилитациялоо боюнча дээрлик бардык долбоорлордо курулуш иштерин каржылоонун жетишсиздиги байкалууда, бул долбоордук зонадагы калкты таза ичүүчү суу менен камсыздоо маселесин толугу менен чечүүгө мүмкүндүк бербейт.

(6.б-милдет) Ичүүчү суу менен камсыздоо жана ирригация чөйрөсүндө ыйгарылган ыйгарым укуктары менен жергиликтүү деңгээлдеги уюмдардын туруктуу иштешинин көйгөйү бар. 2017-жылы катталган ИСКАКБ 37% иштеген эмес. Буга байланыштуу, мындай уюмдардын потенциалы жогорулашы менен катар эле, коопсуз ичүүчү суу менен камсыздоо кызматтарын көрсөтүүнүн сапатына, тийиштүү санитарияга жана алардын аймагында натыйжалуу ирригация үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоопкерчилигин күчөтүү зарыл.

III. Кийинки кадамдар

ТӨМ бга жетишүү боюнча иштин стратегиялык багыты адамдын ден соолугу, экологиялык туруктуулук жана экономикалык өнүгүү үчүн чоң мааниге ээ болгон тузсуз суунун экосистемаларын интегрирленген башкаруунун принциптерин илгерилетүү менен коопсуз ичүүчү сууга жана санитарияга жетүүнү жогорулатуу болот:

- стратегиялык документтерде жеткиликтүүлүк жана экономикалык жеткиликтүүлүк, басмырлабоо жана маалыматка жетүү маселелерин чагылдыруу менен коопсуз ичүүчү сууга жана тийиштүү санитардык-гигиеналык шарттарга бирдей жетүүгө укуктарды комплекстүү илгерилетүү;

- суу менен камсыздоо системаларын куруу жана реабилитациялоо аркылуу ичүүчү суу менен камсыздоо жана суу чыгаруу боюнча кызматтарды көрсөтүүнүн сапатын жакшыртуу, мындай кыз-

маттарды көрсөткөн уюмдардын потенциалын жана туруктуулугун жогорулатуу;

- колдо болгон суу ресурстарын натыйжалуу, сарамжалдуу жана үнөмдүү пайдалануу маселелерин чечүү жана климаттын өзгөрүшүнө ыңгайлаштыруу саясатынын бир бөлүгү катары климаттык чакырыктарга туруктуу, алдыңкы суу үнөмдөгөн технологияларды жана чечимдерди эске алуу менен ирригация инфратүзүмүн модернизациялоо жана куруу;

- бассейндердин, айрым аймактык бирдиктердин жана чарбакер субъекттердин деңгээлинде интегрирленген башкаруунун принциптерин колдонуу менен суу ресурстарынын санын жана сапатын эске алуу системасын өркүндөтүү;

- саркынды суулардын мониторингин күчөтүү, жаңы конуштарды камтыган, айрыкча шаарларда жана шаар тибиндеги поайылктордо канализация тармактарын кеңейтүү менен тазалоо курулуштарын реконструкциялоо жана куруу;

- суу секторуна келип түшкөн финансылык донордук каражаттардын чыгымдарынын түзүмүн тактоо;

- ичүүчү сууга байланыштуу оорулар боюнча гендердик- бөлүнгөн статистиканы жүргүзүү;

- мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, ИСКАКБ жана СПБ сугат суу менен камсыздоо, ичүүчү сууну берүү боюнча кызматтарды көрсөтүү жана санитарияга жетүү боюнча ишинин натыйжалуулугун баалоо системасын иштеп чыгуу жана жоопкерчилигин күчөтүү.

12-МАКСАТ.

Керектөөнүн жана өндүрүштүн сарамжалдуу моделдерине өтүүнү камсыз кылуу

I. Максаттын индикаторлорунун негизинде учурдагы кырдаалды талдоо

Өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсү жаратылыш ресурстарын керектөөгө негизделген. 10 жылда ИДП түзүмү чоң өзгөрүүлөргө дуушар болду: айыл чарбасынын үлүшү 2 эсеге кыскарды, курулуштун үлүшү 3 эсеге жана кызмат көрсөтүү сектору – ¼ жогорулады. Мында экономиканын жаратылыш ресурстарынан көз карандылыгы төмөндөбөйт, анткени экономиканын аларга көз каранды болгон сервистик секторлору алдыга озуп өсүүдө (туризм, айыл чарба продукциясын сатуу жана кайра иштетүү, транспорт ж.б.).

Кыргыз Республикасында Керектөөнүн жана өндүрүүнүн рационалдуу моделдерин колдонууга өтүү боюнча аракеттердин стратегиясынын негизги багыттары (12.1) 2019–2023-жылдарга Кыргыз Республикасында «жашыл» экономиканы өнүктүрүү программасында чагылдырылды, ал «жашыл» экономиканын принциптерин эске алуу менен өлкөнү туруктуу өнүктүрүүгө багытталган.

Өлкөдө «жашыл» жана циркулярдык экономиканын принциптерин секторалдык саясатка жана

пландоого интеграциялоо керек. Экономиканы туруктуу өндүрүүгө жана керектөөгө кайра багыттоо үчүн негизги секторлор- кайра иштетүү өнөр жайын, суу секторун, өнөр жайды, энергетиканы жана энергия керектөөнү, туризмди, коммуналдык чарбаны жана транспортту кошуп, айыл чарбасы болуп саналат.

Мамлекеттик жөнгө салуунун жетишсиз механизмдерине жана жооптуу керектөөгө жана өндүрүүгө дем берүүгө карабастан, ишканалар жана компаниялар тарабынан керектөөнүн жана өндүрүүнүн рационалдуу моделдерин колдонуунун оң үлгүлөрү бар. Энергонатыйжалуу жана ресурс үнөмдөгөн технологияларды, ЭКБ, тамчылатып сугаруу, органикалык продукцияны өстүрүү, калдыктарды кайра иштетүү жана экинчи ирет пайдалануу боюнча 2 000 ашык долбоорлор ишке ашырылды.

Ошондой эле, өлкөдө биогаз орнотмолорун, энергонатыйжалуу күнөсканаларды өндүрүү, ЭКБ жабдууларды өндүрүү, монтаждоо, сервистик тейлөө, таштандыны кайра иштетүү, сууну жана абаны тазалоо технологиясы чөйрөсүндө иштеген компаниялар жана ишканалар бар. Долбоорлордун

көпчүлүгү коомдук жана эл аралык уюмдардын аракеттери менен колдоого алынат, алардын жардамы менен өндүрүү жана керектөө моделдерин өзгөртүүнү илгерилетүүдө прогресс болууда.

Учурдагы шарттарды, айыл чарбасы айыл жергесиндеги калк үчүн экономикалык иштин айрыкча жеткиликтүү түрү болуп саналат. Айыл чарба жерлеринин 85% түзгөн жайыттар бар болсо да, фермерлер соңку жылдарда жайыттардын өндүрүмдүүлүгүнүн 36%га төмөндөгөнүнө карабастан, малдын санын көбөйтүүнү улантышууда. Жерди пайдалануунун жана сууну пайдалануунун натыйжалуу практикалары жетишсиз болгондуктан, деградацияга дуушар болгон айыл чарба жерлеринин аянты көбөйүүдө.

Республикада суу ресурстарынын ири бөлүгү (95% ашыгы) сугатка жана айыл чарбасында сууну керектөөгө колдонулат. Мында транспорттоодо суунун жоготуу деңгээли жогорку-сууну топтоонун жалпы көлөмүнөн болжол менен 27%. Айыл чарба жерлеринин участкаларын чоң эмес көлөмү, продукцияны сактоонун жана кайра иштетүүнүн заманбап технологиялык чечимдеринин жетишсиздиги айыл чарба өндүрүшүнүн өсүшүн чектейт, ички суроо талапты толук көлөмдө камсыз кылууга жана ири инвестицияларды тартууга мүмкүндүк берет.

Буга карабастан, экологиялык таза азыктарга суроо талаптын глобалдык трендин көңүлгө алып, азыркы учурда, республикада органикалык айыл чарба өндүрүшү колдонула баштады жана 2017–2022-жылдарга Кыргыз Республикасында органикалык айыл чарба өндүрүшүн өнүктүрүү концепциясы кабыл алынды. Органикалык чарбалар үч ири айыл чарба кооперативдери, 23 айылды бириктирген он органикалык аймактар менен сунушталган. 2017–2021-жылдарга Кыргыз Республикасында тамак-аш жана кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүү программасына ылайык, анын ичинде айыл чарба сырьесун комплекстүү энерго-ресурс үнөмдөөчү кайра иштетүүнү камсыз кылган жаңы технологияларды жана жабдууларды киргизүү жолу менен айыл чарба продукциясын кайра иштетүүнүн салыштырма салмагын 25%га чейин жогорулатуу пландалууда.

Кыргыз Республикасынын өнөр жайы ички дүң продукттун 19,0% камсыз кылган экономиканын негизги секторлорунун бири болуп саналат. Мында өнөр жай ишканаларынын болгону 6% гана өзүнүн ишинде өндүрүштүн инновациялык методдорун колдонууга киргизишет жана колдонушат, бул айлана-чөйрөгө булгоочу заттардын калдыктарынын, бүркүндүлөрүнүн көлөмүнө түздөн-түз таасирин тийгизет.

Калктын өсүшү жана керектөөнүн жогорулашы өндүрүш жана керектөө калдыктарынын пайда болушуна стимул түзөт. Калдыктардын пайда болуу көлөмү экономикалык активдүүлүктүн деңгээли менен тыгыз байланышта жана коомдо калыптанып калган өндүрүү жана керектөө түзүмүн чагылдырат.

2018-жылдын аягында республиканын аймагында 135,7 млн тонна өндүрүш жана керектөө калдыктары топтолуп калган, шахталардын жана карьерлердин калдыктарын эсепке албаганда, алар 2 млрд тоннаны түзгөн. Каттуу тиричилик калдыктарынын пайда болуу көлөмдөрү жыл сайын өсүүдө. Ошондой эле жыл сайын ишканаларда кооптуу/зыяндуу калдыктардын көлөмдөрү көбөйүүдө. 2018-жылы республика боюнча жалпысынан алганда бир адамга жылына 1, 2 жана 3-класстагы 1,9 тонна калдыктар же кооптуу калдыктар туура келген.

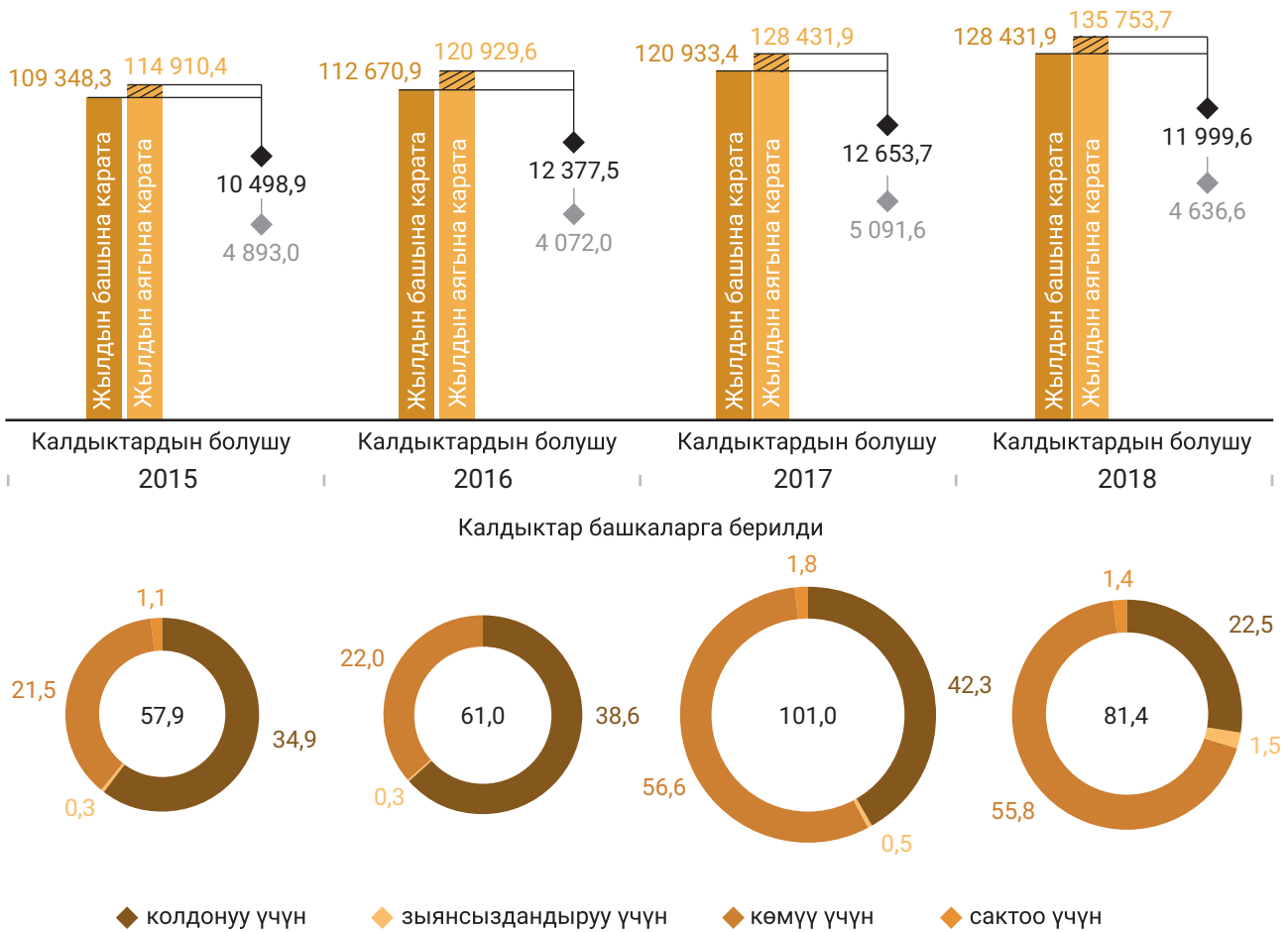
Республика боюнча жалпысынан алганда, калдыктарды, анын ичинде экинчи сырьену чогултуу жана даярдоо менен 202 ишкана алектенет.

Калдыктардын көпчүлүк бөлүгү аларды жайгаштыруунун бекитилген лимиттерине ылайык, сактоо объектерине жөнөтүлөт. Калдыктар менен иштөө жаатында экономикалык жөнгө салуу алардын көлөмүн, кооптуулук классын жана жайгаштыруу ченемдерин эске алуу менен калдыктарды жайгаштырууга акы алуу жолу менен ишке ашырылат.

31-сүрөт.

Ишканалардагы жана уюмдардагы өндүрүш жана керектөө калдыктарынын кыймылы

- ◆ Жылдын ичинде пайда болду ◆ Ишканада колдонулду (кайра иштелип чыкты, жок кылынды)

Республикада катуу тиричилик калдыктарын экологиялык коопсуз жайгаштыруу маселелери толук көлөмдө чечилген эмес. Учурдагы таштандылар төгүлгөн полигондордун көпчүлүгү экологиялык жана санитардык коопсуздуктун талаптарына жооп бербейт жана колдонуунун долбоордук мөөнөттөрүнөн бир нече эсеге ашып кеткен.

2018-жылдагы инвентаризациянын жыйынтыгына ылайык, республика боюнча 406 таштанды төгүлгөн жайлар бар болуп чыккан (уруксат берилген), алар болжол менен 616, 306 га аянтты ээлейт.

Морфологиялык курамына ылайык, шаарларда калдыктардын негизги пайызы пластикке (21%)

жана тамак-аш калдыктарына (20%) туура келет, айыл жергесинде коммуналдык калдыктардын курамынын 49% органикалык калдыктар түзөт.

Калдыктарды сактоо объекттеринде, улуттук мыйзамдарга ылайык, кооптуу калдыктарды жана экинчи материалдык ресурстар катары колдонулушу мүмкүн болгон калдыктарды алууга тыюу салынган. Бирок, чогултууда алгачкы сорттоонун жоктугунан улам, таштандыга медициналык, электрондук жана башка кооптуу калдыктар, ошондой эле кайра иштетүүгө же утилизациялоого жарактуу калдыктар кошулуп кетет. Бир катар изилдөөлөргө ылайык, сырьену колдонууда жана кайра иштетүүдө тобокелдиктер, көпчүлүк учурда үй-жайсыз адамдар жана пенсионерлер сыяктуу аярлуу топторго тийиштүү болот.

32-сүрөт.

Таштандылар төгүлгөн жерлер, % (2018)

Маалымат катары. Мисалы.

Бишкек шаарында реакторлордун 100 куб м көлөмү менен «Флюид» ОФ биогаз орнотмо-су күнүнө тамак-аш өндүрүшүнүн 5 тоннага чейинки калдыктарын кайра иштетет. Кайра иштетүү продукттары биогаз болуп саналат, ал тамак-аш даярдоого жана имараттарды жылытууга колдонулат жана метан эффлюенти – суюк биожеер семирткичтери болуп са-налат. Чүй облусунда 2019-жылдан тартып, пиролиз (түтүнсүз) жабдуусун колдонуу менен кооптуулуктун бардык класстарындагы калдыктарын 600 ашык түрүн утилизациялоо бо-юнча «Эко Комплекс» ЖЧК иштейт. Бир катар ишканалар кайра иштетүүгө жараксыз өнөр жай калдыктарын утилизациялоого тапшырышат.

Калдыктарды сактаган жайлар региондун не-гизги суу артерияларына, калктуу конуштарга жана мамлекеттик чек арага жакын жайгаш-кандыгынан, табигый кырсыктардан начар кор-голгондугунан улам, олуттуу коркунуч туудурат. Республикада тоо-кен өндүрүшүнүн уулуу жана радиоактивдүү калдыктары менен 92 объект жай-гашкан, анын 56 калдыктарды сактаган жайлар жана 36 тоо-кен калдыктары.

Пестициддерди кошкондо химиялык заттар, өнөр жай заттары жана керектөө багытындагы заттар коомдун өнөр жай, айыл чарба жана керектөө секторлорунда колдонулууда. Түзүлгөн жагдай калктын саламаттыгына жана айлана-чөйрөгө түздөн-түз таасирин тийгизет. Минералдык жер семирткичтерди жана пестициддерди колдо-нуу жер жана суу ресурстарынын булганышына көмөк көрсөтөт.

Кыргыз Республикасы үч химиялык конвенция-лардын (Стокгольм, Базель, Роттердам) катышуу-чусу болуп саналат жана аларды ишке ашыруунун мыйзамдуу жана институционалдык механизмде-рине ээ. Инвентаризациянын жыйынтыгы боюн-ча кампаларда 5 447,8 тонна эскирген пестицид-дер бар болуп чыккан, анын ичинен ТӨБЗ 2 073,7 тоннаны түзөт.

ТӨБЗ тийиштүү мамиле кылуу маселелерин чечүү үчүн 2019-жылы туруктуу органикалык булгоочу заттар жөнүндө Стокгольм конвенциясын аткаруу боюнча иш-аракеттердин жаңыртылган планы кабыл алынган. «Химиялык продукциянын ко-опсуздугу жөнүндө» ЕАЭБ техникалык регламен-тине экинчи деңгээлдеги документтер иштелип чыгууда. Үч глобалдык химиялык конвенциялар-дын тараптарынын жолугушуусунун алкагында Кыргызстан химиялык заттардын гендердик аспекттеги таасиринин тобокелдиктери жөнүндө доклад даярдаган⁵².

⁵² Scoping Study Gender, Chemicals and Waste Kyrgyzstan, Bishkek 2019, WECF.BIOM.

Маалымат катары. Мисалы.

Долбоордун алкагында 2015–2016-жж. Балыкчы шаарындагы мурдагы «Кыргызсельхозхимия» кампасында 51,9 тонна жана Ат-Башыдагы чумага каршы станцияда – 17,1 тонна эскирген жана ОБЗ пестициддерди кайра таңгактоо боюнча иштер жүргүзүлгөн.

«Кыргызстанда ПХД башкаруу жана жайгаштыруу» долбоорунун алкагында 2015-жылы масштабдуу инвентаризациянын жыйынтыгы боюнча ПХД майынын 34 тоннасы лабораториялык жол менен тастыкталган, алар «Кыргызстандын улуттук электр тармагы» ААК жооптуу сактоодо турат.

«Кыргызстанда медициналык калдыктар менен тиешелүү түрдө колдонбогондун натыйжасында Туруктуу органикалык булгоочу заттарды (ТОЗ) жана сымапты байкабай ыргытуулардан адамдардын ден соолугун жана айлана-чөйрөнү коргоо» долбоорунун алкагында сымап калдыктарын утилизациялоо боюнча практика биринчи жолу колдонулган – 3 000 сымап градусниктери Айдаркен сымап комбинатынын аймагында коопсуз жол менен ташылып, жок кылынган.

Туруктуу өнүгүүгө өтүүнүн негизги жана иштик-түү механизмдеринин бири туруктуу мамлекеттик сатып алуулар болуп саналат (12.7). Туруктуу мамлекеттик сатып алууларга өтүү Өкмөттүн программасында артыкчылыктуу мааниге ээ, мында конкреттүү иш-чаралар каралган.

Товарларга жана кызмат көрсөтүүлөргө карата туруктуулуктун ыктыярдуу стандарттары өндүрүш циклынын бардык чынжырчасында, анын ичинде энергияны жана башка табигый ресурстарды жооптуу керектөө үчүн өндүрүү ченемдерин, ошондой эле айлана-чөйрөгө, адамдын ден соолугуна, жаныбарларга жана өсүмдүктөргө зыян келтирбеген методдорду колдонууну белгилейт. Эл аралык экологиялык сертификаттардын уюмдар тарабынан колдонулушунун бир катар үлгүлөрү бар, алардын тажрыйбасы айлана-чөйрөнү сактоого жана социалдык адилеттүүлүккө фокус менен сертификациялоону киргизүүнүн жакшы жагын көрсөтүүдө, тактап айтканда төмөнкүдөй стандарттар боюнча: экологиялык башкаруу системасы боюнча ISO 14000 стандарты, энергонедежмент боюнча стандарт ISO51000, адилеттүү соода стандарты Fair Trade, токой сертификаты FSC, органикалык а/ч продукциясынын стандарты BIO KG, Кыргыз Республикасындагы «Адал» («Халал») улуттук стандарты ж.б.

Туризм (12.b) өлкөнү өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу багыттарынын бири болуп саналат

(ИДП болжол менен 5%, иштегендердин саны 100 миң адамдан ашат). Туризмдин өнүгүүсүнө төмөнкүлөр өбөлгө түзүштү: 52 өлкө үчүн виза режимин оптималдаштыруу, ар түрдүү маданий жана туристтик иш-чаралар, айрыкча Кыргызстандын беделин көтөргөн Дүйнөлүк көчмөндөр оюну. Экосистеманын жана ландшафттын көп түрдүүлүгү өлкөнү ар түрдүү багыттагы туристтер үчүн жагымдуу кылат. 2018-жылы 70 миң 202 адам мамлекеттик табигый коруктарга жана өлкөнүн сейил бактарына барышкан, алардын 7074-чет элдик туристтер жана 63 128- Кыргызстандын жарандары.

Айыл тургундары үчүн иш менен камсыз болууну жана кирешени жогорулатуу планында эко, этно жана агротуризмди өнүктүрүү артыкчылыктуу багыт болууда. Туризмдин бул түрлөрү ири чыгымдарды жана табигый ресурстарды керектөөнү талап кылган чарбалык иштин башка түрлөрүн сүрүп чыгарышы мүмкүн.

2019-жылы Кыргызстан «Туруктуу жашоо образы жана билим берүү» программасынын алкагында «Туруктуу мектептерди глобалдык издөө» программасынын алкагында Глобалдык экологиялык стратегия институтунун жана 10YFP Катчылыгынын демилгесинин катышуучусу болгон. Туруктуу мектептерди глобалдык издөөнүн максаты-туруктуу өнүгүүнүн, туруктуу керектөөнүн жана өндүрүүнүн идеяларын жана принциптерин

илгерилетүү, туруктуу өнүгүү үчүн билим берүү, баштапкы жана орто мектептердин деңгээлинде жашыл ой жүгүртүүнү түзүү жана баштапкы кесиптик билим берүүнү уюштуруу (12.8).

Орто окуу жайларында туруктуу өнүгүүгө байланыштуу маселелер 1-класстан баштап 11-класска чейин окутуу программасына киргизилген: «Мекен таануу», «Табият таануу», «Биология», «География», «Химия», «ТТКН», «Адам жана коом» интегрирленген курсу ж.б. Эки жыл бою экологиялык билим берүү, энергонатыйжалуулук жана энергия үнөмдөө боюнча республикалык конкурстар өткөрүлүүдө.

II. Көйгөйлөр

(12.1, 12.2-милдеттер) Көрүлүп жаткан чараларга карабастан, азыркы учурда, жаратылыш ресурстарын керектөө темптери өсүүнү улантууда. Абанын, суу ресурстарынын жана топурактын булганышы актуалдуу болууда.

Кабыл алынган программаларды толук ишке ашыруу үчүн тийиштүү каржылоо керек. Каржылоонун бөлүнгөн көлөмү зарыл болгон табиятты коргоо иш-чараларын аткарууга жетишсиз. Мындан тышкары, айлана-чөйрөнү коргоого бюджеттик каражаттарды жана эл аралык донорлордун каражаттарын колдонуунун натыйжалуулук маселеси турат.

Жаңы технологияларды колдонууга киргизүү үчүн көйгөйлөрдөн болуп алардын жогорку наркы, алымдардын болушу жана КНС саналат. Технологияларды тейлөө үчүн квалификациялуу кадрлардын жоктугу жана/же тейлөөнүн кымбаттыгы жана технологиялар жөнүндө маалыматтын аздыгы жана изилдөөлөрдүн жетишсиздиги жаңы технологиялардын көп колдонулбашына алып келүүдө.

(12.3-милдет) Кабыл алынган мамлекеттик программалар тамак-аш калдыктарынын санын кыскартууга жана өндүрүү-сатуу чынжырчасында жоготууларды азайтууга багытталган.

Өлкөдө ченемдик базаны кошкондо, органикалык айыл чарба өндүрүшүн өнүктүрүүнү колдоо системасы жок. Ченемдик укуктук базанын, так маалыматтын жана мониторингдин жоктугуна байланыштуу көйгөйлөр ресурс үнөмдөөчү айыл чарбасы үчүн да мүнөздүү.

(12.4-милдет) Өлкөдө жана БА регионунда ОБЗ жана эскирген пестициддерди коопсуз жок кылуу боюнча технологиялык мүмкүнчүлүктөр жок. Учурдагы мониторинг колдонуудагы контрафакттык жана контрабандалык пестициддерге керектүү лабораториялык контролду камсыз кылбайт. Тийиштүү ченемдик актылар ишке ашыруу механизмдери менен бекитилген эмес.

Пестициддерди колдонуунун жана алардын тамак-ашта болушунун ден соолукка терс таасири жөнүндө медициналык маалыматтар чогултулбайт.

(12.5-милдет) Калдыктарды кайра иштетүү жана утилизациялоо, экинчи сырьедон продукция өндүрүү боюнча экономикалык натыйжалуу өндүрүштү уюштуруу үчүн негизги көйгөйлөрдүн бири калдыктарды бөлүп чогултуу жана сорттоо боюнча өнүккөн инфратүзүмдүн өлкөдө жоктугу болуп саналат. Негизинен, таштандылар таштанды төгүлгөн жерлерге барып төгүлөт. Борбордун түштүк региондорунда калдыктарды сорттоо ишинде негизинен аялдар жана балдар мыйзамсыз түрдө алектенишет.

Өндүрүштүн жана керектөөнүн калдыктары боюнча ченемдик укуктук базанын бар болгонуна карабастан, анын практикалык колдонулушун контролдоо көйгөйү бар.

Экинчи сырьену чогултууну жана кайра иштетүүнү жөнгө салган ченемдер жок, экинчи материалдык ресурстарды кайра иштетүү секторун өнүктүрүүгө экономикалык стимул берген механизмдер колдонулбайт.

Өлкөдө калдыктарды кайра иштетүүнүн легалдуу сектору начар өнүккөн. Коммуналдык калдыктарды чогултуу, ташып чыгуу жана көмүү боюнча кызматтарды көрсөткөн уюмдардын арасында

адистештирилген уюмдардын үлүшү төмөн. Катуу тиричилик калдыктарын утилизациялоо боюнча маселелер чечилген эмес.

(12.6-милдет) Кыргыз Республикасында, компанияларда туруктуу өнүгүү жаатында ыктыярдуу отчеттуулук практикасы таркалган эмес (экологиялык, социалдык отчеттуулук). Экологиялык сертификациялоо да кеңири таркалган процесс болуп саналбайт. Айрым стандарттарды колдонуу боюнча бир катар пилоттук үлгүлөр бар.

(12.7-милдет) Мамлекеттик сатып алуулардын учурдагы системасы туруктуу мамлекеттик сатып алууларды киргизүү үчүн өзгөртүүлөрдү жүргүзүүнү талап кылат. Ченемдик укуктук база, тандоо стандарттары жана критерийлери, туруктуу сатып алууларды пландоо жана болжолдоо, стимул берүү механизмдери, ошондой эле мамлекеттик сатып алуулар чөйрөсүндөгү окутуунун колдонуудагы программасы туруктуу мамлекеттик сатып алуулардын негизги принциптерине шайкеш келбейт.

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында өзүнө туруктуулук критерийлерин камтыган товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирүүчүлөрдү баалоо критерийлери жана техникалык спецификациялары жок.

(12.8, 12.а-милдет) Көрүлүп жаткан чараларга карабастан, калктын туруктуу өндүрүш жана керектөө жөнүндө маалымдуулугу төмөн деңгээлде турат.

(12.б-милдет) Туруктуу туризмдин туруктуу өнүгүүгө таасирин мониторингдөө методу толук көлөмдө иштетилген эмес. Туристтик зоналардын рекреациялык сыйымдуулугуна баалоо жүргүзүлбөйт. Жеке сектор тарабынан салттуу билимди эске алган туристтик продукттарды иштеп чыгууга жетиштүү көңүл бурулбайт.

III. Кийинки кадамдар

Мындан кийинки иш-аракеттер ресурстарды колдонуу көлөмүн кыскартуу, жашоо сапатын жогорулатууда булгоону азайтуу эсебинен бакубаттыктын

деңгээлин колдоо үчүн экономикалык иштен таза пайданы көбөйтүп, «аз эле каражаттар менен көп жана мыкты иш бүтүрүүнү», туруктуу керектөөнү жана өндүрүүнү өнүктүрүүгө багытталат. Бул максаттарда тийиштүү чаралар кабыл алынат, анын ичинде:

- 2019–2023-жылдарга «жашыл» экономиканы өнүктүрүү программасын, 2017–2021-жылдарга тамак-аш жана кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүү программасын, 2017–2026-жылдарга ирригацияны өнүктүрүүнүн мамлекеттик программасын, 2017–2022-жылдарга органикалык айыл чарба өндүрүшүн өнүктүрүү концепциясын ишке ашыруу;

- суу пайдалануу системасын өркүндөтүү, жайыт экосистемасынын экологиялык бүтүндүгүн сактоо үчүн жайыттарды жакшыртуу;

- калдыктарды жана экинчи материалдык ресурстарды башкаруунун натыйжалуу системасы үчүн укуктук жана институционалдык өбөлгөлөрдү түзүүгө багытталган калдыктарды жана экинчи ресурстарды туруктуу башкаруу боюнча мамлекеттик программаны иштеп чыгуу;

- катуу тиричилик калдыктарын утилизациялоо процесстерин уюштуруу жана жоопкерчиликти кайра бөлүштүрүү маселелерин иштеп чыгуу;

- ар түрдүү социалдык топторго химиялык булгоочулардын таасири жана мындай таасирдин тобокелдиктерин баалоо боюнча изилдөөлөрдү жүргүзүү. Химиялык заттарды тийиштүү башкаруу боюнча чаралар комплексин иштеп чыгуу;

- калдык сактоочу жайларда жана тоо-кен калдыктарында рекультивациялык иштерди жүргүзүү аркылуу уран жана улуу калдыктардын терс таасиринин тобокелдиктерин төмөндөтүү;

- укуктук жана институционалдык чөйрөнү өркүндөтүү жолу менен туруктуу туризмди өнүктүрүү, туруктуу туризмдин өнүгүүсүнө стимул берүү механизмдерин киргизүү, жергиликтүү калктын кошо тартылышы жана кызыкчылыгын арттыруу;

- туруктуу мамлекеттик сатып алууларды киргизүү. Типтүү техникалык спецификацияны иштеп чыгуу, алар сатып алуучу уюмдарга өндүрүштүн жана керектөөнүн туруктуулук критерийлерин эске алуу менен конкурстук документтерди түзүүнү жеңилдетет;

- табият менен гармонияда жашоо образы жана туруктуу өнүгүү жөнүндө калктын маалымдуулугун жогорулатуу.

13-МАКСАТ

Климаттын өзгөрүшү жана анын кесепеттери менен күрөшүү боюнча кийинкиге калтырылгыс чараларды кабыл алуу

I. Максаттын индикаторлорунун негизинде учурдагы жагдайды талдоо

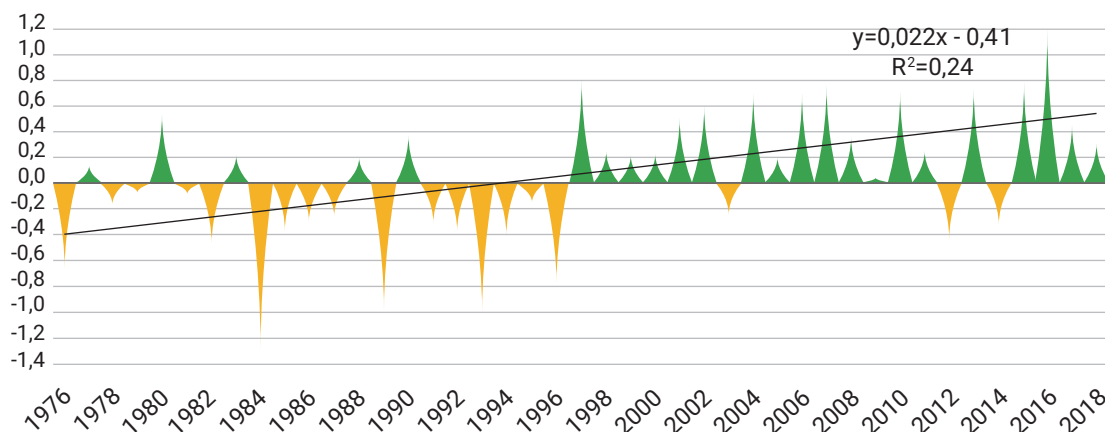
Кыргыз Республикасы, климаттын өзгөрүшүнүн глобалдык көйгөйүн эске алып, климаттын өзгөрүшүнө ыңгайлаштыруу жана анын кесепеттерин жумшартуу үчүн бардык аракеттерди көрүүдө. Республиканын өзгөчөлүгү экстремалдуу жаратылыш шарттары жана тоо экосистемасы болуп саналат. Учурда өлкөдө климаттык өзгөрүүлөрдүн кесепеттери байкалууда, алар экосистемага, калктын саламаттыгына, экономикалык иштин чөйрөсүнө терс таасирин тийгизүүдө. Кыргызстандын аймагында кооптуу жаратылыш жана табигый көрүнүштөрдүн жана процесстердин 20дан ашык түрлөрүн байкоого болот.

Соңку 43 жылда Кыргызстандын аймагында ар бир 10 жылда абанын орточо жылдык температурасынын орточо алганда 0,22°C өсүшү байкалган. Бул өсүш ошол эле мезгилде абанын глобалдык температурасынын ар бир 10 жылда 0,17°C өсүшүнө туура келет.

2013-жылы климаттын өзгөрүүсүнө комплекстүү баалоо аяктаган жана анын негизинде Кыргыз Республикасынын климатынын өзгөрүүсүнө ыңгайлаштыруунун артыкчылыктуу багыттары иштелип чыккан. Аларды ишке ашырууга конкреттүү чаралар жана аларды ишке ашыруу үчүн каржылоонун керектүү көлөмү менен 4 секторалдык ыңгайлаштыруу программалары (саламаттык сактоо, айыл чарбасы жана ирригация, өзгөчө кырдаалдар, токой жана биологиялык түрдүүлүк) иштелип чыккан.

33-сүрөт.

Кыргыз Республикасынын аймагы боюнча орточолонгон, абанын жылдык температурасынын аномалияларынын убакыттык тизмеси (°C) (32 метеорологиялык станциялар боюнча), (1976–2018)

Булагы: Кыргызгидрометтин маалыматтары боюнча 2015–2018-жж. КААУБ

Эл аралык коомчулуктун демилгесин колдоп, Кыргыз Республикасы Климаттын өзгөрүүсү боюнча БУУнун Алкактык конвенциясынын катышуучусу болуп саналат (БУУ КӨАК). 2016-жылы Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан БУУ КӨАК үчүн үчүнчү Улуттук билдирүү бекитилген. Күнөскана газдарын төртүнчү улуттук инвентаризация жүргүзүү, күнөскана газдарынын улуттук кадастрын жаңыртуу жана БУУ КӨАК үчүн жаңылануучу маалыматтын биринчи эки жылдык докладдын иштеп чыгуу процесси аяктоодо.

2020-жылы 2012-жылдан бери иштеген, климаттын өзгөрүү көйгөйү боюнча координациялык комиссиянын ыйгарым укуктары «жашыл» экономика маселелери менен кеңейтилген жана Кыргыз Республикасынын Премьер-министри жетектеген, «жашыл» экономиканы өнүктүрүү жана климаттын өзгөрүүсү боюнча координациялык кеңеш түзүлгөн⁵³.

Кыргызстан 2019-жылы БУУ КӨАК Париж макулдашуусун ратификациялаган. Бирок өлкөнүн ыкмалары жана позициясы 2015-жылы эле даярдалган, БУУ КӨАК Париж макулдашуусуна улуттук деңгээлде аныкталган салымда берилген. Салымда климаттын өзгөрүүсүн алдын алуу жана

климаттык туруктуулукту күчөтүү боюнча улуттук чаралардын траекториясы аныкталган. Ал күнөскана газдарын ыңгайлаштыруу, эмиссиясын кыскартуу жана бул аракеттерди каржылоо боюнча БУУ КӨАК алдында милдеттенмелер боюнча Кыргыз Республикасынын аракеттерин аныктайт. Каржылоо эки аспектте каралууда - өлкөнүн жеке каражаттарынын эсебинен, ошондой эле эл аралык коомчулук тарабынан керектүү көлөмдөрдү аныктоо.

Кыргыз Республикасынын ыңгайлаштыруу аракеттеринин максаттуу көрсөткүчү климаттын өзгөрүүсүнүн калкка, экономикага жана айлана-чөйрөгө жагымсыз таасиринен мүмкүн болгон 1230,8 млн АКШ долл. (2005-жылдын курсу боюнча) чыгашаны алдын алуу болуп аныкталган. Климаттын өзгөрүүсүнүн терс кесепеттерин алдын алуу боюнча ыңгайлаштыруу чараларын иштеп чыгууга өлкөнүн эксперттик эсептик чыгымдары (2005-жылдын 213,4 млн АКШ долл.) ырастагандай, аларды ишке ашыруудан пайда көп, ал эми илим менен технологияны бириктирген комплекстүү ыкма климаттын өзгөрүүсүнүн коомго жана өлкөнүн экономикасына таасирин төмөндөтүүгө көмөк көрсөтөт.

⁵³ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2020-жылдын 30-январындагы № 46 токтому.

Климаттын өзгөрүүсүн жеңилдетүүнүн узак мөөнөттүү максаты⁵⁴ 1,23 т CO₂/адам. ашпаган же «20С төмөн» максатына жетүү үчүн 1,58 т CO₂/адам. ашпаган чек катары тийиштүүлүгүнө жараша 66% жана 50% мүмкүндүгү менен эмиссиянын салыштырмалуу баасына 2050-жылы жетүү катары аныкталган. 2030-жылы Кыргыз Республикасы күнөскана газдарынын чыгындыларын «кадимкидей бизнес» сценарийине карата 11,49–13,75% кыскарта тургандыгы пландалган. Кошумчалап, 2030-жылы Кыргыз Республикасы эл аралык колдоодо «кадимкидей бизнес» сценарийине карата 29,00–30,89% жалпы кыскартууга жетишүү үчүн климаттын өзгөрүүсүнө таасирди жеңилдетүү боюнча чараларды ишке ашырышы мүмкүн. Өз кезегинде, 2050-жылга карата Кыргыз Республикасы «кадимкидей бизнес» сценарийине карата 12,67–15,69% күнөскана газдарынын чыгындыларын кыскартат. 2050-жылы Кыргыз Республикасы эл аралык колдоо менен «кадимкидей бизнес» сценарийине карата 35,06–36,75% жалпы кыскартууга жетишүү үчүн климаттын өзгөрүүсүнө таасирди жеңилдетүү боюнча чараларды ишке ашырышы мүмкүн.

Азыркы учурда Кыргыз Республикасы өнүгүү боюнча өнөктөштөрдүн колдоосунда БУУ КӨАК Париж макулдашуусуна улуттук деңгээлде аныкталган салымды жаңыртуу боюнча процессти баштады.

Соңку жылдары Кыргыз Республикасы климаттык каржылоону тартууда ийгиликтерге жетишти. Жашыл климаттык фонддун (ЖКФ) ресурстарына жетүүгө Кыргыз Республикасынын даярдыгын жогорулатуу боюнча иштер жүргүзүлдү. Өкмөттүн аракеттеринин ачыктыгын камсыз кылуу, долбоордук сунуштарды жактырууда өлкөнүн улуттук артыкчылыктарын эске алуу максатында Долбоордук сунуштарды макулдашуу жол-жобосунун координациялык механизми жана Кыргыз Республикасында ЖКФ долбоорлоруна сын-пикирдин жоктугу (макулдашуу) жол-жобосунун техникалык колдонмосу иштелип чыкты.

Азыркы учурда ЖКФ жалпы суммасы 59,5 млн АКШ долл. түзгөн Кыргыз Республикасынын эки өтүмөсү жактырылды. Мында гранттык гана каржылоо тартылды, ал өлкөнүн тышкы карызын кошумча кредиттик милдеттенмелер менен көбөйтпөйт. Улуттук ыңгайлаштыруу пландоо процессин колдоо боюнча долбоордук сунуш даярдалды жана 2019-жылы ЖКФ жөнөтүлгөн, анын алкагында климаттын өзгөрүүсүнө ыңгайлаштыруу боюнча негизги стратегиялык документтерди жаңыртуу боюнча иштер ишке ашырылат.

ЖКФ ресурстарынан тышкары, климаттын өзгөрүүсүнө каражаттар өнүгүү боюнча башка өнөктөштөрдөн дагы бөлүнүп берилүүдө.

Маалымат катары. Мисал.

2018-жылы Баткен облусунда климаттын өзгөрүүсүнө ыңгайлаштырууну колдоо үчүн Россия Федерациясынын Трасттык фондунун «климаттык» терезесинен каражаттар мобилизацияланган, 2020-жылы жакырчылыктын тобокелдигине жана климаттын өзгөрүүсүнө балдардын туруктуулугун жогорулатуу боюнча долбоор үчүн Япония Өкмөтүнөн каражаттар алынган.

ЖКФда, эл аралык уюмдарда Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарын тийиштүү түрдө көрсөтүү, өлкөнүн экономикасынын ар түрдүү тармактарына климаттык инвестицияларды тартуу жана илгерилетүү максатында 2017-жылы Климаттык каржылоо боюнча борбор түзүлгөн.

2016 жана 2017-жылдары кооптуу табигый көрүнүштөрдүн мүнөзүн, интенсивдүүлүгүн, масштабын эске алуу менен ТӨМ милдеттерине жана кырсыктардын тобокелдигин төмөндөтүү боюнча Сендай алкактык программасынын приоритеттерине ылайык кырсыктардын тобокел-

⁵⁴ <https://www.greenclimate.fund/countries/kyrgyzstan>.

дигине талдоо жүргүзүлгөн. 2018-жылы Өкмөт 2018–2030-жылдарга Кыргыз Республикасынын калкын жана аймагын өзгөчө кырдаалдардан комплекстүү коргоо концепциясын жана 2018–2022-жылдары аны ишке ашыруу планын кабыл алган, анын негизги милдеттери өзгөрүп жаткан климаттын шарттарында жаратылышты сарамжалдуу пайдалануу, өзгөчө кырдаалдын

кесепеттерин жеңилдетүү жана республиканын калкына зыянды азайтуу болуп саналат. Концепцияны ишке ашыруу мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, жарандык коом, эл аралык уюмдар, жеке сектор жана калк сыяктуу бардык кызыкдар тараптардын ишке кошо тартылышы принцибине негизделет.

Маалымат катары. Мисал.

Орто мектептерде климаттын өзгөрүүсү маселелерин киргизүүнүн ийгиликтүү үлгүсү «Климаттык кутуча» окутуу-методикалык комплектин иштеп чыгуу болду, ал республиканын 1 502 мектептеринде киргизилген. «Климаттык кутуча» окутуу-методикалык комплектинин тийгизген таасирин баалоо көрсөткөндөй, пилоттук мектептерде климаттын өзгөрүү маселелерин түшүнүү 55,2%дан 90,4%га өскөн.

II. Көйгөйлөр

(13.1, 13.2-милдеттери) 13-максаттын бардык милдеттери климаттын өзгөрүүсүнө ыңгайлаштыруу, күнөскана газдарынын чыгындыларын азайтуу жана жакырчылык тобокелдиктерин төмөндөтүү маселелери боюнча Кыргыз Республикасынын стратегиялык документтерин иштеп чыгууда камтылган. Бирок буга карабастан, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдары, эл аралык уюмдар тарабынан ишти жүзөгө ашырууда жана кабыл алууда көйгөйлөр пайда болууда. ТӨМ, Сендай алкактык программасынын, Париждик макулдашуунун милдеттерине ылайык кырсыктардын тобокелдиктерин азайтуу жана климаттык аракеттердин натыйжалуу чараларын ишке ашырууга жетишүү үчүн биргелешкен аракеттердин зарылдыгы бар.

Өлкөнү өнүктүрүү боюнча чараларды жана саясатты иштеп чыгуу экономиканын секторлорунун жана өлкөнүн айрым региондорунун климаттык тобокелдиктери жөнүндө анык маалыматка негизделиши керек. Бирок мындай баалоо өлкөдө иш жүзүндө жүргүзүлбөйт.

Улуттук аныкталган салымда белгиленген стратегиялык максаттарга карабастан, өлкөдө таш көмүрдү жана лигнитти казып алуудан жана

колдонуудан баш тартуу мүмкүндүгү жок. Таш көмүрдү жана лигнитти казып алуу 2016-жылдагы 1 851,3 миң тоннадан 2018-жылы 2 395,2 миң тоннага жеткен, анын көпчүлүк бөлүгү (1 459 миң тонна) коммуналдык – тиричилик муктаждыктарына керектелген.

(13.3-милдет) Көрүлгөн чараларга карабастан, мамлекеттик түзүмдөрдүн жана жарандык коомдун бардык деңгээлдеринде климаттын өзгөрүү көйгөйү боюнча маалымдуулугу жетишсиз. Жалпыга маалымат каражаттарында климаттык маселелерди берүүдө, журналисттер ушул маселе боюнча ачык дебаттарды колдошот. Бирок мамлекеттик кызматкерлердин климаттын өзгөрүү маселеси боюнча кабардар болушун баалоо көрсөткөндөй, алардын 90% бул көйгөй жөнүндө угушкан, бирок 30%да гана терең түшүнүк бар. Климаттын өзгөрүүсүнүн глобалдык мүнөзү мамлекеттик түзүмдөр, жарандык коом, изилдөө институттары, бизнес коомчулугу, эл аралык уюмдар тарабынан максималдуу кеңири кызматташтыкты талап кылат.

(13.a, 13.b-милдеттери) Климаттын өзгөрүүсүнө ыңгайлаштыруу жана жеңилдетүү чөйрөсүндө финансылык агымдарды түзүү процесси экономикага инвестициялоо жана капиталды топтоо процесстерине гана эмес, күнөскана газдарынын

чыгындыларын инвентаризациялоо процессине да тыгыз байланыш. Мында интервенцияларды приоритеттештирүүнүн жана мамлекеттик тең-каржылоонун жоктугу тышкы климаттык ресурстарды мобилизациялоо процессин татаалдандууда. Каржылоонун улуттук булактарын идентификациялоо же бар болгон булактарды колдонууда кошумча критерийлер жана стимулдар керек. Ички ресурстарды натыйжалуу колдонуу жана климаттын өзгөрүүсүнө ыңгайлаштыруу жана күнөскана газдарынын чыгындыларын азайтуу боюнча иш-чараларды ишке ашыруу үчүн тышкы каржылоону тартуу боюнча инвестициялык программаларды жана конкреттүү долбоордук сунуштарды иштеп чыгуу зарыл.

III. Кийинки кадамдар

Климаттын өзгөрүү жана 13-ТӨМгө жетишүү жатындагы стратегиялык багыт болуп күнөскана газдарын инвентаризациялоонун жана экономиканын секторлоруна жана өлкөнүн айрым аймактарына баалоо жүргүзүүнүн жаңыртылган натыйжаларын эске алуу менен климаттын өзгөрүүсүн жеңилдетүү жана ыңгайлаштыруу тармагында саясатты түзүү болуп саналат:

- ыңгайлаштыруу ишинин жана экономикалык өсүштүн оң потенциалын түзүүгө, табиятты сарамжалдуу пайдаланууга, климаттын өзгөрүү тармагында ченемдик укуктук базаны, илимий жана маалыматтык потенциалды өркүндөтүүгө багытталган Улуттук ыңгайлаштыруу планын иштеп чыгуу,

- «Улуттук деңгээлде аныкталган салымдар» – климаттык чараларды ишке ашыруу боюнча жаңыртылган пландарды даярдоо жана БУУ КӨАК Катчылыгына сунуштоо, бул күнөскана газдарынын чыгындыларын азайтууга жана климат боюнча Париждик макулдашууга ылайык өлкө жетиши керек болгон так максаттар менен климаттын өзгөрүүсүнө ыңгайлаштыруу боюнча өлкөнүн саясатын түзүүнүн негизи болот;

- күнөскана газдарын инвентаризациялоо негизинде күнөскана газдарынын чыгындыларынын деңгээлин төмөндөтүү жана климаттын өзгөрүүсүнө ыңгайлаштыруу боюнча иш-чараларды ишке ашыруу үчүн тышкы каржылоону тартуу

жана ички ресурстарды натыйжалуу колдонуу боюнча инвестициялык программаларды жана так долбоордук сунуштарды иштеп чыгуу. Бул программа өнүгүү боюнча эл аралык өнөктөштөрдүн потенциалдарын жана бекитилген долбоорлорду ишке ашырууда мамлекеттик түзүмдөр тарабынан ар тараптуу колдоо көрсөтүү зарылдыгын эске алышы керек;

- Сендай алкактык программасынын артыкчылыктарын ишке ашыруу, кырсыктардын тобокелдиктерин төмөндөтүү мүмкүндүгүн комплекстүү баалоо жана эске алуу аркылуу табигый кырсыктарга каршы туруу потенциалын бекемдөө, анын ичинде климаттык өзгөрүүлөргө байланыштуу;

- климаттын өзгөрүү шарттарында экономиканын секторлорунун өнүгүүсүнүн инновациялык моделдерин идентификациялоо, ченемдик укуктук, материалдык-техникалык негиздерди иштеп чыгуу. Климаттык тобокелдиктерди эсепке алуу камсыздандыруу системасын өнүктүрүүдө мамлекеттик жана жеке секторлордо каражаттарды сарптоо жөнүндө чечимди кабыл алуу механизминин кошумча элементи болушу керек;

- адамдардын жашоосуна, экономикага жана айлана-чөйрөгө таасири жана климаттын өзгөрүү маселелери боюнча кызыкдар тараптардын ортосунда көйгөйдү түшүнүү деңгээлин жана маалыматтар болушун жогорулатуу, изилдөөлөрдү жүргүзүүнү колдоо;

- өлкөнүн жаратылыш-ресурстук потенциалын сактоого жоопкерчиликти түшүнүүсү жана позитивдүү экологиялык-климаттык ой жүгүртүүсү менен жарандардын муунун түзүү үчүн балдар бакчасынын жана мектептердин деңгээлинен климаттык тарбиялоону жана билим берүүнү илгерилетүү.

14-МАКСАТ.

Туруктуу өнүгүү
кызыкчылыгында
океандарды, деңиздерди
жана деңиз ресурстарын
сактоо жана сарамжалдуу
пайдалануу

I. Максаттын индикаторлорунун негизинде учурдагы жагдайды талдоо

14-максат 10 милдетти камтыйт, алар деңиз чөйрөсүнүн булганышын азайтууга, деңиз экосистемасын башкарууга, океандын кычкылдануу кесепеттерин азайтууга, балык уулоону жөнгө салууга, жээктеги жана деңиздеги райондорду коргоого, ашыкча улоого көмөк көрсөткөн субсидияларды жокко чыгарууга, аралдардагы чакан өнүгүп жаткан мамлекеттер алып жаткан экономикалык пайданы көрүүгө, деңиз технологияларын өткөрүп берүүгө, эл аралык деңиз укуктарынын ченемдерин толук сактоого, деңиз ресурстарына жана рынокторуна жетүүнү камсыз кылышат.

Бул милдеттер Кыргыз Республикасы үчүн алгылыктуу эмес, анткени өлкөнүн аймагы деңизге же океанга чыкпайт.

15-МАКСАТ.

Кургактыктын экосистема-сын коргоо жана калыбына келтирүү жана аларды сарамжалдуу пайдаланууга көмөк көрсөтүү, токойду сарамжалдуу пайдалануу, жердин чөлгө айланып кетүүсү менен күрөшүү жана жерлердин деградация процессин артка кетирүү жана биологиялык түрдүүлүктү жоготуу процессин токтотуу

I. Максаттын индикаторлорунун негизинде учурдагы жагдайды талдоо

Кыргыз Республикасы – тоолуу өлкө, аймагынын дээрлик 90% деңиз деңгээлинен 1 500 м бийиктикте турат. Республиканын аймагынын 30% – бул түздүктөгү жерлер жана өрөөндөр, ал эми 70% бийик тоолор, алар негизинен Тянь-Шань тоо чынжырына тийиштүү жана бир бөлүгү Памирде жайгашкан.

Кыргызстан Conservation International ылайык 34 глобалдык «биологиялык түрдүүлүктүн борборунун» бири жана WWFs Global ылайык планетанын 200 приоритеттүү экорегиондорунун бири болуп саналат.

Табигый экосистеманын жана биологиялык түрдүүлүктүн абалынан өлкөнүн бардык социалдык-экономикалык секторлору түз же кыйыр көз каранды. Биологиялык түрдүүлүктү сактоо, жердин чөлгө айланып кетүүсүн азайтуу, климаттын өзгөрүүсүнө ыңгайлаштыруу боюнча улуттук

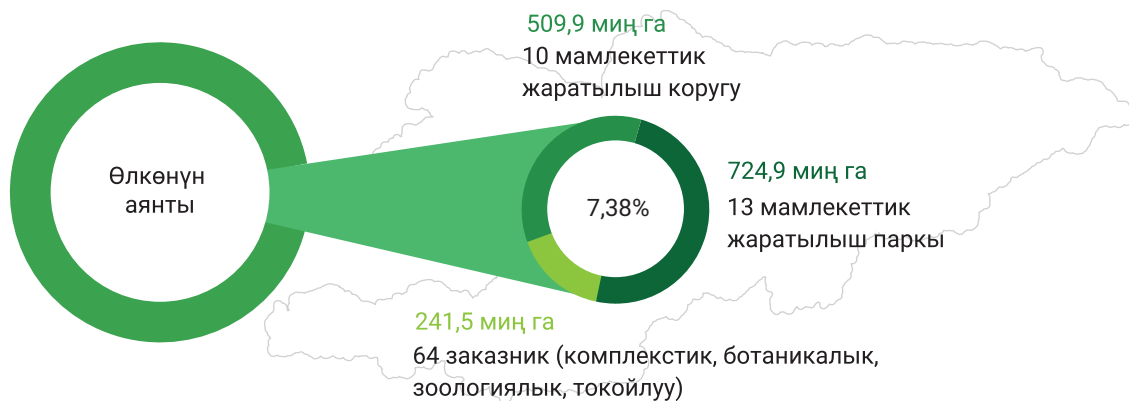
саясаттагы алдыңкы багыттардын бири кызыл китепке кирген түрлөрдүн 60–65% сактоону камсыз кылган, 2040-жылга чейин жаратылыштын өзгөчө корголуучу аймактар тармагынын аянтын өлкөнүн аймагынын жалпы аянтынан 10% чейин кеңейтүү болуп саналат (15.1).

Азыркы учурда Кыргыз Республикасында өзгөчө корголгон жаратылыш аймактарынын түйүнү түзүлгөн, анын жалпы аянты өлкөнүн бардык аймагынын 7,38% түзөт, 10 мамлекеттик жаратылыш коругун, 13 мамлекеттик жаратылыш паркын жана 64 корукту камтыйт.

Өзгөчө корголгон жаратылыш аймактарынын аянты 2015-жылдан тартып Жалал-Абад облусунда Кан-Ачуу (30,5 миң га), Алатай (56,8 миң га) жана Ысык-Көл облусунда Хан-Теңир (275,8 миң га) мамлекеттик жаратылыш парктарын түзүүнүн эсебинен кеңейтилди. Хан-Теңир жаратылыш паркын түзүү менен Борбордук Тянь-Шанда ак илбирстин жашоо ареалында корголгон аймактар 40% чейин кеңейтилди.

34-сүрөт.

Коргоолуудагы жаратылыш аймактарынын аянты, %, миң га

Булак: Токой агенттиги

Кыргыз Республикасында Рамсар конвенциясынын алкагында сууда сүзүүчү куштардын жашаган жери катары эл аралык мааниге ээ болгон үч суу-саз жерлери бар – Ысык-Көл, Соң-Көл жана Чатыр-Көл. 11 маанилүү орнитологиялык аймактар табылган. ЮНЕСКОнун «Адам жана биосфера» программасынын дүйнөлүк биосфералык резерваторлор түйүнүнө эки жаратылыш коргоочу объект кирген: Сары-Челек мамлекеттик биосфералык коругу (1979-жыл) жана «Ысык-Көл» биосфералык аймагы (2001-жыл).

2016-жылы Сары-Челек мамлекеттик биосфералык корук жана Беш-Арал жана Падыша ата мамлекеттик жаратылыш коруктары «Батыш Тянь-Шань» трансулуттук (трансчекаралык) номинацияда ЮНЕСКОнун Дүйнөлүк жаратылыш мурасы объекттеринин тизмесине кирген.

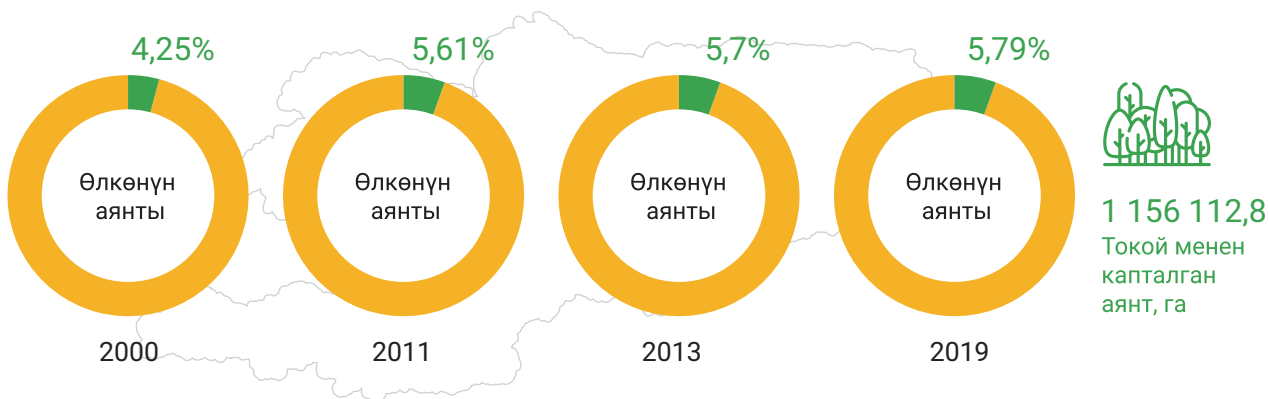
Азыркы учурда өзгөчө корголгон жаратылыш аймактарынын объекттерин башкарууну өркүн-

дөтүү максатында инвентаризация жүргүзүлдү жана мамлекеттик жаратылыш коруктарын жана парктарын башкаруу пландары жаңыртылууда, коруктарды инвентаризациялоо башталды, өзгөчө корголгон жаратылыш аймактарынын объекттеринин потенциалын жогорулатуу жана жергиликтүү тургундарды жаратылыш объекттерин биргелешип коргоого тартуу боюнча иштер жүргүзүлүүдө.

Кыргыз Республикасы токою аз аймактарга кирет: токойлор негизинен ар түрдүү жана баалуу тектерден, тоодогу бак-дарактардан турат (15.2). Өлкөнүн жаңгак-жемиш жана ийне жалбырактуу токойлору, айрыкча ири жана сакталган байыркы жаңгак токойлору сыяктуу глобалдык мааниге ээ, арча жана жайылмада өскөн бак-бадалдарынан турат. Кыргыз Республикасынын токойлорунун бардыгы корголуучу болуп саналат. Токой каптаган аянт өлкөнүн жалпы аянтынан 5,79% ээлейт (2019-жылдын алдын-ала эсепке алуусу боюнча),

35-сүрөт.

Токой менен капталган аянт, %

Булак: Токой агенттиги

мында токой өсүмдүктөрүнүн 90% жакыны деңиз деңгээлинен 700 метрден 2 500 метрге чейинки бийиктикте жайгашкан.

Токойлуу аянттын көбөйүшүнүн оң динамикасына карабастан (2000-жылдагы 4,25%дан 2019-жылдагы 5,79%), токойлордун эскирүү тенденциясы бар, ал алардын жаңыруу процессинен озуп кеткен. Бул өзгөчө ийне жалбырактуу токойлорго мүнөздүү, алар табигый жол менен начар жаңырышат.

Майда жалбырактуу токойлор, жаңгак-жемиш, мисте жана бадам токойлору антропогендик оорчулукка катуу дуушар болот, анткени алар негизинен калк жыш жашаган региондордо өсөт. Айыл жергесиндеги калктын 2 миллиондон ашыгы мамлекеттик токой фондунун аймагында же ага жакын жерлерде жашайт, алардын социалдык абалы токой ресурстарына түздөн-түз байланыштуу болот.

Өлкөнүн бардык аймагында токойлордун аянтын жогорулатуу максатында жыл сайын 1 000 га ашык аянтка токой өсүмдүктөрү отургузулат, алардын 65-80% тоо этектеринде отургузулат жана айыл аймактары тез өсүүчү көчөт материалдары менен камсыздалат.

Жаңгак-жемиш жана ийне жалбырактуу токойлорду сактоо максатында, 2017-жылы кыюуга, транспорттоого, сатып алууга жана сатууга, буюмдарды жасоого, пайдаланууга, өзгөчө баалуу жыгач түрлөрүн (жаңгак жана арча) экспорттоого 2030-жылга чейин тыюу киргизилген.

Токой секторунда экологиялык-экономикалык эсепке алуу системасын иштеп чыгуу жана колдонууга киргизүү боюнча иштер жүргүзүлүүдө. Токой эсептери токой чарбасынын өлкөнүн ИДП реалдуу салымын көрсөтүүгө мүмкүндүк берет. Өлкөнүн ИДП токой секторунун үлүшү 2014-жылы 0,05% болгон, ал эми пилоттук эсептөөлөрдүн чегинде токой эсептери боюнча 1,24%ды түзгөн. Негизинен жогорулоо жыгач эмес продукцияны эсепке алуунун эсебинен болгон.

Чөп экосистемасы аянты боюнча үстөмдүк кылат жана тоо эңкейиштерин коргоодо маанилүү

ролду ойнойт. Жайыттар өлкөнүн аймагынан 40% жана айыл чарба багытындагы жерлердин 85% түзөт. Соңку жылдары республикада малдын башынын туруктуу өсүшү байкалууда, алардын жөнгө салынбаган жаюусу кышкы жайыттардын экосистемаларынын бузулушуна алып келүүдө, ал эми жаюу ченемдери бир нече эсеге ашып кеткен (123,2%). Өлкөнүн жайыттарынын тоют өнүмдүүлүгү жайыттардын аянтынын кыскарышынан жана деградациялык процесстердин көбөйүшүнөн улам, 36%га төмөндөдү – жайыттардын 1 699, 6 миң га деградацияга дуушар болгон.

Жайыттардын биологиялык түрдүүлүгүнө тийиштүү мониторинг жүргүзүү жана басымды чектөө системасын иштеп чыгуу үчүн 2016-жылы «Жайыттар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөр киргизилген, алар жайыттарды колдонуучулар бирикмесинин жана алардын аткаруу органдарынын – жайыт комитеттеринин ишин оптималдаштырышат, ошондой эле жайыттарды башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу маселелеринде бийликтин жергиликтүү органдарынын жана коомдук уюмдарынын ролун күчөтөт.

Жердин чөлгө айланып кетүүсү менен күрөшүү боюнча БУУ Конвенциясын ишке ашырууда Кыргызстандын активдүүлүгүн күчөтүү үчүн ПРООН-ГЭФ долбоорунун колдоосунда ТӨМ 15.3-милдетинин индикаторлорун эсептөө методологиясын пайдалануу менен жерлердин деградациясынын нейтралдуу балансына карата улуттук ыктыярдуу максаттар иштелип чыккан.

Жер ресурстарынын деградациясы жана токойлордун жок болушу биологиялык түрдүүлүктүн жоголушуна алып келет. Жашаган жеринин кескин өзгөрүшү жана өсүмдүктөр менен жаныбарлардын жаратылыштан түз алынып калышы 11 түрдүн жок болушуна жана башкалардын жоголуу коркунучуна алып келди. Кыргыз Республикасынын Кызыл китеби сейрек кездешүүчү жана жоголуу коркунучунда турган жаныбарлар менен өсүмдүктөрдүн 202 түрүн камтыйт.

Соңку жылдары генетикалык түрдүүлүктү сактоо жана колдонуу тармагында илимий жетишкен

диктер жетишилген. Жапайы өсүмдүктөр менен айыл чарба өсүмдүктөрүнүн сортторунун генотиптерин идентификациялоо жана паспорттоо жолу менен генофонд сакталат. Генетикалык материал мамлекеттик жаратылыш коруктарында, сейил бактарында, Ботаника бакчасында, ошондой эле түзүлгөн эки генетикалык банктарда жана коллекцияларда тирүү организм түрүндө сакталат.

Айыл жергесинде үрөндү тандоо жана сактоо, аларды өстүрүү тууралуу салттуу билимдин, өсүмдүктөрдүн дарылык касиеттери, климаттын өзгөрүүсүнө ыңгайлаштыруу тууралуу чаралар жөнүндө маалыматтардын алып жүрүүчүлөрү негизинен аялдар болуп саналат. Бирок ушул салттуу билимдердин көпчүлүгү жоголгон же унутта калган. Айылдарда ушул илимдерге жана ыкмаларга ээ болбогон бир нече муун өстү, бул экосистеманын, токойлордун абалдарына, биологиялык түрдүүлүккө жана жайыттарды колдонуу

практикаларына, биздин өлкөдө мал багууга терс таасирин тийгизди.

Республикада биологиялык түрдүүлүктү коргоо чөйрөсүндө укук бузуулар менен күрөш жүрүп жатат. 2014-жылы «Аңчылык жана мергенчилик чарбасы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын кабыл алынышы менен бул тармакта кеңири масштабдагы реформа башталган, анткени ушул Мыйзамды кабыл алууга чейин мергенчилик чарбасын жүргүзүү ресурстарды пайдаланууну түшүндүрчү. 10 мыйзамдык ченемдик укуктук акты жана 8 методикалык колдонмо иштелип чыккан, алар мергенчилик кылуу жерлерин, аңчылыктын эрежелерин, жапайы жаныбарларды олжолоо лимиттерин белгилөө эрежелерин бекитүүгө карата ченемдерди жөнгө салган, эрежелерди катуулоого жана күчөтүүгө багытталган.

Маалымат катары. Мисал.

Ысык-Көл облусунда браконьерликке каршы программа ишке ашырылууда. Ак-Шыйрак жана Эңилчек айылдарында Аялдардын кеңеши түзүлгөн, алар улуттук сувенирлерди жасоого тартылган. Сувенирлерди сатуудан пайданы, аңчылыктан жана браконьерликтен баш тартуу шарты менен жергиликтүү коомчулуктагы аялдар алышат.

Аңчылык боюнча чектөөлөр киргизилген, жаныбарлар дүйнөсүнүн объекттерине зыян келтирүүдөгү доону эсептөө үчүн төлөмдүн жана чоң зыян келтирүү менен мыйзамсыз аңчылыкка жаза пулдун өлчөмдөрү көтөрүлгөн.

Республикада CITES Конвенциясына шайкеш келген эчкилерге, ошондой эле республиканын мыйзамдарына ылайык жапайы жаныбарлардын башка түрлөрүнө так регламенттеген жана чектеген трофейлик аңчылык ишке ашырылат. CITES Конвенциясына туш болгон, жаныбарларды жана өсүмдүктөрдү, алардын бөлүктөрүн жана дериваттарды Кыргыз Республикасынын аймагына/ аймагынан ташып чыгуу жана ташып келүү тийиштүү уруксаттар боюнча ишке ашырылат.

Жашоого мүмкүнчүлүгү жакшы болгондуктан жергиликтүү, анын ичинде эндемикалык түрлөрдү сүрүп чыгып жаткан өсүмдүктөрдүн башка тектүү

түрлөрүнүн таркалышы адамга экономикалык пайда алып келген же келечекте пайдалуу болушу мүмкүн болгон табигый генетикалык активдерди кыскартууда. Инвазивдик түрлөрдүн көпчүлүгү Кыргыз Республикасында өсүмдүктөр (81 түр), курт-кумурскалар (30 түр), балыктар (9 түр), канаттуулар (2 түр), сүт эмүүчүлөр жана сойлоочулар 1 түрү боюнча сунушталган.

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында өлкөнүн аймагына жаңы түрлөрдү ташып келүүнү алдын алууга багытталган чаралар каралган. Евразия экономикалык бирлигинин бажы чек арасында ветеринардык- карантиндик жана фитосанитардык контролду ишке ашыруу техникалык регламенттерге ылайык 38-пунктта ишке ашырылат.

Кыргызстан ак илбирсти сактап калуу боюнча эл аралык демилгенин демилгечиси болуп саналат.

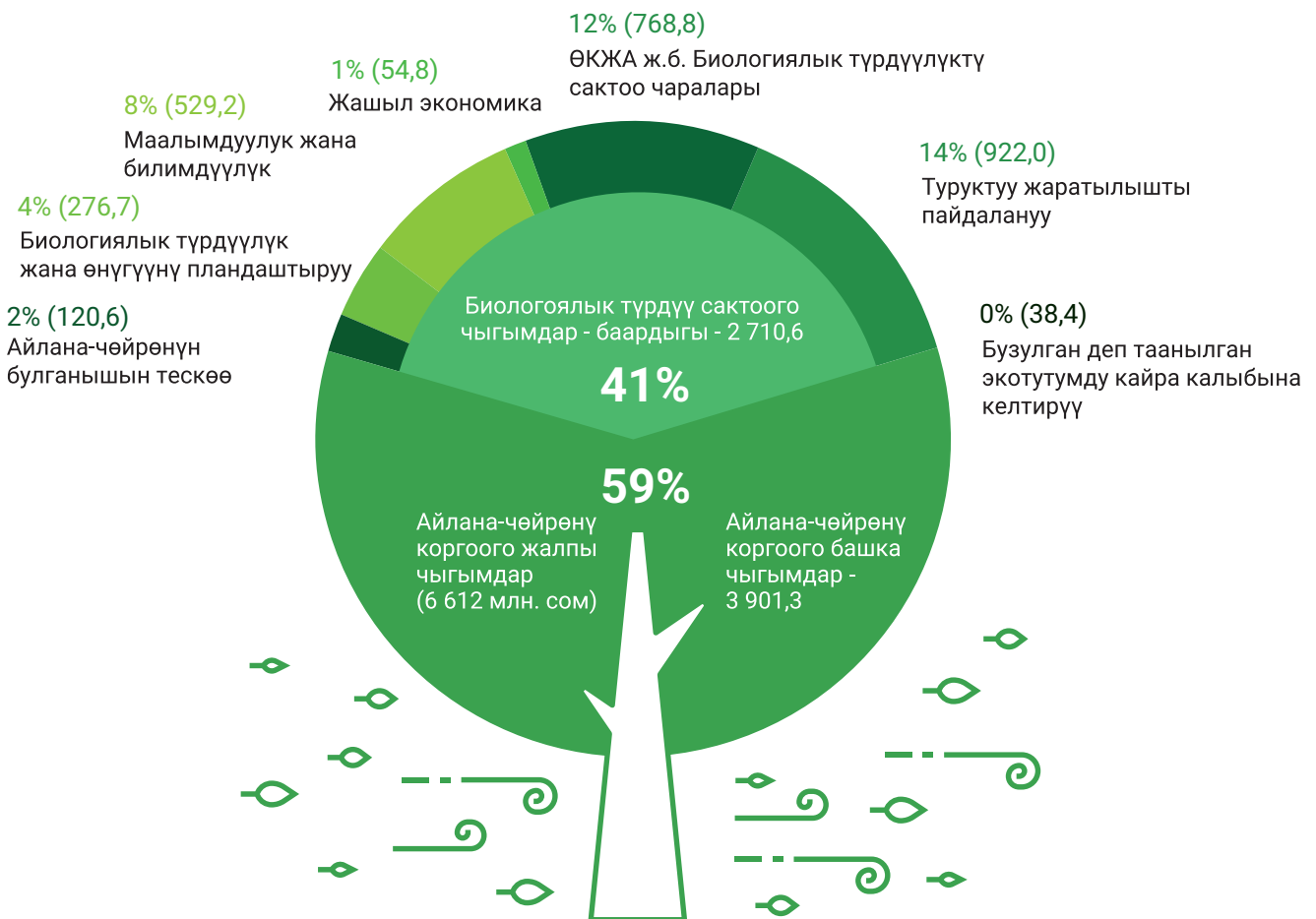
Ак илбирсти сактоо боюнча Глобалдык форумдар эки жолу өткөрүлгөн (2013 жана 2017-жж.), Бишкек шаарында жайгашуу менен ак илбирсти сактоо боюнча эл аралык жумушчу катчылык түзүлгөн. Мындан тышкары, өлкө биологиялык түрдүүлүк жөнүндө Конвенциянын, Рамсар, Бонн жана CITES конвенцияларынын, Картахен жана Ногай протоколдорунун алардын тарабы болуп саналып, эл аралык дискуссияларга активдүү ка-

тышат. Сүт эмүүчүлөр боюнча Борбордук Азия демилгесинин активдүү катышуучусу болуп саналат.

Өлкөнүн стратегиялык документтеринде айлана-чөйрөнү жана биологиялык түрдүүлүктү сактоонун маанилүүлүгү көрсөтүлгөнүнө карабастан, аларга мамлекеттик бюджеттин чыгымдары жалпы көлөмдөн болгону 1% гана түзөт.

36-сүрөт.

Биологиялык түрдүүлүктү сактоого республикалык бюджеттин чыгымдары, млн сом, республикалык бюджеттин айлана-чөйрөнү коргоого жалпы чыгымдарында % менен (2011–2016)

Булагы: ФМ, БИОФИН долбоору

Каржылоонун дагы башка булактары бар: өнүгүүгө расмий жардам, жеке сектордун инвестициялары, мамлекеттик – жеке өнөктөштүк, жарандык сектор. Алардын колдоосунда ландшафтты жана биологиялык түрдүүлүктү сактоо боюнча долбоорлор ишке ашырылган.

Жогоруда белгиленген булактардан финансылык ресурстарды мобилизациялоодон тышкары, өл-

көдө айлана-чөйрөнү коргоого жана биологиялык түрдүүлүктү сактоого жарандык сектордун салымынын көбөйүшү байкалууда. Жарандык секторду мобилизациялоо жаратылышты коргоону колдоодо акцияларды чыгаруу, биологиялык түрдүүлүктү (жаныбарларды жана өсүмдүктөрдү) коргоо боюнча коомдук уюмдарды түзүү аркылуу чагылдырылууда.

II. Көйгөйлөр

(15.1, 15.2, 15.3, 15.4, 15.5-милдеттер) татаал тоо рельефи жана контрасттык жашоо шарттары экосистемаларга ири аянттарды ээлөөгө мүмкүндүк бербейт. Ошондуктан тоо экосистемалары үчүн өзүнчө участокторго бөлүнүү мүнөздүү, алардын чакан аянттары системанын ичинде көбөйүүнү камсыз кылууга мүмкүндүк бербейт. Бул жагдай тоо экосистемаларын өсүп жаткан антропогендик пресстин шарттарында өзгөчө аярлуу кылат.

ӨКЖА аянтынын көбөйүү прогрессине карабастан, ӨКЖА жүктөлгөн милдеттер жана функциялар жетишсиз аткарылып жаткандыгынын бир катар себептери бар, анын ичинде ӨКЖА режими бузулууда. Бул себептерге аз камсыз болуу жана начар материалдык-техникалык база, штаттык бирдиктердин жетишсиздиги, квалификацияланбаган кадр потенциалы ж.б. кирет.

Мыйзам актыларын ишке ашыруунун конкреттүү механизмдеринин жоктугунан жана каржылоонун жетишсиздигинен улам, айлана-чөйрөнү коргоо жана биологиялык түрдүүлүктү сактоо тармагында кабыл алынган ченемдик укуктук актылар бардык эле учурда тийиштүү деңгээлде иштебейт. Жергиликтүү калктын катышуу механизмдери жана биологиялык түрдүүлүктү колдонуудан алардын пайдасы жок (экосистемалык кызмат көрсөтүүлөр).

(15.6-милдет) 2014-жылдан тартып, Кыргыз Республикасы Генетикалык ресурстарга жетүүнү жөнгө салуунун жана Биологиялык түрдүүлүк конвенциясына карата аларды колдонуудан пайданы адилеттүү жана бирдей негизде биргелешип колдонуунун Нагой протоколунун тарабы болуп саналат, бирок улуттук деңгээлде аны ишке ашыруу жетишсиз болууда, анткени институционалдык жана укуктук алкактарда иштиктүү механизмдер жок.

Генетикалык ресурстардын, генетикалык ресурстарды ар түрдүү чөйрөлөрдө колдонуунун начар изилдениши, фундаменталдык изилдөөлөрдүн жетишсиздиги жана өлкөдө генетикалык ресур-

стардын абалы боюнча мониторингдин жоктугу белгиленүүдө.

Нагой протоколунун 5–7-беренелеринде белгиленген жергиликтүү коомчулуктун, мамлекеттик түзүмдөрдүн жана илимий мекемелердин ортосунда өз ара аракеттенүү механизмдери жок.

(15.7, 15.с-милдеттер) Биологиялык түрдүүлүктү коргоо чөйрөсүндөгү укук бузуулар менен күрөшүү боюнча жаза пулдардын өлчөмүн жогорулатуу сыяктуу көрүлгөн чараларга карабастан, браконьерлик көйгөйү өлкө үчүн актуалдуу бойдон калууда.

Браконьерликке жана жапайы жаныбарларды мыйзамсыз сатууга байланыштуу маселелерге укук коргоо органдары чечкен башка актуалдуу маселелерден улам, тийиштүү көңүл бурулбай калат. Дериваттарды мыйзамсыз сатуу жапайы жаратылышты сактоо үчүн олуттуу коркунучту пайда кылат жана браконьерликти колдоо үчүн драйвер болуп саналат.

Егерлер штатынын жана материалдык – техникалык базанын потенциалынын жетишсиздиги аянты 14,7 млн га түзгөн мергенчилик чарбасынын аймактарында экологиялык контролдун натыйжалуулугуна таасир этет.

Биологиялык түрдүүлүктү жана анын жашоо чөйрөсүн сактоонун маанилүүлүгүн жергиликтүү калк тарабынан начар түшүнүүсү белгиленүүдө.

(15.8-милдет) Азыркы учурда өлкөдө башка тектүү түрлөр менен күрөшүү механизмдери жок. Башка тектүү түрлөрдүн интродукциясына байланыштуу тобокелдиктерге баалоо жүргүзүлбөйт. Республиканын аймагына кирип жаткан адвентивдүү түрлөргө эсеп жүргүзүлбөйт. Инвазивдик түрлөр менен күрөшүү боюнча иштин секторлор аралык начар интеграциясы белгиленүүдө.

(15.9-милдет) Экосистемалардын жана биологиялык түрдүүлүктүн баалуулуктарын эсепке алуу маселелерин стратегиялык жана тармактык документтерге бириктирүү ишине карабастан, Кыр-

гыз Республикасынын биологиялык түрдүүлүгүн сактоонун приоритеттерин ишке ашыруу боюнча аракеттердин планы, ошондой эле тармактык программалар боюнча каралган иш-чаралардын жетишсиз ишке ашырылышы, ошондой эле биологиялык түрдүүлүктү сактоо боюнча чараларды жергиликтүү пландоого жетишсиз киргизилиши белгиленүүдө.

(15.a, 15.b-милдеттер) Өлкөнүн стратегиялык документтеринде айлана-чөйрөнү жана биологиялык түрдүүлүктү сактоонун маанилүүлүгү белгиленүүдө, мамлекеттик бюджеттен аларга бөлүнгөн чыгымдар натыйжалуу чараларды ишке ашыруу үчүн жетишсиз.

Биологиялык түрдүүлүктү жана экосистемаларды сактоону жана сарамжалдуу пайдаланууну каржылоо, негизинен, донорлордун гранттык жардамдарынын эсебинен ишке ашырылат.

III. Кийинки кадамдар

Кыргыз Республикасынын узак мөөнөттүү приоритеттери өлкөнүн өнүгүүсүнүн мамлекеттик стратегиялык документтеринде, 2024-жылга чейин биологиялык түрдүүлүктү сактоо приоритеттеринде, 2040-жылга чейин токой тармагын өнүктүрүү концепциясында чагылдырылган жана биологиялык түрдүүлүктү сактоону жана сарамжалдуу пайдаланууну эске алуу менен туруктуу өнүгүүгө багытталган:

- ар түрдүү категориядагы ӨКЖА экологиялык тармагын өлкөнүн жалпы аймагынан 10%га чейин кеңейтүү жана ӨКЖА башкарууну пландоонун натыйжалуу илимий негизделген ыкмасынын эсебинен, анын ичинде жергиликтүү калктын жана коомчулуктун кошо тартылышы менен ӨКЖА потенциалын жогорулатуу;

- ӨКЖА, жаныбарлар жана өсүмдүктөр дүйнөсүнүн кадастрын иштеп чыгуу;

- бардык кызыкдар уюмдардын, илимий мекемелердин жана коомчулуктун координацияланган катышуусунда жаныбарлардын сейрек кездешүүчү жана жоголуу коркунучунда турган түрлөрүн, аңчылыкты эсепке алууну жана мони-

торинг жүргүзүүнү өркүндөтүү жана кеңейтүү. Кызыл китептин жаңыртылган тизмесин түзүү жана басып чыгаруу;

- браконьерлик жана токойлорду мыйзамсыз кыюу менен күрөшүү боюнча чараларды күчөтүү, анын ичинде биологиялык түрдүүлүктү жакшыртууга көмөк көрсөткөн чараларды кабыл алууга чарбакер субъекттерге экономикалык жана башка стимулдарды берүү жолу менен;

- токойлордун экинчи улуттук инвентаризациясын жүргүзүү;

- Нагой протоколунун жоболорун ишке ашыруу, жергиликтүү калк тарабынан салттуу билимдердин пайдалануусун эсепке алуу жана генетикалык ар түрдүүлүктү колдонуудан пайда көрүү жөнүндө калктын маалымдар болушу;

- жер жана токой ресурстарын туруктуу башкарууну илгерилетүү жолу менен түзүмдүк ички ар түрдүүлүктү жана табигый экосистемалардын керектүү ареалын сактоого, ландшафттык ыкманы илгерилетүүгө багытталган биологиялык түрдүүлүктүн табигый жашоо жайларын жоготуу жана жерлердин деградация темптерин кыскартуу боюнча чараларды иштеп чыгуу;

- мамлекеттик бюджеттин каражаттарын максаттуу колдонуу жана натыйжалуулукту жогорулатуу жана өнүгүү боюнча өнөктөштөрдүн каражаттарын мобилизациялоо жолу менен биологиялык түрдүүлүктү сактоо боюнча чараларды жана стратегиялык милдеттерди ишке ашыруу үчүн ресурстарды мобилизациялоо;

- климаттын өзгөрүүсүнө байланыштуу акырындык менен өнүгүп жаткан коркунучтардын тобокелдиктерин комплекстүү изилдөө боюнча мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, илимий жана коомдук уюмдардын ортосундагы өнөктөштүктү бекемдөө. Аларды жеңип чыгуу боюнча механизмдерди жана чараларды иштеп чыгуу;

- калктын жана биологиялык түрдүүлүктүн маанилүүлүк маселелери боюнча кабыл алынган чечимдерге жооптуу жактардын маалымдуулугун жогорулатуу.

МАМЛЕКЕТТИК БАШКАРУУ

16-МАКСАТ.

Туруктуу өнүгүү кызыкчылыктарында тынчтыкты сүйүүчү жана ачык коомду курууга көмөк көрсөтүү, сот адилеттүүлүгүнө жетүүнү камсыз кылуу жана натыйжалуу, отчеттук жана кеңири катышууга негизделген мекемелерди бардык деңгээлдерде түзүү

16-максат 12 милдеттен жана 26 көрсөткүчтөн турат, алар тынчтыкты сүйүүчү жана ачык коомду, натыйжалуу, отчеттук институттарды куруу боюнча натыйжаларга жетишүүгө, мамлекеттик органдар менен жарандык коомдун биргелешкен ишин активациялоону эске алуу менен сот адилеттүүлүгүнө жетүүнү камсыздоо жана укуктун артыкчылыгына көмөк көрсөтүүгө багытталган.

Ушул максатты ишке ашыруу коррупциянын масштабдарын кыскартууга, зомбулуктун бардык формаларын, анын ичинде балдарга карата зомбулукту кыскартууга, уюшулган кылмыштуулуктун бардык формалары менен күрөштү жүргүзүүгө, коомчулуктун маалыматка жетүүсүн жана негизги эркиндикти коргоону камсыздоо менен тыгыз байланышкан.

I. Максаттын индикаторлорунун негизинде учурдагы жагдайды талдоо

Зомбулукту алдын алуу

Жашы жете электерге карата зомбулук кылмыштуулугу, үй-бүлөлүк зомбулук боюнча Кыргыз Республикасы, биринчи кезекте, өзүнүн жарандарына учурдагы кырдаалдын масштабдарын жана реалдуу коркунучун көрсөтүүгө умтулууда. Кыргыз Республикасы бардык формадагы зомбулук менен күрөшүүдө мамлекеттик саясатты кыйла күчөтүү, балдардын, аялдардын жана үй-бүлөлөрдүн келечегинин коопсуздугун камсыздоо зарылдыгын тааныйт.

2019-жылдын маалыматтары боюнча үй-бүлөлүк зомбулуктун негизинде 7 045 жорук катталган, анын 6 145 коргоо ордери берилген. Коргоо ордерлеринин көпчүлүгү (96% же 6 145тен 5 924тү) жабыр тарткан адамдын кайрылуусунун негизинде үй-бүлөлүк зомбулук боюнча берилген, 3% (199 коргоо ордерлери) мыйзамдуу өкүлдүн кайрылуусу боюнча жана 1% кеми үй-бүлөлөрдү жана балдарды колдоо бөлүмдөрүнүн, жашы жете электердин иштери боюнча инспекторлордун жана башка жактардын жана уюмдардын кайрылуулары боюнча берилген.

Азыркы учурда, үй-бүлөлүк зомбулукту болтурбоонун жана анын курмандыктарын коргоонун бирдиктүү системасы иштелип чыгууда. Бул системанын негизги түзүүчүсү укуктук камсыздоо, ошондой эле зомбулуктун курмандыктарын коомдук коргоо, ар түрдүү мамлекеттик түзүмдөрдүн, калктын жана коомдук уюмдардын кызматташуусунда жана тыгыз өз ара аракеттенүүсүндө социалдык кызматтардын, коомдук уюмдардын иши болот.

Мында Кыргыз Республикасы Борбордук Азия регионунда аялдарга карата зомбулуктун бар экендигин биринчилерден болуп тааныган жана аны жок кылуу боюнча демилгени баштаган. «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кабыл алынган, ал үй-бүлөлүк зомбулукту профилактикалоо жана алдын алууда бардык мамлекеттик органдардын ишин регламенттейт.

Үй-бүлөлүк зомбулукту профилактикалоодо натыйжалуулукту коомдук- профилактикалоо борборлору көрсөтүштү (КПБ), алардын өкүлдөрү ички иштер органдары менен биргеликте мыйзам бузуучулар менен профилактика иштерин жүргүзүшөт. Республика боюнча 531КПБ иштейт, алардын ишине 564 жаштар кеңеши, 540 аялдар кеңеши, ошондой эле 726 аксакалдар соттору тартылган.

Көрүлүп жаткан чараларга карабастан, аялдарга карата зомбулук менен бирге олуттуу көйгөйлөрдүн бири жашы жете электерге карата жасалган зомбулук болууда, анын натыйжасында көптөгөн көрсөткүчтөр боюнча 2018-жылы балдарга карата тартипке келтирүүнүн башка ыкмалары колдонулууда. Мында жазалоонун зомбулук түрлөрүнө дуушар болгон балдардын үлүшү жашына жараша көбөйүүдө. Жазалоону зарыл деп эсептеген энелердин үлүшү 8,9%ды түзгөн.

Балдарга карата жасалган зомбулукту талдоо көрсөткөндөй, негизги себептердин бири болуп социалдык-экономикалык негиздер болуп саналат. Кошумча факт балдары зомбулуктун курмандыктары болгон ата-энелер айласыздан эмгек мигранттары болуп саналат. 2018-жылы Кыргыз

стандын 860 миңге жакын жараны жакынкы жана алыскы чет өлкөдө эмгек миграциясында болушкан.

Балдарга карата катаал мамилени (зомбулукту) алдын алуу максатында:

- оор турмуштук кырдаалга кабылган, анын ичинде катаал мамилеге кабылган балдарды эрте табуу жана социалдык коштоо боюнча механизм киргизилген. Оор турмуштук кырдаалга кабылган үй-бүлөлөрдү жана балдарды аныктоодо үй-бүлөлөрдү жана балдарды коргоо боюнча бөлүмдөрдүн кызматкерлери баланы коргоо боюнча жеке пландардын долбоорлорун же оор турмуштук кырдаалдан чыгаруу боюнча чараларды караштырган, үй-бүлөлөр менен жеке иштөө пландарын иштеп чыгышат;

- катаал мамилеге туш болгон балдарга психологиялык жана укуктук жардам көрсөтүү боюнча 60 борбор түзүлгөн.

Үй-бүлө институтун колдоо, бекемдөө, өнүктүрүү, үй-бүлөнүн жыргалчылык деңгээлин жогорулатуу, балдардын укуктарын жана кызыкчылыктарын камсыз кылуу максатында 2018–2018-жж. Үй-бүлөлөрдү колдоо жана балдарды коргоо программасы иштелип чыккан жана бекитилген. Азыркы учурда, 2019–2020-жылдарга балдарга карата зордук-зомбулукту алдын алуу боюнча чаралардын планы ишке ашырылууда.

Адамдарды сатууга байланыштуу кылмыштар боюнча 2014-жылдан тартып 2018-жылга чейин 45 кылмыш иши козголгон, анын 37 ачылган. Ачылган 37 кылмыш ишинен 22си жаңы төрөлгөн ымыркайларды сатууга байланыштуу (12 – уул бала, 10 – кыз бала).

Адамдарды сатууга каршы күрөшүү чөйрөсүндөгү улуттук мыйзамдарды эл аралык актыларга шайкеш келтирүү максатында, адамдарды сатуунун курмандыктарын идентификациялоо боюнча Борбордук Азиядагы республикалардын тажрыйбасынын негизинде улуттук мыйзамдарга талдоо жана мониторинг жүргүзүлдү, анын жыйынтыгы менен «Адамдарды сатуунун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына оңдоолор киргизилди,

Өкмөттүн чечими менен Кыргыз Республикасында адамдарды сатуунун курмандыктарын кайра жиберүүнүн улуттук механизми бекитилди.

Жалпысынан, кабыл алынган чаралар адамдарды сатуунун курмандыктары убактылуу жашоосу үчүн баш коргоочу жайларды, алардын иштөө тартибин уюштурууга, иштерин башкарууга, каржылоого жана контролдоого мүмкүнчүлүк берди, мамлекеттик башпаанекти иштетүүгө укуктук негиз түзүлдү.

Соттук-укуктук реформа

Борбордук Азияда Кыргыз Республикасы биринчилерден болуп, 1994-жылы Адамдардын укугунун бүткүл дүйнөлүк декларациясына кошулган. Өлкө БУУнун алкагында адамдардын укугу боюнча 9 универсалдуу эл аралык келишимдин ичинен 8ин ратификациялады.

Эл аралык стандарттарга ылайык, укуктук артыкчылыктын негизинде, адилеттүүлүк менен адамдардын укугун ишке ашыруу үчүн шарттарды түзүүнүн багыттарынын бирин тандап алып, Кыргыз Республикасы 2012-жылы өз алдынча жана көз карандысыз сот бийлигин түзүү, адилеттүүлүктүн натыйжалуулугун жана сапатын жогорулатуу, адамдардын жана жарандардын укугун, эркиндигин соттук коргоонун кепилдигин камсыздоо, адам укуктары жаатындагы улуттук мыйзамдарды эл аралык укуктун ченемдерине жана эл аралык стандарттарга шайкеш келтирүү сыяктуу соттук-укуктук реформанын башкы максаттарын түздү.

Соттун иштеринин мыйзамдык негиздерин түзүү боюнча иштер жүргүзүлдү. Соттук өз ара башкаруу органы катары Соттук кеңештин укуктук макамы аныкталды, аларга Кыргыз Республикасынын Конституциясы менен соттук системанын бюджетин түзүү, соттордун квалификациясын жогорулатуу жана аларды тартип жоопкерчилигине тартуу жүктөлдү.

Сотторду дайындоо тартиби өзгөртүлдү. Жогорку соттун жана Конституциялык палатанын сотто-

ру Сотторду тандоо боюнча кеңештин сунушуна ылайык, Кыргыз Республикасынын Президентинин сунушу боюнча өлкөнүн парламенти тарабынан шайланат. Жергиликтүү соттордо судьяларды Кеңештин сунушу боюнча Президент беш жылга дайындайт, андан соң жаш курагы боюнча чекке жеткенге чейин.

Жогорку сотко, Конституциялык палатага жана жергиликтүү сотторго сот кызмат орундарына талапкерлерди тандоо көз карандысыз конституциялык орган – Сотторду тандоо боюнча кеңеш тарабынан ишке ашырылат. Сотторду тандоо боюнча кеңештин курамы өлкөнүн парламенти тарабынан, парламенттик көпчүлүк жана парламенттик оппозиция шайлап алган жарандык коммундун Соттук кеңеш тандап алган өкүлдөрүнөн түзүлөт.

Кыргыз Республикасынын жоюлуп кеткен Конституциялык сотунун ордуна Жогорку соттун Конституциялык палатасы түзүлгөн, ал конституциялык контролдоону ишке ашыруучу орган болуп саналат.

Жалпысынан сот адилеттүүлүгүнө жетүүнү камсыздоо үчүн улуттук мыйзамдарды кайрадан карап чыгуу боюнча масштабдуу чаралар аткарылды. Мамлекеттик органдардын өкүлдөрү менен болгон талаш-тартыштарда жарандарды укуктук коргоонун деңгээлин жогорулатуу үчүн, ошол эле учурда Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексин кабыл алуу менен Кыргыз Республикасынын Административдик-процесстик кодекси ишке киргизилди. Кылмыш-жаза мыйзамдары толугу менен кайра каралып чыкты. 2019-жылдын 1-январынан тартып, эл аралык стандарттарга жооп берген Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодекси, Кыргыз Республикасынын Жоруктар кодекси, Кыргыз Республикасынын Бузуулар жөнүндө кодекси, Кыргыз Республикасынын Жазык-аткаруу кодекси, Кыргыз Республикасынын «Мунапыс берүү негиздери жана аны колдонуу тартиби жөнүндө», «Пробация жөнүндө» мыйзамдары ишке киргизилди.

Жаңы жазык мыйзамдарында адамдардын укугунун стандарттары жогорулады, сот адилеттигин гумандаштыруу, кылмыштык иштерди декриминалдаштыруу, жазалардын түрлөрүн реформалоо жүргүзүлдү. Кодекстерди кабыл алуу менен эски соттук-укуктук маданияттан, соттук-укуктук системанын репрессивдүү мүнөзүнөн кайттык, өзүнүн укуктарын коргоо боюнча жарандардын укуктук фундаменти камсыздалды. Кодекстерди жана мыйзамдарды толугу менен ишке киргизүү адамдарды кыйноолордун, түрмөдөгү өзүм билемдиктин токтотулушуна таасирин тийгизет.

Жүргүзүлүп жаткан соттук-укуктук реформа репрессивдик чараларды жок кылууга жана укук бузуучуларга карата чара көрүүнүн (таасир этүүнүн) жаңы ыкмаларын иштеп чыгууга багытталды. Ушулардан улам, 2017-жылы өлкөдө прогрессивдүү мыйзамдардын бири – «Пробация жөнүндө» Мыйзам кабыл алынды, ал кылмыш саясаты жаатында жаңы социалдык-укуктук институт түзүү үчүн негиз болду. Белгилей кетчү нерсе, пробация институту жарандык орган – Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин карамагында турат, ал укук коргоочу органдын курамына кирбейт, бул пробация кардарларын оңдоо жана ресоциализациялоо, алардын жаңы укук бузууларга баруусун алдын-алуу үчүн маанилүү фактор болуп саналат.

2019-жылдын 1-январынан тартып пробация институтунун иштеши жана аны коомчулукка жайылтуу кылмыштуулукту жана жоруктарды алдын-алуунун баштапкы этабы болуп калды. Мөөнөтүнөн мурда шарттуу бошотуу эсебинде турган жактардын жалпы саны 2016-жылдан бери акырындык менен көбөйүп жатканын (4 307) жана 2019-жылы (5 194) кескин секирикти көрүүгө болот.

Ошону менен, акыркы жети жылдын ичинде эркиндигинен ажыратуу жерлеринде мөөнөтүн өтөп жаткан жактардын жана жазык-аткаруу инспекциясында, пробация органдарында эсепте турган жактардын санын талдоо, эркиндигинен ажыратуу жерлеринде мөөнөтүн өтөп жаткан жактардын саны азайып, ал эми пробация кардарларынын саны көбөйүп жатканын күбөлөндүрдү.

Жаңы жазык-процесстик жана жазык-аткаруу мыйзамдары адам укуктарын коргоону эске алуу менен түзүлдү, анда аларды камсыздоонун реалдуу механизмдери каралды, ошондой эле кылмыш жазаларын депинализациялоо, градациялоо жана бир катар жоруктарды декриминалдаштыруу негизинде жаңы жазык саясатынын негизин түздү. Натыйжасында, 2019-жылы соттолгон 8 590 адамга карата кылмыш иштери карап чыгуу үчүн сотторго жөнөтүлгөн, алардын 8 507си каралып чыкты. Жүргүзүлгөн иштердин жыйынтыгында соттолгондордун саны 1 617 адамга кыскарганын көрүүгө болот.

Соттук-укуктук реформанын алкагында камакка алуу түрүндө алдын алуу чараларын тандоо боюнча иликтөө аракеттерин санкциялоо прокуратура органдарынан сотторго өткөрүп берилди. Мурда прокуратуранын юрисдикциясына кирген башка иликтөө аракеттери жана санкциялоо, алардын ичинде издөө, алып коюу, угуу жана башка аракеттер сотторго берилди.

Кылмыш иштери боюнча сотко чейинки өндүрүштө соттук контролдоонун алкактары кеңейтилди жана кылмыш процессине жаңы процессуалдык фигура «тергөөчү сот» киргизилди. Тергөөчү сот сотко чейинки өндүрүштүк органдар жүргүзгөн тергөө аракеттеринин мыйзамдуулугун көзөмөлдөйт, тараптардын юридикалык мүмкүнчүлүктөрүн жана тең укуктуулугун камсыздайт. Соттордо айыпталуучу менен коргоонун ортосундагы балансты камсыздоо максатында адамдын жана жарандын конституциялык укуктарын чектөөчү бардык тергөө аракеттерин санкциялоо боюнча ыйгарым укук тергөөчү сотко берилген.

Кыргыз Республикасынын жаңы Жазык кодексинин жана Жазык процесстик кодексинин 2019-жылдын 1-январынан тартып күчүнө кириши менен, кыска убакыттын ичинде соттук корпус тарабынан ата мекендик сот өндүрүшүнүн тажрыйбасына жаңы киргизилген ченемдерди ийгиликтүү жайылтууга жана ыңгайлаштырууга, ошону менен кылмыш процессине катышкан жактардын укуктарына кепилдик берүү мүмкүн болду. Эркинен ажыратууга байланышпаган чечимдерди кабыл алуунун пайызы жогорулады.

3-таблица.

1-инстанциядагы соттор тарабынан эркинен ажыратууга байланыштуу эмес жазаларды колдонуусу, % менен

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Айыпталуучу чечимдердин жалпы санына карата, эркинен ажыратууга байланыштуу эмес жазалар каралган соттук чечимдердин үлүшү	59,6	62,8	60,1	60,4	60,5	72,1

«sot.kg» интернет-порталынын ийгиликтүү иштеп жатышы менен сот системасынын ачыктыгын жана айкындуулугун белгилөөгө болот, ал өлкөнүн сот системасы, сот иштери, сот жыйындарынын убактысы жана жери, кабыл алынган соттук актылар жөнүндө маалыматтарга жетүүнү

ичине камтыйт. Соттук чечимдерге жетүү соттордун жоопкерчилигин жогорулатат, ошондой эле чечимдерин салыштырууга жана талдоого мүмкүнчүлүк берет, бул сот адилеттигинин сапатына таасирин тийгизери талашсыз.

4-таблица.

Сот системасынын маалыматтык порталына жарыяланган соттук актылар, % менен

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кабыл алынган чечимдердин жалпы санына карата, бардык соттордун жалпы маалымат базасына киргизилген соттук чечимдердин үлүшү	2,0	3,4	2,8	6,8	25,7	31,5	66,1

Сот адилеттүүлүгүнө жетүүнү камсыздоо, башка мамлекеттик органдар менен натыйжалуу өз ара аракеттенүү максатында, соттордо соттун автоматташтырылган маалымат системасы (соттун маалымат системасы) жайылтылууда. Башкаруунун маалыматтык системасы бардык инстанциядагы соттордун соттук өндүрүштөрүндөгү иш процесстерин автоматташтыруу үчүн арналган.

Сот жыйындарынын ачыктыгын, толуктугун жана объективдүүлүгүн камсыздоо, процесстин катышуучуларын, ошондой эле сотторду тартипке келтирүү, сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын коопсуздугу үчүн сот жыйындарынын залдарында соттук процесстерди аудио жана видео жаздыруу системасы ишке киргизүү боюнча иштер жүргүзүлүүдө.

Жалпысынан кылмыштык сот өндүрүшүн санариптештирүү боюнча иштер жүргүзүлүп жатат. Кылмыштардын жана жоруктардын бирдиктүү реестри жана Тартип бузуулардын бирдиктүү реестри ишке киргизилди. Кылмыштардын жана

жоруктардын бирдиктүү реестри – электрондук маалымат базасы, ага сотко чейинки өндүрүштүн башталганы, процесстик аракеттер, кылмыш иштеринин жүрүшү же жоруктар тууралуу иштер, кылмыштык сот өндүрүштөрүнүн катышуучулары жана арыздануучулар жөнүндө маалыматтар киргизилет. Бул система кылмыштуулуктун көмүскөдө калуусун жок кылууга жана латенттик кылмыштуулукту расмий статистикалык маалыматтарга кошууга мүмкүндүк берди.

Квалификациялык юридикалык жардам алуу укугу жарандардын сот адилеттүүлүгүнө жетүүсү сыяктуу эле, конституциялык укугу болуп саналат. Ушул укуктарды камсыздоо максатында «Мамлекет кепилдеген юридикалык жардам жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кабыл алынган. Юридикалык жардам консультациялык-укуктук жардамга жана квалификациялуу юридикалык жардамга бөлүнөт, ошондой эле жардам алган жарандардын чөйрөсү да кеңейтилди, арасына чет өлкөлүк жарандар да кошулду. 2019-жылдан бери жарандарда кылмыш, ошондой эле жаран-

дык жана административдик иштерден башка да юридикалык жардамдарды алуу мүмкүнчүлүгү пайда болду.

Натыйжасында квалификациялуу юридикалык жардам алуу үчүн кайрылган адамдардын жана жардам көрсөтүүнүн жыйынтыгы канааттандыраарлык болгон иштердин саны көбөйдү. Ошентип, 2019-жылы 14 441 адамга жардам көрсөтүлдү (салыштыруу үчүн: 2018-жылы – 5 617, 2017-жылы – 7 110). 2018-жылы консультациялык-укуктук жардам алган адамдардын саны 46 700 болгон, 2017-жылга салыштырганда 10328 консультацияга жогорулаган, ал эми 2019-жылы 80 881 жаран кайрылган, анын ичинде чет өлкөлүк жарандар, жарандыгы жок жактар жана качкындар бар.

2018-жылы квалификациялык юридикалык жардам көрсөтүүнүн алкагында адвокаттардын эмгек акысынын тарифтери да 2,5–3 эсеге өскөн, 2015-жылга салыштырганда адвокаттарды каржылоо 4 эсеге жогорулаган.

Адвокаттык иштер боюнча белгилей кетчү нерсе, 2014-жылы кабыл алынган «Кыргыз Республикасынын адвокатурасы жана адвокаттык иштер жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын алкагында бул институт, Кыргыз Республикасынын адвокаттарынын милдеттүү түрдө мүчөлүгүнө негизделген, кесиптик кызыкчылыктарынын жалпылыгынын негизинде түзүлгөн, адвокаттардын өзүн-өзү башкаруучу кесиптик коомдоштугу болуп калды.

Уюшулган кылмыштуулукка, кылмыштуу кирешелерди легалдаштырууга каршы күрөшүү

2012-жылдан 2014-жылга чейин өлкө Акчанын изин жашыруу менен күрөшүүнүн финансылык чараларын иштеп чыгуучу топтун (ФАТФ) боз тизмесинде турган. 2017-жылы кылмыштуу кирешелерди легалдаштырууга жана терроризмди (ЕАГ) каржылоого каршы күрөшүү боюнча Евразиялык топтун баалоосунун жыйынтыгы менен ФАТФнын 40 сунуштамасына мыйзамдардын шайкеш эмес тигинен улам, төмөнкү рейтинг коюлган.

Бирок 2019-жылдын 29-ноябрында Евразиялык топтун Пленардык жыйынынын жүрүшүндө Кыргыз Республикасынын кылмыштуу кирешелерин легалдаштырууга (адалдоого) жана террористтик иштерди каржылоого каршы күрөшүү боюнча Кыргыз Республикасынын улуттук системасынын прогресси жөнүнө отчету ФАТФнын 13 сунуштамасы боюнча рейтингин жогорулатуу менен бекитилген.

ЕАГдын күчөтүлгөн мониторингинен чыгуу, тобокелчилиги жогору болгон мамлекеттердин тизмесине кирбөө үчүн 2018-жылы «Террористтик ишти каржылоого жана кылмыштуу кирешелерди легалдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын жаңы редакциясы кабыл алынган, ал эл аралык стандарттардын талаптарына жооп берет.

Көрүлгөн чаралар, кылмыштуу кирешелерди адалдоо менен күрөшүүдө иштелип чыккан бирдиктүү укуктук механизм, ошондой эле укук коргоо органдарынын 18 адистештирилген маалыматтык системага комплекстик жетүүсү менен кылмыштуу кирешелерди адалдоо аракеттеринин санынын азайганы көрүндү.

Уурдалган активдерди кайтаруу маселелери боюнча прокуратура органдары чет өлкөлөр жана эл аралык институттар менен кылмыштуу активдерди издөө, камоого алуу жана конфискациялоо, аларды кайра Кыргыз Республикасына кайтаруу боюнча активдүү кызматташууда жана өз ара аракеттенүүдө. STAR демилгеси менен тыгыз иштер жүргүзүлүүдө, ал УНП БУУ жана Дүйнөлүк банк, Активдерди кайтарып берүү боюнча Базель институту, Азия-Тынч океан регионунун, Батыш жана Борбордук Азия формалдык эмес түйүндөрүнүн активдерди кайтарып берүү боюнча биргелешкен механизми болуп саналат (ARIN-AP и ARIN-WCA).

Уюшулган кылмыштуулукка каршы күрөшүү өлкөнүн артыкчылыктуу багыттарынын бири болуп саналат. 2013-жылдан тартып 2018-жылга чейин уюшкан кылмыштуулук топтун курамында жасаган кылмыштары үчүн 1 323 субъект кармалган жана кылмыш жоопкерчилигине тартылган.

2014-жылы күбөлөрдү коргоонун адистештирилген институту түзүлгөн, анын түз функционалдык милдети кылмыштуулук сот өндүрүшүнүн катышуучуларын мамлекеттик коргоо болуп саналат. Ошону менен, уюшулган кылмыштуулук топ тарабынан зомбулукка кабылган жабырлануучуларга кепилденген коргоо камсыздалат.

2013-жылы «Уюшулган кылмыштуулукка каршы аракет жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кабыл алынган, анда уюшкан кылмыштуулукка каршы алдын алуучу таасир этүү чаралары каралган. Бирок алдын алуучу таасир этүү чаралары ишке ашырылган учурда процесстик коштоо механизмдеринин жоктугунан улам, Мыйзам толук көлөмдө аткарылбай келет. Белгилүү болгон боштуктарды жок кылуу үчүн мыйзамдык актылар иштелип чыккан, алар түзүлгөн жагдайды олуттуу өзгөртүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Уюшулган кылмыштуулукка каршы күрөшүү алкагында Кыргыз Республикасы баңги кылуучу каражаттар, акыл-эске таасир берүүчү заттар жана прекурсорлор боюнча бир катар жогорку тобокелдиктерге ээ. Бул баарынан мурда анын аймак аркылуу, афгандан өндүрүлгөн баңгизаттардын «Түндүк багыты» трафиги боюнча өтүүсү, жапайы кара куурайдын (10 миң га жогору) жана эфедрлердин (55 миң га) кеңири өсүшү, ошондой эле «жаңы психоактивдүү заттар» аталышындагы жаңы синтетикалык баңгизаттардын мыйзамсыз жүгүртүлүшү.

Уюшулган кылмыштуулук, экстремисттик жана террористтик топтордун жана уюмдардын кылмыштуулук максаттарына жетүү үчүн негизги каржы булагы катары баңгизаттарды мыйзамсыз жүгүртүүнү колдонушууда. Баңгизаттарды мыйзамсыз жүгүртүүнүн көлөмүн кыскартуу жогоруда айтылган топтордун жана уюмдардын экономикалык базисин жок кылууга мүмкүнчүлүк берет. Ушул максаттар үчүн Кыргыз Республикасынын аймагы аркылуу баңгизаттардын өтүүсүнө бөгөт коюу боюнча системалык чараларды ишке ашыруу зарыл.

Баңгизаттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы күрөшүүнүн жана баңгизаттардын мыйзамдуу

жүгүртүлүшүн контролдоонун алкагында Баңгизатка каршы программа кабыл алынган жана бекитилген. Укук коргоо системасына комплекстүү реформа жүргүзүлгөн, анын жыйынтыгы боюнча иш милдеттер тартипке келтирилген.

Коррупция менен күрөшүү

Кыргыз Республикасы коррупциялык кылмыштуулукту улуттук коопсуздуктун негизги коркунучтарынын бири деп эсептейт. 2019-жылы коррупциялык кылмыштуулук боюнча белгилүү болгон чыгымдардын жалпы суммасы 13 млрд. 30,9 млн. сомду түзгөн. 5 млрд. 869,3 млн. сомдун орду толтурулду. Коррупциялык багыттагы 1 270 материал катталды (2018-жылы – 519).

Коррупцияга каршы күрөшүүнүн алкагында Коррупцияга каршы саясаттын мамлекеттик стратегиясы, ошондой эле бийлик органдарында саясий жана системалык коррупцияны табуу жана жок кылуу боюнча чаралар кабыл алынган. 53 мамлекеттик орган үчүн системалуу коррупцияны демонтаждоо боюнча кадамдык чаралардын деталдаштырылган бекитилген жана аткаруу бийлигинин ар бир мамлекеттик органында коррупцияга каршы күрөшүү боюнча ыйгарым укуктуу жак иштеп баштады.

Натыйжа катары 2018-жылы коррупцияга каршы күрөшүү жөнүндө мыйзам бузулган 3 миңге жакын учур белгилүү болгон, бул 2014-жылга салыштырганда 1,6 эсеге көп. Мыйзамдар бузулган учурлардын жалпы санында эң көп үлүштү кирешесин декларациялоого байланыштуу учурлар (46%га жакын), мамлекеттик сатып алуулар (23%дан көп), коррупцияга каршы күрөшүү (19%га жакын), ошондой эле мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат (12%) ээлейт.

Коррупция менен күрөшүү боюнча активдүү чаралар Трансперенси Интернешнл рейтингинде өлкөнү «Коррупцияны түшүнүү индекси» боюнча 28 позицияга көтөрүүгө мүмкүндүк берди. 2019-жылы республика 126-орунду ээледи, ал эми 2012-жылы 154-орунду ээлеген. Мындан тышкары, Экономикалык кызматташтык жана өнүктүрүү уюмунун

алдында Чыгыш Европада жана Борбордук Азияда коррупцияга каршы түйүнүндө өлкө кыска убакыттын ичинде – 2018-жылдын 6 айында 23 сунуштама боюнча оң жыйынтыктарга жеткени белгиленди, бирок ошол эле учурда бардык 46 сунуштама 3–5 жыл аралыгында ишке ашырылат.

Коррупция менен күрөшүүнүн системалык мамилесин улай, Өкмөт ар бир эки жыл сайын коррупцияга каршы күрөшүү боюнча пландарды кабыл алат, анда саясий коррупциянын деңгээлин азайтуу, соттук системаны жана укук коргоо иштеринин натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча чаралар камтылган. Мындан тышкары, 2019-жылдан тартып, Кыргыз Республикасынын жаңы Жазык кодексинде коррупцияга каршы кылмыштуулук жасагандарга карата мөөнөтүнүн эскиргени колдонулбайт.

2016-жылы укук коргоо органдарынын системасын реформалоо жөнүндө чечим кабыл алынган, ага ылайык укук коргоо органдарынын ортосунда коррупцияга каршы аракеттенүү боюнча жоопкерчилик бөлүнөт. Реформанын принциптеринин бири жеке менчикти, бизнести, ишкерлердин укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоого багытталган, укук коргоо органдарынын заманбап системасын түзүү болуп калды.

Укук коргоо жана салык органдарынын ишине негизсиз текшерүүлөрдөн ишкердик субъектерин укуктук коргоо системасынын модели киргизилүүдө. Мисалы, 2017–2019-жылдары прокуратура органдары тарабынан ишкердик субъекттерине карата текшерүүлөрдү дайындоо жөнүндө 23 709 өтүнүчтүн мыйзамдуулугуна жана негиздүүлүгүнө текшерүү жүргүзүлгөн. Текшерүүлөрдү дайындоо жөнүндө 22 975 акт каттоодон өткөн, ишкердик субъекттерге карата 734 учурду каттоодон баш тартылган.

2013–2019-жылдары прокуратура органдары тарабынан ишкерлердин укуктарын коргоо боюнча жүргүзүлгөн текшерүүлөрдүн жыйынтыгында 1453 тартип бузуу белгилүү болгон, ага карата прокурордук чара көрүү боюнча 2010 акт чыгарылган.

2019-жылы Кыргыз Республикасында биринчи жолу «Коррупциялык укук бузуулар тууралуу бил-

дирген жактарды коргоо жөнүндө» Мыйзамы кабыл алынган, анын ченемдери коррупциялык укук бузуу тууралуу билдирген адамга коррупциялык укук бузуунун орду толтурулган суммадан сый акы төлөөгө мүмкүнчүлүк берет. Ошентип, мамлекет өзүнөн жоопкерчиликти албастан жана коррупция менен натыйжалуу күрөшүү – бул бийлик органдарынын жана жарандык коомдун биргелешкен күчү экенин, коомчулуктун бардык катмары активдүү тартылганын белгиледи.

Санариптик трансформация

Заманбап санариптик технологияларга эркин жетүү жана пайдалануу негизинде коомчулук менен өз ара аракеттенүү аркылуу түзүлүүчү мамлекеттик башкаруунун натыйжалуу жана ачык системасын түзүү максатында, мамлекет «Санарип Кыргызстан 2019–2023» санариптик трансформациялоо концепциясын бекиткен.

Концепцияда мамлекеттик органдардын ишин электрондук форматка которуу, электрондук формада жарандарга жана уюмдарга мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдү жеңилдетүү жана сапатын жакшыртуу каралган.

Азыркы учурда электрондук кызмат көрсөтүүлөрдүн мамлекеттик порталынан 181 кызматты пайдаланууга мүмкүнчүлүк бар, ошондой эле автоматташтырылган кызмат көрсөтүүнүн 10 сервис иштейт. 2018-жылдан 2020-жылга чейинки аралыкта 124 маалымат базасын иштеп чыгуу милдети коюлган. 2019-жылдын жыйынтыгы боюнча 26 мамлекеттик органда 99 маалыматтык система иштеп жатат жана «Түндүк» ведомстволор аралык өз ара аракеттенүү системасына кошулган. 2018-жылы эле мамлекеттик органдардын ортосунда маалыматтарды электрондук түрдө алмашуу боюнча 23,9 миллион операция жүргүзүлгөн, бул бюрократияны кыскартууга жана алардын ортосундагы өз ара аракеттенүү процессин тездетүүгө мүмкүндүк берди.

Укук коргоо органдарынын жана прокуратура органдарынын ишин санариптештирүү процесси активдүү жүрүп жатат. Санариптик жамааттык борбор ишке киргизилди, мында коомдук байкоо

жүргүзүү, анын ичинде жүзүнөн таануу функциясы менен камералар аркылуу шаардагы жагдайларга онлайн-мониторинг жүргүзүлүүдө. 2019-жылдан тартып, «Акылдуу шаар» долбоорунун алкагында «Коопсуз шаар» компонентинин биринчи этабы ишке киргизилди. 2020-жылы Долбоор бардык республика боюнча ишке киргизилет. Аталган Долбоорду ишке ашыруудан баштап, камералар орнотулган жерлерде жол кырсыгы жана өлүм эки эсеге азайды.

«Санарип Кыргызстан 2019–2023» санариптик трансформациялоо концепциясында⁵⁵ санариптик технологияларды колдонуу көндүмдөрүндө жана жетүүдө санариптик үзүлүүлөр белгиленген, айрыкча калктын аярлуу катмары үчүн: ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген жактар, улгайган жарандар жана аялдар. Жетүү мүмкүнчүлүгүндөгү санариптик үзүлүүлөрдү жок кылуу үчүн улуттук санариптик маалыматтык-коммуникациялык инфратүзүмдөрүнө аялдардын жетүүсүн кеңейтүү болжолдонууда.

Шайлоо процесси

Кыргыз Республикасынын туруктуу өнүктүрүү боюнча улуттук кеңеши тарабынан 2018-жылдын 13-августунда 2018–2020-жылдарга шайлоо жөнүндө мыйзамдарды өркүндөтүү стратегиясы жактырылган, ал Иш-чаралар планы аркылуу ишке ашырылат, мында артыкчылыктуу багыттардын бири, жарандардын, анын ичинде аялдардын активдүү жана пассивдүү шайлоо укуктарын толук жүзөгө ашыруу үчүн шарттарды жакшыртуу аркылуу инклюзивдүү шайлоо процессин жогорулатуу болуп саналат.

Кыргыз Республикасы шайлоо процессине жаңы технологияларды киргизди – алар, биометрикалык маалыматтар боюнча шайлоочуларды идентификациялоо системасы жана кол менен эсептөөнү, добуштарды жана шайлоонун жыйынтыктарын контролдоонун автоматтык эсептөөчү урналар. Көрүлгөн чаралар бир катар көйгөйлөрдү чечүүгө мүмкүндүк берди, натыйжасында республикадагы шайлоолор өлкөдөгү коомдук-саясий жагдай-

ларды курчутту, революциялык жагдайга чейин жеткирди.

Жаңы шайлоо моделин колдонуунун жардамы менен, шайлоонун болжолдуу жыйынтыктары добуш берүү аяктагандан кийин эки сааттын ичинде 95%ы белгилүү болуп, шайлоону тынч өткөрүүгө мүмкүнчүлүк түзүлүүдө. Шайлоо системасына жүргүзүлгөн реформадагы негизги жетишкендиктер төмөнкүлөр болду:

- тактык, ачык-айкындуулук, шайлоонун атаандашуу жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу, добуш берүүнүн инклюзивдүү деңгээлин жогорулатуу, жарандардын каалоосун эркин билдирүүсү үчүн укуктук жана практикалык шарттарды жакшыртуу;

- «бир жаран – бир добуш» принцибин киргизүү менен добуш берүүгө катышкан жарандардын санын фальсификациялоо мүмкүнчүлүгүн жок кылуу;

- добуштардын жыйынтыгын эсептөөдөгү тактык жана толук айкындуулук;

- Борбордук шайлоо комитетинин жер-жерлердеги серверлерине жыйынтыктардын ошол замат жөнөтүлүшү жана шайлоо участкарунда добуштарды кол менен эсептөөнүн сервердеги жыйынтыктарын автоматтык топтоо, натыйжалуу жарандык контролдоо үчүн шарттарды түзүү.

ВКыргыз Республикасында аялдардын саясатка катышуусу боюнча гендердик теңчилик жаатындагы мыйзам колдонулат. «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамына милдеттүү гендердик квоталар киргизилген, тактап айтканда мыйзам чыгаруу бийлигинде бир жыныстагы өкүлдөр 70%дан ашык болбоого тийиш. Ошондой эле, Жогорку Кеңештин аял жынысындагы депутаттын ыйгарым укуктары мөөнөтүнөн эрте токтотулган учурда, катталган талапкерлердин кийинки аял жынысындагы талапкерге мандатын өткөрүп берет. Ушундай эле ченем «Жергиликтүү кеңештердин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамында да каралган, ошондой эле шайлоо округу боюнча мандаттарды аялдар үчүн резервге коюу тууралуу ченем киргизилген.

⁵⁵ <http://ict.gov.kg/index.php?r=site%2Fsanarip&cid=27>

Эл аралык катышуу

Кыргыз Республикасы көзкарансыздыкты алгандан бери, өзүнүн демократиялык өнүгүүсүнүн башында туруп көптөгөн эл аралык жана региондук уюмдарга активдүү мүчө боло алды, бул республиканын эл аралык коомдоштуктарга толук укуктуу кирүүсүнө көмөктөштү.

Кыргыз Республикасы 124 эл аралык уюмга жана келишимдик органдарга толук укуктуу мүчө жана катышуучу болуп саналат. Ушул эле учурда дүйнө өлкөлөрүндө өлкөнүн дипломатиялык катышуусун кеңейтүү боюнча чаралар көрүлүүдө.

1992-жылдын 2-мартындагы БУУ Башкы Ассамблеясынын 46-сессиясынын жүрүшүндө Кыргыз Республикасы бир добуштан БУУга кабыл алынган. БУУ менен өз ара аракеттенүүдө саясий, социалдык-экономикалык, маданий-гуманитардык, ошондой эле адамдардын укугу чөйрөсүндө кызматташууга өзгөчө көңүл бурулууда.

Кыргыз Республикасы мүчө болгондон бери бир нече жолу маанилүү тышкы саясий демилгелери менен чыкты. Булар, «Манас» кыргыз улуттук эпосунун миң жылдыгын майрамдоо», «Эл аралык тоо жылы, 2002», «Тоолуу аймактарды туруктуу өнүктүрүү», «Тоону туруктуу өнүктүрүү», «Кыргыз мамлекеттүүлүк жылын майрамдоо», «Эл аралык социалдык өнүктүрүү күнү», «Борбордук Азияда радиациялык коркунучту жок кылууда эл аралык коомдоштуктун ролу жөнүндө» ООНдун Башкы Ассамблеясынын резолюциялары жана Борбордук Азиядагы ядролук куралдардан бош зоналар боюнча бир катар резолюциялар.

Кыргызстан БУУнун ар кандай шайлоочу органдарына жана анын адистештирилген мекемелеринин жетекчилик түзүмдөрүнө бир нече жолу шайланган, алардын катарына БУУ ГА Башкы комитети, Адам укуктары боюнча БУУ Кеңеши, ЮНЕП башкаруучулар кеңеши, Конференциялар боюнча комитет, БУУӨП/ЮНФПА Аткаруучу кеңеши, Баңгизаттар боюнча комиссия, Кылмыштуулукту алдын алуу жана укуктук адилеттүүлүк боюнча комиссия, Аялдардын орду боюнча комиссия, Туруктуу өнүктүрүү боюнча комиссия,

ӨЭУ боюнча комитет, Эл аралык телекоммуникациялык союз, МСЭ радиорегламентардык комитет, ЭКОСОС, Материалдык эмес маданий мурастарды коргоо боюнча ЮНЕСКО өкмөттөр аралык комитети, ЮНЕСКО аткаруучу кеңеши жана башкалар.

Өлкө БУУнун адистештирилген мекемелери менен тыгыз өз ара аракеттенет. Алар Дүйнөлүк саламаттык сактоо уюму (ДСУ), Дүйнөлүк соода уюму (БДСУ), Атом энергиясы боюнча эл аралык агенттик (МАГАТЭ), Бириккен улуттардын тамак-аш жана айыл чарба уюму (ФАО), Эл аралык эмгек уюму (ЭЭУ), Билим берүү, илим жана маданият маселелери боюнча Бириккен улуттар уюму (ЮНЕСКО) жана башкалар.

Региондук мүнөздөгү уюмдарга жана интеграциялык бирикмелерге да Кыргыз Республикасы толук укуктуу мүчө, КМШ, ЕАЭБ, ЖККУ, ШКУ, ЕККУ, АӨИЧК жана башкаларга мүчө болуп саналат.

Өлкө БУУнун тынчтыкты сактоо операцияларына активдүү катышып келет, 1998-жылдан бери өзүнүн 150дөн ашык өкүлчүлүгүн БУУнун ар түрдүү тынчтыкты сактоо миссияларына жөнөткөн.

Жарандарга документ берүү

Кыргыз Республикасы жарандарга мыйзамдуу өздүк күбөлүгүн камсыздоо боюнча милдеттерди толук кандуу ишке ашырууга аракеттенүү. Жыл сайын документтештирүү маселеси боюнча өзүнүн өлкөсүнүн жараны, ошондой эле чет өлкөлүк жаран катары 2 млн. адамдан ашык тейлөөдөн өткөн.

2019-жылы июль айында качкындар иштери боюнча БУУнун Жогорку Комиссарынын Башкармалыгы Кыргыз Республикасында калктын жалпы саны 6,4 млн. адамды түзөөрүн эске алуу менен, Кыргыз Республикасы өлкөдө жарандыгы жокторду жоюу иштерин жүргүзгөн мамлекеттердин бири болгонун жарыялаган.

2009–2018-жылдары 79 миңден ашык адам өздөрүнүн 1974-жылдагы чыгарылган үлгүдөгү

советтик паспортторун Кыргыз Республикасынын жарандыгынын улуттук паспортуна алмаштырышкан. 2014–2017-жылдар аралыгында Кыргыз Республикасында жарандыгы жокторду жана документи жок адамдарды каттоо жана документ берүү боюнча иштер жүргүзүлгөн. 13 649 адам табылган, алардын ичинен 13 052 адам арызын беришкен, калган 597 адам юридикалык консультация алган. Азыркы учурда, арыз берген 13 052 адамдын ичинен 13 041 жаран өздөрүнүн укуктук статустарын аныктап, тиешелүү документтерди алышты. 11 адам гана Кыргыз Республикасынын жарандыгын кабыл алуу маселеси боюнча чечимди күтүп жатат. Ошентип Кыргыз Республикасында жарандыгы жана документи жок адамдарды каттоо жана документ берүү боюнча иштер аяктоо стадиясында турат.

Жарандардын персоналдык маалыматтарын автоматтык түрдө эсепке алуу системасын түзүү боюнча улуттук масштабдагы долбоор болуп саналган, Калктын бирдиктүү мамлекеттик реестрин түзүү жана өнүктүрүү жогоруда айтылган көрсөткүчтөргө жетүүгө мүмкүнчүлүк түздү, ал жарандарга документ берүүнү санариптик камсыздоого толук кандуу өтүүсү үчүн түрткү болду.

Позитивдүү көрсөткүчтөр «1 адам, 1 паспорт ПИН» принцибин ишке киргизүүгө да байланыштуу болду, ал 2016-жылы башталган. Ошону

5-таблица.

2014–2019-жылдар аралыгында Кыргыз Республикасынын 18 жана андан жогорку жаштагы жарандарынын каттоодон өткөн биометрикалык маалыматтарынын саны

2014	2015	2016	2017	2018	2019
1 822 342	2 807 549	2 902 899	3 137 595	3 315 595	3 418 704

Улуттук укук коргоочу мекемелер

Кыргыз Республикасында улуттук укук коргоо мекемеси катары Кыргыз Республикасынын Акыйкатчы (Омбудсмен) институту жана Кыйноолорду жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнүн алдын алуу боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук борбору эсептелип жүрөт.

менен, уникалдуу ПИН бардык жарандарга, анын ичинде жаңы төрөлгөн ымыркайларга да ыйгарылат. 2018-жылы өлкө 5 жашка чейинки балдардын үлүшүнүн көрсөткүчтөрү боюнча 98,9%га жеткен, төрөлгөндүгү тууралуу акт мамлекеттик органдарда катталган. Азыркы учурда, 677 балада документ жок экендиги белгиленди, алар турмуштук оор кырдаалда турушат.

Заманбап технологияларды улай, Кыргыз Республикасы 2014-жылы калктын биометрикалык маалыматын жыйноо боюнча улуттук компания жүргүзгөн. Анын биринчи милдети, биометрикалык паспортторду ишке киргизүү келечеги менен, шайлоо жүргүзүүдө жарандардын добуш берүү укуктарын коргоо болуп саналат. 2017-жылдан бери биометрикалык каттоо 2017-жылы чыгарылган үлгүдөгү чет мамлекеттик жана ички паспортторду тариздөө системасынын бөлүгү болуп калды, ал Жарандык авиация эл аралык уюмунун бардык талаптарына жооп берет (ICAO).

2020-жылдын 8-январына карата биометрикалык каттоодон өткөн 18 жаштан жогору болгон жарандардын саны 3,4 млн. адамды түздү, 18 жаштан жогору болгон жарандардын жалпы саны иш жүзүндөгү паспорт менен 3,8 млн. адамды түзөт. Биометрикалык каттоодон өтпөгөн, иш жүзүндөгү паспорту бар жарандардын саны 543 464 адам же 14,15%.

2019-жылы Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысынын (Омбудсмендин) атына жарандардан 3 923 кат жүзүндөгү кайрылуу келип түшкөн, ал эми 2019-жылы кайрылган жарандардын жалпы саны 11 148 адамды түзгөн. Ошону менен, жалпы кайрылуулардын 60%ын сот жана укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин аракеттерине даттануулар түзөт. 2017-жылы Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысынын (Омбудсмендин) демилгеси боюнча

Акыйкатчылардын Евразиялык Альянсы түзүлгөн. Чечим Кыргыз Республикасында түзүлгөн Улуттук укук коргоо институттардын эл аралык форумунда кабыл алынган, анын ишине бир катар мамлекеттердин (Россия, Казакстан, Иран, Армения, Монголия ж.б.) Акыйкатчылары катышкан. Аталган Альянс Азия жана Европа өлкөлөрүнүн адам укуктары боюнча ыйгарым укуктууларынын биргелешкен биринчи укук коргоочу союзу болуп калды.

«Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысы (Омбудсмен) жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын Акыйкатчынын көз карансыздык принциптерин Париж принциптерине шайкеш келтирүү бөлүгүндө айрым кенемтелер бар. Эгерде парламент тарабынан Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысынын (Омбудсмендин) ар жылдык докладды жактырылбаса, мындай жагдай анын ыйгарым укуктарын мөөнөтүнөн эрте токтотулушуна себеп болушу мүмкүн. Ошондуктан Кыргыз Республикасынын Акыйкатчы (Омбудсмен) институту 2012-жылы «В» статусуна (Париж принциптерине толук шайкеш эместиги) аккредитацияланган.

«А» статусуна жетүү максатында Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысы (Омбудсмени) менен Парламент «Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысы (Омбудсмен) жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын жаңы редакциясын илгерилетүү боюнча биргеликте иштерин жүргүзүүдө, ал Париж принциптерине толук шайкеш келүүсүнө мүмкүнчүлүк берет.

Кыргыз Республикасында улуттук алдын алуу механизминин функциясын көз карандысыз мамлекеттик орган – Кыйноолорду жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнүн алдын алуу боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук борбору ишке ашырат. «Кыйноолорду жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнүн алдын алуу боюнча улуттук борбору жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамында Улуттук борбордун ишине жана алардын кызматчыларынын иммунитетине кийлигишүүлөргө жол бербөө каралган.

2013-жылдан 2019-жылга чейинки ишинде Улуттук борбор эркиндигинен ажыратуу жана чектөө жерлерине 5 717 жолу барышкан. Улуттук борбордун жети жыл ичиндеги алдын алуу иштери боюнча баруусунун бардык санынын: 53%ы Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин мекемесинде, 25% – Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Жазаларды аткаруу мамлекеттик кызматынын мекемелеринде өткөрүлдү.

Адамдын жана жарандын эркиндигин жана укугун камсыздоо жана коргоо механизмдерин өркүндөтүү, адам укуктары чөйрөсүндөгү эл аралык милдеттенмелерди ишке ашыруу максатында, 2013-жылы Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу адам укуктары боюнча Координациялык кеңеш түзүлгөн, кеңештин курамына Акыйкатчы жана Улуттук борбордун өкүлдөрү да кирген.

Координациялык кеңеш тарабынан БУУ комитеттерине адам укуктары боюнча ар кандай улуттук докладдар даярдалган жана сунушталган.

Коррупция менен күрөшүнүн, ошондой эле тартип бузуулардын белгилүү болгон динамикасынын негизинин бири катары ишкерлердин укугун коргоонун артыкчылыгын эске алып, 2019-жылдын 1-январынан тартып, 2021-жылдын 1-январына чейин ишкердик субъекттерине текшерүү жүргүзүүгө тыюу салынган (мораторий), Ишкердик иштердин субъекттеринин мыйзамдык кызыкчылыктарын, эркиндигин жана укугун коргоо боюнча ыйгарым укуктуу жак – Бизнес-акыйкатчы кызматы ишке киргизилди.

II. Көйгөйлөр

(16.1, 16.2.-милдеттер) Жашы жете электерге карата кылмыштуулуктун зомбулук көрүнүштөрүнө, үй-бүлөлүк кыйноолорго каршы күрөшүү бүгүнкү күндө дагы актуалдуу бойдон калууда. Мындай кылмыштуулуктардын динамикасына төмөнкүлөр таасирин тийгизди, өлкөдөгү социалдык-экономикалык жагдайлар, калктын жашоо деңгээлинин төмөндөшү, коомчулукта кирешесинин деңгээли боюнча катмарларга бөлүнүшү, жаштар жана калктын активдүү бөлүгүнүн арасындагы жумушсуздук.

Жалгыз укук коргоо органдарынын аракеттери кылмыштуулуктун аталган түрлөрүн кыскартууга олуттуу таасирин тийгизе албайт. Түзүлгөн жагдайга бардык мамлекеттик органдардын тартылбай жаткандыгы, мындай кылмыштардын болушунун себептерине комплекстүү талдоо жүргүзүү жана алдын алуу чараларын иштеп чыгуу зарылдыгы таасирин тийгизүүдө.

(16.3.-милдет) жүргүзүлүп жаткан соттук-укуктук реформа сот жана укук коргоо органдарынын ишин кайрадан түздү. Өткөөл мезгил процессинде соттук процессти жаздыруу үчүн техникалык жабдуулардын жетишсиздигинен улам, соттун маалыматтык системага өтүүсү жетишсиз болуп жатканын байкоого болот.

(16.4.-милдет) Соңку жылдары бизнестин ар кандай чөйрөсүнө уюшкан кылмыштуулуктун мүчөлөрү тарабынан мыйзамсыз финансылык ресурстарын салуу аркылуу ишкердик иштердин жүргүзүлүп жаткан тенденциясы байкалууда, ошону менен кылмыштык кирешелерди легалдаштыруу жүрүп жатат. Каржылоонун мыйзамсыз булактарын белгилөө, аларды легалдаштырууга каршы аракеттенүү, Кыргыз Республикасында артыкчылыктуу багыттардын бири болуп калууда.

Мүлктүк бөлүнүүлөрдү, социалдык камсыздоолордун деңгээлинин жана укуктук кепилдиктердин төмөндөгөнүн, көптөгөн жарандарда социалдык багыттардын жана жашоо келечегинин жоголгонун байкоого болот, бул коомдогу криминалдын өсүшү үчүн азыктык чөйрө болуп саналат.

(16.5.-милдет) Кыргыз Республикасында коррупциялык көрүнүштөр көйгөйү мамлекеттин коомдук жашоосунда туруктуу орундардын бирин ээлейт жана улуттук коопсуздуктун реалдуу коркунучу болуп саналат. Коррупция менен күрөшүүдөгү көйгөйлөрдүн бири болуп, коррупцияга каршы күрөшүү үчүн материалдык ресурстардын жетишсиздиги, ошондой эле укуктук нигилизм саналат. Коррупциялык көрүнүштөр коомчулукта кооптуу жагымсыз аракеттер экенине карабастан, социалдык-экономикалык көрсөткүчтөр коррупциянын масштабына таасирин тийгизет.

(16.6.-милдет) Соңку жылдардагы бардык жетишкендиктерге карабастан, мурункудай эле сандык айырмалар бар, ал санариптик технологияларга жетүү жана колдонуу көндүмдөрү жаатында диспропорциялар күчөтүлүүдө, айрыкча шаар жана айыл аймактарында, ошондой эле калктын аярлуу топтору үчүн санариптик кызмат көрсөтүүгө карата баалар боюнча жеткиликтүү жана алгылыктуу болуп бөлүнүшү.

Онлайн-чөйрөгө жетпеген адамдар өзүнүн социалдык-экономикалык укуктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү үчүн санариптик технологияларды кантип колдонуу керек экендиги боюнча компьютердик жана санариптик көндүмдөрүн базалык окутууга муктаж. Аларды санариптик технологиялардын тиешелүү көндүмдөрү менен камсыздоо аркылуу өлкөнү экономикалык өнүктүрүү процессине калктын аярлуу катмарын кошуу үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөр ачылат.

(16.7. милдет) Шайлоолордо талапкерлер катары аялдардын, этникалык азчылык, ДМЧАлардын катышууларынын жетишсиздиги байкалууда, ал эми жарандардын акыркы категориясы үчүн добуш берүүгө катышууда да кыйынчылыктар бар. Мыйзамда, Парламенттин депутаттарын, жергиликтүү кеңештин депутаттарын шайлоодо аялдардын, улуттук азчылыктын, ошондой эле жаштардын жана ДМЧА өкүлдөрү боюнча ченемдер белгиленген. Бирок иш жүзүндө аталган ченемдер шайлоо аяктагандан кийин жана депутаттарды каттоодо сакталбай келет.

(16.8.-милдет) Кыргыз Республикасы эл аралык коомдоштуктардын толук кандуу жана жооптуу мүчөсү катары глобалдык жөнгө салуу органдарынын ишине активдүү катышууга жана өзүнүн салымын кошууга күчүн жумшап келет. Өлкөнүн эл аралык жана региондук уюмдарга жемиштүү мүчө болуп саналышы, ошондой эле дүйнөлүк коомчулук үчүн актуалдуу болгон бир катар тышкы саясий демилгелерди көтөрүшү жогоруда айтылгандарга тастыктоо болуп саналат.

Ошону менен өлкө мүчө болуп саналган эл аралык жана региондук уюмдардын, интеграциялык түзүмдөрдүн бюджетине мүчөлүк акыны төлөө

боюнча кыйынчылыктарга дуушар болууда. Республика 100дөн ашык эл аралык уюмдардын бюджетине мүчөлүк төгүмдөрдү төлөйт.

(16.9.-милдет) Жарандын жарандык абалынын актыларын кагаз жүзүндөгү архивин санариптештирүү боюнча көйгөйлөр бар, бул жумушта колдонулуучу маалыматтык системанын актуалдуулугунун убактылуу диапазонун көбөйтүүгө мүмкүндүк бербейт. Ошону менен 2020-жылдан тартып 1998–2008-жылдар аралыгында төрөлгөндүгү тууралуу жарандык абалдын актыларынын жазууларын санариптештирүү боюнча иштер башталды.

Ушулардан улам кагаз жүзүндөгү архивдерди санариптештирүү боюнча толук кандуу органды түзүү зарылдыгы пайда болууда, ал жарандарга сапаттуу мамлекеттик каттоо кызматын алуу процессин бир кыйла жеңилдетет.

(16.а-милдет) Эл аралык стандарттардын бар экенине карабастан, финансылык көз карансыздык ишке ашырылбай келет. Ошондой эле, мыйзамда Кыйноолорду алдын алуу боюнча борбордук борбордун ишине кийлигишүүгө жол бербөө тууралуу каралса да, анын ишине бөгөт коюу тууралуу ма-селе бар.

III. Кийинки кадамдар:

- Кыргыз Республикасынын укуктук саясат концепциясын иштеп чыгуу аркылуу улуттук укуктук системаны жана анын элементтерин өнүктүрүүнүн негизги багыттарын аныктоо;

- жаңы кылмыш-жазык жана жарандык мыйзамдардын укук колдонуучу тажрыйбасын чыңдоо, бийликтин сот, аткаруу жана мыйзам чыгаруу бутактарынын өз ара аракеттенүүсү аркылуу соттук-укуктук реформаларды андан ары илгерилетүү;

- электрондук сот өндүрүшүн өнүктүрүү, санариптик кылмыштуулук ишин жана жоруктар жөнүндө иштерди жайылтуу, Кылмыштардын жана жоруктардын бирдиктүү реестринин, Тартип бузуулардын бирдиктүү реестринин маалымат системасын жана башка маалымат базаларын өнүктүрүү аркылуу ачыктыкты жана айкындуулукту камсыздоо;

- мамлекеттик органдардын ишине туура келбеген функцияларды жана милдеттерди кыскартуу, түзүмүн жана иш милдеттерин кайра карап чыгуу боюнча жана аткаруу бийлигинде колдонулуучу башкаруу технологияларына талдоо жүргүзүү, регламенттерин жана башкаруу чечимдерин кабыл алуу процессин өзгөртүү;

- мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу системасын санариптик трансформациялоо. Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптик форматка өткөрүү процессин аяктоо, бизнес-процесстерди оптималдаштыруу аркылуу мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатын жогорулатуу;

- кылмыштуулук жолу менен алынган, мыйзамсыз чыгарылып кеткен активдердин турган жерин белгилөө, токтотуу жана өлкөгө кайтартуу боюнча эл аралык кызматташтыкты чыңдоо;

- коррупциянын деңгээлин өлчөөнүн улуттук системасын түзүү менен катар коррупцияга каршы күрөшүү боюнча мамлекеттик органдарды координациялоо системасын, колдонуудагы мыйзамдардын коррупциялуулугун карап чыгуу жана мамлекеттик чечимдерди кабыл алуу процессинде коррупцияга каршы талдоону ишке киргизүү, коррупцияга каршы күрөшүү боюнча Стамбулдук иш-аракеттердин планына мониторинг жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча сунуштамаларды имплементациялоо;

- Акыйкатчылар институттарынын жана Кыйноону алдын алуу боюнча улуттук борбордун эл аралык стандарттарга толук шайкештигин камсыздоо. Аталган институттарга мамлекеттик башкаруунун улуттук системасын эсепке алуу менен, ошондой эле аларды каржылоо принциптерин кайра карап чыгуу аркылуу көз карандысыз статусун берүү;

- калктын укуктук маданиятынын деңгээлин жогорулатуу боюнча чараларды күчөтүү, жарандардын мамлекетке жана анын институттарына карата ишенимин, укуктук системанын натыйжалуулугун чыңдоо;

- жарандык коомчулукту мамлекеттик жана муниципалдык чечимдерди кабыл алуу процес-сине тартуу, аларга мониторинг жүргүзүүнүн натыйжалуу системасын жайылтуу жана өнүктүрүү динамикасын баалоо, ошондой эле колдонуудагы механизмдерди өркүндөтүү. Артыкчылыктардын бири болуп, ченемдик укуктук актылардын долбоорлорун республикалык жана жергиликтүү деңгээлдерде талкуулоодо жарандардын ой-пикирлерин эсепке алуу болуп саналат.

17-МАКСАТ.

Туруктуу өнүктүрүү кызыкчылыгында глобалдык өнөктөштүк алкагындагы иштерди ишке ашыруу жана активдештирүү каражаттарын чыңдоо

17-туруктуу өнүктүрүүнүн максатына (ТӨМ) коюлган милдеттердин көпчүлүк бөлүгү өлкөнү өнүктүрүүгө багытталган, аларга жетүү үчүн Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясында аныкталган индикаторлорго жана максаттарга жетүү, туруктуу өнүктүрүү, кызматташууга даяр болуу жана эл аралык өнөктөштүккө көмөк көрсөтүү, ошондой эле каржылоонун ички булактарын мобилизациялоо (мамлекеттик бюджет, мамлекеттик-жеке өнөктөштүк, социалдык мобилизациялоо жана башкалар) Кыргызстандын салымы болуп саналат. Ошону менен белгилей кетчү нерсе, ТӨМ 17-ге жетүүнүн оң динамикасы Кыргыз Республикасынын мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө жагымдуу таасирин тийгизет.

«Маалыматтар, мониторинг жана отчеттуулук» блогундагы милдеттерге жетүү боюнча маалыматтар төмөндө «мониторинг жана баа» бөлүмүндө берилди.

I. Максаттардын индикаторлорунун негизинде учурдагы жагдайды талдоо

Финанстар

2018-жылы мамлекеттик бюджеттин кирешелери (финансылык эмес активдерди сатуудан келип түшүүлөрдү кошо алганда) 151,6 млрд. сом көлөмүндө же ИДПга карата 2,6%да түзгөн. Бюд-

жеттик ресурстардын толукталышынын негизги булагы салыктык келип түшүүлөр болуп саналат, анын салыштырма салмагы 2018-жылы акыркы беш жыл ичиндеги эң жогорку мааниге жеткен, ал жалпы мамлекеттик кирешенин дээрлик 77%ын түзгөн.

6-таблица.

Булактар боюнча бөлүштүргөндө мамлекеттик кирешенин жалпы көлөмү, ИДПга карата % менен

Көрсөткүчтөрдүн аталыштары	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Кирешелер, бардыгы	26,0	29,8	29,8	27,4	28,2	26,6
Салыктык кирешелер	17,9	20,6	19,7	19,7	19,5	20,5
Социалдык муктаждыктарга төгүмдөр/чегерүүлөр	-	-	-	0,0	0,5	-
Алынган расмий трансферттер	3,2	2,5	2,2	2,1	2,5	1,6
Салыктык эмес кирешелер	5,0	6,7	8,0	5,6	5,7	4,5
Финансылык эмес активдерди сатуудан түшкөн кирешелер	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Мамлекеттик бюджет айкын социалдык багыттарга ээ жана бюджеттин чыгымдарынын дээрлик жарымы (2018-жылы 48,9%) билим берүү, саламаттык сактоо жана социалдык коргоо чөйрөсүндөгү негизги кызмат көрсөтүүлөрдү каржылоого багытталат. Чыгымдардын мындай түзүмү экономикага инвестициялоо, анын ичинде инфратүзүмдөрдү өнүктүрүү үчүн финансылык ресурстардын жетишсиздигин, ошондой эле улуттук, эл аралык жана кошумча ресурстарды мобилизациялоону жакшыртуунун жогорку актуалдуулугун айкын көрсөтүп турат.

Экономиканы активдүү өнүктүрүү ички булактардан мамлекеттик кирешелерди жогорулатуу үчүн негиз болуп саналат, Кыргыз Республикасы ишкердикти өнүктүрүү, жагымдуу инвестициялык климатты түзүү жана улуттук инвестициялык долбоорлорду ишке киргизүү үчүн дайыма болгон аракетин жумшап келет.

Айрым товарларга жана кызмат көрсөтүүлөргө карата акциздердин ставкаларынын өсүшү боюнча салык саясатын өзгөртүү, ошондой эле салмакка негизделген импортко бажы алымдарынан айрым товарлар үчүн килограммга алымды жогорулатуу менен баалуулугунун негизиндеги алымга өтүүсү башкалар үчүн бюджеттин кирешесин жогорулатууга мүмкүнчүлүк түздү.

Ошону менен мамлекеттик кирешелерди жогорулатуу үчүн олуттуу көйгөй жана ошол эле учурда потенциалдуу булагы болуп формалдык эмес экономика саналат, расмий маалыматтар боюнча анын ИДПга карата үлүшү 23,4%ды түзгөн (2018-жылы).

Технологиялар

Кыргыз Республикасы дүйнөлүк коомчулук менен кызматташууга ачык, бирок инновацияларды өнүктүрүү жана жайылтуу, экологиялык жактан коопсуз технологияларды өздөштүрүү боюнча өнүккөн мамлекеттерге караганда бир топ артта калууда. Кыргыз Республикасы инновациялык чечимдерди иштеп чыгуу жана жайылтуу маселесинде колдоого жана көмөктөшүүгө, анын ичинде дээрлик бардык чөйрөдө жеңилдиктерге жана преференцияларга муктаж.

Соңку жылдары Кыргыз Республикасында жашоо тиричилигин бардык тармактарында санариптик, акылдуу технологияларды ишке киргизүү боюнча чаралар көрүлүүдө. Булардын бардыгы республиканы өнүктүрүүдө чагылдырылышы керек, бирок мындай процесс тез арада аткарылбайт.

Санариптештирүү олуттуу капиталды жана кадрлардын даярдыгын талап кылат. Азыркы учурда

өлкөдө жогорку квалификациялуу кадрлар жетишсиз, ал эми өлкө боюнча санариптештирүүнү масштабдуу ишке киргизүү үчүн региондордо жакшы такшалган адистер болушу керек.

Санариптештирүүнү жайылтуудагы көйгөйлөрдү чечүү үчүн конференциялар, форумдар жана тегерек столдор өткөрүлүп жатат, 2019-жылы VI Ысык-Көл инвестициялык форуму өткөрүлдү, анда аянтча түзүлгөн, аянтчада жеке жана мамлекеттик секторлор региондорго санариптик

технологияларды масштабдуу түрдө жайылтууга тиешелүү актуалдуу маселелерди талкуулашты.

Интернет маалыматтарга жетүүнүн өтө маанилүү куралы болуп калды жана илим, технология, инновация, аларга жетүү, ошондой эле билим алмашуу жаатында региондук жана эл аралык кызматташууну өнүктүрүүгө жана кеңейтүүгө көмөктөшө алат. Дүйнөлүк маалыматтарга жетүүнү жакшыртуу үчүн Интернетке жогорку ылдамдыкта жетүү кеңири колдонулуп жатат.

7-таблица.

Ылдамдыктар боюнча бөлүштүргөндө Интернеттин стационардык абоненттеринин саны

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
256 кбит/с – 2 Мбит/с чейин ылдамдыкта абоненттик кошулуу	77 877	105 680	46 408	27 317	27 428	20 551
2 Мбит/с – 10 Мбит/с чейин ылдамдыкта абоненттик кошулуу	43 943	65 345	59 374	91 834	101 786	174 988
10 Мбит/с барабар же андан жогорку ылдамдыкта абоненттик кошулуу	14 065	14 032	105 739	117 068	128 799	73 547

Акыркы жылдары Кыргыз Республикасында тез ылдамдыктагы Интернетти колдонгон (10 жана андан жогору Мбит/с) Интернет абоненттеринин саны көбөйүп жатканын байкоого болот. Жалпысынан, Кыргыз Республикасында 15 жаштан жогорку курактагы калктын 62,8%ы интернет колдонушат. Интернет колдонуучулардын көпчүлүк бөлүгүн 15–28 жаштагылар (82%) жана жогорку билимдүүлөр (81%) түзөт.

Көптөгөн кызыкдар болгон тараптардын катышуусундагы өнөктөштүк

Кыргыз Республикасы көп убакыттан бери көп тараптуу уюмдар менен тыгыз кызматташтыкта. Алар, АИВ/ЖИКС, кургак учук жана безгек менен күрөшүү боюнча Башкы фонд, Өнүктүрүүнүн эл аралык ассоциациясы, ПРООН жана башкалар. Биргелешкен долбоорлорду ишке ашыруу про-

цесстери жүрүп жатат, бул уюмдар донор жана эл аралык диалогдун активдүү катышуучусу катары өлкөнүн потенциалын өнүктүрүүгө катышышат.

Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына жетүү прогресси аларды аткаруу үчүн жетиштүү куралдардын болушу менен камсыздалат. Ийгиликтин негизин кызматташууга даярдык түзөт. Финансылык ресурстар, адилеттүү жана тең укуктуу соода, технологиялар, потенциалды өнүктүрүү, өнөктөштүк жана маалыматтардын агымы – булардын бардыгы Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына жетүүнүн негизги куралдары болуп саналат.

Кыргыз Республикасы тарап болуп саналган, жаратылышты коргоо конвенциясы боюнча милдеттенмелерди аткаруу үчүн айлана-чөйрөнү коргоо жана жаратылыш ресурстарын үнөмдүү пайдалануу жаатындагы трансчек аралык көйгөйлөрдү чечүү максатында көп тараптуу жана

эки тараптуу макулдашууларды ишке ашырууга карата чет өлкөлөр менен натыйжалуу өз ара аракеттенүүгө багытталган эл аралык кызматташуу маселелерине өзгөчө көңүл бурулууда.

Кыргыз Республикасы 1991-жылдан бери Көз карандысыз Мамлекеттердин Шериктештигине мүчө болуп саналат. 1992-жылы Бириккен Улуттар Уюмуна кошулган (БУУ) жана айлана-чөйрөнү коргоо жаатында бир катар эл аралык уюмдарга мүчө болгон. 1992-жылдан бери Кыргыз Республикасы БУУнун Европа Экономикалык комиссиясынын мүчөсү болуп саналат жана «Европа үчүн айлана-чөйрө» процессине активдүү катышып келет. 1998-жылы Дүйнөлүк соода уюмуна (ДСУ) кошулган.

Кыргызстан көптөгөн финансылык институттарга жана өнүктүрүү банктарына мүчө болуп саналат: АӨБ, ГВБ, ИӨБ, ЭВФ, ЕАӨБ, КФВ, ЕИБ, АБИИ, ЕӨРБ жана башкалар.

Глобалдык экологиялык фонд (ГЭФ) менен кызматташуу жүрүп жатат, анын алкагында 2014–2019-жылдары 9 эл аралык долбоор колдоого алынган, алар медициналык калдыктарды жүгүртүүгө, суу ресурстарын башкарууга көмөктөшүүгө, био түрдүүлүктү сактоого, тоо токой жана жер ресурстарын башкарууга, токой экосистемасын биргелешип башкарууга, экологиялык маалыматтарды башкаруунун жана мониторинг жүргүзүүнүн улуттук системасын жакшыртууга, сымап алууда экологиялык тобокелдиктерди азайтууга жана башкаларга багытталган.

Климаттык инвестициялык фонд (CIF) жана Жашыл климаттык фонд (GCF) менен кызматташуу башталды.

Борбордук Азиянын өлкөлөрү менен кызматташуу Евразия экономикалык коомдоштугунун (ЕАЭБ) ишинин алкагында ишке ашырылат.

Кыргызстан 13 эл аралык жаратылышты коргоо конвенцияларынын жана төрт протоколдун катышуучусу болуп саналып, бир тараптан экологиялык иштердин жалпы дүйнөлүк процессине

кошулду, ал эми экинчи тараптан – дүйнөлүк коомдоштуктун толук укуктуу мүчөсү болду жана өнүккөн өлкөлөрдөн техникалык жана финансылык жардамдарды алуу укугуна ээ болду.

II. Көйгөйлөр

(17.1–17.5.-милдеттер) Соңку беш жыл аралыгында ички булактардан мамлекеттик кирешенин өскөнүнө карабастан, өлкөнүн тышкы жардамдарга муктаждыгы уланууда.

Формалдык эмес экономиканын үлүшү өлкөнүн бюджетине кирешелердин келип түшүүсүн чектөөдө.

(17.6–17.8.-милдеттер) Кыргыз Республикасы жаңы технологияларды жайылтуу жана өнүктүрүү маселелеринде артта калган өлкө болуп саналууда. Өлкө өнүккөн өлкөлөрдүн колдоосуна жана көмөгүнө муктаж.

III. Кийинки кадамдар

Өлкөнүн экономикасына эл аралык финансылык жардамдарды жана чет өлкөлүк түз инвестицияларды тартуу Кыргыз Республикасынын тышкы экономикалык саясатынын башкы артыкчылыктарынын бири болуп саналат. Мындай мамиле объективдүү себептер менен шартталды: макроэкономикалык туруктуулукту камсыздоо, инфляцияны кармап туруу, экономиканы түзүмдүк жана технологиялык кайра курууну камсыз кылуу, эскирген негизги капиталды жаңылоо.

Чет өлкөлүк түз инвестицияларды тартуу саясаты 2040-жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясынын негизги параметрлери, 2018–2022-жылдарга «Биримдик. Ишеним. Жаратмандык» Кыргыз Республикасын өнүктүрүү программасы менен өз ара байланыштуу. Өнүктүрүү боюнча өнөктөштөрдүн ресурстары эле тартылбастан, өлкөнүн өзүнүн ресурстары, рыноктук шарттарда инвесторлордун каражаттары мобилизацияланат. 2030-жыл

га чейин өнүктүрүүнүн негизги принциптери, өлкөнүн өзүнүн жана финансылык ресурстар менен камсыздоодо бизнес-секторунун ролун жогорулатуу болуп саналат.

Максаттарды ишке ашыруу үчүн атайын дем берүүчү чаралардын жардамы менен, анын ичинде мамлекеттик-жеке өнөктөштүктү жайылтуу, тартылган инвестицияларды натыйжалуу пайдалануу аркылуу чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу боюнча мамлекеттин мүмкүнчүлүктөрү колдонулат.

Кыргыз Республикасы орто мөөнөттүк мезгилде төмөнкүдөй милдеттерди чечүүгө өзгөчө көңүл бурат:

- чет өлкөлүк капиталды тартуу үчүн чектөөлөрдү жана административдик тоскоолдуктарды жок кылуу;
- түз инвестициялардын көлөмүн жогорулатуу үчүн өлкөнүн атаандашуу мүмкүнчүлүктөрүн максималдуу түрдө колдонуу менен натыйжалуу маркетингдик иш-чараларды өткөрүү;
- донор-өлкөлөрдөн жана эл аралык финансылык уюмдардан жеңилдетилген кредиттерди алуу;
- өнүктүрүү боюнча расмий жардамдардын алкагында гранттарды тартуу;
- инвестициялар чөйрөсүндөгү ченемдик укуктук базаларды кеңейтүү жана өркүндөтүү боюнча иштерди активдештирүү.

Жардамдарды алуучу мамлекеттерди туруктуу өнүктүрүүнүн артыкчылыктарын Кыргыз Республикасынын улап кетүүсү, жакырчылык жана теңсиздик менен күрөшүүнүн конкреттүү жыйынтыктарына жетүү үчүн шарттарды түзүү, ишенимди, өз ара сый мамилени жогорулатуу, айкындуулукту жана отчеттуулукту камсыздоо максатында эл аралык өнүктүрүүгө көмөктөшүү чөйрөсүндөгү өнөктөш мамлекеттер менен өз ара аракеттенүү маанилүү принцип болуп саналат.

МОНИТОРИНГ ЖАНА БААЛОО

Туруктуу өнүктүрүү максаттарына жетүү мониторингинде статистикалык системанын ролу

Кыргыз Республикасынын улуттук статистикалык системасы борборлоштурулган системаны ичине камтыйт, мында маалыматтарды чогултуу, Расмий статистиканын негиз болуучу принциптерине ылайык статистиканы өндүрүү жана туруктуу өнүктүрүү максаттарына байланыштуу далил болуучу базаларды түзүү боюнча аракеттерди координациялоо үчүн негизги жана жооптуу орган Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети (УСК) болуп саналат.

Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарынын көрсөткүчтөрүн ыңгайлаштыруу

2017-жылы Кыргыз Республикасында туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарынын башкы көрсөткүчтөрүн ыңгайлаштыруу максатында улуттук артыкчылыктарды эске алуу менен туруктуу өнүк-

түрүүнүн максаттарынын көрсөткүчтөрүнө жана милдеттерине инвентаризациялоо жүргүзүлгөн. Иштин жүрүшүндө 232 глобалдык индикаторлордун ичинен 140 индикатор боюнча милдеттерге карата улуттук окшош көрсөткүчтөр жана милдеттерге карата дагы кошумча 157 улуттук окшош көрсөткүчтөр иштелип чыкты, алар туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына жетүүгө мониторинг жүргүзүүдө көмөк көрсөтөт.

(17.18.1.-милдет) Статистикалык потенциалды баалоодо Кыргыз Республикасы 102 көрсөткүч же туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарында колдонулган бардык глобалдык көрсөткүчтөрдүн 50% боюнча жооп берүүгө даяр экени белгилүү болду. Жеткиликтүү болгон 102 көрсөткүчтүн ичинен 71 көрсөткүч (70%) – УСК, 28 көрсөткүч (27%) – министрликтер жана ведомстволор, 3 көрсөткүч (3%) – министрликтер жана ведомстволор менен биргеликте УСК тарабынан ишке ашырылат⁵⁶.

8-таблица.

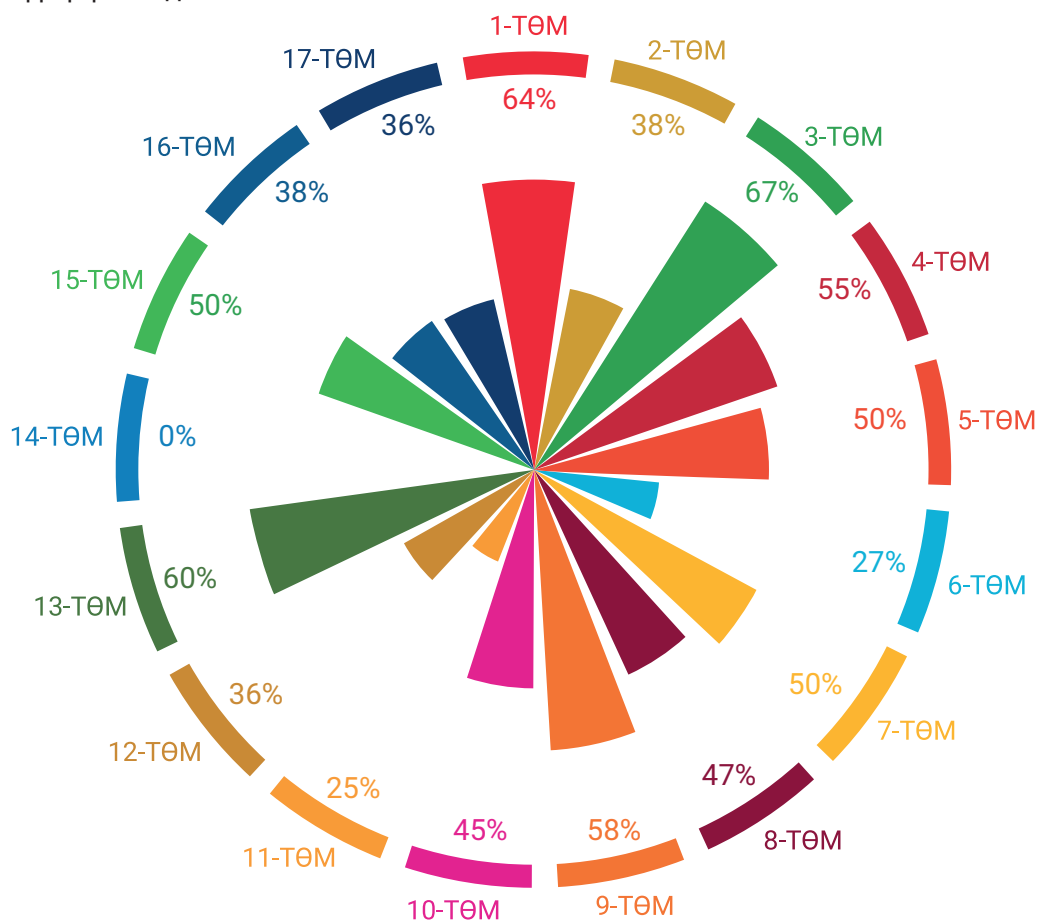
Туруктуу өнүктүрүү максаттарынын глобалдык көрсөткүчтөрүн түзүүнүн максатка ылайыктуулугун жана жеткиликтүүлүгүн баалоо

ТӨМ индикаторлорунун топтору	Саны	Колдонулуучу көрсөткүчтөр, % менен
Бардык глобалдык көрсөткүчтөр	232	
Колдонулбаганы	26	
Колдонулганы	206	100%
Жеткиликтүү	102	50%
Чоң күч аракеттер менен жетүү	86	42%
Жеткиликсиз	18	8%
Учурдагы статистикалык потенциал	102	50%

⁵⁶ Кыргыз Республикасынын учурдагы статистикалык потенциалын баалоо COOON-DFID «мониторинг ЦУР» долбоорунун алкагында жүргүзүлдү.

37-сүрөт.

Кыргыз Республикасында туруктуу өнүктүрүү максаттарынын глобалдык көрсөткүчтөрүнүн жеткиликтүүлүгүн талдоо

Кыйла жеткиликтүү көрсөткүчтөр:

Аз жеткиликтүү көрсөткүчтөр:

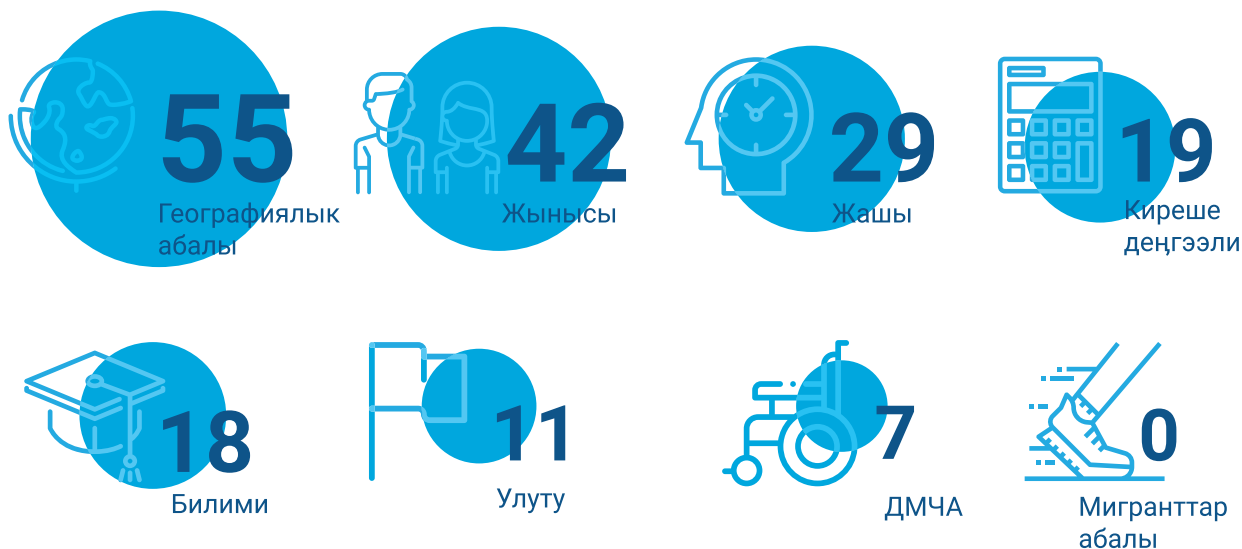

Кыргыз Республикасы 2030 «артыңда эч кимди калтырба» чакырыгынын негизги принциптерин колдонуп, ТӨМ көрсөткүчтөрүн өз-өзүнчө аныктоого көп көңүл бурууда. Глобалдык көрсөткүчтөрдүн жеткиликтүүлүгүн талдоодо 2020-жылдын 1-январына карата 55 көрсөткүч гео-

графиялык жайгашуусу, 42 – жынысы, 29 – жаш курагы, 19 – кирешесинин деңгээли, 18 – билими боюнча маалыматтарды өз-өзүнчө алууга мүмкүн болоору белгилүү болду. Ошону менен миграциялык статусу жана майыптыгы боюнча өз-өзүнчө маалыматтарды даярдоодо кенемтелер бар.

38-сүрөт.

ТӨМ көрсөткүчтөрү үчүн өз-өзүнчө маалыматтар

Туруктуу өнүктүрүү максаттарына мониторинг жүргүзүү үчүн маалыматтардын маанилүү булактары болуп, үй чарбачылыгын интегралдык текшерүү, ошондой эле Кыргыз Республикасында аялдардын жана балдардын абалы жөнүндө адистештирилген текшерүү – КОМП⁵⁷ саналат. Кыргыз Республикасы 2014, 2015 жана 2018-жылдары текшерүүнүн үч раундун өткөргөн. 2018-жылы КОМП жүргүзүүдө туруктуу өнүктүрүү максаттарынын 31 глобалдык көрсөткүчтөрү үчүн негизги белгилери (жынысы, курагы, географиялык абалы, билими, кирешесинин деңгээли, улуту жана майыптыгы) боюнча өз-өзүнчө маалыматтар чогултулган.

(1.16.-милдет) «Адилеттүү социалдык коргоону түзүү» 2040 Стратегиясы ТӨМ 1.2. «2030-жылы улуттук аныктамаларга ылайык, жакырчылыктын бардык көрүнүштөрүндө жашаган бардык курактагы эркектердин, аялдардын жана балдардын үлүшүн кыскартуу, жок дегенде жарымын» глобалдык милдети менен салыштырылды, ал 1.2.2. «Улуттук аныктамаларга ылайык жакырчылыктын бардык көрүнүшүндө жашаган бар-

дык курактагы эркектердин, аялдардын жана балдардын үлүшү» глобалдык көрсөткүчү менен өлчөнөт. Ушулардан улам, көп ченемдүү жакырчылыктын индексин өлчөөнүн глобалдык методологиясынын негизинде Көп ченемдүү жакырчылыктын Улуттук индекси (NMPI) иштелип чыккан, ал өлчөөнүн беш аспектинде он бир индикаторду ичине камтыйт: ден соолук, монетардык жакырчылык, турак жай шарттары, тамак-аш коопсуздугу жана билими⁵⁸.

(17.18.2.-милдет) Улуттук статистикалык системанын натыйжалуу иштешин камсыздоо, жогорку сапаттагы расмий статистиканы өндүрүү, Кыргыз Республикасында расмий статистикага коомчулуктун ишенимин чыңдоо максатында «Расмий статистика жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын жаңы редакциясы кабыл алынды⁵⁹. Аталган Мыйзамдын милдети Кыргыз Республикасынын статистика жаатындагы мыйзамдарын өркүндөтүү, расмий статистиканы фундаменталдык принциптерге толук шайкеш келтирүү болуп саналат.

⁵⁷ КОМП – Кыргыз Республикасында аялдардын жана балдардын абалы жөнүндө көптөгөн көрсөткүчтөр боюнча кластердик текшерүү (MICS).

⁵⁸ Алкире-Фостер көп ченемдүү жакырчылыкты өлчөө ыкмасы NMPI үчүн негиз болду.

⁵⁹ Кыргыз Республикасынын 2019-жылдын 8-июлундагы № 82 мыйзамы.

(17.18.3.-милдет) Азыркы учурда 2015–2019-жылдарга Кыргыз Республикасынын мамлекеттик статистикасын өркүндөтүү жана өркүндөтүү боюнча кезектеги программаны (алтынчы программаны) ишке ашыруу аяктады, ал мыйзамдык базаны өркүндөтүүнүн негизинде улуттук маалыматтык-статистикалык системанын натыйжалуулугун жогорулатууга, статистикалык өндүрүш процессин интеграциялоо үчүн алдынкы маалыматтык-коммуникациялык технологияларды жайылтууга, чыгарылган маалыматтардын сапатын жакшыртууга жана аларга карата колдонуучулардын ишенимин арттырууга, ошондой эле статистикалык интеллектуалдык потенциалын өстүрүүгө багытталган. 2040 Стратегиясынын милдеттерин эске алуу менен 2020–2024-жылдарга статистиканы өнүктүрүү боюнча кезектеги программалар даярдалууда. Статистиканы өнүктүрүү программасында маалыматтарды чогултуу жана кайра иштеп чыгуу процессин санариптештирүү жана автоматташтыруу жаатында Кыргыз Республикасынын статистикалык системасын модернизациялоонун олуттуу кадамдары, ошондой эле туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына мониторинг жүргүзүү үчүн статистиканы өнүктүрүү каралган.

УСКнын учурдагы статистикалык иши Статистикалык иштердин ар жылдык программасынын негизинде ишке ашырылат. Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына мониторинг жүргүзүү үчүн УСКда маалыматтарды натыйжалуу алмашуу максатында 2020-жылга программага ТӨМ үчүн маалыматтарды жана мета-маалыматтарды чогултуу боюнча иштер киргизилди.

(17.19.1.-милдет) Статистикалык системанын потенциалын өстүрүү Улуттук статистикалык комитеттин артыкчылыктуу багыттарынын бири болуп саналат, бирок ошону менен катар эле статистикалык системанын интеллектуалдык потенциалын жогорулатуу үчүн финансылык ресурстардын жетишсиздиги бар.

УСК туруктуу өнүктүрүүнүн максаттары үчүн статистикалык маалыматтарды өндүрүү процессин натыйжалуу пландоо жана статистикалык потенциалдагы боштуктарга дайыма баа берип туруу максатында ТӨМ көрсөткүчтөрү жана СОООН гендердик көрсөткүчтөрүн минималдык топтоо үчүн ADAPT⁶⁰ куралдарын ишке киргизүү үстүндө иштер жүргүзүлүп жатат.

(17.19.2.-милдет) Кыргыз Республикасынын эл жана турак жай фондун каттоонун кезектеги раунду 2020-жылы өткөрүлөт⁶¹. Ал калктын социалдык-демографиялык абалы, этникалык таандыктар, ошондой эле миграциялык статусу жана майыптыгы боюнча модулдарды камтыйт, бул ТӨМ «артында эч кимди калтырба» чакырыгына жана маалыматтарды өз-өзүнчө иштеп чыгууга туура келет. Кыргыз Республикасы системалык түрдө, ар 10 жыл сайын эл жана турак жай фондуна каттоо жүргүзөт. Мындай каттоонун мурунку раунддары 1999 жана 2009-жылдары⁶² өткөрүлгөн.

Кыргызстан БУУнун статистикалык бөлүмүнүн демографиялык статистикалык маалыматтарды иштеп чыгуу боюнча талаптарына толугу менен жооп берет. 2018-жылы КОМП жыйынтыгында Кыргызстан 2018-жылы эле төрөлгөндөрдү каттоонун эң жогорку деңгээлине жеткенин көрсөттү, ал 98,9%ды түздү. Төрөлгөндөрдү каттоонун деңгээли каттоо системасын автоматташтыруу, туулгандыгын каттоо учурунда жаңы төрөлгөндөргө улуттук идентификациялык номерлерди берүү жана «Сүйүнчү» программасынын алкагында ата-энелер үчүн бала төрөлгөндө жөлөк пул эсебинен 2018-жылы абдан көтөрүлгөн.

Кыргыз Республикасында өлгөндөрдү каттоонун деңгээли да 95%дан ашат, анткени өлүмдүн бардык учуру медициналык күбөлөндүрүүдөн өтөт жана МКБ-10 колдонуу менен код коюлат.

⁶⁰ Advanced Data Planning Tool (ADAPT) <<https://paris21.org/advanced-data-planning-tool-adapt>>

⁶¹ КМШга мүчө өлкөлөрдүн башчыларынын Кеңешинин 2016-жылдын 16-сентябрындагы “Көз карандысыз Мамлекеттердин Шериктештигине катышуучу мамлекеттерде 2020-жылы эл жана турак жай фондун каттоо жөнүндө” чечимине, Кыргыз Республикасынын “Эл жана турак жай фондун каттоо жөнүндө” Мыйзамына жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2017-жылдын 23-октябрындагы № 690 “Кыргыз Республикасында 2020-жылы эл жана турак жай фондун каттоого даярдык көрүү жана өткөрүү жөнүндө” токтомуна ылайык.

⁶² Эл жана турак жай фондун каттоонун жыйынтыктары Улуттук статистика комитетинин расмий сайтына жайгаштырылды: <http://www.stat.kg/rus/census2009.htm>

Ошентип, өлгөндүгүн каттоо, анын себеби тууралуу сапаттуу жана туура маалымат алуу үчүн Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлиги жана ЗАГС органдары менен өз ара аракеттенүү активдүү жүрүп жатат. Маалыматтар менен алмашуу автоматташтырылган «Түндүк» системасы аркылуу жүзөгө ашырылат.

Жайылтылышы

Туруктуу өнүктүрүү максаттарынын улуттук платформасы туруктуу өнүктүрүү максаттарына жетүүгө мониторинг жүргүзүүнүн натыйжалуу системасын түзүүнүн маанилүү элементи болуп саналат. Улуттук статистикалык комитети Open SDG⁶³ платформасын ыңгайлаштырды, азыркы учурда анда маалыматтар жана мета-маалыматтар туруктуу өнүктүрүү максаттарынын 102 глобалдык жана 57 улуттук көрсөткүчтөрү үчүн жайгаштырылды⁶⁴, ошондой эле ушул сыяктуу статистикалык тиркемеге киргизилди. Платформанын негизги артыкчылыгы – бул маалыматтарды SDMX⁶⁵ форматында жайгаштыруу, маалыматтар 3 тилде (англис, орус жана кыргыз тилдеринде) жеткиликтүү.

Чакырыктар

Туруктуу өнүктүрүү максаттарына мониторинг жүргүзүү процессинде көрсөткүчтөр үчүн өз-өзүнчө маалыматтарды өндүрүү, сапаттуу административдик маалыматтарга жана жаңы маалымат булактарына жетүү негизги чакырык экени белгилүү болду.

Кийинки кадамдар

ТӨМгө мониторинг жүргүзүүнүн улуттук системасынын негизги стратегиялык багыттары статистикалык системанын потенциалын чыңдоо, маалыматтарды электрондук чогултууну жайылтуу жана өнүктүрүү жаатында сапаттуу, туура

статистикалык маалыматтарга жетүүнү кеңейтүү болуп саналат.

Алдынкы 5 жылда статистикалык система Кыргыз Республикасынын туруктуу өнүктүрүү максаттарына мониторинг жүргүзүү боюнча жол картасын ишке ашырууну пландап жатат, ал ТӨМ көрсөткүчтөрүн өндүрүү боюнча 60 методологиялык ишти ичине камтыйт.

ТӨМ статистикасын колдонуучулардын маалымдуулугун жогорулатуунун алкагында Улуттук статистика комитети ТӨМ статистикасы боюнча коммуникациялык стратегияны ишке ашырууда, ал колдонуучулардын статистикалык потенциалын жогорулатуу жана статистикага ишенимди арттыруу максатында алар менен өз ара аракеттенүүнү чыңдоо боюнча бир катар иш-чараларды камтыйт.

⁶³ «Мониторинг ЦУР» COOON-DFID долбоорунун алкагында.

⁶⁴ <https://sustainabledevelopment-kyrgyzstan.github.io/>

⁶⁵ SDMX – маалыматтар жана мета-маалыматтар менен алмашуунун эл аралык стандарты.

КОРУТУНДУ

2020-жылы Кыргыз Республикасынын биринчи Улуттук ыктыярдуу серебин даярдоо процессинде 2030-жылга чейинки аралыкта Күн тартибинин максаттарын ишке ашырууда жетишилген прогресстер белгиленген, ал Кыргызстанда туруктуу өнүктүрүүнүн негизги компоненттерине багытталып, жүргүзүлүп жаткан саясаттын жыйынтыгы менен негизделген. Жүргүзүлүп жаткан саясатта улуттук узак мөөнөттүү жана орто мөөнөттүү стратегияларда жана программаларда чагылдырылган, өлкөнүн негизги артыкчылыктарына жана кызыкчылыктарына басым жасалган.

Мамлекеттик органдар, өкмөттүк эмес уюмдар жана БУУ системасынын уюмдары туруктуу өнүктүрүүнүн көптөгөн максаттарын жана милдеттерин ишке ашырууда концептуализация, мониторинг жана баалоо иштерин даярдоого катышкан. БУУ системасынын уюмдары тарабынан эксперттик жардамдар көрсөтүлдү, УЫС даярдоо боюнча жумушчу топтор үчүн тренингдер өткөрүлдү. Туруктуу консультациялар жана түзүлгөн координациялык механизмдер бардык кызыкдар болгон тараптардын кеңири катышуусуна көмөктөштү жана туруктуу өнүктүрүү максаттарын же анын айрым милдеттерин ишке ашыруу процессине ар тараптан баа берүүгө мүмкүнчүлүк түздү. УЫС даярдоо процессинде боштуктар жана ошондой эле артыкчылыктуу багыттар белгилүү болду, алар мурункудай эле кошумча күч аракеттерди талап кылат. Бул, ТӨМдү мындан ары локалдаштыруу жана жергиликтүү деңгээлде жоопкерчилик системасын түзүү зарылдыгын көрсөттү.

Туруктуу өнүктүрүүнүн максаттары мамлекеттештирилгенден тартып, Кыргыз Республикасы социалдык коргоонун базалык деңгээлин жакшыртуу жана айлана-чөйрөгө таасирлердин мониторингин чыңдоо менен экономикалык өсүштүн деңгээлин жогорулатуу үчүн аракеттерин көрүүдө.

Соңку жылдары көрүлгөн аракеттер бир катар тармактардын кайра түзүлүшүн тездетти, алар жакырчылыктын, балдар өлүмүнүн масштабын

бир кыйла кыскартууга, жашоону жакшыртууга, ошондой эле базалык медициналык тейлөөлөргө жетүүнү кеңейтти; баштапкы жана орто билим берүүгө туруктуу жетүүнү камсыздады. Көптөгөн аракеттер инклюзивдүү экономикалык өсүш менен теңсиздикти кыскартуу ортосундагы өз ара аракеттенүүлөрдү түзүүгө багытталды. Ошону менен, мындан ары көп ченемдүү жакырчылыктын себептерин жок кылууга, социалдык коргоонун натыйжалуулугун жана социалдык коргоо системасына чыгымдарды жогорулатууга, ар кандай деңгээлдердеги гендердик теңсиздикти жоюуга байланыштуу көйгөйлөр сакталып калууда, алар туруктуу өнүктүрүүнүн максаттары үчүн маанилүү базалык көрсөткүч болуп калат.

Кыргыз Республикасы жалпы рейтингде калктын жан башына жана кирешенин деңгээлине карата ИДПнын катыштыгы боюнча 2019-жылы туруктуу атаандашуу жөндөмдүүлүгүнүн глобалдык индексинде кыйла алдыга жылды. Бул, мыкты башкаруу тажрыйбасы менен чыңдалган, өнүктүрүү жаатындагы саясат улуттук ресурстардын жана ИДПнын деңгээлинин же өлкөдөгү кирешенин чектелүү болгонуна карабастан, кыйла адилеттүү социалдык, экономикалык жана экологиялык жыйынтыктарга алып келип жатканын тастыктайт.

Бирок туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарына жетүүдөгү прогресстерди тездетүү үчүн андан ары финансылык, кадрдык жана техникалык колдоо талап кылынат. Ушуларга байланыштуу, мамлекеттик бюджеттик пландоого жана инвестициялар, мамлекеттик-жеке өнөктөштүк (МЖӨ) сыяктуу ресурстарды мобилизациялоо стратегиясына туруктуу өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу максаттарынын көрсөткүчтөрү жана өнүктүрүү максатындагы кызматташуулар кошулат.

УЫС даярдоо процесси туруктуу өнүктүрүүнүн максаттарын интеграциялабастан жана социалдык, экономикалык жана экологиялык максаттардын ортосунда өз ара байланыштын жокту-

гу, ошондой эле адам укуктары, адилеттүүлүккө жана отчет берүүчү мекемелерге жеткиликтүүлүк маселесине көңүл бурулбаганы 2030-жылга Күн тартибин ишке ашырууну жана жетүүнү чектөөгө алып келээрин тастыктады. Саясатта прогресс бир аспектте башкалар үчүн терс натыйжа алып келген бир катар тармактар аныкталды. Кийинки кадам конкреттүү жаңы тармактык/сектордук стратегияларды иштеп чыгууга же аныкталган карама-каршылыктарды азайтуу үчүн иштеп жаткан саясатка оңдоолорду киргизүүгө багытталат.

Кыргыз Республикасы жогорку сапаттагы, так, туура жана өз-өзүнчө маалыматтарды колдонуу менен туруктуу өнүктүрүү максаттарынын натыйжалуулугун өлчөө жана баалоо үчүн маалыматтарда белгилүү болгон боштуктарды жок кылуу жана мониторинг жүргүзүү системасын өркүндөтүүнү улантат.

Акыркы жылдары Кыргыз Республикасында туруктуулукту камсыздоодо олуттуу прогресс көптөгөн кызыкдар болгон тараптардын жана экономикалык, экологиялык системалар менен калктын социалдык муктаждыктарын байланыштырууга багытталган саясаттын куралдарын иштеп чыгуу боюнча мамлекеттик органдардын биргелешкен аракеттеринин жыйынтыгы болду. Өнүктүрүүнүн кабыл алынган улуттук алкактары экономиканы жана кирешелерди өстүрүүнүн зарылдыгын, ошондой эле колдонуудагы экосистеманы сактап калуунун жана социалдык коргоо кызматтарынын сапатын жогорулатуунун маанилүү экенин белгиледи. Экономиканын жаңы моделдеринин негизинде экологиялык таза энергияны, органикалык айыл чарбасын, технологиялык инновацияларды, маданий туризмди колдонуудагы, жогорку кошумча наркы менен жумуш орундарын жана өнөр жай, транспорт, логистика, инфратүзүм «жашыл» тармактарын түзүүдөгү артыкчылыктардын ортосундагы кыйынчылыктарды жана өз ара байланышты бириктирди. Туруктуу өнүктүрүүгө карата комплекстүү ыкмалардын маанилүү элементи, адам укуктары жана мамлекеттик башкарууга баш ийүү принциптерин сактоо болуп саналат.

Алдыда Кыргыз Республикасынын Биринчи УЫС сунуштамаларын ишке ашыруу боюнча иштер турат.

Туруктуу өнүктүрүү максаттарына жетүү боюнча БУУнун он жылдык аракеттеринин алкагында Кыргыз Республикасы кайра түзүлүү процессин тездетүүнү көздөп жатат.

«Эч кимди артта калтырбоо» принциби алдыдагы иштердин көңүл чордонунда болот.

Кыргыз Республикасынын Президенти С.Ш. Жээнбеков белгилегендей, «Кыргызстан Бириккен Улуттар Уюмунун Туруктуу өнүктүрүү максаттарын ишке ашыруу жолун жолдойт».

Туруктуу өнүктүрүү максаттарынын көрсөткүчтөрүнүн матрицасы

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
1.	Глобалдык	1.1.1. Курагы, жынысы, иштеген ишинин статусу жана жашаган жери (шаар/айыл) боюнча бөлүштүргөндө эл аралык жакырчылык чегинен төмөн жашаган калктын үлүшү	пайыз	0,34	0,07	0,06	0,21	0,31	0,28	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-1-1/
2.	Кошумча улуттук	1.1.1.1а. Өтө жакырчылык деңгээли	пайыз	2,8	1,2	1,2	0,8	0,8	0,6	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-1-1-1a/
		Жеринин тиби боюнча: шаар		1,6	1,3	1,0	0,3	0,3	0,2	
		айыл		3,3	1,1	1,4	1,1	1,0	0,7	
3.	Глобалдык	1.2.1. Жынысы жана курагы боюнча бөлүштүргөндө расмий жакырчылык чегинен төмөн жашаган өлкөнүн калкынын үлүшү	пайыз	37,0	30,6	32,1	25,4	25,6	22,4	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-2-1/
		Жынысы боюнча: эркектер		37,5	31,5	32,7	25,7	26,3	22,2	
		аялдар		36,5	29,7	31,5	25,0	25,0	22,5	
		Курагы боюнча: 0–17 жаш курактагы балдар		45,2	37,9	40,5	31,5	32,0	28,3	
		14–28 курактагы жаштар		35,6	28,5	29,0	23,0	22,9	20,9	
4.	Кошумча улуттук	Калктын эмгекке жөндөмдүү курагы (аялдар 16–57 жаш, эркектер 16–62 жаш)		33,3	27,0	27,9	21,8	22,0	19,3	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-2-1-1a/
		Эмгекке жөндөмдүү курагынан жогорку калк		25,2	21,3	21,8	19,9	18,9	14,8	
		1.2.1.1а. Расмий жакырчылык чегине ылайык иштеген калктын арасындагы жакырчылык деңгээли	пайыз			23,0	18,3	18,0	15,5	
		Жынысы боюнча: эркектер				24,6	19,7	20,0	16,6	
		аялдар			20,6	16,0	14,8	13,6		

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер		
5.	Глобалдык	1.2.2. Улуттук аныктамаларга ылайык кедейликтин ар түркүн көрүнүштөрүндө жашаган бардык курактагы эркектердин, аялдардын жана балдардын үлүшү	пайыз				50,2	50,5	45,8	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-2-2/		
		Жынысы боюнча: эркектер					50,3	50,3	45,8			
		аялдар					50,1	50,6	45,9			
		Курагы боюнча: балдар (18ге чейин)					59,7	60,0	56,0			
		чоңдор (18–64)					43,7	44,1	39,3			
6.	Глобалдык	картаңдар (65 жана андан жогору)	пайыз				49,2	46,4	38,6	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-3-1/		
		Жеринин тиби боюнча: шаар					36,9	38,7	33,8			
		айыл					57,4	56,8	52,4			
		1.3.1. Балдарды бөлүү менен, жумушсуздар, картаңдар, майыптар, боюнда барлар, ымыркайлар, эмгектик мертинүү алган адамдар, жакырлар жана аз камсыз болгондор боюнча бөлүштүргөндө социалдык коргонуунун минималдуу деңгээлин/ системасын камтыган калктын үлүшү										
		Жалпы калктын санына карата пенсия жана жөлөкпул алган калктын үлүшү		17,9	17,3	17,1	16,6	16,8	16,6			
7.	Кошумча улуттук	Анын ичинен:	пайыз							УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-3-1-1/		
		Жалпы калктын санына карата пенсия алган калктын үлүшү		10,8	10,8	10,7	10,8	10,8	10,9			
		Жалпы калктын санына карата аз камсыз болгон үй-бүлөлөргө ай сайын берилүүчү жөлөкпул алган калктын үлүшү		5,8	5,3	5,1	4,5	4,7	4,5			
		Жалпы калктын санына карата социалдык жөлөкпул алган калктын үлүшү		1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4			
		1.3.1.1e. Расмий катталган жумушсуздардын деңгээли		2,4	2,3	2,2	2,2	2,3	2,8			
		Жынысы боюнча: эркектер	пайыз	1,9	1,9	1,7	1,7	1,8	2,3	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-3-1-1e/		
		аялдар		3,0	2,9	2,9	2,9	3,0	3,6			

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
8.	Кошумча улуттук	1.3.1.1f. Жалпы калктын санына карата майыптыгы боюнча пенсия жана жөлөкпүл алган адамдардын үлүшү	пайыз	2,8	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-3-1-1f/
9.	Кошумча улуттук	1.3.1.1g. Курагы боюнча ПЖМнан төмөн пенсия алган пенсионерлердин үлүшү Жалпы калктын санына карата курагы боюнча ПЖМнан төмөн пенсия алган пенсионерлердин үлүшү	пайыз	3,1	2,6	2,2	2,3	2,2	2,2	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-3-1-1g/
10.	Глобалдык	1.4.1. Базалык кызмат көрсөтүүлөргө жеткиликтүү үй чарбасында жашаган калктын үлүшү Менчик участанда/короосунда/алардын барып келген жагы 30 мүнөттөй менчик участандагы жакшырылган ичүүчү суу булактарын пайдаланышкан үй чарба мүчөлөрүнүн пайыздык үлүшү	пайыз	28,8	24,1	20,5	21,6	20,2	19,9	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-4-1/
11.	Глобалдык	1.5.1. 100 000 адамга карата кырсыктардын натыйжасында түздөн-түз жабыркаган же дайынсыз жоголгондордун саны Дайынсыз жоголгондордун саны Жынысы боюнча: эркектер аялдар	адам	95	62	53	47	141	18	ӨКМ, УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-5-1/
				62	39	33	37	85	14	
				33	23	20	10	56	4	

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер	
12.	Глобалдык	1.5.2. Дүйнөлүк ички дүң продукцияга (ИДП) пайыз менен кыргыздардан тикелей экономикалык жоготуулар Улуттук ички дүң продукцияга (ИДП) карата пайыз менен өзгөчө кырдаалдардан чыгашалардын үлүшү Кыргыздардан материалдык чыгашалардын көлөмү	пайыз млн сом	0,06 220,6	0,11 455,7	0,53 2 290,6	0,21 1 006,2	0,19 1 027,4	0,21 1 214,6	ӨКМ, УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-5-2/	
13.	Глобалдык	1.5.3. 2015–2030-жылдарга кыргыздардын тобокелдигин азайтуу боюнча Сендай алкактык программасына ылайык кыргыздардын тобокелдигин азайтуу стратегиясын кабыл алган жана аны ишке ашыруучу өлкөлөрдүн саны		2015-жылдын мартында Кыргыз Республикасы Кыргыздардын тобокелдигин азайтуу боюнча Сендай алкактык программасынын жоболорун аткаруу милдетин өзүнө алган, анда Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-жылдын 29-январындагы № 58 токтомунун алкагында Кыргыз Республикасынын калкын жана аймагын өзгөчө кырдаалдардан комплекстүү коргоонун 2018–2030-жылдарга концепциясы бекитилген жана аны 2018–2022-жылдарга ишке ашыруу планы иштелип чыккан							ӨКМ https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-5-3/
14.	Глобалдык	1.а.2. Мамлекеттик чыгымдардын жалпы суммасындагы негизги кызмат көрсөтүүлөрүнүн (билим берүү, саламаттык сактоо жана социалдык коргоо) чыгымдарынын үлүшү Билим берүү Саламаттык сактоо Социалдык коргоо	пайыз	51,6 20,8 11,3 19,5	47,6 18,5 9,9 19,2	46,8 18,9 9,5 18,4	45,3 20,0 8,8 16,5	45,3 19,4 9,7 16,2	48,9 21,2 8,6 19,1	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-a-2/	
15.	Кошумча улуттук	1.б.1.1. Секторлордо учурдагы жана капиталдык мамлекеттик чыгымдардын үлүшү Учурдагы мамлекеттик чыгымдар Капиталдык мамлекеттик чыгымдар	пайыз	86,5 13,5	80,2 19,8	81,8 18,2	80,0 20,0	78,4 21,6	88,7 11,3	ФМ https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/1-b-1-1/	
16.	Глобалдык	2.1.1. Чала тоюнун жайылышы Жеринин тиби боюнча: шаар айыл	пайыз	48,6 48,7 48,6	47,9 53,0 45,1	51,0 58,5 46,8	45,6 48,7 43,9	50,0 55,5 47,0	46,4 51,6 43,5	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/2-1-1/	

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
17.	Кошумча улуттук	<p>2.1.1.1е. Керектөөнүн орто физиологиялык ченемдери боюнча негизги тамак-аш продуктуларын жан башына орточо керектөө</p> <p>Этти кайра эсептөөдө эт жана эт продуктулары (саланы жана субпродуктуларды кошпо алганда)</p> <p>Сүт жана сүт продуктулары (сүттү кайра эсептөөдө)</p> <p>Жумуртка</p> <p>Кумшекер</p> <p>Өсүмдүк майы</p> <p>Картөшкө</p> <p>Жашылчалар жана бакчалык</p> <p>Жашылчалар жана жемиштер</p> <p>Буудай жана аны унга кайра иштетүүдөн продуктулар</p> <p>Балык жана балык продуктулары</p>	<p>Тамак-аш продуктулары менен камсыздалуусу, %</p>							<p>УСК</p> <p>https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/2-1-1-1e/</p>
				55,1	56,4	64,6	63,1	62,8	65,7	
				107,5	107,8	113,2	112,3	111,7	109,4	
				45,5	44,8	47,3	43,8	47,1	47,3	
				82,0	77,0	71,9	85,9	89,1	115,2	
				136,9	139,1	140,2	116,1	112,8	104,1	
				99,5	99,5	108,3	108,3	107,7	141,4	
				130,7	131,6	139,5	141,4	153,0	159,3	
				21,6	23,5	25,2	34,9	34,5	27,0	
				147,4	147,4	146,6	143,7	129,9	99,1	
				20,9	20,9	20,9	9,6	9,9	8,8	
18.	Глобалдык	<p>2.2.1. Беш жашка чейинки курактагы балдардын арасынан акыл-эсинин өнүгүшү токтоп калуусунун жайылышы (Дүйнөлүк саламаттык сактоо уюму (ДСУ) <-2) белгилеген балдардын өсүү ченемдерине ылайык баланын курагына карата өсүүнүн медианндык көрсөткүчүнөн орточо квадраттык кыйшаюусу)</p>	пайыз		12,9				11,8	<p>УСК</p> <p>https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/2-2-1/</p>

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
19.	Глобалдык	2.2.2. Түрү боюнча (арыктоо же семирүү) бөлүштүргөндө беш жашка чейинки курактагы балдардын арасынын сапаты начар тамактануунун жайылышы (Дүйнөлүк саламаттык сактоо уюму (ДСУ) > +2 же < -2) белгилеген балдардын өсүү ченемдерине ылайык баланын курагына карата салмагынын медиандык көрсөткүчүнөн орточо квадраттык кыйшаюусу) Арыктоо (-2SD) Ашыкча салмак (+2SD)	пайыз		2,8 7,0				2,0 6,9	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/2-2-2/
20.	Глобалдык	2.а.1. Мамлекеттик чыгымдардын түзүмү боюнча аныкталуучу айыл чарбасына багытталган индекси		0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/2-a-1/
21.	Кошумча улуттук	2.с.1.1б. Кыргыз Республикасы жана облустар боюнча азык-түлүк товарларына керектөөчү баанын индекси	мурдагы жылдын декабрына карата пайыз менен	101,8	113,9	95,8	95,0	102,7	97,4	УСК
22.	Глобалдык	3.1.1. Эне өлүмүнүн коэффициенти	100 000 тыруу төрөлгөндөр	36,0	50,1	38,5	30,3	31,9	28,6	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-1-1/
23.	Глобалдык	3.1.2. Квалификациялуу медициналык кызматкерлердин катышуусунда тереттердүн үлүшү	пайыз	99,0	99,2	99,2	99,2	99,3	99,3	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-1-2/
24.	Глобалдык	3.2.1. Беш жашка чейинки курактагы балдардын өлүмүнүн коэффициенти	1 000 тыруу төрөлгөндөр	23,3	23,1	21,5	19,8	18,5	17,6	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-2-1/

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
25.	Глобалдык	3.2.2. Неонаталдык өлүмдүн коэффициенти	1 000 тируу төрөлгөндөр	14,9	15,6	14,0	12,7	11,8	12,0	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-2-2/
26.	Глобалдык	3.3.1. Жынысы, курагы жана калктын негизги тобуна тийиштүү бөлүштүргөндө инфекция жукпаган 1 000ге жаңы АИВ саны Жынысы боюнча: эркектер аялдар	1 000 инфекция жукпагандар	0,7 0,5 0,9	0,7 0,5 1,0	0,8 0,6 1,0	0,9 0,7 1,1	0,9 0,7 1,1	0,6 0,4 0,8	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-3-1/
27.	Глобалдык	3.3.2. 100 000 адамдын кургак учук менен оорусу	100 000 адамга	102,4	101,1	98,2	93,4	90,6	83,0	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-2-2/
28.	Глобалдык	3.3.3. 1 000 адамга карата безгек менен оорусу	1 000 адам	0,1	-	0,0	0,1	0,0	0,0	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-3-3/
29.	Глобалдык	3.3.4. 100 000 адамга карата В гепатити менен оорусу Жынысы боюнча: эркектер аялдар	100 000 адамга	8,0 9,5 6,4	7,5 9,5 5,5	5,9 7,5 4,2	6,0 7,5 4,5	5,3 6,2 4,3	5,1 6,8 3,5	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-3-4/
30.	Глобалдык	3.4.1. Жүрек-сосуд ооруларынан, рактан, өнөкөт респиратордык оорулардан өлүм Анын ичинен: кан айлануу системасы жаңы пайда болуулар кант диабетти өнөкөт респиратордук оору	100 000 калкка	308,2 61,0 6,9	307,0 64,3 7,2	297,0 64,5 6,0	279,7 64,4 6,7	276,0 62,2 6,8	265,7 65,6 7,3	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-4-1/
31.	Глобалдык	3.4.2. Өзүн өлтүрүүлөрдөн өлүм	100 000 калкка	21,2 7,8	21,6 7,9	18,9 7,0	19,0 6,9	17,6 6,3	16,3 6,0	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-4-2/

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
32.	Улуттук	3.5.1.1. Жынысы жана аймагы боюнча 100 000 калкка карата баңгилик көз каранды оорусу	100 000 калкка	8,5	7,7	6,7	7,6	4,3	4,5	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-5-1-1/
		Жынысы боюнча: эркектер аялдар		16,8 0,4	14,5 1,1	13,1 0,4	14,8 0,5	8,5 0,3	8,8 0,4	
33.	Улуттук	3.5.2.1. Жынысы жана аймагы боюнча 100 000 калкка карата алкогольдук көз каранды оорусу	100 000 калкка	31,2	27,4	23,5	28,4	23,0	18,6	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-5-2-1/
		Жынысы боюнча: эркектер аялдар		55,6 7,4	49,5 5,7	41,8 5,6	50,8 6,4	39,5 6,8	33,5 4,0	
34.	Глобалдык	3.6.1. Жол-транспорт кырсыктарынын натыйжасында өлүм	100 000 калкка	17,9	15,3	15,6	13,4	13,7	11,0	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-6-1/
35.	Глобалдык	3.7.1. Үй-бүлөнү пландаштыруу муктаждыгы заманбап методдор менен канааттандырылган репродуктивдүү курактагы аялдардын үлүшү (15тен 49 жашка чейин)	пайыз						67,4	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-7-1/
36.	Глобалдык	3.7.2. Өспүрүм кыздардын арасынан төрөгөндөрдүн көрсөткүчү (10дон 14 жашка чейинки курак; 15тен 19 жашка чейинки курак) 1 тигил же курактык топтугу 1 000 өспүрүм кыздар 15тен 19 жашка чейинки куракта	на 1 000 деушек-подростков	41,9	43,3	42,3	38,1	33,9	35,9	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-7-2/
37.	Улуттук	3.9.1.1. 100 000 калкка углерод кычкылтегинен ууланган өлүм	100 000 калкка	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-9-1-1/
		Жынысы боюнча: эркектер аялдар		1,2 0,5	1,3 0,3	1,2 0,3	1,1 0,4	1,2 0,4	1,1 0,5	

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
38.	Глобалдык	3.9.2. Коопсуз суунун, коопсуз санитариянын жана гигиенанын жоктугунан өлүм (бардыгы үчүн суу менен жабдуу, санитария жана гигиена (СЖСГ) жаатындагы коопсуз кызмат көрсөтүүлөрдүн жоктугунан)	100 000 калкка	1,8	1,7	1,9	1,3	1,2	0,8	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-9-2/
39.	Глобалдык	3.9.3. Атайын уулануудан эмес өлүм	100 000 калкка	6,4	6,8	7,0	6,0	5,9	6,3	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-9-2/
40.	Глобалдык	3.b.1. Улуттук программаларга киргизилген бардык вакциналар менен иммунизацияга камтылган калктын максатуу тобунун үлүшү АКДС (DTP) вакцинасы менен камтуу (дифтериядан, столбняктан жана көк жетелден) (3 дозалык) Кызамыкка каршы вакцина менен камтуу (MCV) (2 дозалык) Пневмококтук конъюгирдик вакцинасы (PCV) менен камтуу (акыркы доза расписание боюнча)	пайыз	96,9	95,8	96,6	96,1	93,4	94,5	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-b-1/
41.	Глобалдык	3.c.1. Калктын жан башына медицина кызматкерлери жана аларды бөлүштүрүү Анын ичинен: врачтар стоматологдор фармацевттер медайымдар жана акушердик персонал	1000 калкка	-	-	96,8	97,2	94,2	92,0	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/3-c-1/
				2,2	2,1	2,1	2,1	2,0	2,0	
				0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	
				0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	
				4,6	4,6	4,6	4,6	4,3	4,5	

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер	
42.	Глобалдык	4.1.1. Төмөнкүлөргө туура келген балдардын жана жаштардын үлүшү: а) 2 жана 3-класстын окуучулары; б) баштапкы мектептин бүтүрүүчүлөрү; жана с) көндүмдөрдүн минималдык деңгээлине ээ болгон, толук эмес орто мектептин бүтүрүүчүлөрү i) окуу жана ii) математика, жынысы боюнча бөлүштүргөндө Негиз түзүүчү жана окуу көндүмдөрүнө үч тапшырманы аткарган 7ден 14 жашка чейинки балдардын пайыздык үлүшү Негиз түзүүчү жана эсептөө көндүмдөрүнө үч тапшырманы аткарган 7ден 14 жашка чейинки балдардын пайыздык үлүшү	пайыз								УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/4-1-1/
43.	Кошумча улуттук	4.1.1.1. а. Себептери жана жынысы боюнча жалпы билим берүү мектептеринде билим албаган 7ден-17 жашка чейинки өспүрүм балдардын саны (1 – 11-класстар) Жынысы боюнча: балдар кыздар Себептер боюнча: материалдык кыйынчылыктар ата-энелердин каалабоосу керектүү документтердин жоктугу (туулгандыгы жөнүндө күбөлүк, катталуусу) үй-бүлөлүк жагдайлар боюнча окууга каалоосу жок аз камсыздалган үй-бүлөлөр тил билишпейт никеси бар, кош бойлуу, жаш ата-энелер болгондор (эне, ата)	адам	2 901 1 708 1 193	2 623 1 453 1 170	2 226 1 254 972	2 576 1 469 1 107	2 613 1 464 1 149	2 826 1 622 1 204	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/4-1-1-1a/	

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
		иштешет транспорттун жоктугу (мектеп үйдөн алыс жайгашкан) убактылуу сезондук иштер (айыл чарба иштери, жайыттарда мал кайтаруу) ушул класска курагынын шайкеш келбеши ооруга байланыштуу ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген балдар башка себептер боюнча		1 021	189	149	445	417	229	
				2	3	0	2	0	5	
				23	33	177	6	3	15	
				2	9	2	1	1	38	
				89	115	38	75	47	75	
				1 205	1 290	1 280	1 297	1 253	1 336	
				0	0	0	0	0	0	
44.	Глобалдык	4.2.1. Ден соолугу, билим алуу жана психосоциалдык бакубатчылык планында эч бир четтөөсүз өсүп жаткан, беш жашка чейинки балдардын үлүшү Жынысы боюнча: эркектер аялдар	пайыз		78,3				71,7	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/4-2-1/
					76,1				68,2	
					80,6				75,0	
45.	Глобалдык	4.2.2. Окутуунун уюшулган түрлөрүнө катышуунун деңгээли (мектепке кирүүнүн расмий курагына жетүүгө чейинки жылы)	6 жашка чейинки туруктуу калктын санына карата пайыз менен	12,2	51,1	55,0	74,4	75,9	84,9	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/4-2-1/
46.	Кошумча улуттук	4.2.2.1а. Балдарды мектепке чейин билим берүү менен камтуу	1–6 жаштагы тийиштүү курактык топко пайыздар менен	17,5	19,5	19,9	22,1	23,5	24,6	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/4-2-2-1a/

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
49.	Кошумча улуттук	4.4.1.1а. Баштапкы кесиптик, орто кесиптик жана жогорку кесиптик билим берүү системасында МКТ багытында билим алган студенттердин саны Баштапкы кесиптик билим берүү деңгээлинде МКТ багыты боюнча билим алган студенттердин саны Орто кесиптик билим берүү деңгээлинде МКТ багыты боюнча билим алган студенттердин саны Жогорку кесиптик билим берүү деңгээлинде МКТ багыты боюнча билим алган студенттердин саны	адам	1 551	1 272	1 236	891	766	924	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/4-4-1-1a/
50.	Глобалдык	4.7.1. Статус i) дүйнөлүк жарандык рухунда тарбиялоо жана ii) туруктуу өнүктүрүүгө багыт берүү гендердик теңдикти жана адам укуктарын кошо алганда: а) билим берүү чөйрөсүндөгү улуттук саясат, б) окутуу программаларында; в) мугалимдерди даярдоо программаларында жана д) окугандарды аттестациялоо системасында		2 663	5 189	4 961	4 754	5 106	5 870	БИМ https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/4-7-1/
				8 890	9 214	8 551	7 089	8 522	9 516	а) «Билим берүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы; Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 23-мартындагы № 201 «Кыргыз Республикасында билим берүү системасын өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттары жөнүндө», 2019-жылдын 17-июнундагы № 295 «Билим берүү чөйрөсүнүн коопсуздук маселелери боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн айрым чечимдерине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» токтомдору; БИМ 2018-жылдын 8-августундагы «Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарында окуучуларды зомбулуктан коргоо боюнча ведомстволор аралык өз ара аракеттенүү жөнүндө» буйругу; б) Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандарты (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 21-июлундагы № 403 токтому). Балдардын укуктары маселелери 5-класстан баштап «Адам жана коом» окутуу предметине киргизилген (буга чейин бул маселелер 9-класстан баштап окутулчу) (КАО Окутуу кеңешинин чечими, Кыргыз Республикасынын Кесиптик башталгыч билим берүүсүнүн мамлекеттик стандартынын макети (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-жылдын 22-январындагы № 41 токтому), Жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты (БИМ 2015-жылдын 15-сентябрындагы № 1179/1 буйругу), Орто кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
				<p>билим берүү стандарты (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2019-жылдын 28-мартындагы № 160 токтому);</p> <p>с) Мугалимдин үзгүлтүксүз кесиптик өнүгүүсүн ишке ашыруу боюнча колдонмо, жож НПО жарандык билим берүү, гендердик теңдик жана адам (баланын, үй-бүлөнүн ж.б.) укуктары боюнча тематика «Кесиптик ишти укуктук камсыздоо» предметиин чегинде окутулат-24 саат (РНМЦ илимий-методикалык кеңешинин чечими), «Жалпы гуманитардык жана социалдык-экономикалык дисциплиналар» циклынын чегинде: «Гендердик саясат», «Гендердик социология», «Феминология», «Юридикалык антропология», «Борбордук Азия өлкөлөрүндө гендердик саясат», «Секстин жана гендердин социологиясы», «Эне менен балалыктын мамлекет тарабынан корголушу», «Адам укугу жана демократия», «Гендердик мамилелердин көйгөйлөрү», «Үй-бүлө таануу», «Үй-бүлө социологиясы», «Адам жана коом» курстары окулат. Гендердик аспектерге бөлүнүп берилген сааттардын саны окутуу программасынын спецификасына жараша 34төн 136 саатка чейин өзгөрөт-Жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты (БИМ 2015-жылдын 15-сентябрындагы № 1179/1 буйругу), ар түрдүү деңгээлдеги педагогикалык жумушчулардын квалификациясын жогорулатуу чегинде гендердик аспектер боюнча тематикалык курстар КАОдо 72 саат көлөмүндө (КАО Окутуу кеңешинин чечими);</p> <p>d) Менчиктин бардык типтериндеги жана формасындагы Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарында негизги жалпы жана орто билим берүү программалары боюнча жыйынды мамлекеттик аттестацияны жүргүзүү жөнүндө жобо (БИМ 2017-жылдын 6-мартындагы № 261/1 буйругу)</p>						

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
51.	Улуттук	4.b.1.1. Расмий өкмөттөр аралык жана мамлекеттер аралык келишимдердин жана макулдашуулардын алкагында кабыл алуучу тараптын эсебинен чет өлкөдө кадрларды даярдоо үчүн Кыргызстанга берилген орундардын саны Анын ичинен: Россия Федерациясы Беларус Республикасы Казакстан Республикасы Тажикстан Республикасы Кытай Эл Республикасы Венгрия	адам		465	445	360	364	347	БИМ https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/4-b-1-1/
52.	Улуттук	4.c.1.1. Билим берүү мекемелеринде диплому бар мугалимдердин үлүшү а) мектепке чейин билим берүү уюмдарында б) баштапкы мектепте (1–4 класстар) в) негизги мектепте (5–9 класстар) жана д) орто мектепте (10–11 класстар)	пайыз							УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/4-c-1-1/
53.	Глобалдык	5.1.1. Жыныстык белгиси боюнча теңдикти камсыз кылуу жана басмырлабоо үчүн ченемдик укуктук чектердин бар болушу жана бул тармактагы абалга байкоо жүргүзүү 5.2.1.1а. Үй-бүлөлүк зомбулук актысы боюнча саламаттык сактоо органдарына кайрылган аялдардын саны Анын ичинен: соттук-медициналык экспертиза бөлүмдөрүнө фельдшер– акушердик пункттарга	адам							ЭСӨМ https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/5-1-1/ УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/5-2-1-1a/
54.	Кошумча улуттук			1 589	1 988	936	1 172	1 382	1 305	
				48	35	12	2	1	-	

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер	
55.	Кошумча улуттук	Медицина жана профилактика жардамын көрсөткөн уюмдарга, ҮМБ тез жардам станцияларына (бөлүмдөр, ооруканалар)		508	495	666	657	629	555	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/5-2-1-1b/	
		5.2.1.1b. Жынысы, жаш курагы, билим деңгээли жана иштеген иши боюнча үй-бүлөлүк зомбулукка туш болгондордун саны	адам	2 339	2 629	3 333	7 005	7 323	7 178		
		Жынысы боюнча:									
		аялдар		2 269	2 531	3 229	6 795	6 966	6 562		
		эркектер		70	98	104	210	357	616		
		Курагы боюнча:									
		20 жашка чейин		73	100	134	533	394	250		
		21 –30 жаш		678	837	1 054	2 085	1 888	2 108		
		31 –40 жаш		957	904	1 264	2 422	2 531	2 385		
		41 –50 жаш		463	482	625	1 435	1 496	1 550		
		51 жаш жана андан жогору		168	296	256	530	1 014	885		
		Билим деңгээли боюнча:									
		жогорку кесиптик		174	246	276	559	650	818		
		аякталбаган жогорку кесиптик		87	173	159	576	585	685		
орто кесиптик		483	318	563	1 226	1 035	1 223				
орто жалпы		1 588	1 839	2 195	4 436	4 793	4 228				
башка		7	42	140	208	260	224				
Иштеген иши боюнча:											
иштейт		383	464	646	1 658	1 516	1 818				
иштебейт		1 810	1 916	2 428	4 906	5 164	4 681				
окуган студенттер		61	95	94	74	120	364				
пенсионерлер		85	143	165	367	523	315				

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
56.	Глобалдык	5.3.1. Никеге 15 жана 18 жашка чейин турган, 20дан 24 жашка чейинки аялдардын үлүшү 15 жашка чейин расмий (расмий эмес) никеге тургандардын пайыздык үлүшү 18 жашка чейин расмий (расмий эмес) никеге тургандардын пайыздык үлүшү	пайыз						0,3 12,9	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/5-3-1/
57.	Глобалдык	5.4.1. Жынысы, жаш курагы жана жашаган жери боюнча бөлүштүргөндө, акы төлөнбөгөн үй ишине сарпталган убакыттын үлүшү	пайыз			16,3				УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/5-4-1/
58.	Глобалдык	5.5.1. Улуттук парламенттерде аялдар ээлеген орундардын үлүшү	пайыз	22,5	21,7	21,7	15,8	16,7	15,8	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/5-5-1/
59.	Глобалдык	5.5.2. Жетектөөчү кызмат орундарын ээлеген аялдардын үлүшү	Жетекчилердин жалпы санына карата пайыз менен	27,5	33,4	36,1	34,9	36,2	37,9	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/5-5-1/
60.	Кошумча улуттук	5.6.1.1. Контрацепциянын заманбап ыкмасы жөнүндө маалыматта болгон, никеси бар жана активдүү никеси жок 15–49 жаштагы аялдардын үлүшү	пайыз						99,7	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/5-6-1-1/
61.	Глобалдык	5.6.2. 15 жаштан улуу аялдарга жана эркектерге сексуалдык жана репродуктивдик ден соолугун коргоо боюнча кызматтарга жана ушул чөйрөдөгү маалыматтарга толук жана бирдей жетүүгө кепилдик берген мыйзамдар жана ченемдик актылар иштеген өлкөлөрдүн саны		Кыргыз Республикасынын 2015-жылдын 4-июлундагы № 148 «Жарандардын репродуктивдик укуктары жана аларды ишке ашыруунун кепилдиктери жөнүндө» мыйзамы						ЭСӨМ, ССМ https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/5-6-2/

№	Көрсөт- күчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
62.	Глобалдык	5.b.1. Уюлдук телефонго ээ болгон адамдардын үлүшү, жынысы боюнча бөлүштүргөндө	15 жаш- тагы же андан улуу калктын арасында пайыз менен						91,8	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/5-b-1/
		Жынысы боюнча: эркектер аялдар							92,8 91,0	
63.	Улуттук	5.b.1.1. 100 үй чарбасына уюлдук телефондордун саны	саны		198	209	220	220	227	УСК
64.	Глобалдык	6.1.1. Коопсуздук талаптарын сактоо менен уюшулган суу менен камсыздоо кызматтарын колдонгон калктын үлүшү	пайыз	89,6	88,9	89,1	89,9	91,1	91,8	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/6-1-1/
		Жеринин тиби боюнча: шаар айыл			99,1	99,1	99,3	93,9	99,3	
65.	Кошумча улуттук	6.1.1.2b. Гигиеналык ченемдерге жооп бербеген суунун үлгүсүнүн үлүшү	пайыз							УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/6-1-1-2b/
		Үлгүлөрдү санитардык-химиялык көрсөткүчтөр боюнча изилдөө		2,5	1,3	1,6	2,1	2,0	1,7	
		Үлгүлөрдү микробиологиялык көрсөткүчтөр боюнча изилдөө		8,4	6,5	7,7	8,4	8,1	8,2	
66.	Глобалдык	6.2.1 а) коопсуздук талаптарын сактоо менен уюшулган санитария кызматтарын жана б) колду самындап жуу үчүн орнотмолорду колдонгон калктын үлүшү	пайыз						96,3	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/6-2-1/
67.	Улуттук	6.2.1.1. Санитардык курулуштарга туруктуу жеткен калктын үлүшү	пайыз	28,0	28,1	28,6	30,2	31,3	31,5	УСК
68.	Глобалдык	6.3.1. Коопсуз тазаланган саркынды суулардын үлүшү	пайыз	91,0	94,8	94,6	93,5	93,9	95,1	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/6-3-1/

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
69.	Улуттук	6.4.1.2. Спорттоодо суунун жоготуулары	пайыз	22,5	26,5	27,6	25,1	27,8	26,9	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/6-4-1-2/
70.	Улуттук	6.4.2.1. Сууну чогултуунун жалпы көлөмү	млн куб. метр	8 326,8	7 658,0	7 569,0	7 333,7	7 657,8	7 758,0	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/6-4-1-2/
71.	Улуттук	6.а.1.1. Улуттук маалыматтар боюнча, чыгымдардын координацияланган мамлекеттик программаларынын чегинде суу менен камсыздоого жана санитарияга бөлүнгөн өнүгүү максаттарындагы расмий жардамдын көлөмү	миң АКШ долл.							ФМ
		Инвестициялык кредит		1 950,0	10 400,0	-	46 950,0	-	-	
		Инвестициялык грант		7 350,0	11 185,0	5 772,3	12 402,5	-	-	
		Инвестициялык кредит жана грант		-	4 890,0	9 100,0	30 100,0	59 930,0	48 020,0	
72.	Глобалдык	7.1.1. Электр энергиясына жеткен калктын үлүшү	калктын санына карата пайыз менен	-	-	-	76,7	79,6	75,7	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/7-1-1/
73.	Глобалдык	7.1.2. Негизинен, отундун таза түрлөрүн жана технологияларды колдонгон калктын үлүшү	пайыз						19,2	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/7-2-1/
		Жеринин тиби боюнча:								
		шаар		-	-	-	-	-	47,5	
		айыл		-	-	-	-	-	3,2	
74.	Улуттук	7.2.1.1. Энергияны керектөөнүн жалпы көлөмүндө энергиянын кайра жаралуучу булактарынын үлүшү	пайыз	33,3	36,7	30,6	31,6	36,5	33,9	УСК
		Гидроэлектр станциялары тарабынан электр энергиясын өндүрүү	млн. кВт-ч.	13 096,7	13 297,6	11 092,7	11 497,8	14 191,2	14 318,3	

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
75.	Улуттук	7.3.1.1. ИДПнын энергия сыйымдуулугу (Т.У.Т./сом)	пайыз	31,4	26,1	26,7	22,0	25,3	25,5	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/7-3-1-1/
76.	Улуттук	7.3.1.2. ИДПнын электр сыйымдуулугу (кВт. ч/сом)	пайыз	38,5	36,9	31,5	27,9	26,9	26,3	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/7-3-1-2/
77.	Кошумча улуттук	7.b.1.1a. Түз чет элдик инвестициялардын жалпы көлөмүнө карата энергетикалык инфратүзүмдү кеңейтүү жана технологияларды модернизациялоо максаттарына түз чет элдик инвестициялардын түшүүсү	пайыз	1,7	0,8	1,0	0,0	0,1	0,0	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/7-b-1-1a/
78.	Глобалдык	8.1.1. Калктын жан башына реалдуу ИДПнын ар жылдык өсүш темпи	пайыз	8,6	1,8	1,7	2,1	2,6	1,7	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/8-1-1/
79.	Глобалдык	8.2.1. Ар бир иштеген адамга карата реалдуу ИДПнын ар жылдык өсүш темпи	пайыз	111,3	101,4	101,8	105,7	105,4	103,6	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/8-2-1/
80.	Улуттук	8.3.1.1. Жынысы, жаш курагы, шаар-айыл жана айыл чарбасын кошкондо, экономика тармактары боюнча бөлүштүргөндө формалдуу эмес сектордо иш менен камсыз болуу	миң адам	1 629,1	1 653,0	1 686,4	1 683,0	1 611,3	1 686,9	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/8-3-1-1/
		Жынысы боюнча: эркектер		1 044,3	1 040,6	1 077,9	1 095,7	1 074,4	1 131,7	
		аялдар		584,8	612,3	608,5	587,3	536,9	555,2	
		Курагы боюнча: 15–19 жаш		126,1	108,0	101,7	85,0	71,1	76,5	
		20–29 жаш		523,0	516,5	516,1	518,7	499,3	500,7	
		30–39 жаш		411,3	437,4	449,1	446,8	447,3	463,0	
		40–49 жаш		348,4	352,0	361,7	371,4	344,5	367,3	

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
		50–59 жаш		181,4	197,0	207,4	209,4	204,3	222,7	
		60–69 жаш		31,5	35,3	43,5	45,4	40,5	52,6	
		70 жана андан жогору		7,5	6,9	7,0	6,3	4,3	4,1	
		Жеринин тиби боюнча: шаар		418,6	433,7	460,0	489,0	526,3	541,6	
		айыл		1 210,5	1 219,3	1 226,5	1 194,0	1 085,0	1 145,3	
		Экономиканын секторлору боюнча: Айыл чарбасы		731,6	749,0	710,1	656,5	497,7	463,0	
		Өнөр жай		102,2	108,5	117,7	117,1	160,5	225,0	
		Курулуш		210,0	209,3	222,7	250,3	221,8	217,0	
		Кызмат көрсөтүү чөйрөсү		585,2	586,2	635,7	659,1	731,3	781,9	
81.	Улуттук	8.3.1.2. Экономикада бардык иштеген калктан чакан жана орто ишканаларда иштегендердин үлүшү	пайыз							УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/8-3-1-2/
		Чакан ишканалар		2,3	2,3	2,2	2,2	2,3	2,2	
		Орто ишканалар		1,6	1,6	1,5	1,5	1,5	1,4	
82.	Улуттук	8.5.1.1. Иштеген иши боюнча бөлүп караганда аялдардын жана эркектердин орточо айлык эмгек акысы	сом		12 285	13 483	14 847	15 670	16 427	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/8-3-1-1/
		Жынысы боюнча: эркектер		12 440	13 695	14 743	15 592	16 802	17 556	
		аялдар		9 113	9 732	11 125	11 743	12 183	12 574	
83.	Глобалдык	8.5.2. Жынысы, жаш курагы жана майыптуулугу боюнча бөлүштүргөндө жумушсуздуктун деңгээли	пайыз							УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/8-5-2/
		Жынысы боюнча: эркектер		8,3	8,0	7,6	7,2	6,9	6,2	
		аялдар		7,4	7,0	6,5	6,2	5,6	5,7	
		Курагы боюнча: 15–19 жаш		9,7	9,5	9,0	8,7	8,9	6,9	
		20–29 жаш		16,2	17,7	17,3	19,9	18,3	13,9	
		30–39 жаш		10,4	10,2	10,5	10,4	10,2	9,5	
		40–49 жаш		7,2	6,7	6,2	5,9	5,4	4,6	
		50–59 жаш		6,4	6,7	5,8	5,3	5,3	4,3	
				6,1	5,1	4,2	3,5	3,8	4,2	

№	Көрсөт- күчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер	
84.	Глобалдык	60–69 жаш		3,2	2,6	2,8	1,3	1,6	2,7		
		70 жаш жана андан жогору		1,6	2,8	1,4	0,9	0,3	...		
84.	Глобалдык	8.6.1. Иштебеген, окубаган, кесиптик билимге ээ болбогон жаштардын үлүшү (15тен 24 жашка чейинки)	пайыз	22,1	20,7	21,4	20,4	21,0	20,5	УСК <a href="https://sustainab
ledevelopment-
kyrgyzstan.github.
io/8-6-1/">https://sustainab ledevelopment- kyrgyzstan.github. io/8-6-1/	
		Жынысы боюнча: эркектер		14,3	12,5	13,6	12,1	12,3	12,0		
		аялдар		30,0	29,2	29,5	29,0	30,1	29,4		
		8.7.1. Балдар эмгегине тартылган, 5тен 17 жашка чейинки балдардын саны жана үлүшү, жынысы жана жашы боюнча бөлүштүргөндө	пайыз								УСК <a href="https://sustainab
ledevelopment-
kyrgyzstan.github.
io/8-6-1/">https://sustainab ledevelopment- kyrgyzstan.github. io/8-6-1/
85.	Глобалдык	Жынысы боюнча: эркектер							26,7		
		аялдар							33,6		
		Курагы боюнча: 5–11 жаш								19,0	
		12–14 жаш								27,9	
86.	Глобалдык	15–17 жаш							23,3		
		8.8.1. Жынысы жана миграциялык статусу боюнча өлүмгө алып келген жана алып келбеген өндүрүштүк травматизм	тийиш ТҮҮ жыны- стагы иш теген 100 000 карата								УСК <a href="https://sustainab
ledevelopment-
kyrgyzstan.github.
io/8-8-1/">https://sustainab ledevelopment- kyrgyzstan.github. io/8-8-1/
		Өлүмгө алып келген		5,8	3,6	4,1	5,0	6,7	1,5		
		Жынысы боюнча: аялдар		0,8	1,1	0,7	0,4	-	0,4		
86.	Глобалдык	эркектер		11,5	6,4	8,0	10,4	14,4	2,8		
		Өлүмгө алып келбеген		38,4	29,2	22,1	24,5	17,0	25,0		
		Жынысы боюнча: аялдар		16,1	15,5	8,4	16,4	13,6	14,9		
		эркектер		63,3	44,6	37,9	33,7	20,9	36,6		
87.	Улуттук	8.9.1.1. Жыйынды ИДПга пайыздык катышта ИДПга туризмдин түздөн-түз салымы	пайыз	4,6	4,3	4,7	4,6	5,0	5,0	УСК <a href="https://sustainab
ledevelopment-
kyrgyzstan.github.
io/8-9-1-1/">https://sustainab ledevelopment- kyrgyzstan.github. io/8-9-1-1/	

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
88.	Глобалдык	8.10.1. 100 000 адамга а) коммерциялык банктардын филиалдарынын жана б) банкоматтардын саны	саны							КР УБ, УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/8-10-1/
		а) 100 000 адамга коммерциялык банктардын филиалдарынын саны б) 100 000 адамга банкоматтардын саны	пайыз	7,4 21,1	7,4 25,3	7,8 30,8	7,9 31,9	7,7 34,2	7,6 37,7	
89.	Глобалдык	8.10.2. Банкта же башка финансылык мекемеде эсеби бар же уюлдук финансылык кызматтардын операторлорунун кызматтарын колдонгон адамдардын (15 жаштан жогору) үлүшү	пайыз							УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/8-10-2/
		Жеринин тиби боюнча: шаар айыл Жынысы боюнча: эркектер аялдар								
90.	Улуттук	8.10.2.2. Камсыздандыруу компанияларынын финансылык индикаторлору								УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/8-10-2-2/
		Отчет берген камсыздандыруу компанияларынын саны	бирдик	19	21	22	24	23	22	
91.	Глобалдык	Камсыздандыруу тегүмдөрүнүн келип түшүүсү	млн. сом	405,4	1 003,2	967,0	921,3	1 004,4	1 092,7	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/9-1-2/
		9.1.2. Жүргүнчүлөрдү жана жүктөрдү ташуу көлөмү	млн. адам	619,0	638,6	653,1	682,2	709,9	731,6	
		Транспорттун түрлөрү боюнча:								УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/9-1-2/
		темир жол		0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	
		автобустар		579,5	596,1	604,1	627,3	649,7	664,4	
		троллейбустар		19,0	20,1	23,3	25,9	29,3	33,1	
		таксилер		19,1	20,9	24,2	27,6	29,1	32,4	
		абадагы		1	1,2	1,2	1,1	1,5	1,4	

№	Көрсөт-күчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
92.	Глобалдык	9.2.1. Калктын жан башына жана ИДП карата пайыздык катышта кайра иштетүү өнөр жайында түзүлүүчү кошумча нарк	пайыз	15,8	13,7	14,0	15,4	15,0	14,3	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/9-2-1/
		ИДПда кайра иштетүү өнөр жайынын продукциясынын ДКН үлүшү	миң сом	10,3	9,8	10,6	12,6	13,4	13,4	
		Калктын жан башына карата ИДПга кайра иштетүү өнөр жайынын ДКН	пайыз	6,9	6,9	7,4	7,6	10,1	12,0	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/9-2-2/
93.	Глобалдык	9.2.2. Жалпы иш менен камсыз болуудан кайра иштетүүдө иш менен камсыз болуу пайыз менен		8,8	8,9	8,4	9,1	11,3	12,5	
		Жынысы боюнча: аялдар эркектер		5,7	5,6	6,7	6,7	9,3	11,7	
94.	Глобалдык	9.3.1. Өнөр жайдын таза продукциясынын жалпы көлөмүндө чакан ишканалардын үлүшү	жалпы көлөмгө пайыз менен	1,4	1,5	1,5	1,5	1,7	1,7	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/9-3-1/
95.	Улуттук	9.4.1.1. 1 чарчы км жана аймак боюнча стационардык булактардан чыккан булгоочу заттардын көлөмү	1 кв. км, кило-грамм эсептелгенде	225,5	302,6	304,9	264,3	248,2	283,6	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/9-4-1-1/
96.	Глобалдык	9.5.1. ИДП карата илимий-изилдөө жана тажрыйба-конструктордук иштерге кеткен чыгымдардын үлүшү	пайыз	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	ФМ https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/9-5-1/
97.	Глобалдык	9.5.2. Миллион жашоочуга карата, изилдөөлөрдүн саны (толук жумуштуулук эквивалентинде)	адам	530	511	572	563	524	555	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/9-5-2/

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер	
98.	Глобалдык	9.с.1. Технологиялар боюнча мобилдик түйүндөргө камтылган калктын үлүшү	пайыз							МТБМК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/9-c-1/	
		2G		97,6	97,7	97,8	99,0	99,1	99,2		
		3G		51,0	57,0	59,0	60,0	75,0	88,0		
		4G		-	0,5	1,6	40,0	50,0	70,0		
99.	Глобалдык	10.1.1. Жалпы калк арасында жана калктын камсыздалган 40 пайызынын ичинде үй кожоюндарынын чыгымдарынын же калктын жан башына кирешелердин өсүш темпи	пайыз							УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/10-1-1/	
		Калктын бир аз камсыз болгон 40 пайызынын ичинде калктын жан башына орточо кирешенин өсүш темпи		95,6	123,7	102,2	106,2	113,0	110,0		
100.	Глобалдык	Жалпы калк арасында калктын жан башына орточо кирешенин өсүш темпи		101,6	121,2	103,0	104,5	111,3	112,6	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/10-2-1/	
		10.2.1. Жаш курагы, жынысы жана майыптуулук белгилери боюнча бөлүштүргөндө, кирешеси медиандык кирешенин 50 пайызынан төмөн болгон адамдардын үлүшү	пайыз								
		Калктын жан башына бир айда сомдун медиандык мааниси				3 102,8	3 326,8	3 385,7	3 668,1		
		50 пайыздан төмөн болгон медиандык маанидеги керектөөсү менен калктын үлүшү				1,6	2,3	2,4	2,6		
		Жынысы боюнча: аялдар				1,5	2,3	2,5	2,7		
		эркектер			1,6	2,2	2,3	2,6			
		Курагы боюнча: 0–17 жаш курагындагы балдар			2,5	3,9	4,2	4,5			
		14–28 курактагы жаштар			1,5	2,8	2,8	3,3			
		Эмгекке жарамдуу курактагы калк (аялдар 16–57 жаш, эркектер 16–62 жаш)				1,8	2,9	2,9	3,1		
		Эмгекке жарамдуу курактан өткөн калк (аялдар 58 жаш жана андан жогору, эркектер 63 жаш жана андан жогору)				1,7	2,6	2,7	2,6		

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер	
101.	Глобалдык	10.3.1. Адам укуктары чөйрөсүндөгү эл аралык укукта тыюу салынган басмыр-лоонун негизинде акыркы 12 ай ичинде басмырлоолорго жана куугунтуктарга дуушар болгону тууралуу кабарлаган адамдардын үлүшү	пайыз							УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/10-3-1/	
		Жынысы боюнча: аялдар								7,7	
		Төмөнкүдөй курактагы аялдар:									
		15–19 жаш								6,5	
		15–17 жаш								5,7	
		18–19 жаш								8,3	
		20–24 жаш								9,1	
		25–29 жаш								7,1	
		30–34 жаш								8,8	
		35–39 жаш								8,7	
40–44 жаш								6,4			
45–49 жаш								7,0			
102.	Кошумча улуттук	10.3.1.1а. Акыйкатчыга (Омбудсменге) кайрылуулардын саны, алардын ичинен каралгандары жана канааттандырылганы	бирдик							Институт Акыйкатчы (Омбудсмена) https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/10-3-1-1-a/	
		Жазуу жүзүндөгү кайрылуулардын саны Оң чечилгендердин саны		2 466	2 411	2 483	3 800	3 242	3 237	376	
103.	Глобалдык	10.4.1. ИДПда эмгектенгендердин кирешелеринин үлүшү, анын ичинде эмгек акы жана социалдык коргоо багыттары боюнча төлөмдөр	пайыз	28,3	26,8	27,0	28,4	26,8	29,4	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/10-4-1/	
		10.5.1.1. Финансылык туруктуулуктун көрсөткүчтөрү	пайыз								КРУБ https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/10-5-1-1/
104.	Улуттук	Активдер/ИДП		31,3	34,3	41,4	37,4	37,3	39,8		
		Депозиттер/ИДП		19,0	20,6	23,9	22,5	22,9	23,9		
		Кредиттер/ИДП		15,2	19,7	21,8	19,6	20,4	23,0		

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер	
105.	Глобалдык	10.b.1. Алуучу-өлкөлөргө жана донор-өлкөлөргө бөлүштүрүү менен өнүктүрүү максатында ресурстардын агымынын жыйынды көлөмү жана агымдардын түрлөрү	млн сом.							ФМ https://sustainab ledevelopment-kyrgyzstan.github.io/10-b-1/	
		Агымдардын түрлөрү боюнча:									
		АӨБ	2 128,1	1 630,3	2 598,3	2 191,5	3 406,5	3 512,9			
		ДБГ	2 304,9	1 821,8	1 041,4	1 704,0	2 906,4	2 312,8			
		АКГ (ИӨБ, СӨФ, Фонд ОПЕК, ФРАД, КФАЭР)	487,3	384,5	1 006,7	1 254,3	1 402,4	1 209,5			
		ЕӨРБ	585,2	311,3	325,3	445,8	1 182,3	972,4			
		КФВ	755,4	1 469,2	1 008,7	397,0	757,2	500,0			
106.	Глобалдык	Башкалар (ЕАӨБ, МФСР ж.б.)		223,3	712,5	2 940,1	988,9	1 430,0	3 321,8	УСК https://sustainab ledevelopment-kyrgyzstan.github.io/11-2-1/	
		11.2.1. Жынысы, жаш курагы жана майыптуулук белгилери боюнча бөлүштүргөндө, коомдук транспортко ыңгайлуу жетүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон калктын үлүшү	15 жаш жана андан жогорку курактагы калктын арасында пайыз менен								48,5
107.	Глобалдык	Жеринин тиби боюнча:								ӨКМ, УСК https://sustainab ledevelopment-kyrgyzstan.github.io/11-5-1/	
		шаар							66,0		
		айыл							38,1		
		11.5.1. 100 000 адамга карата каза болгондордун, дайынсыз жоголгондордун жана кырсыктардын кесепетинен жабыр тарткандардын саны									
		Каза болгондордун саны	адам	95	62	53	47	141	18		
Жынысы боюнча:	эркектер	аялдар									
				62	39	33	37	85	14		
			33	23	20	10	56	4			

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
108.	Глобалдык	11.5.2. Дүйнөлүк ИДПга карата пайыз менен түз экономикалык жоготуулар, инфратүзүмдүн зыян тарткан маанилүү объекти жана негизги кызмат ишинде кырсыктар менен шартталган жаңылыштыктар	пайыз	0,06	0,11	0,53	0,21	0,19	0,21	ӨКМ, УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/11-5-1/
109.	Улуттук	Улуттук ички дүң продукция (ИДП) карата пайыз менен өзгөчө кырдаалдардан зыяндардын үлүшү Кырсыктардан улам материалдык зыяндардын көлөмү	млн сом	220,6	455,7	2 290,6	1 006,2	1 027,4	1 214,6	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/11-6-1-1/
110.	Кошумча улуттук	11.6.1.1. Чыгарылган катуу тиричилик калдыктарынын көлөмү Таштандыларды ташуу Жүк ташуучу унаалар, контейнерлер менен жыйноо Таштандыларга таштоо Өрттөө Көмүү	бир адамга эсептелгенде, килограмм менен пайыз	214,9	178,3	195,2	170,9	165,1	171,4	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/11-6-1-1/
111.	Кошумча улуттук	11.7.1.1а. 1 га 1 000 адамга эсептелген калктуу конуштарда жашыл көчөттөрдүн жана массивдердин аянты	1 000 адамга эсептелгенде, гектар	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/11-6-1-1/
112.	Глобалдык	11.б.1. 2015–2030-жылдарга кырсык тобокелдиктерин азайтуу боюнча Сендай алкактык программасына ылайык кырсыктар тобокелдиктерин азайтуунун улуттук стратегиясына катышкан жана ишке ашырган өлкөлөрдүн саны		26,9	27,7	30,6	31,3	38,8	44,0	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/11-7-1-1a/
				21,6	23,4	29,0	22,4	21,8	20,2	
				33,0	31,8	29,8	32,9	28,6	25,6	
				18,2	16,9	10,6	13,4	10,9	10,0	
				1,9	1,8	1,7	1,8	1,7	1,7	
				2015-жылы март айында кырсык тобокелдиктерин азайтуу боюнча Сендай алкактык программасынын жобосун аткаруу милдеттенмесин өзүнө алган, анын алкагында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-жылдын 29-январындагы № 58 токтому менен Кыргыз Республикасынын калкын жана аймагын өзгөчө кырдаалдардан комплекстүү коргоонун 2018–2030-жылдарга концепциясы бекитилди жана 2018–2022-жылдарга аны ишке ашыруунун Планы иштелип чыкты.						

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
113.	Глобалдык	12.1.1. Керектөөнүн жана өндүрүүнүн сарамжалдуулук моделине өтүү боюнча улуттук аракеттер планына ээ болгон же улуттук стратегиянын артыкчылыгы же милдети катары сарамжалдуу керектөөнү жана өндүрүүнү кошкон өлкөлөрдүн саны		Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин 2018-жылдын 28-июнундагы № 2532-VI токтому менен бекитилген, «Кыргызстан – жашыл экономика өлкөсү» Кыргыз Республикасында жашыл экономика концепциясы						MЭ https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/12-1-1/
114.	Глобалдык	12.4.1. Ар бир макулдашуунун талаптарына ылайык маалыматтарды берүү боюнча өзүнүн милдеттерин жана милдеттенмелерин аткарган, кооптуу жана башка химиялык калдыктар боюнча эл аралык көп тараптуу экологиялык макулдашуулардын тараптарынын саны		Кыргыз Республикасы төмөнкүдөй конвенциялардын тарабы болуп саналат: 1) Эл аралык соодада айрым коркунучтуу химиялык заттар жана пестициддер жагынан алдын ала негизделген макулдашуунун жол-жобосу жөнүндө Роттердам конвенциясы; 2) Кооптуу калдыктарды транс чек аралык ташууну жана аларды жок кылууну контролдоо жөнүндө Базель конвенциясы; 3) Туруктуу органикалык булгоочу заттар жөнүндө Стокгольм конвенциясын; 4) Чоң аралыктагы транс чек аралык абанын булганышы жөнүндө конвенция						Токой чарба агенттиги https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/12-4-1/
115.	Глобалдык	12.4.2. Калктын жан башына кооптуу калдыктардын түзүлүшү жана кайра иштетүүнүн түрлөрү боюнча бөлүштүргөндө кайра иштетилүүчү кооптуу калдыктардын өлүшү Кооптуу калдыктардын түзүлүшү (коркунучтун 1 –3 класстары) 1 адамга эсептегенде кооптуу калдыктардын түзүлүшү	миң. тонна килограмм/адам		136,8	10 455,8	12 332,6	12 610,3	12 002,6	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/12-4-2/
						23,2	2 008,5	2 015,5	1 878,5	

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
116.	Глобалдык	12.8.1. Статус i) дүйнөлүк жарандык рухунда тарбиялоо жана ii) туруктуу өнүктүрүүгө багыт берүү (климаттын өзгөрүү көйгөйүнө кирүүнү кошо алганда a) билим берүү чөйрөсүндөгү улуттук саясат; b) окутуу программалары; c) мугалимдерди даярдоо программалары жана d) окугандарды аттестациялоо системасы								БИМ https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/12-8-1/
				<p>а) «Билим берүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 23-мартындагы № 201 «Кыргыз Республикасында билим берүү системасын өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттары жөнүндө», 2019-жылдын 17-июнундагы № 295 «Билим берүү чөйрөсүнүн коопсуздук маселелери боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн айрым чечимдерине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» токтомдору;</p> <p>БИМ 2018-жылдын 8-августундагы «Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарында окуучуларды зомбулуктан коргоо боюнча ведомстволор аралык өз ара аракеттенүү жөнүндө» буйругу;</p> <p>б) Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандарты (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 21-июлундагы № 403 токтому). Балдардын укуктары маселелери 5-класстан баштап «Адам жана коом» окутуу предметине киргизилген (буга чейин бул маселелер 9-класстан баштап окутулчу) (КАО Окутуу кеңешинин чечими, Кыргыз Республикасынын Кесиптик башталгыч билим берүүсүнүн мамлекеттик стандартынын макети (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-жылдын 22-январындагы № 41 токтому), Жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты (БИМ 2015-жылдын 15-сентябрындагы № 1179/1 буйругу), Орто кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2019-жылдын 28-мартындагы №160 токтому);</p> <p>с) Мугалимдин үзгүлтүксүз кесиптик өнүгүүсүн ишке ашыруу боюнча колдонмо, жож НПО жарандык билим берүү, гендердик теңдик жана адам (баланын, үй-бүлөнүн ж.б.) укуктары боюнча тематика «Кесиптик ишти укуктук камсыздоо» предметинин чегинде окутулат-24 саат (РНМЦ илимий-методикалык кеңешинин чечими), «Жалпы гуманитардык жана социалдык-экономикалык дисциплиналар» циклынын чегинде: «Гендердик саясат», «Гендердик социология», «Феминология», «Юридикалык антропология», «Борбордук Азия өлкөлөрүндө гендердик саясат», «Секстин жана гендердин социологиясы», «Эне менен балалык-</p>						

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
				<p>Тын мамлекет тарабынан корголушу», «Адам укугу жана демократия», «Гендердик мамилелердин көйгөйлөрү», «Үй-бүлө таануу», «Үй-бүлө социологиясы», «Адам жана коом» курстары окулат. Гендердик аспектерге бөлүнүп берилген сааттардын саны окутуу программасынын спецификасына жараша 34тен 136 саатка чейин болот-Жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты (БИМ 2015-жылдын 15-сентябрындагы № 1179/1 буйругу), ар түрдүү деңгээлдеги педагогикалык жумушчулардын квалификациясын жогорулатуу чегинде гендердик аспектер боюнча тематикалык курстар КАОдо 72 саат көлөмүндө (КАО Окутуу кеңешинин чечими);</p>						
117.	Глобалдык	12.b.1. Мониторинг жана баалоо жүргүзүүнүн макулдашылган куралы менен туруктуу туризм жаатында ишке ашырылып жаткан иш-аракеттер пландарынын жана директорлардын же стратегиялардын саны								MMTM https://sustainabilitydevelopment-kyrgyzstan.github.io/12-b-1/
118.	Глобалдык	13.1.1. 100 000 адамга карата каза болгондордун, дайынсыз жоголгондордун жана кырсыктан түздөн-түз жапа чеккендердин саны Каза болгондордун саны	адам	95	62	53	47	141	18	ӨКМ, УСК https://sustainabilitydevelopment-kyrgyzstan.github.io/13-1-1/
119.	Глобалдык	13.1.2. 2015–2030-жылдарга кырсык тобокелдиктерин азайтуу боюнча Сендай алкактык программасына ылайык кырсыктар тобокелдиктерин азайтуунун улуттук стратегиясына катышкан жана ишке ашырган өлкөлөрдүн саны		2015-жылы март айында кырсык тобокелдиктерин азайтуу боюнча Сендай алкактык программасынын жобосун аткаруу милдеттенмесин өзүнө алган, анын алкагында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-жылдын 29-январындагы № 58 токтому менен Кыргыз Республикасынын калкын жана аймагын өзгөчө кырдаалдардан комплекстүү коргоонун 2018–2030-жылдарга концепциясы бекитилди жана 2018–2022-жылдарга аны ишке ашыруу боюнча Иш-чаралар планы иштелип чыкты.						ӨКМ https://sdg-kyrgyzstan.github.io/open-sdg-site-starter/13-1-2/

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
120.	Глобалдык	Климаттын өзгөрүшүнүн жагымсыз кесепеттерине адаптациялоо жана климаттын өзгөрүүлөргө каршы аракеттенүү потенциалын өнүктүрүүгө көмөктөшүү жана тамак-аш өндүрүшүнө коркунуч алып келбегендей кылып, парник газынын чыгуусун азайтуу ыкмаларын жогорулатуучу комплекстүү саясатты/стратегияны/планды түзгөнү же ишке киргизгени тууралуу билдирген өлкөлөрдүн саны (анын ичинде улуттук деңгээлде салымды, калкка маалымат берүүнүн улуттук системасын, жаңыланган эки жылдык докладды даярдоону жана башканы аныктаган Улуттук адаптациялоо планы)								Токой чарба агенттиги https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/13-2-1/
121.	Глобалдык	13.3.2. Климаттын өзгөрүүлөргө адаптациялоо, алардын кесепеттерин азайтуу, технологияларды берүү жана өнүктүрүү чөйрөсүндө чараларды ишке ашыруу үчүн институционалдык, системалык жана жеке мүмкүнчүлүктөрдү чыңдоо тууралуу билдирген өлкөлөрдүн саны								Токой чарба агенттиги https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/13-3-2/
122.	Улуттук	15.1.1.1. Өлкөнүн жалпы аянтына карата пайыз менен токойлордун аянты	пайыз	5,7	5,7	5,7	5,7	5,7	5,7	Токой чарба агенттиги https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/15-1-1-1/

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӘМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
123.	Глобалдык	15.1.2. Экосистемалардын түрлөрү боюнча корголуучу райондордо камтылган кургак райондордогу жана өзөн суу райондорунда маанилүү биологиялык түрдүүлүк объектилеринин үлүшү	пайыз	6,01	6,01	6,01	7,3	7,38	7,38	Токой чарба агенттиги https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/15-1-2/
124.	Улуттук	15.1.2.1. Өлкөнүн жалпы аянтынан ӨКЖА аянты (улуттук жаратылыш коруктары жана парктар)	пайыз		4,6	4,7	4,8	6,5	6,5	УСК https://sdg-kyrgyzstan.github.io/open-sdg-site-starter/15-1-2-1/
125.	Глобалдык	15.2.1. Токой чарбасын жок болбогондой пайдаланууга өтүү процесси								Токой чарба агенттиги https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/15-2-1/
		Жылына токойлордун аянтынын таза өзгөрүү темптери	гектар	1 037	778	507	616	490	400	
		Токойлордо жер үстүндөгү биомассанын кору (т/га)	млн. тонна	26,7	-	-	-	-	-	
		Жаратылышты коргоо зоналарында жайгашкан токой аянттарынын үлүшү	пайыз	5,7	5,7	5,7	5,7	5,7	5,7	
		Токой ресурстарын башкаруунун узак мөөнөттүү планына кирген токой аянттарынын үлүшү	пайыз	74,6	76,4	78,0	79,6	81,3	82,6	
126.	Глобалдык	15.4.1. Тоо биологиялык ар түрдүүлүк участоктору үчүн маанилүү болгон корголуудагы райондордун үлүшү	пайыз	6,01	6,01	6,01	7,3	7,38	7,38	Токой чарба агенттиги https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/15-4-1/
127.	Улуттук	15.5.1.1. Тиешелүү класстагы бардык түрлөрдүн ичинде кызыл китепке кирген түрлөрдүн үлүшү	пайыз							Токой чарба агенттиги https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/15-5-1/
		Түрлөрү боюнча: өсүмдүктөр жана козу карындар		1,07	1,07	1,07	1,07	1,07	1,07	
		сүт эмүүчүлөр		25,3	25,3	25,3	25,3	25,3	25,3	
		канаттуулар		14	14	14	14	14	14	
		курт-кумурскалар		0,12	0,12	0,12	0,12	0,12	0,12	
		амфибия жана рептилия		21,7	21,7	21,7	21,7	21,7	21,7	
		балыктар		9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
128.	Улуттук	15.7.1.1. Тиешелүү класстагы бардык түрлөрдөн браконьерлик же мыйзамсыз жүгүртүү объекти болуп саналган жапайы жаныбарлардын үлүшү Класстар боюнча: сүт эмүүчүлөр канаттуулар амфибия жана рептилия	пайыз	14,3	15,4	12,1	14,3	9,9	9,9	Токой чарба агенттиги https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/15-7-1/
129.	Улуттук	15.7.1.2. CITES конвенциясынын аракетине туш келген жаныбарларды жана өсүмдүктөрдү, алардын бөлүктөрүн жана көчөттөрүн ташып чыгарууга жана ташып киргизүүгө карата берилген уруксаттардын саны	бирдик	8,7	-	2,2	2,2	-	2,2	Токой чарба агенттиги https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/15-7-1/
130.	Глобалдык	15.8.1. Жат түрлөрдүн кирип кетүүсүн алдын алуу же санын жөнгө салуу үчүн тиешелүү улуттук мыйзамдарды кабыл алган жана жетиштүү ресурстарды бөлүп берген өлкөлөрдүн үлүшү		105	123	393	384	457	359	ГИВФБ https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/15-8-1/
131.	Глобалдык	15.9.1. 2011 – 2020-жылдарга биологиялык түрлөр боюнча стратегиялык пландын алкагында биологиялык түрлөр боюнча 2-максаттык планга ылайык, улуттук максаттык көрсөткүчтөргө жетүү прогресси								«Ветеринария жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы; ЕврАзЭС бажы бирлигинин Комиссиясынын 2010-жылдын 18-июнундагы № 317 «Бажы бирлигинде ветеринардык-санитардык чараларды колдонуу жөнүндө» чечими; Жерде жашаган жаныбарлардын саламаттыгы кодекси (МЭБ 2019-ж.) Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 17-мартындагы № 131 токтому менен Кыргыз Республикасында биологиялык түрлөрдү сактоонун 2024-жылга чейинки мезгилге карата артыкчылыктары жана Кыргыз Республикасында биологиялык түрлөрдү сактоонун артыкчылыктарын ишке ашыруу боюнча 2014–2020-жылдарга карата иш-аракеттер планы бекитилген.
132.	Улуттук	15.b.1.1. Айлана-чөйрөнү коргоого бөлүнүп берилген мамлекеттик каражаттардын көлөмү	млн. сом	562,0	665,9	810,1	934,5	921,5	962,4	Токой чарба агенттиги https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/15-9-1/ УСК, Токой чарба агенттиги https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/15-b-1-1/
133.	Глобалдык	16.1.1. Жаш курагы жана жынысы боюнча 100 000 адамга карата атайлап өлтүрүүнүн курмандыктарынын саны Атайылап өлтүрүүлөрдүн жана саламаттыгына оор залал келтирилген же байкабастан жабырлануучу өлүмгө алып келүүлөрдүн саны	100 000 адамга карата саны		4,5	4,4	3,5	3,8	3,1	МВД, УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-1-1/
				262	209	262	232	196		

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
134.	Кошумча улуттук	16.1.1.1а. Калктын 100 000не карата кол салуулардан өлүмдөр	калктын 100 000 карата	3,8	3,5	3,6	2,7	2,5	2,3	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-1-1/
135.	Кошумча улуттук	16.1.1.4а. Катталган кылмыштардын жалпы санына карата коомдук жайларда жана көчөлөрдө кылмыш жасагандардын үлүшү	пайыз	12,2	11,6	10,2	10,2	9,7	20,7	УСК
136.	Улуттук	16.1.3.1. Акыркы 12 айдын ичинде зомбулукка: уурдоолорго же кол салууларга кабылган, 15–49 жаштагы аялдардын үлүшү	пайыз						2,2	УСК
137.	Глобалдык	16.1.4. Өзүнүн районунда жалгыз бара жатканда коопсуз сезген адамдардын үлүшү	15 жаш жана андан жогору курактагы калкка карата пайыз менен						57,9	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-1-4/
138.	Глобалдык	16.2.1. Кам көрүп жаткандар тарабынан акыркы айда ар кандай зомбулукка жана/же психологиялык агрессияга кабылган 1 жаштан 17 жашка чейинки балдардын үлүшү	пайыз							УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-2-1/
139.	Глобалдык	1 жаштан 14 жашка чейинкилер 16.2.2. Жынысы, жаш курагы жана эксплуатациялоо формасы боюнча адамдарды сатуунун курмандыктары болгондордун саны	саны		57,1				74,3	ИИМ https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-2-2/
140.	Глобалдык	16.3.1. Акыркы 12 айдын ичинде тие-шелүү даттануулары менен компетенттүү органдарга же башка расмий таанылган талаш-тартыштарды жөнгө салуунун механиздерине кайрылган, зомбулуктун курмандыктары болгондордун үлүшү	пайыз							УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-3-1/
		Жынысы боюнча: аялдар							29,5	
		Жеринин тиби боюнча: шаар							38,4	
		айыл							22,4	

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
141.	Улуттук	16.4.2.1. Алынган жана ыктыярдуу өткөрүлүп берилген ок атуучу куралдардын саны Ыктыярдуу өткөрүп берген Алынган	бирдик				153 217	196 399	232 296	ИИМ, УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-4-1/
142.	Кошумча улуттук	16.5.1.1a. «Аткаруу бийлигинин мамлекеттик органдарында жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында коррупциянын деңгээли жөнүндө жеке сунуштама» индекси (II жарым жылдыктын жыйынтыгы боюнча)	баллов			10,8	16,1	20,2	12,4	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-5-1-1a/
143.	Кошумча улуттук	16.5.1.1b. Кызмат орундарында кылмыштуулугу, анын ичинде коррупция жана пара алуу үчүн соттолгондордун саны Кызматтык кылмыштуулук Коррупция жана пара алуу	адам							УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-5-1-1b/
144.	Глобалдык	16.6.1. Секторлор боюнча алгачкы бекитилген бюджетке карата пайыз менен Өкмөттүн алгачкы чыгымдары (же бюджеттик классификациянын коду же ушундай категориялар боюнча)	пайыз							ФМ https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-6-1/
145.	Кошумча улуттук	16.6.2.1a. «Мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишин баалоо» индекси (II жарым жылдыктын жыйынтыгы боюнча)	баллов	98,9	97,5	96,9	98,7	100,4	102,2	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-6-2-1a/
146.	Глобалдык	16.7.1. Жаш курагы, жынысы, мыйыптуулук белгилери жана калктык тобу боюнча улуттук бөлүштүрүүгө салыштырмалуу мамлекеттик мекемелердеги (улуттук жана жергиликтүү мыйзам чыгаруу жыйындарында, мамлекеттик кызматтарда жана сот органдарында) кызмат орундарынын (жаш курагы, жынысы, майыптуулук белгилери жана калктык тобу боюнча) үлүшү	пайыз							УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-7-1/

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер	
		Саясий кызмат орундарында эркектер аялдар Атайын кызмат орундарында эркектер аялдар Административдик кызмат орундарында эркектер аялдар		4,9 6,1 3,1 1,3 1,6 0,9 93,8 92,3 96,0	3,1 5,7 2,6 0,9 2,2 1,7 96,0 92,2 95,7	4,4 5,7 2,5 2,2 2,6 1,7 93,4 91,7 95,8	4,5 5,9 2,6 2,6 2,8 2,3 92,8 91,3 95,1	1,6 2,3 0,5 2,7 2,8 2,4 95,8 94,8 97,1	1,3 2,0 0,4 2,6 2,7 2,5 96,1 95,4 97,2		
147.	Глобалдык	16.9.1. Жаш курагы боюнча алганда, төрөлгөнү жарандык органдарда катталган, беш жашка чейинки балдардын үлүшү Жаш курагы боюнча: 0–11 ай 12–23 ай 24–35 ай 36–47 ай 48–59 ай	пайыз							УСК https://sustainabdevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-9-1/	
148.	Глобалдык	16.10.2. Жарандардын маалыматтарга жетүүсүнө карата конституциялык, мыйзамдык жана/же саясий кепилдиктерди кабыл алган жана колдонгон өлкөлөрдүн саны		«Маалыматтарга жетүүнүн эркиндиги жана кепилдиги жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы							ММТМ https://sustainabdevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-10-2/
149.	Улуттук	16.b.1.1. Адам укуктары чөйрөсүндөгү эл аралык укукта тыюу салынган басмырлоонун негизинде басмырлоого же акыркы 12 айдан бери куугунтукка дуушар болгонун билдирген, 15–49 жаштагы аялдардын үлүшү	пайыз						7,7	УСК https://sustainabdevelopment.kyrgyzstan.github.io/16-b-1-1/	
150.	Глобалдык	17.1.1. Булактар боюнча алганда ИДПга карата пайыз менен мамлекеттик кирешенин жалпы көлөмү	пайыз	28,7	29,8	29,8	27,4	28,2	26,6	УСК https://sustainabdevelopment.kyrgyzstan.github.io/17-2-1/	

№	Көрсөт- күчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер	
		Салыктык кирешелер		20,5	20,6	19,7	19,7	19,5	20,5		
		Социалдык муктаждыктарга тегүмдөр/ чегерүүлөр		-	-	-	0,0	0,5	-		
		Алынган расмий трансферттер		2,6	2,5	2,2	2,1	2,5	1,6		
		Салыктык эмес кирешелер		5,6	6,7	8,0	5,6	5,7	4,5		
		Финансылык эмес активдерди сатуудан түшкөн кирешелер		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0		
151.	Глобалдык	17.1.2. Ички салыктар менен каржыланган улуттук бюджеттин үлүшү	жалпы кирешеге карата пайыз менен	71,5	69,2	65,9	71,8	69,1	76,9	УСК <a href="https://sustainab
ledevelopment-
kyrgyzstan.github.
io/17-2-1/">https://sustainab ledevelopment- kyrgyzstan.github. io/17-2-1/	
152.	Улуттук	17.3.1.1. Экономикалык иштердин түрлөрү боюнча, чет мамлекеттерден түз чет өлкөлүк инвестициялардын келиши	млн АКШ доллары	964,5	727,1	1 573,2	814,0	616,8	851,7	УСК <a href="https://sustainab
ledevelopment-
kyrgyzstan.github.
io/17-3-1-1a/">https://sustainab ledevelopment- kyrgyzstan.github. io/17-3-1-1a/	
153.	Глобалдык	17.4.1. Товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн экспортуна карата пайыз менен карыздарды тейлөөгө чыгымдар	пайыз	7,2	6,8	7,6	12,2	11,3	13,0	ФМ <a href="https://sustainab
ledevelopment-
kyrgyzstan.github.
io/17-4-1/">https://sustainab ledevelopment- kyrgyzstan.github. io/17-4-1/	
154.	Глобалдык	17.5.1. Анча өнүкпөгөн өлкөлөрдүн кызы- кчылыгында инвестицияларды колдоо боюнча режимдерди кабыл алган жана колдонгон өлкөлөрдүн саны		Кыргыз Республикасы ар кандай өлкөлөр менен инвестицияларды коргоо жана колдоо тууралуу 36 макулдашууга кол койгон							МЭ <a href="https://sustainab
ledevelopment-
kyrgyzstan.github.
io/17-5-1/">https://sustainab ledevelopment- kyrgyzstan.github. io/17-5-1/
155.	Глобалдык	17.6.1. Кызматташуунун түрлөрү боюнча алганда, өлкөлөрдүн ортосунда илимий жана/же техникалык кызматташуу жөнүндө макулдашуулардын жана программалардын саны		1990-жылдан 2019-жылга чейин башка өлкөлөр менен илимий жана/же техникалык кызматташуу боюнча 104 макулдашуу							МИД <a href="https://sustainab
ledevelopment-
kyrgyzstan.github.
io/17-6-1/">https://sustainab ledevelopment- kyrgyzstan.github. io/17-6-1/
156.	Глобалдык	17.6.2. Ылдамдыктары боюнча алганда, кеңири тараган Интернеттин стационар- дык абоненттеринин саны 256 кбит/с – 2 Мбит/с чейин Ылдамдыкка абоненттик кошулуулар	саны	77 877	105 680	46 408	27 317	27 428	20 551	МТБМК <a href="https://sustainab
ledevelopment-
kyrgyzstan.github.
io/17-6-2/">https://sustainab ledevelopment- kyrgyzstan.github. io/17-6-2/	

№	Көрсөткүчтүн түрү	ТӨМ көрсөткүчтөрү	Өлчөө бирдиги	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	Маалыматтар булагы жана шилтемелер
157.	Глобалдык	2 Мбит/с – 10 Мбит/с чейин Ылдамдыкка абоненттик кошулуулар		43 943	65 345	59 374	91 834	101 786	174 988	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/17-8-1/
		10 Мбит/с барабар же андан жогорку Ылдамдыкка абоненттик кошулуулар		14 065	14 032	105 739	117 068	128 799	73 547	
		17.8.1. Интернет колдонгон калктын үлүшү	15 жаш жана андан жогору курактагы калкка карата пайыз менен							
158.	Улуттук	17.13.1.1. Макроэкономикалык көрсөткүчтөрдүн панели								УСК, ФМ https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/17-13-1-1/
		ИДПнын өсүш (темендөө) темпи	мурунку жылга карата пайыз менен	110,9	104,0	103,9	104,3	104,7	103,8	
		Керектөө бааларынын индекси	мурунку жылга карата пайыз менен	106,6	107,5	106,5	100,4	103,2	101,5	
		Өндүрүштүк баалардын индекси	мурунку жылга карата пайыз менен	97,9	101,5	108,8	106,4	101,7	101,5	
		Мамлекеттик бюджеттин тартыштыгы	млн сом	-2 330,5	-1 875,5	-6 149,3	-20 888,9	-16 476,2	-6 188,9	
		Мамлекеттик карыздын көлөмү	млн сом	13 939,6	13 713,5	14 364,4	20 698,7	20 620,5	23 747,7	
		Тышкы соода жүгүртүү	мурунку жылга карата пайыз менен	106,5	95,3	74,0	98,9	112,3	113,9	
159.	Глобалдык	Экспорт	млн АКШ доллары	2 006,8	1 883,7	1 482,9	1 573,2	1 764,3	1 836,8	УСК https://sustainabledevelopment.kyrgyzstan.github.io/17-8-2/
		Импорт	млн АКШ доллары	5 987,0	5 734,7	4 153,9	4 000,4	4 494,7	5 291,9	
		17.18.2. Расмий статистиканын негиз болуучу принциптерине ылайык, улуттук статистикалык мыйзамдарга ээ болгон өлкөлөрдүн саны		«Расмий статистика жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы						

Тез комплекстүү баалоо үчүн колдонулган стратегиялык документтердин тизмеси

1. 2012–2020-жылдарга Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясы.
2. 2020-жылга чейин гендерлик теңчиликке жетишүү боюнча Кыргыз Республикасынын улуттук стратегиясы.
3. 2020-жылга чейин калкты иш менен камсыз кылууга көмөктөшүү жана ички жана тышкы эмгек миграциясын жөнгө салуу программасы.
4. Кыргыз Республикасында биологиялык түрлөрдү сактоонун 2024-жылга чейинки мезгилге карата артыкчылыктары жана Кыргыз Республикасында биологиялык түрлөрдү сактоонун артыкчылыктары.
5. 2016–2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын калкынын укуктук маданиятын жогорулатуу концепциясы.
6. 2026-жылга чейин Кыргыз Республикасынын калктуу конуштарын ичүүчү суу менен камсыздоо жана саркынды сууларды чыгаруу тутумдарын өнүктүрүүнүн стратегиясы.
7. 2017–2025-жылдарга Кыргыз Республикасында мамлекеттик финансыларды башкарууну өнүктүрүү стратегиясы.
8. 2022-жылга чейинки мезгилде Кыргыз Республикасын илимий-инновациялык өнүктүрүүнүн концепциясы.
9. 2017–2021-жылдарга азык-түлүк жана кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүү программасы.
10. 2017–2021-жылдарга Кыргыз Республикасында айыл чарба кооперативдик системасын өнүктүрүү концепциясы.
11. 2017–2026-жылдарга Кыргыз Республикасынын ирригациясын өнүктүрүүнүн Мамлекеттик программасы.
12. 2017–2022-жылдарга Кыргыз Республикасында органикалык айыл чарба өндүрүшүн өнүктүрүүнүн концепциясы.
13. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «2017–2020-жылдарга Жаштар саясатын өнүктүрүү» программасы.
14. 2018–2028-жылдарга Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн үй-бүлөнү колдоо жана балдарды коргоо боюнча программасы.
15. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018–2022-жылдар мезгилине «Спорттук Кыргызстан» программасы.
16. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2017–2020-жылдарга Кыргыз Республикасында адамдарды сатууга каршы күрөшүү боюнча программасы.
17. 2018–2022-жылдардагы мезгилде Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн «Биримдик. Ишеним. Жаратмандык» программасы.

18. 2018–2040-жылдарга Кыргыз Республикасынын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы.
19. Кыргыз Республикасынын калкын жана аймагын өзгөчө кырдаалдардан комплекстүү коргоонун 2018–2030-жылдарга концепциясы.
20. Кыргыз Республикасынын калкын жана аймагын өзгөчө кырдаалдардан комплекстүү коргоонун 2018-2030-жылдарга концепциясын ишке ашыруу боюнча иш-чаралар планы (1-этап – 2018–2022-ж.).
21. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик карызын башкаруунун 2016–2018-жылдарга карата стратегиясы.
22. Кыргыз Республикасынын калкынын психикалык саламаттыгын сактоо боюнча 2018–2030-жылдарга карата Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн программасы.
23. 2018–2020-жылдарда Кыргыз Республикасында Ачык Өкмөттү куруу боюнча улуттук иш-аракеттер планы.
24. 2018–2020-жылдарда Кыргыз Республикасында гендердик теңчиликке жетишүү боюнча улуттук иш-аракеттер планы.
25. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2019–2030-жылдарга калктын ден соолугун сактоо жана саламаттык сактоо системасын өнүктүрүү боюнча «Ден соолугу чың адам - өнүккөн өлкө» программасы.
26. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин 2018-жылдын 20-апрелиндеги № 2377–VI токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн ишинин программасын ишке ашыруу боюнча 2019–2023-жылдарга Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн планы.
27. 2019–2023-жылдарга Кыргыз Республикасында азык-түлүк коопсуздугу жана тамактануу программасы.
28. 2019–2023-жылдарга Кыргыз Республикасында айыл чарба продукциясынын соода-логистикалык борборлорун түзүү жана өнүктүрүү боюнча программасы.
29. 2019–2021-жылдарга коррупцияга каршы аракеттенүү боюнча мамлекеттик органдардын иш-чараларынын планы.
30. 2019–2023-жылдарга Кыргыз Республикасынын өнөр жайын туруктуу өнүктүрүүнүн стратегиясы.
31. 2019–2021-жылдарга адам укуктары боюнча иш-аракеттердин планы.
32. 2019–2020-жылдарда балдарга карата ырайымсыз мамилени жана зомбулукту болтурбоо боюнча ыкчам чаралар планы.
33. Кыргыз Республикасынын токой тармагын өнүктүрүүнүн 2040-жылга чейинки мезгилге карата концепциясы.
34. «Санарип Кыргызстан 2019–2023» санариптик трансформациялоо концепциясы.
35. 2020–2024-жылдарга калдыктарды жана экинчи ресурстарды туруктуу башкаруу боюнча программа (долбоор).
36. 2020–2030-жылдарга Кыргыз Республикасынын миграциялык саясаты концепциясы (долбоор)

 КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНДА
ТУРУКТУУ ӨНУГУУ
МАКСАТТАРЫ

